

ОНОРЕ ДЪО БАЛЗАК ДЯДО ГОРИО

Част 0 от „Човешка комедия“

Превод от френски: Димитър Полянов, 1964

chitanka.info

На великия и знаменит ЖОФРОА СЕНТ-ИЛЕР в знак на възхищение от неговите произведения и неговия гений.

Дьо Балзак

I. ПАНСИОН

Госпожа Воке, по баща Конфлан, е стара жена, която от четиридесет години държи в Париж семеен пансион на улица „Ньов Сент Женевиев“ между Латинския квартал и предградието Сен Марсел. Този пансион, известен под името дом „Воке“, приема без разлика мъже и жени, младежи и старци, ала нравите на това почтено заведение никога не са били порицавани. Но също така от тридесет години в този дом не се виждаше никаква млада жена, а за да се настани там някой младеж, трябваше средствата, които семейството му пращаше, да са много оскъдни. Все пак в 1819 година по времето, през което започва тази драма, там живееше една бедна девойка. В каквато и немилост да е изпаднала думата „драма“ поради прекалената ѝ, неуместна и безразборна употреба по това време в нашата болезнена литература, необходимо е да я употребим тук — не защото тази история е драматична в истинския смисъл на думата, но като прочете произведението, може би някой ще пролее няколко сълзи *intra muros et extra*^[1]. Ще бъде ли то разбрано вън от Париж? Позволете ми да се съмнявам. Особеностите на тази повест, пълна с наблюдения и местна багра, могат да бъдат оценени само между Монмартърските хълмове и възвишенията на Монруж, в тази прочута долина на колиби, готови всеки миг да рухнат, и на ручей, черни от кал; долина, изпълнена с истински страдания, с радости, често пъти лъжливи, и толкова бурна, че трябва да се случи нещо наистина изключително, за да се създаде някое по-трайно впечатление. И въпреки това тук-там се срещат страдания, които смесицата от пороци и добродетели прави величествени и тържествени — пред тях себелюбието и користта се спират и се смиляват, но впечатлението, което получават, е като от вкусен плод, изяден набързо. Колесницата на цивилизацията прилича на колесницата с идола Джагернат^[2] — едва забавена от някое сърце, което не може да се прегази така лесно като другите и спъва колелото ѝ, тя го смазва набързо и продължава своя славен път. Така ще направите и вие, които държите тази книга с бялата си ръка, вие, които

се отпускате в мекото кресло, като си казвате: „Може би това ще ме поразвлече.“ След като сте прочели тайните злополучия на дядо Горио, вие ще вечеряте с охота и ще оставите вашето равнодушие за сметка на автора, като го обвините в преувеличение и го упрекнете в поетически измислици. Ах, знайте добре: тази драма не е нито измислица, нито роман. All is true^[3], тя е толкова правдива, че всеки може да открие в нея частица от себе си, от своето сърце може би.

Къщата, дето се помещава семейният пансион, принадлежи на госпожа Воке. Намира се в долния край на улица „Ньов Сент Женевиер“, там, където тя се спуска към улица „Абралет“ така рязко и остро, че файтони и коли много рядко се изкачват или слизат по стръмнината. Това обстоятелство благоприятства за тишината, която царува в тези улици, притиснати между черквата „Вал дьо Грас“ и Пантеона, два паметника, които променят атмосферните условия, като хвърлят жълти багри и помрачават всичко чрез суровите краски, хвърлени от техните куполи. Там настилката е суха, в канавките няма нито кал, ни вода, тревата расте покрай стените. Най-безгрижният човек там се натъжава като всички минавачи, трополенето на кола е събитие, къщите са мрачни, стените миришат на затвор. Случайно попадналият парижанин би видял тук само семейни пансиони и учебни заведения, нищета и досада, умираща старост и весела младеж, принудена да работи. Никой квартал на Париж не е така отвратителен и да си признаем — така непознат. Улицата „Ньов Сент Женевиер“ особено прилича на бронзова рамка, едничката рамка, която отговаря на този разказ, към който ще трябва да подготвя читателите чрез тъмни багри, чрез дълбоки мисли; така, от стъпало на стъпало, светлината намалява и песента на водача заглъхва, когато пътникът слиза в Катакомбите. Вярно сравнение! Кой ще реши кое е по-ужасно за погледа — изсушените сърца или празните черепи?

Фасадата на пансиона гледа към една градинка така, че къщата пада в десния ъгъл на улица „Ньов Сент Женевиер“, откъдето тя се вижда в дълбочина. Покрай тая фасада, между къщата и градинката, има една постлана с камъчета вада, широка около два метра; пред нея почва алея, посипана с пясък, от двете страни на която цъфтят здравец, олеандър и калинки, посадени в големи саксии от син и бял фаянс. В

тази алея се влиза през странична врата, над която е закована дъсчица с надпис: „Дом Воке“, а отдолу: „Семеен пансион за граждани от двата пола и други“. Денем през една реше-теста врата с кресливо звънче в дъното на малкото, настлано с камъни място върху стената срещу улицата се вижда арка, боядисана като зелен мрамор от някой квартален художник. Под нишата, която представлява тази картина, е нарисувана статуя на Амур. Като гледат напукания лак, който покрива статуята, любителите на символи биха могли да открият символа на парижката любов, която се лекува на няколко крачки оттам. Под цокъла следният полуизтрит надпис показва времето, когато е правен този орнамент, защото изказва възторга от завръщането на Волтер в Париж в 1777 година:

КОЙТО И ДА СИ — ЕТО ТВОЯТ ГОСПОДАР,
КОЙТО Е, КОЙТО БЕШЕ И КОЙТО ТРЯБВА ДА БЪДЕ

Като падне нощ, решетестата вратичка се замества с цяла врата. Градинката, която е широка колкото фасадата, е притисната между стената на улицата и стената на съседната къща, по която виси завеса от бръшлян, който я скрива изцяло и привлича очите на минувачите като парижка живописност. Тези стени са покрити с пълзящи растения и с лозници, чиито редки и прашни гроздове всяка година тревожат госпожа Воке и са повод за разговори и с нейните пансионери.

Покрай всяка стена има тясна алея, която води под свод от липи, дума, която госпожа Воке, макар и родена дъо Конфлан, упорито произнася неправилно въпреки граматическите забележки на нейните пансионери. Между двете странични алеи се намира леха с ангинари наред с овощни дървета, прилични на хурка, оградени с киселец, марули и магданоз. Под липата е сложена кръгла зелена маса с кресла наоколо. Там през летните горещини пансионерите, които са достатъчно богати, могат да си позволят разкоша да си поръчат кафе, да го пият тук при жега, на която може да се излюпи яйце. Къщата, която е на три етажа и свършва с мансарда, е изградена от мек камък и е боядисана с оная жълта боя, която придава отвратителен вид на повечето къщи в Париж. Петте прозореца, пробити на всеки етаж, имат малки рамки и са покрити с капаци, всеки от които се вдига по различен начин, така че очертанятията им дразнят погледа. Задната част на тази къща има по два прозореца на етаж — в приземния етаж те са украсени с железни решетки. Зад постройката се намира двор, широк

около двадесет стъпки, дето живеят мирно и тихо прасета, кокошки, питомни зайци, а в дъното се издига навес за дърва. Между навеса и кухненския прозорец виси сандък за хранителни припаси, а под него тече помията от умивалника. Към улица „Нъов Сент Женевиев“ дворът има тясна врата, през която готвачката изхвърля къщната смет, като почиства тази мръсна част от двора с много вода за да не я глобят, че пръска зараза.

Естествено, предназначен за ползване от пансиона, приземният етаж се състои най-напред от една стая, осветена от два прозореца към улицата, и в нея се влиза през една стъклена врата. Тази стая е свързана с друга — трапезарията, която е отделена от кухнята чрез стълбището, чиито стъпала са от дървени квадратчета и са боядисани, но боята им е вече изтъркана. Няма нищо по-тъжно от тази стая, мебелирана с кресла и столове, облечени в материя от косъм на матови и лъскави ивици. По средата е сложена кръгла маса с плоча от мрамор „Света Ана“ и по нея са наредени прибори от бял порцелан с полуизтрити златни шарки, каквито се срещат днес навсякъде. Стените на тази стая с лош под са облицовани докъм човешки бой с дърво. Нагоре стените са облепени с лъскава хартия, представляваща главните сцени от „Приключенията на Телемах“, чиито класически действащи лица са ярко боядисани. Празното място между решетестите прозорци представя пиршеството, което Калипсо дава на сина на Одисей. От четиридесет години тази картина предизвиква насмешките на младите пансионери, които си въобразяват, че положението им е по-добро и се подиграват с обета, на който неволята ги обрича. Каменната камина, чието винаги чисто огнище показва, че там се кладе огън само при тържествени случаи, е украсена с две вази, пълни с овехтели изкуствени цветя, между които се намира най-безвкусен стенен часовник от синкав мрамор. В първата стая се носи някаква миризма, която няма име в нашия език и би трябвало да я наречем *миризма на пансион*. Това е миризма на нещо спарено, мухлясало, гранясало; от нея вее хлад, носът вдишва някаква влага, тя пропива в дрехите; има дъха на стая, в която са обядвали; вони на прислуга, на слугинска стая, на приют. Може би тя би могла да бъде описана, ако се открие начин за измерване количеството на съставните ѝ зловонни изпарения, които излъчва всеки пансионер, бил той млад или стар. Да, но въпреки гнусната миризма, ако сравните тази стая със

столовата, която е до нея, ще я намерите спретната и ухайна като всеки будоар. Тази стая, изцяло облицована с дърво, била някога боядисана с някаква боя, която днес не може да се определи — тя станала основа, върху която мръсотията е отпечатала своите пластове така, че е нарисувала върху нея странни фигури. До тази стена са изправени лепкави бюфети, в които са наредени къси, потъмнели и оцърбени гарафи, халки за салфетки с металически блясък, купчина чинии от дебел порцелан със синкави ивици по края, изработени в Турне; в единия ъгъл се намира кутия с номерирани преградки, където се слагат мръсните или залети с вино кърпи за ядене на всеки пансионер. Тук има някои от ония вечни мебели, изхвърлени от всяка къща, но оставени тук така, както са оставени остатъците от цивилизацията в болницата за неизлечимите. Тук ще видите един барометър с капуцински монах, който излиза, когато вали дъжд, отвратителни гравюри, които правят да ви се отяде, всички в рамки от черно лакирано дърво с позлатени жилчици, стенен часовник от рог, инкрустиран с мед, една зелена печка, арганови лампи, върху които прахът се е смесил с маслото, дълга маса, покрита с доста нечиста мушама, върху която всеки външен шегобиец може да напише името си с пръст вместо със стилос^[4], счупени столове, жалки сламени рогозчици, които винаги се простират, без някога да се изгубят; след това лоши мангалчета с изпочупени дупки, с развалени скобки, дървената част на които се овъглява. За да обясним колко беше стара, напукана, прогнила, разнебитена, разядена от червеи, оцърбена, разкривена, негодна, едва жива тази покъщнина, би трябвало да я опишем подробно, което ще забави много разказа на тази история, нещо, което нетърпеливите читатели няма да ни простят. Червеният под е само дупки от продължителното търкане или от пребоядисванията. Най-сетне тук царува нищета без никаква поезия; една скъперническа, ужасна, изтъркана нищета. Макар че още не е кална, тя има петна; макар че още няма нито дупки, нито дрипи, скоро ще се превърне на прах.

Тази стая е в пълния си блясък към седем часа сутринта, когато котката на госпожа Воке предшества господарката си, скача по бюфетите, души там млякото, налято в множество купички, захлупени

с чинийки, и започва своето утринно мъркане. Скоро се появява и вдовицата с тюлена шапчица на главата, под която виси кичур неприбрана изкуствена коса. Тя върви, като влачи набръчканите си чехли. Лицето ѝ е повехнало и тлъстичко, а в средата му стърчи нос, приличен на човка на папагал; малките ѝ пълнички ръце, закръгленото като на църковен плъх тяло, грамадните ѝ люлеещи се гърди — всичко това съответстваше със стаята, от която лъхаше нещастие, дете се бе притаило користолюбие. Госпожа Воке дишаше този топъл и зловонен въздух, без да се гнуси. Нейното свежо като първия есенен мраз лице, нейните очи, които бяха окръжени с бръчки, често изразяваха ту изкуствената усмивка на танцувачка, ту горчивата навъсеност на лихвар, с една дума — цялата ѝ личност показваше какъв е пансионът, както пансионът показваше каква е господарката му. Затворът не може без тъмничар, можете ли да си представите едното без другото? Бледата пълнота на тази дребна жена е плод на този живот, както тифусът е последица от изпаренията в болницата. Нейната плетена вълнена фуста, която е по-дълга от роклята ѝ, преправена от някаква стара роба, и чиято вата се подава през дупките на разпукания плат, отразява салона, столовата, градинката, показва каква е кухнята и подсеца за пансионерите. Когато е там, картината е пълна. Госпожа Воке е около петдесетгодишна и прилича на всички жени, които са преживели нещастия. Погледът ѝ е стъклен, външността невинна като на сводница, която уж се оскърбява, за да ѝ се плати по-скъпо, но от друга страна е готова на всичко, за да облекчи положението си, да предаде Жорж или Пишегрю^[5], ако Жорж или Пишегрю можеха пак да бъдат предадени. Все пак тя всъщност е добра жена, казват пансионерите ѝ, които я смятат бедна, понеже я чуват как кашля и се тюхка като тях. Какъв ли е бил господин Воке? Тя никога не бе говорила за покойния. Как бе загубил богатството си? „В нещастията“ — отговаряше тя. Той се бил отнасял много зле с нея, като ѝ оставил само едни очи, за да плаче, тази къща, за да живее, и правото да не съжالياва никой нещастник, защото, както казваше, тя бе страдала толкова, колкото може въобще да страда човек. Като чуваше, че господарката ѝ ходи из къщи, дебелата Силвия, готвачката, бързаше да поднесе закуската на пансионерите, които живееха там.

Обикновено приходящите пансионери се договаряха само за обяд, който струваше тридесет франка на месец. По времето, когато започва тази история, пълните пансионери бяха седем души. На първия етаж се намираха двете *най-хубави помещения на къщата*. В едното, което беше по-малко, живееше госпожа Воке, а в другото — госпожа Кутюр, вдовица на военен комисар на Френската република. Тя беше прибрала една девойка на име Викторина Тайфер, на която беше като майка. Тези две жени плащаха годишно за пълен пансион хиляда и осемстотин франка. Двете помещения на втория етаж бяха заети — едното от някакъв старец на име Поаре, а другото — от един мъж на около четиридесет години, който носеше черна перука, боядисваше бакенбардите си, казваше, че е бивш търговец на едро и се наричаше господин Вотрен. Третият етаж се състоеше от четири стаи — две от тях бяха дадени под наем: едната на някаква стара мома на име госпожица Мишоно, а другата на бивш производител на фиде, макарони и нишесте, който позволяваше да го наричат дядо Горио. Другите стаи бяха определени за ония прелетни птици, за ония злочести студенти, които като дядо Горио и госпожица Мишоно не можеха да плащат повече от четиридесет и пет франка на месец за храна и квартира. Обаче госпожа Воке не ги искаше много и ги приемаше за квартиранти само когато не можеше да намери по-добри: ядели много хляб. По това време в една от тези стаи живееше един младеж, дошъл от околностите на Париж в Ангулем, за да следва право. Неговото многобройно семейство понасяше най-тежки лишения, за да му праща хиляда и двеста франка годишно. Йожен дьо Растиняк, така се казваше той, беше един от ония младежи, които нещастията приучва към труд, разбират от млади години надеждите, които възлагат върху тях родителите им, и си готвят хубаво бъдеще, като пресмятат отдалеч ползата от познанията си и предварително ги пригаждат към бъдещото развитие на обществото, за да могат първи да изстискат сока му. Без неговите любопитни наблюдения и без сръчността, с която той съумя да се прояви в парижките салони, този разказ нямаше да бъде оцветен с истинските багри, които дължи без съмнение на проникателния си ум и на желанието си да вникне в тайната на една ужасна участ, така грижливо скривана от тези, които са я създали, както и от онези, които я понасят.

Над този трети етаж се намираше таванът за сушене на дрехи и две мансардни стаички, дето спяха един слуга на име Кристоф и дебалата Силвия, готвачката. Освен тези седем пансионери, които живееха в къщата, госпожа Воке имаше годишно средно осем студенти по право или по медицина и двама или трима постоянни клиенти, които живееха в същия квартал — всички се хранеха само на обяд. Столовата побираше на обяд осемнадесет души, а можеше да побере двадесетина, но сутрин там бяха само седмината пълни пансионери, чието събиране имаше вид на семейна закуска. Всеки излизаше по чехли, позволяваше си поверителни бележки върху облеклото или външността на приходящите и върху събитията от миналата вечер, като се изказваше по тези неща с приятелска доверчивост. Тези седем души пансионери бяха галените деца на мадам Воке, която им отмерваше с точността на астроном грижи и внимание според сумата, която всеки от тях ѝ плащаше. Едно и също съображение въодушевяваше тези седем души, събрани така случайно. Двамата наематели от втория етаж плащаха само по седемдесет и два франка на месец. Тази евтиния, която се среща само в квартала „Сен Марсел“, между Бурб и Салпертриер — госпожа Кутюр беше единственото изключение, показва, че тия пансионери навярно се намират под гнета на повече или по-малко явни нещастия. Затова окаяната гледка, която представляваше вътрешността на тази къща, се забелязваше и в облеклото, и във външността. Мъжете носеха рединготи, чийто цвят не можеше да се разпознае, обуца, каквито в кварталите на заможните се изхвърлят в сметта, доста изпокъсани долни дрехи, а на горните — душа не им беше останала. Жените бяха облечени в овехтели, пребоядисани, избелели рокли, със стари, закърпени дантели, с лъснати от употреба ръкавици, с пожълтели яки и с разнищени шалчета. Но ако дрехите им бяха такива, почти всички бяха със здраво телосложение, което беше устояло на бурите на живота, със студени, твърди лица, изличени като поизтъркани стари монети. Повехналите им уста бяха въоръжени с лакоми зъби. Тези пансионери караха човек да предугажда, че с тях са станали или пък сега стават някакви драми, но драми, които не се играят на светлината на рамките сред нарисувани платна, а живи и безмълвни драми, ледени драми, които горещо вълнуват сърцето, драми, които продължават дълго, цял живот.

Старата госпожица Мишоно носеше над уморените си очи мръсен парцал от зелена мръсна тафта на железен тел, който можеше да изплаши дори ангела на милосърдието. Нейният шал с изтънели и плачещи ресни обгръщаше сякаш някакъв скелет, дотолкова кокалести бяха формите, които той скриваше. Коя киселина беше оголила това създание от женските му форми? Тя сигурно някога е била хубава и добре сложена — от какво беше станала такава, от порока, мъката или алчността? Дали бе твърде много обичала? Дали не е била сводница или просто куртизанка? Дали сега не изкупваше *триумфите* на буйни младини, прекарани в безброй наслаждения, със старост, от която бягаха минувачите? От празния ѝ поглед побиваха тръпки, нейното похабено лице внушаваше страх. Гласът ѝ беше тънък като на щурец, който църка в хрусталака при приближаването на зимата. Тя казваше, че се е грижила за някакъв стар господин, който страдал от катар в пикочния мехур и бил изоставен от децата си, които мислели, че няма пари. Този старец ѝ завещал хиляда франка пожизнена рента, която наследниците редовно оспорвали, като прибъгвали и до клевети. Макар че буйността на страстите бе опустошила лицето ѝ, все пак по него още се намираха следи от белота и изящество, които позволяваха да се предположи, че и тялото е запазило някакви останки от хубост.

Господин Поаре беше нещо като автомат. Като го виждаха да се простира като сива сянка край някоя алея от Ботаническата градина, със стар смачкан каскет на главата, с бастун с пожълтяла дръжка от слонова кост, който едва държеше в ръцете си, облечен в редингот, чиито изтъркани поли зле покриваха почти празните му панталони и нозете, обути в сини чорапи, които трепереха като у пиян човек, с бяла мръсна жилетка, с нагръдник от груб сбръчкан муселин, който не отговаряше напълно на връзката му, вързана около неговата набръчкана като на пуяк шия — мнозина се питаха дали тази китайска сянка не принадлежеше на смелата раса на синовете на Яфет, които пъплят по Италианския булевард? Какъв труд го бе сбръчкал така? Каква страст бе почернила дебелилото му лице, което, карикатурно нарисувано, би изглеждало невероятно? Какво ли е бил преди? Може би чиновник в министерството на правосъдието, в отделението, където палачите изпращат своите сметкоразписки за разноските, сметките за доставяне на черни покривала за отцеубийците, за трици за кошовете под гилотината, за върви за ножовете. Може да е бил бирник пред

вратата на някоя кланица или пък санитарен помощник-надзирател. С една дума, тоя човек беше сякаш едно от магаретата на нашата голяма обществена мелница, един от ония парижки ратоновци, които дори не познават своите бертрановци^[6], някаква ос, на която са се въртели човешките нещастия или мръсотии, с други думи — един от ония хора, за които казваме, като ги видим: „И без такива не може!“ Изтънченият Париж не познава тия избледнели от душевни или телесни страдания лица. Но Париж е истински океан. Хвърлете в него лот, пак няма да измерите никога дълбочината му. Обходете го, опишете го: колкото и грижливо да го обикаляте и да го описвате, колкото многобройни и любознателни да са изследователите на това море, винаги ще се намерят в него някое девствено кътче, някоя непозната пещера, цветя, бисери, чудовища, нещо нечуто, пропуснато от книжовните водолази. „Дом Воке“ е едно от тези любопитни чудовища.

Двама други в тази къща представляваха поразителна противоположност на останалите пълни и приходящи пансионери. Макар че госпожица Викторина Тайфер беше болнаво бледа, каквито са всички малокръвни девойки, макар че по обикновената си тъга, по свенливата си въздържаност, по своята слаба и хилава външност тя отговаряше на общото страдание, което съставяше фона на тая картина, все пак лицето ѝ не беше старо, движенията ѝ и гласът ѝ бяха живи. Тази млада нещастница приличаше на неотдавна посадена в неподходяща почва фиданка с пожълтели листа. Жълтеникавото ѝ лице, бледочервеникавата ѝ коса, много тънката ѝ талия изразяваха оная прелест, която съвременните поети намираха в статуйките на Средновековието. Черникавосивите ѝ очи изразяваха кротост и християнско примирение. Простото и евтино облекло очертаваше млади форми. Тя беше хубава в сравнение с другите. Ако беше щастлива, щеше да бъде очарователна: щастието е поезията на жените, както тоалетите са тяхната хубост. Ако веселието на някой бал хвърли своите розови отблясъци върху това бледо лице, ако сладостите на един разкошен живот можеха да закръглят и да зачервят тия вече повехнали страни, ако любовта оживи тези тъжни очи, Викторина би могла да се мери и с най-хубавите момичета. На нея липсваше това, което създава за втори път жената — дрипите и любовните писма.

Историята ѝ би могла да даде сюжет за цяла книга. Баща ѝ мислеше, че има причини да не я признава за своя законна дъщеря, отказваше да я вземе при себе си, отпускате ѝ само шестстотин франка годишно, бе превърнал в ценности имота си, за да може да го остави изцяло на сина си. Далечна роднина на майката на Викторина, която някога бе отишла да умре от отчаяние при нея, госпожа Кутюр се грижеше за сирачето като за свое собствено дете. За нещастие вдовицата на военния комисар на републиката имаше на тоя свят само своя вдовишки дял от наследството на мъжа си и своята пенсия. Тя можеше да остави един ден клетото момиче без опит в живота и без средства, на произвола на съдбата. Добрата жена водеше Викторина на черква през неделните дни, на изповед всеки две седмици, за да направи за всеки случай от нея благочестива девойка. И тя имаше право. Религиозните чувства откриваха едно бъдеще на това отхвърлено дете, което обичаше баща си и всяка година отиваше при него, за да му занесе прошката на майка си, но всяка година се сблъскваше с неумолимо затворената врата на бащината къща. Брат ѝ, нейният едничък посредник, не дойде да я види нито веднъж в продължение на четири години и не ѝ пращаше никаква помощ. Тя молеше Бога да отвори очите на баща ѝ, да смекчи сърцето на брат ѝ и се молеше за тях, без да ги обвинява. Госпожа Кутюр и госпожа Воке не намираха достатъчно оскърбителни думи в своя речник, за да окачествят това варварско поведение. Когато те проклинаха безчестния милионер, Викторина говореше за него с кротки думи, прилични на песента на ранен гълъб, чийто болезнен вик все още изразява любов.

Йожен дьо Растиняк имаше съвсем южняшко бяло лице, черна коса, сини очи. Обноските му, държанието му, привичната му стойка показваха, че е син на благородно семейство и от малък е добил добро възпитание, основано на традиции и добър вкус. Наистина той пазеше дрехите си, в делнични дни доизносваше миналогодишното си облекло, но понякога можеше да излиза и облечен като елегантен момък. Обикновено носеше стар редингот, лоша жилетка, овехтяла черна измачкана и лошо вързана студентска вратовръзка, такива панталони и стари закърпени ботуши.

Вотрен, четиридесетгодишният мъж с боядисаните бакенбарди, представляваше преход между тези две личности и останалите. Той беше от ония хора, за които народът казва: „Ето един славен човек!“

Той имаше широки плещи, добре развити гърди, мускулите му бяха изпъкнали, ръцете му бяха едри, здрави, обрасли с гъсти червеноруси косми по пръстите. Лицето му, набраздено с преждевременни бръчки, издаваше белези на жестокост, които противоречаха на любезните му и дружелюбни обноски. Басовият му глас, който отговаряше на грубата му веселост, беше приятен. Той беше услужлив и веселяк. Ако някоя ключалка не работеше, той веднага я разглобяваше, смазваше я, изпиляваше я и пак я сглобяваше, като казваше: „Разбирам от тия работи!“ Той наистина разбираше от всичко: от кораби, от море, познаваше цяла Франция, чужбина, сделките, хората, събитията, законите, хотелите и затворите. Ако някой се оплакваше твърде много, веднага му предлагаше услугите си. Много пъти бе заемал пари на госпожа Воке и на някои от пансионерите, обаче длъжниците му предпочитаха да умрат, но да му се издължат, тъй като, макар че изглеждаше добродушен, той внушаваше страх с пронизателния си и пълен с решителност поглед. С начина, по който изплюваше слюнката си, той показваше невъзмутимо хладнокръвие, което не би го накарало да се спре пред престъпление, за да излезе от някое затруднено положение. Като на строг съдия очите му сякаш проникваха до дъното на всички въпроси, на всички съвести, на всички чувства. Той имаше навика да излиза след обяд и да се връща за вечеря, след това да изчезва през цялата вечер и да се прибира към полунощ, като си отключваше вратата с помощта на един запасен ключ, който му бе поверила Воке. Той единствен се ползваше с това благоволение. Но той беше и в най-добри отношения с вдовицата, която наричаше мамо, като я прегръщаше през кръста — доста необяснимо ласкателство! Добрата жена си мислеше, че това е още лесно, но само ръцете на Вотрен бяха достатъчно дълги, за да обгърнат дебелото ѝ туловище. Една от отличителните му черти беше да дава щедро по петнадесет франка на месец за чашка кафе с коняк, която пиеше, след като се наобядва. Хора, не съвсем повърхностни като младежите, увлечени от вихъра на парижкия живот или пък като старците, равнодушни към онова, което не ги засяга пряко, биха се замислили върху съмнителното впечатление, което им правеше Вотрен. Той знаеше или налучкваше работите на тия, които бяха около него, но никой не можеше да проникне в неговите мисли или работи. Макар и да бе изправил своето видимо добродушие, своята постоянна любезност и веселост като

стена между себе си и другите, той често даваше възможност да се проникне в странната сила на характера му. Често някой порив, достоен за Ювенал, с който той сякаш показваше, че обича да подиграва жестоко законите, да бичува висшето общество, да го обвинява в непоследователност, даваше да се предположи, че той мрази обществения ред, че в дъното на живота си има някаква грижливо скрита тайна.

Привлечена може би несъзнателно от силата на единия или от хубостта на другия, госпожица Тайфер разделяше беглите си погледи и тайните си мисли между четиридесетгодишния мъж и младия студент, но изглежда, че никой от двамата не мислеше за нея, макар че всеки миг случаят можеше да измени положението ѝ и да я направи богата наследница. От друга страна, никое от тия лица не си даваше труда да провери дали нещастията, които си приписваше някой от тях, са истински, или лъжливи. Всички изпитваха едни към други някакво безразличие, смесено с недоверие, което произлизаше от положението на всеки един поотделно. Те знаеха, че са безсилни да облекчат своите мъки, и бяха изчерпали чашата на състраданието, като си ги разказваха един на друг. Прилични на стари съпрузи, те вече нямаше какво да си кажат. Между тях бяха останали само отношенията на един механичен живот, въртенето на несмазани колела. Всички навярно биха минали покрай някой просяк, без да го погледнат, биха изслушали хладнокръвно разказа за някакво нещастие и биха видели в смъртта разрешението на въпроса за нищетата, която ги правеше равнодушни и към най-ужасната агония. Най-щастливата от всички тия опустошени души беше госпожа Воке, която царуваше в тоя частен приют. Само за нея малката градинка, която тишината и студът, сушата и влагата правеха просторна като степ, беше весела горичка. Само за нея жълтата и мрачна къща, която миришеше на плесен, имаше своята прелест. Тези затворнически килии бяха нейни. Тя хранеше тези каторжници, осъдени на доживотен затвор, като ги караше да я слушат и уважават: Къде другаде в Париж тези клетки създания биха намерили на такава цена изобилната и здрава храна и жилище, което зависеше от тях да направят ако не разкошно или удобно, то поне чисто и здравословно? Дори и да си позволеше някоя крещяща неправда, жертвата я понасяше, без да се оплаква.

Събрани заедно, тези хора трябваше да представляват и представляваха в умален вид съставните части на едно цялостно общество. Между осемнадесетте сътрапезници се намираще, както в колежите, така в света, едно клето и отхвърлено същество, което служеше за гавра — върху него се сипеха всички шеги. В началото на втората година това лице прикова най-силно вниманието на Йожен дьо Растиняк от хората, в сред които бе осъден да живее още две години. Това *посмешище* беше някогашният производител на фиде дядо Горио, върху главата на когото художникът, както и историкът бяха съсредоточили цялата светлина на картината. По каква случайност това почти злобно презрение, това преследване, смесено със съжаление, това неуважение към нещастията се бяха струпали върху най-стария питомец на пансиона? Сам ли беше дал повод за това с ония смешни привички или с ония свои странности, които обществото прощава по-мъчно от пороците? Тези въпроси засягат отблизо много обществени неправди. Може би в същността на човешка-а природа е да струпва всички страдания върху този, който понася всичко от истинско смирение, от слабост или от равнодушие. Нима и ние не обичаме да показваме силата си за сметка на някого или на нещо? Най-слабото същество, уличният хлапак, звъни на всички врати, когато има поледица, или се изправя на пръсти, за да напише името си върху някой чист паметник.

Дядо Горио, около шестдесет и девет годишен старец, се бе оттеглил у госпожа Воке в 1813 година, след като бе напуснал търговията си. Отначало той нае помещението, в което живееше госпожа Кутюр, и плащаше тогава хиляда и двеста франка годишно, като човек, за когото пет луидора повече или по-малко бяха дребна работа. Госпожа Воке бе подновила трите стаи на това помещение с една предплата, която, казват, дала за тази нищо и никаква покъщина, състояща се от жълти хасени завеси, лакирани дървени кресла, тапицирани с утрехтско кадифе, няколко зацапани картини и тапети, които не вземаха и кръчмите в предградията. Може би безгрижната щедрост, с която се бе оставил да бъде измамен дядо Горио, когото по онова време наричаха почтително господин Горио, я накара да го смята за простак, който не разбира нищо от търговия. Горио пристигна с добре натъпкан гардероб, с великолепно бельо на търговец, който нищо не си отказва, след като се е оттеглил от търговията. Госпожа

Воке бе разглеждала с възторг осемнадесетте ризи от полухоландско платно, чието изящество бе още по-забележително, тъй като бившият производител на фиде носеше на нагръдника си две карфици, съединени с верижка — на всяка от тях блестеше по един голям брилянт. Облечен обикновено в светлосин фрак, той носеше всеки ден една жилетка от бяло пике, под която се люлееше издутият му като круша корем, върху който подскачаше тежък златен ланец с дребни украшения. В табакерата му, също така златна, имаше един медальон с къдрици, които му придаваха вид на герой на любовни приключения. Когато хазайката му го обвини, че прилича на женкар, по устните му се появи весела усмивка на еснаф, когото са засегнали по слабото място. Шкафовете (той произнасяше тази дума така, както я произнасяше народът) бяха пълни с множество сребърни съдове от домакинството му. Очите на вдовицата пламнаха, когато му помогна да разопакова и нареди разни лъжици за сипване на супа и за рагу, лъжиците и вилиците, приборите за зехтин и оцет, сосиерите, многото блюда, сервизите за закуска от позлатено сребро, с една дума, всички кой от кой по-хубави съдове, които тежаха няколко килограма и с които той не желаше да се раздели. Тези подаръци му напомняха разни тържествени случаи от семейния му живот.

— Това е — каза той на госпожа Воке, като държеше едно голямо блюдо и една чашка, чийто похлупак представляваше две гургулици, които се целуват, — това е първият подарък, който получих от жена си в деня на годишнината от сватбата ни. Клетата жена! Беше ги купила с моминските си спестявания. Да ви кажа ли, госпожо, готов съм по-скоро да копая земята с нокти, отколкото да се разделя с тях. Слава Богу, в тази чашка ще мога да пия кафето си всяка сутрин, докато съм жив! Не съм за оплакване, имам хляб на полицата, и то за дълго.

Накрая госпожа Воке видя добре със своето свраче око няколко държавни облигации, които, набърже пресметнати, можеха да дадат на този прекрасен Горио един доход от осем до десет хиляди франка годишно. От този ден на госпожа Воке, родена дьо Конфлан, която беше навършила четиридесет и осем години, от които признаваше само тридесет и девет, нещо влезе в главата. Макар че долният клепач на очите на дядо Горио беше обърнат, подпухнал, увиснал, което го принуждаваше често да бърше очите си, тя го намери приятен на вид и благовъзпитан. От друга страна, месестите му и изпъкнали прасци,

както и дългият му широк нос показваха, че има скрити достойнства, които вдовицата, както изглежда, много ценеше и които се потвърждаваха от кръглото като месечина наивно просташко лице на добродушния човек. Личеше, че той е здраво животно, способно да излее цялата си душа в чувства. Косата му, разделена в средата на път, приличаше на две гълъбови крила, които фризьорът на политехническото училище идваше да вчесва и да пудри всяка сутрин, очертаваше пет лимби върху ниското му чело и украсяваше лицето му. Макар и да приличаше малко на селянин, той беше толкова изискан и така обилно смъркаше емфие като човек, уверен, че табакерата му винаги ще бъде пълна с най-доброто качество ароматен тютюн от Мартиника, щото в деня, когато господин Горио дойде да живее в пансиона ѝ, госпожа Воке си легна вечерта, като се печеше като яребица в собствената си мас на огъня на желанията, които я обзеха и я подтикваха да остави савана на Воке и да се възроди като госпожа Горио. Да се омъжи, да продаде пансиона, да улови под ръка това изящно цвете на буржоазията, да стане знатна дама в квартала, да събира милостиня за бедните, да прави неделен ден малки излети до Шоази, Соази, Жантий и да ходи на театър, когато поиска, в ложа, без да чака гратиси, които ѝ носеха някои от нейните пансионери през месец юли. Тя мечта за цялото това Елдорадо на дребните парижки семейства. Не бе признала никому, че имаше четиридесет хиляди франка, събирани петаче по петаче. Разбира се, по отношение на богатството тя се смяташе изгодна партия.

„Колкото за останалото, бива ме за човечеца“ — си казваше тя, като се обръщаше в леглото си, сякаш да се увери сама в собствените си прелести, които дебелата Силвия намираще всяка сутрин отпечатани на постелята.

От този ден в продължение на три месеца вдовицата Воке се възползва от фризьора на господин Горио и направи около тоалета си няколко разхода, оправдани от необходимостта да придаде на къщата си известен приличен вид, който да съответства на почтените личности, които я посещаваха. Тя сериозно се замисли да промени състава на пансионерите си, като заявяваше, че занапред ще приема само най-издигнати във всяко отношение хора. Щом се явеше някой чужденец, тя почваше да се хвали с предпочитанието, с което господин Горио, един от най-забележителните и най-уважаваните търговци на

Париж, я е удостоил. Тя пръсна обявления, начело на които се четеше: „ДОМ ВОКЕ“. Той е, казваше тя, *един от най-старите и най-уважаваните домашни пансиони в Латинския квартал*. От него се откриваше една от най-приятните гледки към долината на Гоблените (която се виждала от третия етаж) и хубава градина, в дъното на която се *простираше липова алея*. Споменаваше също така за хубавия въздух и за тишината. Това обявление ѝ доведе госпожа контеса дьо л'Амберменил, тридесет и шест годишна жена, която очакваше уреждането на делата около пенсията, на която имаше право като вдовица на генерал, загинал на бойните поля. Госпожа Воке се погрижи за храната ѝ, пали печка в салоните близо шест месеца и удържа така добре обещанията в своето обявление, че *похарчи и малко от готовите си пари*. Затова контесата обещаваше на госпожа Воке, като я наричаше скъпа приятелко, че ще ѝ доведе баронеса дьо Вомарланд и вдовицата на полковник конт Пикоазо, две нейни приятелки, които чакали да се свърши срокът им в един пансион в Маре, много по-скъп от пансиона „Воке“. Тези госпожи впрочем щели да бъдат много богати, когато военните канцеларии уредят работата им.

— Но — казваше тя — канцелариите още нищо не са свършили.

Следобед двете вдовици се качваха заедно в стаята на госпожа Воке и разговаряха, като пиеха ликьор, ядяха лакомства, предназначени само за устата на хазайката. Госпожа дьо л'Амберменил напълно одобри намеренията на госпожа Воке към господин Горио, отлични намерения, за които впрочем тя се бе досетила още от първия ден, тъй като намираще, че господин Горио е свършен човек.

— Ах, драга госпожо, той е мъж, здрав като камък — ѝ казваше вдовицата, — свършено запазен мъж, който може да достави още много удоволствия на една жена.

Контесата великодушно забеляза на госпожа Воке, че нейното облекло не отговаря на стремежите ѝ.

— Трябва да се поставите на бойна нога — казваше ѝ тя.

След дълги изчисления двете вдовици отидоха заедно в Пале Роял, дето купиха от „Галери дьо Боа“ шапка с пера и малка шапчица. Контесата заведе приятелката си в магазина „*Петит Жанет*“, дето заедно избраха рокля и шал. Когато всички тези бойни припаси се употребиха и вдовицата бе поставена „на бойна нога“, тя заприлича

съвсем на фирмата на „*Бьоф а ла мод*“. Въпреки това тя дотолкова се хареса в тая премяна, че се почувства задължена към контесата и макар че не беше много от щедрите, я помоли да приеме от нея една шапка за двадесет франка. Наистина тя смяташе да помоли контесата за услуга — да подпита господин Горио и да каже няколко добри думи за нея. Госпожа дьо л'Амберменил много приятелски се нагърби с тая поръчка и започна да обсажда стария производител на фиде, с когото успя да има един разговор. Но след като го намери много свенлив, да не кажем неподатлив на опитите, които ѝ внуши нейното собствено желание да го съблазни за своя собствена сметка, тя си излезе възмутена от простацината му.

— Ангел мой — каза тя на милата си приятелка, — нищо няма да изтръгнете от този човек. Той е ужасно недоверчив, скъперник, глупак и тъпак, който ще ви навлече само неприятности.

Изглежда, че между господин Горио и госпожа дьо л'Амберменил бяха станали такива работи, че контесата дори не пожела да остане в един дом с него. На другия ден тя си замина, като забрави да плати шестте месеца пансион и като остави залог няколко вехтории, оценени за пет франка. Макар че вложи много усърдие, за да я намери, госпожа Воке не можа да получи никакви сведения в Париж за контеса дьо л'Амберменил. Тя често приказваше за тази нещастна случка, като се оплакваше от прекаленото си доверие, макар че бе помнителна от котка: но тя приличаше на много от хората, които нямат доверие на своите близки, а се предават на първия срещнат. Странно, но действително душевно явление, чиито корени лесно могат да се открият в човешкото сърце. Може би някои хора вече няма какво да печелят от ония, с които живеят. След като са им показали празнотата на душите си, те се смятат тайно осъдени от тях, и то със заслужена строгост. Обаче, изпитвайки непобедимата нужда от ласкателства, каквито им липсват, или пък измъчвани от горещото желание да се покажат, че имат качества, каквито нямат, те се надяват да спечелят сърцето или уважението на ония, които са им чужди, с опасността да се изложат един ден и пред тях. В края на краищата има хора, родени користолюбци, които не правят никакво добро на своите близки и приятели тъкмо защото са длъжни да го правят. Като правят услуга на непознати, те ласкаят своето самолюбие: колкото по-близо до тях са техните приятели, толкова по-малко те обичат — колкото са по-далеч,

толкова по-услужливи стават те. Госпожа Воке несъмнено имаше в себе си тия две по същество дребнави, лъжливи, отвратителни черти.

— Ако бях тогава тук — казваше ѝ тогава Вотрен, — това нещастие нямаше да ви се случи. Щях да ѝ платя на тази измамница. Веднага познавам хитростите им.

Като всички ограничени умове госпожа Воке имаше навик да не излиза от кръга на събитията и да не съди за техните причини. Тя обичаше да стоварва върху други своите собствени грешки. Като понесе тази загуба, тя сметна честния производител на фиде виновен за нещастieto ѝ и оттогава почнала, според думите ѝ, да си отваря очите по отношение на него. Щом се убедила, че закачките ѝ и разноските по гизденето са излишни, тя бърже разбрала причината за това. Тогава забелязала, че пансионерът ѝ има вече, както тя се изразяваше, свои *похождения*. Най-сетне той ѝ дал да разбере, че надеждата, която така сладко я приспивала, почива на празни мечти и че тя никога нищо няма да получи от този мъж, както твърдо се изразила контесата, която, изглежда, разбирала от тия работи. Госпожа Воке, разбира се, отиде много по-далече в ненавистта си, отколкото в приятелството си. Омразата ѝ не съответстваше на любовта ѝ и на измамените ѝ надежди. Ако човешкото сърце, когато се изкачва по стъпалата на любовта, понякога си почива, то рядко спира, когато слиза по стръмното нанадолнище на омразата. Но господин Горио беше неин пансионер и затова вдовицата бе принудена да въздържа изблиците на своето наранено честолюбие, да заглушава въздишките, които и причини това разочарование, и да таи жаждата си за мъст като монах, оскърбен от игумена си. Дребните душици задоволяват чувствата си, били те добри или лоши, с непрестанни дреболии. Вдовицата си послужи с женската злоба и хитрост да измисля тайни гонения срещу жертвата си. Най-напред тя прекъсна поднасянето на излишни неща в пансиона си.

— Никакви краставички, никаква аншоа: това са празни работи! — каза тя на Силвия сутринта, когато се върна към старата си програма.

Господин Горио беше човек умерен в яденето, у когото пестеливостта, неизбежна за хората, които сами създават богатството си, се беше превърнала в навик: супата, вареното месо, малко зеленчук бяха и си оставаха завинаги неговото любимо ядене. Затова много

трудно беше за госпожа Воке да измъчи своя пансионер, чиито вкусове тя с нищо не можеше да засегне. Отчаяна, че намира в негово лице един неуязвим човек, тя почна да го унижава и така надъха с омразата си към Горио и своите пансионери, които, за да се забавляват, услужваха на отмъщението ѝ. Към края на първата година вдовицата бе станала толкова недоверчива, че вече се питаше — защо този търговец, който получаваше седем-осем хиляди франка годишна рента, който притежаваше великолепни сребърни прибори и скъпоценности, не по-лоши от тия на скъпо платените леки жени, живееше у нея, като ѝ плащаше за пансион толкова скромна сума в сравнение с доходите си. През по-голямата част от първата година Горио често вечеряше във един или два пъти седмично; после неусетно той започна да вечеря вече в града само два пъти месечно. Дребните похождения на господин Горио съвпадаха с интересите на госпожа Воке, която почна да проявява недоволство от прогресивната точност, е която нейният пансионер почваше да се храни редовно у нея. Тази промяна госпожа Воке си обясни не само с намаляването на парите на Горио, но и с желанието му да създава неприятности на хазайката си. Една от най-долните привички на дребните души е да приписват своите низости и на другите. За нещастие в края на втората година господин Горио оправда сплетните, на които бе предмет, като помоли госпожа Воке да се премести на втория етаж и да намали пансиона му на деветстотин франка. Толкова много су се полагаше да пести, че през цялата зима не пали огън в стаята си. Вдовицата Воке поиска да ѝ се плати предварително: господин Горио, когото оттогава тя започна да нарича дядо Горио, веднага се съгласи. Сега всички започнаха да търсят причините на този упадък. Трудна работа! Както беше казала мнимата контеса, дядо Горио беше потаен, мълчалив човек. Според логиката на хората с празни глави, които до един са бърборковци, защото дърдорят само празни неща, щом някой не говори за своите работи, значи, върши нещо лошо. И този толкова известен търговец стана измамник, а галантният кавалер се превърна в стар чудака. Според Вотрен, който по онова време дойде да живее в пансиона „Воке“, дядо Горио беше ту човек, който играеше на борсата и според доста резкия израз на финансов език *мамеше* с рентите си, след като се беше разорил, ту беше един от ония дребни играчи, които се осмеляват да залагат и да печелят на комар по десет франка на вечер, ту го наричаха сътрудник

на тайната полиция. Но Вотрен твърдеше, че не е още достатъчно хитър за *такава работа*. Дядо Горио беше още и скъперник, който дава пари с висока лихва за кратки срокове, човек, който играеше с постоянни номера на лотария. Правеха от него всичко, което порокът, позорът и безсилието можеха да родят като най-тайнствено. Само че колкото и противни да бяха неговото държане и пороците му, ненавистта, която вдъхваше, не стигаше дотам, че да го изпъдят; той си плащаше пансиона. После той беше полезен — всеки изливаше върху него доброто или лошото си настроение с шеги или подигравки. Мнението, което изглеждаше най-вероятно и което бе прието от всички, беше това на госпожа Воке. Според нея този така добре запазен човек, здрав като камък и с когото можеха да се изпитат още доста удоволствия, беше женкар с чудновати наклонности. Ето как госпожа Воке обосноваваше клеветите си. Няколко месеца след заминаването на оная пакостна контеса, която съумяла да живее цели шест месеца на нейна сметка, една сутрин, преди да стане, тя чула по стълбите шумоленето на копринената рокля и ситните стъпки на млада и подвижна жена, която се вмъкнала при Горио, чиято врата била предпазливо отворена. Веднага дебелият Силвия отишла при господарката си и ѝ каза, че една жена, много хубава, за да бъде честна, *облечена като богиня*, обува в скъпи, съвсем неокаляни ботинки, се промъкнала като змиорка от улицата до кухнята и запитала къде живее господин Горио. Госпожа Воке и готвачката ѝ отишли да подслушат и доловили много нежни думи през време на посещениято, което траяло доста дълго. Когато господин Горио излязъл да изпрати *дамата си*, дебелият Силвия веднага взела кошницата си уж да иде на пазар и проследила влюбената двойка.

— Госпожо — каза тя на господарката си, като се върнала, — господин Горио трябва да е все пак дяволски богат, щом поддържа такива жени. Представете си, на ъгъла на улица „Естрапад“ чакаше разкошна карета, в която тя се качи.

През време на обедата госпожа Воке дръпнала завесата, та слънцето да не пречи на господин Горио: един лъч паднал точно върху очите му.

— Обичат ви хубавиците, господин Горио, слънцето ви търси — каза тя, като намекнала за посещениято, което му бе направено. — Дявол да го вземе, вие имате вкус, тя беше много хубава!

— Това беше дъщеря ми — каза той с някаква гордост, в която пансионерите видели глупаво самохвалство на старец, който иска да запази приличието.

Месец след това посещение господин Горио имал и второ. Дъщеря му, която първия път дойде в утринен тоалет, дойде след обяд, и то облечена като за прием. Пансионерите, които разговаряха в салона, можаха да видят хубава русокоса жена с тънка талия, прелестна и много изискана, за да бъде дъщеря на дядо Горио.

— Стават две! — каза дебелата Силвия, която не можа да я познае.

След няколко дни друга жена, едра и добре сложена, мургава, с черни коси и жив поглед, запита за господин Горио.

— Стават три — каза Силвия.

Тая втора дъщеря, която първия път бе също така дошла да види баща си сутринта, дойде след няколко дни вечерта в бален тоалет и с кола.

— Стават четири — казваха госпожа Воке и дебелата Силвия, които не можаха да открият никаква прилика между тази светска дама и скромно облечената мома сутринта, при първото ѝ посещение.

Горио още плащаше хиляда и двеста франка за пансион. Госпожа Воке намираще, че е напълно естествено за един богат мъж да има четири-пет любовници и намери дори, че е доста ловко от негова страна да ги представя за свои дъщери. Тя нямаше нищо против това, че ги приемаше в пансиона „Воке“. Но тъй като тия посещения ѝ обясняваха равнодушието на нейния пансионер към нея, в началото на втората година тя си позволи да го нарече *стар котарак*. Накрая, когато дядо Горио слезе на деветстотин франка, тя го попита доста дръзко, като видя да слиза по стълбите една от тия дами, какво е намислил да прави от къщата ѝ. Дядо Горио ѝ отговори, че тази дама е по-голямата му дъщеря.

— Та вие имате тридесет и шест дъщери?! — каза сърдито госпожа Воке.

— Имам само две — възрази пансионерът с кротостта на разорен човек, който търпи всички унижения на бедността.

Към края на третата година дядо Горио намали още повече разноските си, като се качи на третия етаж и почна да плаща по четиридесет и пет франка месечно. Той престана да смърка емфие,

освободи фризьора и вече не си пудреше косата. Когато дядо Горио се яви за пръв път ненапудрен, хазайката, госпожа Воке, ахна от изненада, като видя косите му — те бяха нечисто сиви и зеленикави. Лицето му, което тайните скърби неусетно правеха от ден на ден все по-тъжно и по-тъжно, изглеждаше най-окаяното от всички събрани около трапезата лица. Нямаше вече никакво съмнение: дядо Горио беше стар развратник, чиито очи се бяха предпазили от зловредното влияние на лекарствата, необходими за неговите болести, само благодарение на опитността на някой лекар. Отвратителният цвят на косите му се дължеше на безпътствата и на лекарствата, които вземаше, за да продължава тия безпътства. Телесното и душевното състояние на стареца оправдаваше тия дрънканици. Когато долните му дрехи се изпокъсаха, той купи хасе по седемдесет сантима лакътя, за да замести хубавото си бельо. Брилянтите му, златната табакера, верижката, скъпоценностите изчезнаха едно по едно. Той бе хвърлил светлосиния фрак, всичкото си богато облекло и почна да носи и лете, и зиме един и същ редингот от грубо кафяво сукно, жилетка от козя вълна и сив панталон от чортова кожа. Започна все повече и повече да отслабва. Прасците му омекнаха, лицето му, закръглено от доволство на еснафското благополучие, страшно се набръчка, челото му се проряза от бръчки, челюстите му се очертаха. През четвъртата година от настаняването му на улица „Нъов Сент Женевиев“ той вече не приличаше на себе си. Добрият шестдесет и две годишен производител на фиде, който тогава изглеждаше да има и четиридесет, едрият и тлъст еснаф, весел до глупост, чието жизнерадостно държане развеселяваше минавачите, който имаше нещо младежко в усмивката си, сякаш беше изумял, треперещ и блед седемдесетгодишен старец. Сините му очи, така живи някога, сега помръкнаха, изгубиха цвета си, станаха сиви като желязо, не сълзяха вече, а от възпалените им краища сякаш струеше кръв. На едни той вдъхваше ужас, на други — съжаление. Като забелязаха увисването на долната му устна, младите студенти по медицина измериха лицевия му ъгъл и заявиха, че е засегнат от кретенизъм, след като го измъчваха дълго, без да изкопчат нищо от него. Веднъж, след като бяха вечеряли, госпожа Воке му каза с насмешка: „Е, вече не ви идват на гости вашите дъщери?“, като поставяше под съмнение бащинството му. Дядо Горио подскочи, сякаш госпожа Воке го бе боднала с желязо.

— Те идват от време на време — отвърна той развълнувано.

— Ха-ха! Още ли се виждате с тях от време на време? — извикаха студентите. — Браво, дядо Горио!

Но старецът не чу подигравките, които предизвика отговорът му. Той отново се замисли, а повърхностните наблюдатели взеха неговото състояние за старческо затъпяване, което се дължеше на това, че си е изгубил ума. Ако го познаваха добре, може би по-живо щяха да се заинтересуват от неговото физическо и душевно състояние. Но нямаше нищо по-трудно от това. Макар и да бе лесно да се узнае дали дядо Горио е бил наистина производител на фиде и на колко възлиза богатството му, старите хора, чието любопитство той събуди, не излизаха въвн от квартала и живееха в пансиона като стриди на скала. А другите — буйният парижки живот ги караше да забравят, щом излязат от улица „Ньов Сент Женевиев“, нещастния старец, с когото се подиграваха. За тези ограничени умове, както и за безгрижните младежи тежката участ на дядо Горио и неговото тъпоумие бяха несъвместими с някакво богатство или с някаква дееспособност. Колкото за жените, които той наричаше свои дъщери, всеки поддържаше мнението на госпожа Воке, която казваше със строгата логика, която навикът да се допуска всичко дава на старите жени, на които работата е да дрънкат през цялата вечер:

— Ако дядо Горио имаше две дъщери така богати, както изглеждаха всички дами, които му идваха на гости, той нямаше да бъде в моя пансион, на третия етаж, с четиридесет и пет франка месечен наем и нямаше да се облича като просяк.

Нищо не можеше да опровергае тези заключения. И така към края на месец ноември 1819 година, през което време се разигра тази драма, всеки в пансиона имаше вече установено мнение за бедния старец. Той никога не бе имал нито дъщеря, нито жена; злоупотреблението с удоволствията го бе превърнало в охлюв, в човекообразно мекотело от вида на *шапконосните* — казваше един чиновник в естественоисторическия музей един от приходящите пансионери. Поаре в сравнение с Горио беше орел, джентълмен. Той говореше, разсъждаваше, отговаряше. Той не казваше нищо наистина, като говореше, разсъждаваше и отговаряше, защото имаше навика да повтаря с други думи това, което другите казваха, но участваше в разговорите, беше жизнерадостен, изглеждаше чувствителен, докато

дядо Горио — пак по мнението на чиновника в музея — беше винаги на точката на замръзване.

Йожен дьо Растиняк се бе върнал в онова разположение на духа, което навярно познават даровитите младежи или онези, които при тежки обстоятелства изведнъж придобиват качества на издигнати хора. През първата си година в Париж, при малкото работа, която се изисква за получаване на началните степени във факултета, му оставаше доста свободно време, за да се наслаждава на видимите прелести на плътския Париж. Един студент няма много време, ако иска да се запознае с репертоара на всеки театър, да изучи изходите на парижкия лабиринт, да узнае обичаите, да изучи езика и свикне на всички удоволствия на столицата; да издири добрите и лошите места, да следва забавните курсове, да разгледа музейните богатства. Всеки студент се пристрастява към празни работи, които му се струват величави. Той има своя велик човек, някой професор в Колеж дьо Франс, комуто плащат, за да се държи на висотата на своята аудитория. Той оправя връзката си и се мъчи да прикове вниманието на някоя дама от първи балкон на Опера Комик. При това постепенно встъпване в живота той се обиграва — разширява кръгозора си и в края на краищата долавя съотношението на човешките слоеве, които образуват обществото. Ако е започнал с това — да се възхищава от редиците коли в „Шан-з-Елизе“ при хубав слънчев ден, той скоро почва да им завижда. Йожен бе минал несъзнателно през тая школа, когато замина за ваканцията, след като бе получил степен бакалавър по словесните и правни науки. Неговите детски мечти, провинциалните му разбирания, бяха изчезнали. Променените му възгледи, възбуденото му честолюбие го накараха да вникне правилно в бащиното огнище, в семейния кръг. Баща му, майка му, двамата му братя, двете му сестри и леля му, чието богатство се състоеше от пенсии, живееха в малкото имение Растиняк. Това стопанство даваше около три хиляди франка годишен доход, но и той не бе сигурен поради колебливото промишлено производство в лозарството, а от този доход трябваше да се отделят по хиляда и двеста франка годишно за него. Постоянната бедност, която великодушно криеха от него, сравнението, което се принуди да направи между сестрите си, които му изглеждаха толкова хубави през детинството му, и парижките жени, които бяха олицетворили за него мечтаната красота, неизвестното бъдеще на това многобройно семейство, което

разчиташе на него, грижливата пестеливост, с която видя, че се скътват и най-дребните продукти, с една дума, множество обстоятелства, които е излишно да споменаваме тук, десеторно усилиха у него желанието да преуспее и събудиха жаждата му да се прослави. Както става с великите души, той искаше да дължи всичко на собствените си заслуги. Но умът му беше чисто южняшки; когато работата дойдеше до изпълнение, решенията трябваше да се отличават с оная колебливост, която обзема младите хора, когато се намират в открито море и не знаят в каква посока да насочат силите си, нито под какъв ъгъл да издуят платната си. Ако отначало той пожела да се хвърли телом, и духом в работата, съблазнен по-скоро да си създаде връзки, той забеляза колко много влияние имат жените върху обществения живот и изведнъж намисли да се впусне в света, за да се сдобие с покровителки: щяха ли да липсват такива жени за един пламенен, остроумен младеж, като към ума и пламенността добавим неговата изящна осанка и някаква нервна хубост, по която жените на драго сърце се увличаха? Тия мисли го налегнаха в полето през време на разходките — някога той се разхождаше с удоволствие със сестрите си, които го намериха много променен. Леля м у, госпожа дьо Марсиак, която някога е била представена в двореца, се бе запознала там с върховете на аристокрацията. И изведнъж честолюбивият младеж видя в спомените, които някога така често му бе разказвала леля му, основа за много завоевания в обществото, не по-малки от успехите, които се надяваше да постигне в юридическия факултет. И той почна да я разпитва за роднинските връзки, които можеха да се подновят. След като разтърси клоните на родословното дърво, старата дама прецени, че измежду всички себелюбиви и богати роднини, които могат да бъдат полезни на племенника ѝ, най-достъпна ще бъде виконтеса дьо Босеан. Тя писа на тази млада жена едно писмо в старинния стил и го даде на Йожен, като му каза, че ако има успех пред виконтесата, тя ще му помогне да открие и други роднини. Няколко дни след пристигането си Растиняк изпрати на госпожа дьо Босеан писмото на леля си. Виконтесата му отговори с покана за бал за следния ден. Такова беше общото положение в семейния пансион към края на месец ноември 1819 г. След няколко дни Йожен се прибра от бала на госпожа Босеан в два часа след полунощ. Още по време на танците смелият студент бе решил да навакса изгубеното време, като работи до

сутринта. За пръв път се канеше да прекара буден нощта в този мълчалив квартал, защото световният блясък го беше заслепил, беше му вдъхнал измамна сила. Той не вечеря у госпожа Воке и пансионерите мислеха, че ще се върне от бала на другия ден призори, както се прибираще понякога от забавите в „Прадо“ или от баловете в „Одеон“, с изкаляни копринени чорапи и разкривени пантофи. Преди да затвори вратата с резета, Кристоф я отвори и погледна към улицата. Тъкмо тогава се появи Растиняк, който можа да се изкачи тихо в стаята си, последван от Кристоф, който дигаше много шум. Йожен се съблече, обу чехлите си, намъкна един стар костюм, запали с торф огъня и бърже се приготви за работа, така че Кристоф още заглушаваше почти безшумните приготовления на младежа с тропането на грубите си обуца. Йожен постоя известно време замислен, преди да се вдълбочи в учебниците по право. В лицето на госпожа виконтеса дьо Босеан той откри една от кралиците на парижката мода и къщата ѝ минаваше за една от най-приятните в предградието „Сен Жермен“. По име и богатство тя принадлежеше към най-висшата аристокрация. Благодарение на леля си дьо Марсиак бедният студент бе добре приет в този дом, без да съзнава значението на тая благосклонност. Приемането в тези позлатени салони се равняваше на грамота за висше благородство. Появеше ли се в това най-мъчно достъпно общество, той си извоюваше правото да ходи навсякъде. Заслепен от това бляскаво общество, след като едва успя да размени няколко думи с виконтесата, Йожен забеляза между тълпата парижки богини, които се трупаха на тоя тържествен прием, една от ония жени, които трябва да бъдат обожавани преди всичко от някой младеж. Контеса Анастази дьо Ресто, висока и стройна, минаваше за жената с най-хубаво тяло в Париж. Представете си големи черни очи, прелестна ръка, чудни крака, пламенни движения — маркиз дьо Ронкерол наричаше такава жена чистокръвен кон. Изтънчеността на нервите не затъмняваше никак нейната хубост; тя беше пълна и закръглена, но не можеше да се каже, че е дебела. *Чистокръвен кон, породиста жена*, подобни изрази започваха да изместват „ангелите небесни“, „осиановите фигури“ — съвременните контета бяха отхвърлили цялата стара любовна митология. Но за Растиняк госпожа Анастази дьо Ресто беше желаната жена. Той успя да си запази два танца в списъка на кавалерите,

записани върху ветрилото ѝ, и успя да поговори с нея при първия кадрил.

— Къде може да ви срещне човек, госпожо? — запита я той изведнъж с оная буйна страст, която харесва толкова на жените.

— Навсякъде — отговори тя. — в Булонската гора, в театър „Буфон“, у дома.

И предприемчивият момък побърза да се сближи с прелестната контеса, доколкото един мъж може да се сближи с една жена по време на един кадрил и на един валс. Като каза, че е роднина на госпожа дьо Босеан, той бе поканен у тази жена, която той взе за знатна дама, и получи достъп в дома ѝ. Усмивката, с която тя го погледна на сбогуване, накара Растиняк да реши, че трябва непременно да я посети. Той бе щастлив да срещне един човек, който не се подиграваше с незнанието му, смъртен грях в средата на знаменитите нахалници на епохата — в средата на разните Моленкур. Ронкерол, Максим дьо Траи, Марсе д'Ажуда-Пинто, Ванденес, които блестяха със своята глупава превзетост и се движеха сред най-елегантните дами: леди Брандон, дукеса дьо Ланже, кон-теса Кергаруе, госпожа дьо Серизи, дукеса дьо Кариляно, кон-теса Феро, госпожа дьо Ланти, маркиза д'Еглемон, госпожа Фармиани, маркиза дьо Листомер и маркиза д'Еспар, дукеса дьо Мофринзьо и Гранийо. И така, за свое щастие, наивният студент се запозна с маркиз дьо Монриво, любовник на дукеса дьо Ланже, добродушен като дете генерал, който му съобщи, че контеса дьо Ресто живее на улица „Хелдер“. Да бъде човек млад, да е жаден за общество, да мечтае за жена и да види, че пред него се отварят вратите на две къщи! Да сложи крака си в предградието „Сен Жермен“ у виконтеса дьо Босеан, а коляното си в Шосе д'Антен у контеса дьо Ресто! Да се промъкне с един поглед в цялата редица парижки салони и да се смята достатъчно хубав момък, за да намери там помощта и закрилата на едно женско сърце! Да се чувства достатъчно честолюбив, за да скочи умело върху здраво опънато въже, по което трябва да върви с увереността на въжеиграч, който няма да падне, и да намери в една прекрасна жена най-доброто оръдие за поддържане на равновесието. С тези мисли и пред тази жена, която се изправяше величествена край торфения огън между сборника от закони и нищетата, кой не би надникнал като Йожен в бъдещето със съзерцание, кой не би го увенчал с успехи? Блуждаещата му мисъл

така живо предчувстваше бъдещите наслади, щото му се струваше, че е вече пред госпожа дьо Ресто, когато една глуха въздишка, прилична на стона на свети Йосиф, наруши нощната тишина и отекуна в сърцето на младежа като предсмъртно хъркане. Той тихо откряна вратата и като застана в коридора, забеляза ивица светлина под вратата на дядо Горио. Йожен се уплаши да не би да е прилошало на съседа му, прилепи око о ключалката, погледна в стаята и видя стареца да върши неща, които му се сториха много престъпни, и си помисли дали не ще направи добро на обществото, като наблюдава какво върши нощем този мним производител на фиде. Дядо Горио, който без съмнение бе вързал за напречната летва на една обърната маса някакъв поднос и някакъв супник от позлатено сребро и около тези изящно изработени предмети бе завързал някакво въже, ги стягаше така силно, че явно ги извиваше, за да ги превърне в кюлчета.

— Гледай какъв юнак — си каза Растиняк, като погледна мускулестите ръце на стареца, който с помощта на въжето безшумно месеше като тесто позлатеното сребро. — Да не би да е крадец или укривател, който, за да може безопасно да върши работата си, се преструва на глупав, на немощен и живее като просяк? — каза си Йожен, като се изправи.

После пак прилепи око о ключалката. Дядо Горио, който беше отвил въжето, постла върху масата покривката, взе среброто, сложи го на масата и започна да го търкаля, за да го направи на пръчка, нещо, което постигна изумително лесно.

„Кой би могъл да помисли, че е силен като полския крал Август?“ — си каза Йожен, когато пръчката стана почти кръгла.

Дядо Горио тъжно изгледа това, което беше направил, и сълзи закапаха от очите му; после угаси витата восъчна свещ, която му светеше, докато мачкаше среброто, и Йожен го чу, че въздъхна и си легна.

„Луд е“ — помисли си студентът. — Горкото дете! — възкликна високо дядо Горио. След тези думи Растиняк намери за разумно да премълчи случката и да не осъжда безогледно съседа си. И тъкмо се канеше да си влезе в стаята, когато внезапно чу някакъв шум, който едва можеше да се долови, но който беше навярно от хора, които изкачват стълбите по терлици, Йожен се послуша и наистина различи последователното дишане на двама души. И без да чуе нито скърцане

на врата, нито човешки стъпки, изведнъж видя слаба светлина на втория етаж у господин Вотрен.

„И в семейните пансиони има тайни!“ — си каза той.

Той слезе няколко стъпала, послуша се и до ушите му стигна дрънкане на пари. Скоро светлината угасна и отново се чуха двете дишания, без да скръцне вратата. След това шумът започна да намалява със слизането на двамата души по стъпалата.

— Кой е там? — извика госпожа Воке, като отвори прозореца на стаята си.

— Аз съм, мамо Воке, прибирам се — каза Вотрен с басовия си глас.

„Странно, Кристоф беше сложил резетата — си каза Йожен, като се прибра в стаята си. — В Париж, за да знае човек какво става наоколо му, не трябва да спи цялата нощ.“

Откъснат поради тези дребни произшествия от честолюбивите си любовни мечти, Йожен се залови за работа. Разсеян от подозренията, които му навяваше дядо Горио, още по-разсеян от госпожа дьо Ресто, която всеки миг му се явяваше като предвестница на блестящото бъдеще, той най-сет-не си легна и заспа дълбоко. От десетте нощи, определени от младите хора за работа, седем те прекарват в сън. Човек трябва да е надхвърлил двадесет години, за да бодърства нощем.

На другата сутрин над Париж се бе спуснала една от ония гъсти мъгли, които така добре прибулват и затъмняват, че и най-точните хора се лъжат за времето. Търговските срещи пропадат. Всеки мисли, че е осем часът, когато бие дванадесет. Беше девет и половина, а госпожа Воке още не беше мръднала от леглото си. Кристоф и дебелата Силвия, също така закъснели, пиеха спокойно кафето си, смесено с кайма-ка от млякото, определено за пенсионерите и което Силвия вареше дълго време, за да не забележи госпожа Воке този незаконно събиран десертък. Силвия — каза Кристоф, като потапяше първия си резен препечен хляб, — господин Вотрен, който все пак е добър човек, пак прие двама души тази нощ. Ако госпожата ви попита, не бива да й казвате нищо.

— Даде ли ви нещо?

— Даде ми сто су за месеца, като че ли с това искаше да ми каже: „Мълчи.“

— Освен него и госпожа Кутюр, които не придирват, другите са готови да ни измъкнат с лявата ръка това, което ни дават с дясната за Нова година — каза Силвия.

— Всъщност какво ли ни дават? — каза Кристоф. — Някаква изтъркана монета от сто су. Ето от две години вече дядо Горио сам си лъска обувката. Този циция Поаре пак не купува боя, предпочита да я изпие, отколкото да намаже скъсаните си обувки. А хилавото студентче ми дава четиридесет су. Четиридесет су не ми плащат четките, а на това отгоре продава старите си дрехи. Що за свърталище!

— Ами — възрази Силвия, като пиеше кафето на малки глътки, — нашите места все пак са най-добрите в квартала: не живеем лошо. Но вие споменахте за чичо Вотрен, Кристоф, казали ли са ви нещо за него?

— Да. Преди няколко дни срещнах на улицата един господин, който ми каза: „Нали у вас живее един пълен господин с боядисани бакенбарди?“ А аз му отговорих: „Не, господине, той не ги боядисва. Веселяк като него няма време за това.“ После казах на господин Вотрен, който ми отговори: „Добре си направил, момчето ми! Отговаряй винаги така. Няма нищо по-неприятно от това — да издаваме нашите недъзи. Може да се осуети някой брак.“

— И мене на пазара ме подпитваха дали съм го виждала да си облича ризата. Смешна работа... Ето — каза тя, като сама се прекъсна, — ето на „Вал дьо Грас“ бие десет без четвърт, а никой не мърда.

— Ами! Всички са излезли. Госпожа Кутюр и младото момиче още в осем часа отидоха да се комкат в „Сент Етиен“. Дядо Горио излезе с някакъв пакет. Студентът ще се върне след лекциите си в десет часа. Видях ги всички, когато излизат, когато миех стълбите. Дядо Горио ме бутна с това, което носеше, а то беше твърдо като желязо. Какво ли прави този дядка? Другите го въртят като пумпал, но той все пак е добър човек и струва повече от тях. Не дава много, но дамките, при които ме праща понякога, дават знаменити бакшиши и са облечени много добре.

— Нали тези, които той нарича свои дъщери? Те са цяла дузина.

— Ходил съм само при две, същите, които идваха тук.

— Ето и госпожата се разшава: ще почне да вдига врява, трябва да отида при нея. Наглеждайте млякото, Кристоф, да не го излочи котката.

Силвия се качи при господарката си.

— Какво значи това, Силвия, часът е десет без четвърт, а вие ме оставяте да спя като някое пеленаче! Никога не се е случвало такова нещо.

— Мъглата е виновна — гъста е, с нож да я режеш.

— Ами закуската?

— Каква закуска! Пансионерите ви са като побеснели, всички се измъкнаха още щом съвна.

— Говори правилно, Силвия — каза госпожа Воке, — не се казва съвна, а съмна.

— Ах, госпожо, ще говоря, както ми заповядате. Така че можете да закусите и в десет часа. Мишоно и Поаро не са мръднали. Само те са вкъщи и спят като пънове, каквито са си.

— Но, Силвия, ти ги слагаш двамата заедно, сякаш...

— Какво сякаш? — изсмя се глупаво Силвия. — Те двамата са си двойка.

— Странно, Силвия, как се е прибрал нощес господин Вотрен, след като Кристоф е затворил с резетата?

— Тъкмо обратното, госпожо. Кристоф чул господин Вотрен и слязъл да му отвори вратата, а на вас се е сторило...

— Подай ми камизолата и виж бързо закуската. Останалото овнешко сготви с картофи и сложи печени круши, от тези, които струват два лиарда едната.

Малко след това госпожа Воке слезе тъкмо когато котката събори с лапата си чинийката, която покриваше млякото, и почна бърже да го лочи.

— Мистигрис! — извика тя.

Котката избяга, после се върна и почна да се умилква в краката ѝ.

— Да, да, умилквай се, стар разбойнико! — ѝ каза тя. — Силвия! Силвия!

— Какво обичате, госпожо?

— Вижте колко излочи котаракът.

— Виновно е това говедо Кристоф, казах му да го покрие. Къде ли се е дянал? Не се безпокойте, госпожо. То ще бъде за кафето на дядо Горио. Ще наляя вътре малко вода и той няма да забележи. Дядо Горио не забелязва дори какво яде.

— А къде е отишъл този китаец? — каза госпожа Воке, като поставяше чинията.

— Кой знае къде го е отвял вятърът.

— Много спях — каза госпожа Воке.

— Но затова пък сте свежа като роза, госпожо...

В този миг издрънка звънецът и в салона влезе Вотрен, като пееше с басовия си глас:

*Дълго време скитах по света,
виждаха ме навсякъде...*

— О-хо! Добро утро, мамо Воке — каза той, като видя вдовицата и я прегърна любовно.

— Ах, недейте, недейте...

— Кажете „нахал“ — продължи той. — Хайде, кажете. Ще кажете ли? Ето ще ви помогна да наредим масата. Ах, нали съм много мил?

*Обикалях чернооки и блондинки,
обичах, въздишах...*

— Днес видях нещо странно... случайно...

— Какво? — запита вдовицата.

— В осем и половина дядо Горио влезе при златаря на улица „Дофин“, който купува стари сребърни прибори и галони. Продаде му извънредно скъпо някакъв домашен съд от позлатено сребро, доста добре сплескан за човек, който не е от професията.

— Наистина ли?

— Да. Връщам се насам, след като изпратих един приятел, който се изселва от Франция посредством Кралската превозна служба: поспрях се да видя какво ще прави дядо Горио, така, за да се посмеем. Той се върна в нашия квартал на улица „Гре“, влезе в дома на един познат лихвар на име Гобсек, надменен обесник, способен да направи

домино от костите на баща си; евреин, арабин, грък, циганин, човек, когото мъчно можеш обра, защото държи парите си в банката.

— А какво прави дядо Горио?

— Нищо не прави, разваля! — каза Вотрен. — Той е един глупак, който се разсипва по жени, които...

— Ето го — каза Силвия.

— Кристоф — извика дядо Горио, — ела с мене горе.

Кристоф отиде с дядо Горио и бърже слезе.

— Къде отиваш? — запита госпожа Воке слугата си.

— Да изпълня една поръчка на дядо Горио.

— Какво е това? — запита Вотрен, като измъкна от ръцете на Кристоф едно писмо, на което пишеше: „За госпожа контеса дьо Ресто“.

— А къде ще го занесеш? — запита той, като върна писмото на Кристоф.

— На улица „Хелдер“, заповядано ми е да го предам лично на госпожа контесата.

— Какво ли има вътре? — запита Вотрен, като погледна писмото на светлината. — Банкнота ли? Не. — Той поотлепи плика. — Погасена полица! — извика той. — Я го виж ти колко е внимателен, дъртакът! Върви, стар хитрецо — каза той, като покри с широката си ръка главата на Кристоф и го завъртя като зар, — ще получиш добър бакшиш.

Масата беше сложена. Силвия кипваше млякото. Госпожа Воке палеше печката с помощта на Вотрен, който продължаваше да си тананика:

*Дълго време скитам по света,
виждаха ме навсякъде...*

Когато всичко беше приготвено, се върнаха госпожа Кутюр и госпожица Тайфер.

— Откъде идете толкова рано, хубава госпожо? — каза госпожа Воке на госпожа Кутюр.

— Причестихме се в „Сент Етиен дьо Мон“; нали днес ще отидем при господин Тайфер? — Горкото момиче, трепери като лист

— продължи госпожа Кутюр, като седна край печката и протегна към вратичката краката си, — обувките й почнаха да димят.

— Постоплете се, Викторина — каза госпожа Воке.

— Добре правите, че молите Бога да смекчи сърцето на баща ви, госпожице — каза Вотрен, като подаде стол на сирачето. — Но това не е достатъчно. Трябва ви някой приятел, който да се наеме да каже право в очите истината на тая свиня, на този дивак, за когото казват, че имал три милиона, а не ви дава зестра. Една хубава девойка в днешните времена има нужда от зестра.

— Горкото дете! — каза госпожа Воке. — Слушайте, миличка, такова чудовище като вашия баща сам ще си навлече нещастие.

При тези думи очите на Викторина се напълниха със сълзи. Госпожа Кутюр направи знак на вдовицата и тя млъкна.

— Да можехме поне да го видим, да можех да му поговоря, да му предам последното писмо на жена му — започна вдовицата на военния комисар. — Не смея да го изпратя по пощата; той познава почерка ми...

— *О, невинни, нещастни и преследвани жени* — извика Вотрен, като се намеси в разговора, — ето докъде сте стигнали! След няколко дни ще се заема с вашата работа и ще видите как всичко ще се оправи.

— Ах, господине — каза Викторина, като хвърли влажен и горящ поглед към Вотрен, който не се трогна от него, — ако намерите някакъв начин да видите баща ми, кажете му, че неговата любов и честта на майка ми са по-скъпи за мене от всички богатства на света. Ако успеете да смекчите поне малко строгостта му, ще се моля на Бога и за вас. Бъдете уверен, че ще ви бъде признателна...

— *Дълго време се скитах по света...* — запя насмешливо Вотрен.

В това време слязоха Горио, госпожица Мишоно и Поаре, навярно привлечени от миризмата на соса, който Силвия приготвяше за остатъка от овчето месо. Тъкмо когато седемте пансионери седнаха на трапезата, като си казаха „добър ден“, удари десет часът и по улицата отекнаха стъпките на студента.

— А! Господин Йожен — каза Силвия, — днес ще закусите заедно с всички.

Студентът поздрави пансионерите и седна до дядо Горио.

— Случи ми се необикновено приключение — каза той, като си сложи в чинията много месо я си отрязва резен хляб, който госпожа Воке винаги отмерваше с очи.

— Приключение ли? — попита Поаре.

— Да, стара тикво, какво има да се чудите? — каза Ветрен на Поаре. — Господин Йожен е роден за приключения.

Госпожица Тайфер хвърли свенлив поглед върху младия студент.

— Разкажете ни приключението си! — каза госпожа Воке.

— Вчера бях на бал у братовчедка си, виконтеса дьо Босеан, която има прекрасна къща, стаи с копринени тапети, с една дума — тя ни устрои чудно празненство, на което се забавлявах като крал...

— Че — прекъсна го рязко Вотрен.

— Какво искате да кажете, господине? — попита живо Йожен.

— Казах „че“, защото кралчетата се забавляват много по-добре от кралете.

— Това е вярно, предпочитам да бъда малка безгрижна птичка, защото... — каза Поаре, който имаше слабост да повтаря казаното от другите.

— С една дума — продължи студентът, като го прекъсна, — танцувах с една от най-хубавите жени на бала, с една прекрасна контеса, най-прелестното създание, което съм виждал досега. Главата ѝ беше накичена с цветове от праскова, а на колана си имаше чудни цветя, естествени уханни цветя — не мога да опиша една оживена от танца жена, трябва сами да я видите... Е добре, тази сутрин около девет часа срещнах отново тази божествена контеса пеш по улица „Гре“. О! Сърцето ми се разтупа, помислих си...

— Че иде тука — каза Вотрен, като хвърли изпитателен поглед върху студента. — Тя е отивала сигурно при дядо Гобсек, лихваря. Ако бръкнете някога в сърцата на парижките жени, ще намерите първо лихваря, а после — любовника. Вашата контеса се нарича Анастаси дьо Ресто и живее на улица „Хелдер“.

Като чу това име, студентът погледна втренчено Вотрен. Дядо Горио вдигна рязко глава и хвърли върху двамата събеседници светнал, безпокоен поглед който изненада пансионерите.

— Кристоф ще стигне много късно, тя е била вече там! — възкликна тъжно дядо Горио.

— Познах! — пошепна Вотрен на ухото на госпожа Воке. Горио ядеше несъзнателно, без да знае какво яде. Никога не бе изглеждал потъп и по-замислен.

— Кой дявол е могъл да ви каже името й, господин Вотрен? — запита Йожен.

— Гледай го ти — отговори Вотрен. — Дядо Горио го знаеше! Защо и аз да не го зная?

— Господин Горио? — извика студентът.

— Какво? — запита бедният старец. — Значи, тя беше много хубава вчера?

— Коя?

— Госпожа дьо Ресто.

— Я го вижте стария циция, как му пламнаха очите! — каза госпожа Воке на Вотрен.

— Дали той не я издържа? — пошепна госпожица Мишоно на студента.

— Да, да, тя беше чудно хубава — продължи Йожен когото дядо Горио гледаше жадно. — Ако не беше госпожа дьо Босеан, моята божествена контеса щеше да бъде кралица на бала; очите на всички младежи бяха устремени само в нея, аз бях дванадесетият поред, а тя танцуваше всички кадрили. Другите жени беснееха. Ако е имало някоя щастлива жена вчера, била е тя. Много правилно е казано, че няма нищо по-красиво от фрегата под платна, кон, който препуска, и жена, която танцува.

— Вчера на върха на колелото, у една дукеса — каза Вотрен, — а тази сутрин на най-ниското стъпало у един лихвар: такива са парижанките. Ако мъжете им не могат да поддържат необуздания им разкош, те се продават. Ако не умеят да се продават, изтърбушват майките си, за да намерят с какво да блеснат. С една дума, не се спират пред нищо. Знаем тия работи, известни ни са!

Лицето на дядо Горио, което сияеше като ясно слънце, докато слушаше студента, се помрачи при жестоката забележка на Вотрен.

— Къде е тогава вашето приключение? — попита госпожа Воке. — Говорихте ли с нея? Попитахте ли я дали иска да учи право?

— Тя не ме забеляза — каза Йожен. — Но не е ли странно да срещнеш в девет часа сутринта на улица „Гре“ една от най-хубавите

парижанки, една жена, която се е завърнала от бала в два часа след полунощ? Само в Париж се случват такива приключения!

— Ами, има и други, много по-забавни! — извика Вотрен.

Госпожица Тайфер едва слушаше, беше много погълната от посещението, което ѝ предстоеше. Госпожа Кутюр ѝ смигна да стане и да отиде да се облече. Когато двете жени излязоха, дядо Горио последва примера им.

— Е, видяхте ли го? — каза госпожа Воке, на Вотрен и на другите си пансионери. — Ясно е, че се е разорил за тия жени.

— Никой не може да ме убеди — извика студентът, — че прекрасната контеса дьо Ресто принадлежи на дядо Горио.

— Но ние и не мислим да ви убеждаваме — прекъсна го Вотрен. — Вие сте още много млад, за да познавате добре Париж, по-късно ще научите, че в него се срещат хора, които ние наричаме хора на страстите...

При тия думи госпожица Мишоно погледна многозначително Вотрен. Човек би казал, че някой полкови кон е чул звука на тръбата.

— Охо — извика Вотрен, като сам се прекъсна и хвърли върху ѝ проницателен поглед, — може би *и ние сме имали* нашите дребни страсти?

Старата мома сведе очи като монахиня пред голи статуи.

— И така — продължи той, — тия хора си втълпяват някаква мисъл, не се откъсват от нея. Те са жадни за вода само от един извор; макар и често тинясала, но за да пият от нея, биха продали и жените, и децата си, биха продали в душата си на дявола. За едни този извор е комарът, борсата, сбирка та от картини или насекоми, музиката; за други — жена, която умее да им готви лакомства. На такива мъже можете да предложите всички жени на света, те не искат и да знаят, желаят само оная, която задоволява слабостта им. Често тази жена никак не ги обича, тормози ги, продава им много скъпо трохите на задоволяването; но моите лудетини не се отчайват, залагат и последната си завивка в зложната къща, за да ѝ занесат и последното си екю. И дядо Горио е такъв. Контесата го използва, защото не продумва нито дума; това е то висшият свят! Клетият човечец мисли само за нея. Без страстта си, както виждате, той се превръща на добиче. Но продумайте му за нея, лицето му веднага светва като брилянт. Не е трудно да се отгатне тази тайна. Тази сутрин той занесе

позлатено сребро за топене и аз го видях, като влезе у дядо Гобсек на улица „Гре“. Слушайте ме внимателно. Като се върна, той изпрати у контеса дьо Ресто този глупак Кристоф, който ни показа адреса на писмото, в което имаше погасена полица. Щом и контесата е отивала при този лихвар, ясно, че работата е била неотложна. Дядо Горио е платил любезно вместо нея. Не трябва много ум, за да се досети човек. Това показва, млади студенте, че когато вашата контеса се е смяла, танцувала и кълчела, полюлявала цветовете си от праскова и повдигала роклята си, в същото това време, както се казва, обувката я е стискала, като е мислила за пресрочените свои или на любовника ѝ полици.

— Вие ми вдъхвате безумното желание да науча истината — каза Йожен, — още утре ще отида у госпожа дьо Ресто.

— Да — каза Поаре, — трябва да отидете утре у госпожа дьо Ресто.

— Може да срещнете там и дядката Горио, отишъл да получи възнаграждението за своята любезност.

— В такъв случай — каза отвратен Йожен, — вашият Париж е някакво кално блато.

— И какво блато — подзе Вотрен. — Които се калят в него с кола, са почтени хора, а които се калят пеш, са безчестници. Имайте нещастieto да задигнете някоя дреболия, ще ви изложат на площада пред съдебната палата на показ като някаква рядкост. Откраднете милион и ще ви сочат в салоните като самата добродетел. За поддържане на този морал вие плащате на полицията и на правосъдието тридесет милиона франка... Прекрасно, нали!

— Как — извика госпожа Воке, — дядо Горио продал за топене своя позлатен сребърен сервиз?

— Нямаше ли две гургулици на капака? — попита Йожен.

— Същият.

— Той много е държал на тия неща; видях го случайно, че плачеше, когато мачкаше чашата и подноса — каза Йожен.

— Те му бяха по-скъпи от живота — обади се вдовицата.

— Виждате ли колко се е увлякъл дядката! — извика Вотрен. — Тази жена знае как да го котка.

Студентът се качи в стаята си. Вотрен излезе. След малко госпожа Кютюр и Викторина се качиха в колата, която Силвия им

доведе. Поаре улови под ръка госпожица Мишо-но и двамата отидоха в Ботаническата градина да прекарат двата най-хубави часа през деня.

— И тъй, ето ги най-послед почти женени — каза дебелата Силвия. — Днес за пръв път излизат заедно. И двамата са толкова сухи, че ако се ударят един в друг, ще пуснат искри като огниво.

— Тежко му на шала на госпожица Мишоно — засмя се госпожа Воке, — ще се запали като прахан.

Когато се върна следобед към четири часа, дядо Горио видя под светлината на двете опушени лампи Викторина със зачервени очи. Госпожа Воке слушаше разказа за безплодното утринно посещение у господин Тайфер. Дъщеря му и старата жена му дотегнали и Тайфер ги приел, за да се обясни с тях.

— Драга госпожо — казваше госпожа Кутюр на госпожа Воке, — представете си, той дори не покани Викторина да седне и тя стоя права през цялото време. На мене ми каза, без да се ядосва, съвсем студено, да не си правим труд да ходим повече у него, че госпожицата, без да каже дъщеря ми, си вреди, като му досажда (Веднаж в годината, чудовището!), че тя нямала какво да иска от него, тъй като майка ѝ се омъжила бедна; с една дума, каза ѝ най-жестоки неща, които потопиха в сълзи бедната девойка. Тогава тя се хвърли в краката на баща си и смело му каза, че настоява толкова само заради майка си и ще се покори безропотна на волята му; но го молеше да прочете последното писмо на клетата покойница; тя взе писмото и му го подаде с най-нежните и прочувствени думи, не зная откъде ѝ дойдоха на ум, Бог навярно ѝ ги беше внушил, защото клетата девойка беше така вдъхновена, че като я слушах, плачех като глупачка. А знаете ли какво правеше през това време този ужасен човек. Режеше ноктите си! Той взе писмото, което клетата госпожица Тайфер бе обляла със сълзи, и го хвърли в огъня, като каза: „Добре!“ Поиска да вдигне дъщеря си, която улови ръцете му, за да ги целуне, но той ги дръпна. Не е ли това престъпление? Големият хапльо, синът м у, влезе без да поздрави сестра си.

— Та това са чудовища! — възкликна дядо Горио.

— А после — продължи госпожа Кутюр, без да обърне внимание на възклицанието на стареца — бащата и синът си излязоха, като се сбогуваха с мене и помолиха да ги извиня: имали бърза работа. Такова

беше посещението ни. Поне видя дъщеря си. Не зная как може да я отрича, когато си приличат като две капки вода.

И пълните, и приходящите пансионери идваха един след друг, като си пожелаваха един на друг „добър вечер“ и си подхвърляха по някоя от ония празни приказки, които представляват за някои парижки среди весело остроумие, основа на което е глупостта и чието достойнство се крие в жеста или в начина на изговаряне. Тоя вид арго се мени непрестанно. Шегата, която е негово начало, никога не трае повече от месец. Някое политическо събитие, някое углавно дело, някоя улична песен, закачките на някой актьор — всичко подхранва такава игра на ума, която се състои най-вече в това да се улавят мислите и думите като топки и да се връщат като с ракети за тенис. Скорошното откритие на диорамата, което издигаше зрителната измама до по-високо стъпало, отколкото панорамата, беше довело в някои художествени ателиета играта да се говори в *рама* — нещо като окончание, което един млад художник, приходящ пансионер на госпожа Воке, бе пренесъл в нейния дом.

— Е, господин Поаре — каза чиновникът в музея, — как сте с вашето здраверама?

После, без да дочака отговора му, се обърна към госпожа Кутюр и към Викторина:

— Госпожи, вие сте нещо натъжени.

— Ще вечеряме ли? — извика Орас Бианшон, студент по медицина, приятел на Растиняк. — Стомахчето ми е слязло *usque ad talones*^[7].

— Вън е ужасен *стуторама*! — каза Вотрен. — Поотместете се малко, дядо Горио! Дявол да го вземе, кракът ви е закрил цялата вратичка на печката.

— Славний господин Вотрен — каза Бианшон, — защо казвате *стуторама*? Грешите, казва се *студорама*.

— Не — каза чиновникът в музея, — казва се *стуторама*, защото се казва „стут“.

— Ха! Ха!

— Ето и негово превъзходителство маркиз дьо Растиняк, доктор по кривото право — извика Бианшон, като хвана Йожен за шията и

започна да го стиска до задушаване. — Хей, къде са другите?

Госпожица Мишоно влезе тихичко, поздрави сътрапезниците, без да продума, и седна до трите жени.

— Този стар прилеп винаги ме е карал да треперя — прошепна Бианшон на Вотрен, като посочи госпожица Мишоно. — Сега изучавам системата на Гал и установявам, че тя има на черепа издатините на Юда.

— Познавахте ли я? — запита Вотрен.

— Кой не я е срещал — отговори Бианшон. — Честна дума, тази стара белокоса мома ми прави впечатление на ония дълги червеи, които в края на краищата прояждат цяла греда.

— Ето какво, млади човече — каза четиридесетгодишният, като решише бакенбардите си:

*Като роза, тя живя колкото розите,
колкото трае една утрин.*

— Аха! Ето една прекрасна супорама — каза Поаре, като видя Кристоф, който влизаше почтително със супата.

— Извинете, господине — каза госпожа Воке, — това е супа от зеле.

Всички младежи пригнаха да се смеят.

— Поаре, провали се!

— Поарррре се провали!

— Пишете две точки на госпожа Воке! — каза Вотрен.

— Забелязахте ли, господа, каква мъгла бе паднала тази сутрин?
— каза чиновникът.

— Това беше — каза Бианшон — бясна и небивала мъгла, мъгла мрачна, досадна, задушлива, мъгла Горио.

— Гориорама — каза художникът, — тъй като беше тъмно като в рог.

— Хей, милорд Горио, за вас става дума.

Седнал на края на масата, до вратата, през която внасяха яденето, дядо Горио изправи глава, като миришеше парчето хляб, което извади под кърпата си за ядене, по стар търговски навик, който се проявяваше от време на време у него.

— Какво значи това — извика кисело госпожа Воке с глас, който заглуши тракането на лъжиците, на чиниите и другите гласове, — не ви ли харесва хлябът?

— Напротив, госпожо — отговори Горио, — той е от първо качество етанско брашно.

— По какво познавате? — запита Йожен.

— По белотата и по вкуса.

— По вкуса на носа, защото го миришете — каза госпожа Воке. — Вие ставате толкова пестелив, че в края на краищата ще откриете начин да се храните с миризмата от кухнята.

— Извадете си патент за откритието — обади се чиновникът в музея, — ще натрупате голямо богатство.

— Оставете, той прави това, за да ни убеди, че е бил производител на фиде.

— Да не е колба носът ви? — попита отново чиновникът в музея.

— Кол какво? — попита Бианшон.

— Кол-ичка.

— Кол-иба.

— Кол-чан.

— Кол-ода.

— Кол-она.

— Кол-анче.

— Кол-бас.

— Кол-борама.

Осемте отговора екнаха от всички страни на стаята с бързината на поредна стрелба и разсмяха още повече всички, защото клетият дядо Горио гледаше тъпо сътрапезниците си като човек, който се мъчи да разбере чужд език.

— Кол?... — обърна се той към, Вотрен, който седеше до него.

— Коляно, старче! — каза Вотрен, като удари дядо Горио по главата така, че нахлупи шапката му до очите.

Нещастният старец, смаян от неочакваното нападение, остана за миг неподвижен. Кристоф, като мислеше, че е изял супата си, взе чинията му, тъй че когато дядо Горио дигна шапката си и взе лъжицата, чукна по масата. Всички наоколо му се запревиваха от смях.

— Господине — каза старецът, — вие сте лош шегобиец и ако още веднъж си позволите да ми нахлупвате така шапката...

— Какво ще стане, дядка? — прекъсна го Вотрен.

— Ще ми заплатите скъпо някой ден...

— В ада, нали? — обади се художникът. — В онова тъмно ъгълче, дето слагат немирните деца!

— Ами вие, госпожице, защо не ядете? — каза Вотрен на Викторина. — Да не би баща ви да е излязъл упорит?

— Просто ужас! — отвърна госпожа Кутюр.

— Трябва да се вразуми! — заяви Вотрен.

— Госпожицата — обади се Растиняк, който се намираше доста близо до Бианшон — би трябвало да заведе дело за издръжката си. Ехе, я вижте как дядо Горио наблюдава Викторина.

Старецът забрави да яде и гледаше бедната девойка, по лицето на която се четеше истинска мъка, мъката на непризнатата дъщеря, която обича баща си.

— Драги приятелю — прошепна Йожен, — ние сме се излъгали за дядо Горио. Той не е нито глупак, нито пък човек без нерви. Приложи върху него твоята Галова система и ми кажи заключението си. Снощи го гледах как мачка един позлатен сребърен поднос, сякаш беше от восък, а и сега по лицето му са се изписали необикновени чувства. Струва ми се, че неговият живот е много тайнствен и заслужава да се изучи. Да, Бианшон, можеш да се смееш, колкото си щещ, аз не се шегувам.

— Съгласен съм, че този човек е медицински случай — каза Бианшон — и ако е съгласен, ще му направя дисекция.

— Не, попирай главата му.

Ами, глупостта му може да е прилепчива.

На другия ден Растиняк се облече много елегантно и към три часа следобед тръгна към госпожа дьо Ресто, като по пътя се отдаваше на ония лекомислено безумни надежди, които правят живота на младите хора тъй прекрасен със своите вълнения; тогава за тях няма пречки, нито опасности, навсякъде виждат успех; те поетизират живота си само с играта на своето въображение и стават нещастни или тъжни, щом рухнат плановете, които са съществували само в необузданите им желания; ако не бяха неопитни и свенливи, общественият живот щеше да бъде невъзможен. Йожен вървеше много внимателно, за да не се окаля, но той вървеше, като мислеше какво да

каже на госпожа дьо Ресто, запасяваше се с остроумие, съчиняваше отговорите на някакъв въображаем разговор, измисляше тънки думи, талейрановски изрази, като предвиждаше разни дребни обстоятелства, благоприятни за признанието, върху което градеше бъдещето си: студентът се изкаля и бе принуден да лъсне обувката си и да изчетка панталона си в Пале Роял.

„Ако бях богат — си казваше той, като разменяше една монета от пет франка, която бе взел за всеки случай, — щях да взема кола и щях да мога да си мисля свободно.“

Най-сетне стигна до къщата на улица „Хелдер“ и попита за контеса дьо Ресто. Със суровата ярост на човек, уверен, че един ден ще възтържествува, той посрещна презрителните погледи на слугите, които го видяха, че минава през двора пеша, без да чуят тракането на кола пред входа. Тези погледи го засегнаха още повече, защото той почувства своето нищожество още като влезе в двора, където подскачаше богато накичен хубав кон, впрегнат в един от ония пищни кабриолети, които изваждат на показ разкоша на един прахоснически живот и подсказват навика към всички парижки блага. Като остана сам, той изпадна в лошо настроение. Отворените кътчета в мозъка му, които мислеше, че ще намери пълни с остроумие, изведнъж се затвориха и той почувства, че затъпява. Докато чакаше отговора на контесата, на която един лакей отиде да доложи името и презимето на госта, Йожен застана пред единия прозорец на преддверието, опрял единия си крак на пода, сложил лакът на ръчката, и погледна несъзнателно в двора. Времето му се виждаше дълго и той би си тръгнал вече, ако не бе надарен с онази южняшка упоритост, която прави чудеса, когато не се спира пред нищо.

— Господине — каза лакеят, — госпожата е в будоара си и е много заета, не ми отговори нищо, но ако обичате, минете в салона. Там има друг гост.

Като се възхищаваше от страшната власт на слугите, които с една дума само обвиняват или съдят господарите си, Растиняк отвори смело вратата, през която бе излязъл лакеят, навярно за да покаже на тия безочливи слуги, че познава къщата, но много глупаво нахълта в една стая, пълна с лампи, с бюфети, с уред за нагриване на кърпите за баня, която водеше същевременно в един тъмен коридор и до една черна стълба. Задавените смехове в преддверието съвсем го смутиха.

— Господине, салонът е оттук — му каза лакеят с онова престорено уважение, което прилича повече на подигравка. Йожен се върна назад толкова бързо, че се блъсна в една вана, но за щастие успя да задържи шапката си да не падне във водата. В това време в дъното на дългия коридор, осветен от малка лампа, се отвори врата, Растиняк чу едновременно гласа на госпожа дьо Ресто и на дядо Горио и звука на целувка. Той влезе в столовата, прекоси я, последва лакея и влезе в първия салон, където застана до прозореца, като забеляза, че той гледа към двора. Искаше да види дали наистина този дядо Горио е неговият дядо Горио. Сърцето му биеше странно; той си спомни ужасните разсъждения на Вот-рен. Лакеят чакаше Йожен пред вратата на салона, но оттам изведнъж излезе елегантно облечен момък, който каза нетърпеливо:

— Отивам си, Морис. Предайте на госпожа контесата, че я чаках повече от половин час.

Този нахал, който навярно имаше правото да бъде такъв, затананика някаква италианска рулада и тръгна към прозореца, където стоеше Йожен, за да види студента в лицето и да погледне към двора.

— По-добре ще направите да почакате още малко, господин конт, госпожата свърши? — каза Морис и се върна в чакалнята.

В същия миг дядо Горио излизаше през черната стълба към пътната врата. Старецът вдигна чадъра си и се готвеше да го отвори, без да обърне внимание, че голямата врата се разтвори, за да мине един младеж с ордени, който караше лека двуколка. Дядо Горио едва има време да се отдръпне, за да не бъде премазан. Чадърът изплаши коня, който леко се отклони и се понесе към терасата. Младежът обърна ядосан глава, погледна дядо Горио и преди да излезе, му отправи поздрав, който криеше пресиленото уважение, което хората отдават на лихварите, от които имат нужда, или принудителната почтителност към покварения човек, от която после се червят. Дядо Горио му отговори с добродушно и любезно кимване. Йожен, който беше извънредно внимателен и забеляза, че не е сам, ненадейно чу гласа на контесата.

— Ах, Максим, отивате ли си? — каза тя и в гласа ѝ звучеше лек укор и досада.

Контесата не обърна никакво внимание на двуколката. Растиняк изведнъж се обърна и видя контесата, кокетно облечена в пенъоар от

бял кашмир с розови панделки, с небрежна прическа, каквато носят сутрин всички парижанки; тя благоухаеше, навярно се беше къпала, и нейната, тъй да се изразим, смекчена красота изглеждаше още по-сластна; очите ѝ бяха влажни. Очите на младите хора виждат всичко; мислите им се опиват от излъчванията на жената, както растението поема от въздуха веществата, които са му необходими; и Йожен почувства веднага разцъфналата свежест в ръцете на тази жена, без да има нужда да ги докосва.

Той виждаше през кашмира розовите отсенки на гърдите ѝ, които леко разтвореният пенъоар понякога оголваше, и впиваше погледа си в тях. Контесата нямаше нужда от корсет; коланът ѝ достатъчно подчертаваше стройната ѝ талия, шията ѝ призоваваше към любов, обутите в чехли крака бяха пленителни. Едва когато Максим улови ръката ѝ, за да я целуне, Йожен забеляза Максим, а контесата забеляза Йожен.

— А, вие ли сте, господин Растиняк, много ми е приятно, че ви виждам! — каза тя с тон, който съобразителните хора веднага разбират.

Максим поглеждаше ту контесата, ту Йожен достатъчно многозначително, за да накара неканения гост да се махне.

— Надявам се, мила моя, че ще изгониш това хлапе!

Тъкмо тези думи можеха да се прочетат ясно и точно в погледите на дръзкия и надменен младеж, когото Анастаси бе нарекла Максим и чието лице тя поглеждаше с оная покорна готовност, която издава всички тайни на една жена, без тя да подозира това. Растиняк изпита силна омраза към този младеж. Най-напред хубавата руса и добре причесана коса на Максим му показва колко отвратителна е неговата; после ботушите на Максим бяха елегантни и чисти, докато неговите, макар че беше вървял много внимателно, бяха малко изкаляни; и накрая Максим беше облечен в редингот, който изящно пристягаше талията му и го оприличаваше на хубава жена, докато Йожен в два часа и половина през деня беше облечен в черен фрак. Съобразителното дете на Шарант веднага почувства предимството, което придаваше облеклото на това стройно, високо конте с бистър поглед и бледо лице, един от ония хора, които могат да разорят сираци. Без да почака отговора на Йожен, госпожа дьо Ресто прелетя сякаш с криле в другия салон, като остави полите на пенъоара си да се свиват и отпускат като криле на пеперуда. След нея тръгна и Максим. Вбесен,

Йожен тръгна след Максим и контесата. И така и тримата се намериха в големия салон срещу камината. Студентът знаеше много добре, че ще притеснява омразния Максим, но с опасност да огорчи госпожа дьо Ресто, реши да му пречи. И когато си спомни, че видя този младеж на бала у госпожа дьо Босеан, веднага се досети какъв беше този Максим за госпожа дьо Ресто; и с онази юношеска дързост, с която се вършат големи глупости или се постигат големи успехи, си каза:

„Ето моя съперник, трябва да възтържествувам над него!“

Безразсъдният, той не знаеше, че конт Максим дьо Траи предизвикваше да го обиждат, стреляше пръв и убиваше противника си. Йожен беше опитен ловец, но още не беше улучвал при стрелба двадесет мишени от двадесет и две. Младият конт седна в едно голямо дълбоко кресло край камината, взе машата и започна да бърка огъня така яростно и намръщено, че хубавото лице на Анастаси изведнъж се натъжи... Младата жена се обърна към Йожен и хвърли върху него един от ония студени, въпросителни погледи, които толкова ясно говорят: „Защо не си отивате?“, че възпитаните хора веднага казват ония думи, които би трябвало да наречем прощални думи.

Йожен се усмихна приятно и каза:

— Побързах да дойда, госпожо, за да...

И веднага млъкна. Една врата се отвори. Господинът, който караше двуколката, влезе изведнъж, без шапка, не поздрави контесата; погледна загрижено Йожен и подаде ръка на Максим, като му каза братски: „Добър ден“, което учуди много Йожен. Младите провинциалисти не знаят колко е приятен животът, когато в едно семейство са трима.

— Господин дьо Ресто! — каза контесата на студента, като му посочи съпруга си.

Йожен дълбоко се поклони.

— Господинът — продължи тя, като представяше Йожен на конт дьо Ресто — е господин дьо Растиняк, роднина на виконтеса дьо Босеан откъм Марсийяковци, когото имах удоволствието да видя на последния й бал.

Роднина на виконтеса дьо Босеан откъм Марсийяковци! Тези думи, които контесата изрече почти надутото поради оная гордост, която домакинята изпитва, като показва, че приема в къщата си само отбрани

хора, подеждваха магически; контът измени своето студено и официално държане и поздрави студента.

— Много ми е приятно, господине, че мога да се запозная с вас.

Дори и конт Максим дьо Трай погледна тревожно Йожен и изведнъж престана да бъде нахален. Тая внезапна промяна, която се дължеше на мощната намеса на едно име, отвори тридесетте отделения в мозъка на южняка и му възвърна остроумието, с което се беше запасил. Внезапна светлина озари обстановката във висшето парижко общество, която беше още тъмна за него. Пансионът „Воке“, дядо Горио избягаха далеч от мисълта му.

Мислех, че родът на Марсийяковци е угаснал — каза конт дьо Ресто на Йожен.

Да, господине — отговори студентът. — Братът на баба ми, кавалер дьо Растиняк, се оженил за наследницата на Марсийяковци. Той имал само една дъщеря, която се омъжила за маршал дьо Кларенбо, дядо по майчина страна на госпожа дьо Босеан. Ние сме от по-младия клон, който е доста по-беден, защото братът на баба ми, вицеадмирал, изгубил всичко в служба на краля. Революционното правителство, като ликвидирало с Индийската компания, не пожелало да признае нашите вземания.

— Братът на баба ви не командваше ли „Отмъстител“ до 1789 година?

— Да, точно така.

— Тогава той е познавал дядо ми, който е командвал „Варвик“.

— Максим дигна леко рамене, като погледна госпожа дьо Ресто, сякаш искаше да й каже: „Ако почнат да говорят за мореплаване, загубени сме.“ Анастрази разбра погледа на господин дьо Трай. С онова чудно могъщество, което притежават жените, тя се усмихна и каза:

— Максим, елате, искам, да ви питам нещо. Господа, ние ще ви оставим да плавате на „Варвик“ и на „Отмъстител“.

Тя стана и кимна с коварна насмешливост на Максим, който тръгна с нея към будоара ѝ. Но щом морганичната двойка, прекрасен немски израз, който няма равностоеен на френски, стигна до вратата, контът прекъсна разговора си с Йожен и извика с досада:

— Анастрази! Останете, мила моя, много добре знаете, че...

— Сега, сега — прекъсна го тя, — само една минутка, да кажа на Максим какво искам от него.

Тя се върна бързо. Както всички жени, които са принудени да се съобразяват с характера на мъжете си, за да могат да правят, каквото си искат, знаят докъде могат да стигнат, за да не изгубят скъпоценното доверие, и никога не се спречкват за разни дреболии, контесата забеляза по гласа на конта, че не ще е безопасно за нея да остане в будоара си. И пречката беше Йожен. Затова контесата посочи на Максим студента с досада, а той каза язвително на конта, на жена му и на Йожен:

— Слушайте, вие си имате работа; не искам да ви преча; сбогом.

— Останете, Максим! — извика контът.

— Елате на обед — покани го контесата, която още веднъж остави Йожен и конта и отиде след Максим в първия салон, където останаха доста време заедно, като се надяваха, че господин дьо Ресто ще отпрати Йожен.

Растиняк ги слушаше как ту се заливаха от смях, ту говореха, ту млъкваха; но хитрият студент продължаваше духовития си разговор с господин дьо Ресто, ласкаеше го или встъпваше в спорове, за да види отново контесата и да разбере какви бяха отношенията ѝ с дядо Горио. Тази жена, явно влюбена в Максим, тази жена, господарка на мъжа си, да бъде в тайни връзки със стария производител на фиде — му изглеждаше голяма загадка. Той искаше да проникне в тази загадка с надеждата, че тогава ще добие безгранична власт над тази истинска парижанка.

— Анастази! — извика контът отново жена си.

— Няма какво, бедни ми Максим — каза тя на младежа, — ще трябва да се примирим. И тъй, до довечера...

— Надявам се, *Нази* — пошепна той на ухото ѝ, — че вие ще отстраните този хлапак, на когото очите пламват като въглени винаги, когато пенъоарът ви се поотвори. Той ще ви се признае в любов, ще ви изложи и аз ще трябва да го убия.

— Да не сте полудял, Максим? Напротив, тия студентче-та са чудесни гръмоотводи. Разбира се, аз ще направя така, че да дойде до гуша на Ресто.

Максим се разсмя и излезе, последван от контесата, която застана до прозореца, за да го види как ще се качи в колата, как ще накара коня да подскочи на място и как ще замахне с камшика си. Тя се върна чак след като затвори пътната врата.

— Представете си, мила моя — извика ѝ контът, когато тя се върна, — имението, където живее семейството на господина, е близо до Вертъой, на Шарант. Братът на баба му и моят дядо са се познавали.

— Много ми е приятно, че излизаме познати! — каза разсеяно контесата.

— Много повече, отколкото предполагате! — пошепна Йожен.

— Как така? — попита тя живо.

— Преди малко — подзе студентът — видях да излиза от вас един господин, с когото живея врата до врата в един и същ пансион — дядо Горио.

Като чу това име, накичено с думата дядо, контът, който стъкваше огъня, хвърли вътре машините, сякаш бяха изгорили ръката му, и се изправи.

— Господине, бихте могли да кажете господин Горио! — извика той.

Контесата побледня, като видя раздразнението на мъжа си, после се изчерви и явно се смути; накрая се опита да отговори непринудено и престорено свободно:

— Няма човек, когото да обичаме повече от него...

Тя не довърши, погледна пианото си и каза, сякаш нещо и дойде на ума:

— Обичате ли музиката, господине?

— Много — отговори Йожен, който почервения, объркан от смътната мисъл, че е извършил някаква страхотна глупост.

— Пеете ли? — запита тя, като отиде до пианото и удари силно по всички клавиши — почна от долно „до“ и стигна горно „фа“.

Ррах!

— Не, госпожо!

Конт дьо Ресто се разхождаше надлъж и нашир из стаята.

— Жалко, лишен сте от едно мощно средство за успех. „Са-а-го, са-а-го, са-а-го, са-а-го, non duditare“ — запя контесата.

Името на дядо Горио, което Йожен произнесе, подейства сякаш магически, само че противоположно на думите:

„Роднина на госпожа дьо Босеан.“ Той се намираше в положението на човек, пуснат по благоволение у някой любител на рядкости, който по невнимание бе блъснал шкаф със статуетки и бе съборил три-четири недобре залепени глави. Идеше му да потъне в

земята. Лицето на госпожа дьо Ресто беше сухо, студено, а очите, които добиха равнодушен израз, отбягваха очите на злополучния студент.

— Госпожо — каза той, — вие имате да си говорите с господин дьо Ресто, благоволете да приемете моите уважения и ми позволете...

— Когато пожелаете да ни посетите — каза бързо контесата, като спря с един знак Йожен, — бъдете уверен, че ще направите най-голямо удоволствие на мене и на господин дьо Ресто.

Йожен се поклони дълбоко на съпрузите и излезе, последван от господин дьо Ресто, който въпреки настояванията му го придружи до преддверието.

— Когато дойде този господин — каза контът на Морис, — ще казвате, че, мене и госпожата ни няма вкъщи.

Когато Йожен излезе на тераската, забеляза, че вали.

„Не стига, че извърших глупост, на която причината и значението още не зная, ами ще разваля на това отгоре фрака и шапката си. Трябваше да си седя в кьошенцето и да си човъркам правото, за да стана поне добър съдия. Мога ли да ходя по гости, когато, за да изглеждам както трябва там, са потребни цял куп кабриолети, лъснати ботуши, разни дреболии, златни верижки, сутрин бели кожени ръкавици, които струват шест франка, а вечер винаги жълти! Ах, дядо Горио, ах, стари измамнико!“

Като се намери на улицата, кочияшът на една наемна кола, който навярно току-що бе свалил някакви младоженци и искаше непременно да направи няколко курса тайно от господаря си, като видя Йожен без чадър, в черен фрак, с бяла жилетка, жълти ръкавици и лъснати ботуши, му предложи услугите си. Йожен бе обзет от някаква глухавост, която тика младежите все по-дълбоко и по-дълбоко в пропастта, в която те са влезли, сякаш с надежда да намерят там някакъв щастлив изход. Той кимна на коларя в знак на съгласие. Качи се в колата, където няколко пъпки от портокалов цвят и сърмени нишки показваха, че в колата са се возили младоженци.

— Къде да ви закарам, господине? — запита коларят, който бе свалил белите си ръкавици.

„По дяволите — каза си Йожен, — щом затъвам, поне да има защо!“

Карай в дома на дьо Босеан! — добави той гласно.

— У кой? — запита коларят.

Необикновенният въпрос съвсем обърка Йожен. Този неизвестен кавалер не знаеше дори, че има два дома Босеан, той и не подозираше колко е богат с роднини, които не искат и да го знаят.

— Виконт дьо Босеан, улица...

— Гренел — каза коларят, като поклати глава и го прекъсна. — Знаете ли, има още един дом, на конта и на маркиз дьо Босеан, на улица „Сен Доминик“ — прибави той, като вдигна стъпалото.

— Зная много добре — отговори сухо Йожен. „Днес всички се подиграват с мене! — каза си той, като хвърли шапката си на предната седалка. — Ето едно похождение, което ще ми излезе твърде солено. Но поне ще направя на своята тъй наречена братовчедка чисто аристократично посещение. Дядо Горио, този стар злодей, ми струва вече най-малко десет франка! Ей Богу, ще разкажа приключението си на госпожа дьо Босеан и тя може би ще се посмее. Тя несъмнено знае тайната на престъпните връзки между този стар плъх без опашка и тази хубава жена. По-добре е да се харесам на братовчедка си, отколкото да се сблъскам в тази безнравствена жена, която ми изглежда и доста скъпа. Ако името на хубавата ви-контеса е толкова могъщо, колко ли по-голямо влияние ще има тя самата? Ще се изкача по-високо; когато нападаш небето, трябва да имаш за прицел Бога!“

С тия думи могат да се изразят накратко хилядата и една мисли, всред които се луташе Йожен. Като гледаше дъжда, той се поуспокои и стана малко по-уверен. Каза, че ще похарчи две от скъпоценните монети от сто су, които му оставаха, но поне ще ги употреби добре за запазване на фрака си, на ботушите и на шапката си. С радост той чу вика на своя кочияш: „Отворете вратата, моля!“ Един вратар в черно облекло и със златни галони отвори пътната врата и Растиняк видя с приятно удоволствие как колата му мина под свода, зави към двора е спря под навеса на терасата. Коларят, облечен в дебел син шинел с червени кантове, спусна стъпалото. Като слизаше от колата, Йожен чу изпод колоната сподавен смях. Трима-четирима слуги се надсмиваха над грубата сватбарска кола. Студентът си обясни смеха им, като сравни тази кола с едно от най-елегантните парижки купета, впрегнато в два буйни коня с рози на ушите, които хапеха юздите си; напудрен, с прекрасна вратовръзка кочияш ги държеше здраво, сякаш искаха да избягат. На Шосе д'Антен, в двора на госпожа дьо Ресто, той видя

изящния кабриолет на един двадесет и шест годишен младеж. В предградието „Сен Жермен“ чакаше разкошната кола на някой благородник, която струваше повече от тридесет хиляди франка.

— Кой ли ще е тук? — си каза Йожен, който разбра малко късно, че в Париж навярно има много малко свободни жени и че завоюването на всяка от тия кралици струва по-скъпо от кръвта. — Дявол да го вземе, няма съмнение — и моята братовчедка навярно си има свой Максим.

Той се изкачи със замряло сърце на терасата. Стъклената врата се отвори при появяването му; той видя слугите, застанали мирно като магарета, когато ги чешат. Празненството, на което бе присъствал, се състоя в един от големите приемни салони в долния етаж в дома Босеан. Тъй като не успя да посети братовчедка си между поканата и бала, той не бе влизал още в стаите на госпожа дьо Босеан; прочее сега за пръв път щеше да види чудесата на личната изисканост, по която може да се съди за душата и нравите на една знатна дама. Това изучаване беше още по-любопитно, защото можеше да го сравнява със салона на госпожа дьо Ресто. Виконтесата приемаше в четири часа. Тя не би приела братовчед си пет минути по-рано. Йожен, който нямаше представа за различните парижки етикеции, бе поведен по една широка, отрупана с бели цветя стълба с позлатени перила и с червен килим към госпожа дьо Босеан, чиято устна биография той не знаеше, тъй като тя беше една от ония променливи истории, които се разказват всяка вечер от ухо на ухо из парижките салони. От три години виконтесата беше свързана с един от най-известните и най-богатите португалски благородници, маркиз д'Ажуда-Пинто. Това бяха невинни връзки, които са така приятни за свързаните по този начин хора, че те не могат да понесат никакво трето лице. Затова виконт дьо Босеан лично бе дал на обществото пример, като, ще не ще, се отнасяше с уважение към този морганически съюз. Тези, които в първите дни на това приятелство идеха да посетят виконтесата в два часа, намираха при нея маркиз д'Ажуда Пинто. Госпожа Босеан не можеше да затвори вратите на дома си, тъй като това щеше да е много неприлично, но приемаше толкова студено гостите си, гледаше така усърдно корнизата на салона си, че всеки разбираше колко й досажда. Когато в Париж се разчу, че не е удобно да се ходи у госпожа дьо Босеан между два и четири часа, тя се видя напълно усамотена. В театър „Бу-фон“ или в

операта тя ходеше винаги с господин дьо Босеан и с господин д'Ажуда-Пинто. Но като човек, който познава живота, господин дьо Босеан винаги оставяше жена си и португалеца сами, след като ги настанеше в ложата си. Господин д'Ажуда-Пинто се готвеше да се жени. Той искаше да вземе за жена дъщерята на Рошфид. Само едно лице от висшето общество не знаеше още за този брак и това лице беше госпожа дьо Босеан. Някои от нейните приятелки ѝ бяха загатвали за това, но тя се смееше, като смяташе, че приятелките ѝ искат да смутят от завист щастието ѝ. А между това бракът щеше да се оповести. Макар че хубавият португалец бе дошъл да съобщи на виконтесата за този брак, той още не беше посмял да ѝ спомене за измяната. Защо? Навярно е много трудно да се постави на една жена такъв *ултиматум*. Има мъже, за които е по-лесно да застанат на двубой срещу шпагата на друг мъж, готов да я забие в сърцето им, отколкото пред една жена, която в продължение на два часа излива страданията си, прави се на примряла и иска лекарства за успокояване. В този миг господин дьо Пинто стоеше като на тръни и искаше да си върви, като си казваше, че госпожа дьо Босеан ще научи новината, че ще ѝ пише, че много по-удобно щеше да бъде, ако извърши това любовно убийство с писмо, отколкото лично, със собствения си глас. Когато лакеят на виконтесата съобщи, че е дошъл господин дьо Растиняк, маркиз д'Ажуда-Пинто трепна от радост. Трябва да знаете, че любещата жена е много по-изобретателна в създаване на съмнения, отколкото в разнообразяване на удоволствията. Когато се готвят да я напуснат, тя отгатва по-бързо смисъла на едно движение, отколкото конят на Вергилий подушва далечната миризма, която му обещава любов. Бъдете уверени, че госпожа дьо Босеан долови това неволно, леко, непосредствено, но страшно трепване. Йожен не знаеше, че никога човек не бива да се представя на когото и да било в Париж, преди да поиска от приятелите на този дом да му разкажат за живота на мъжа, на жената и на децата, за да не направи някоя от ония простацини, за които в Полша казват много живописно: „Впрегнете пет вола в колата си“ — за да ви измъкнат, разбира се, от калта, в която сте затънали. Във Франция такива неудобни случаи нямат име, защото несъмнено се предполага, че са невъзможни поради голямата гласност, която се дава на злословието. След като затъна дълбоко в калта у госпожа дьо Ресто, която не му даде дори време „да впрегне петте вола

в колата си“, само Йожен беше способен да почне отново воловарския занаят, като се яви у госпожа дьо Босеан. Но ако притесни ужасно госпожа дьо Ресто и господин дьо Траи, тук, напротив, избави от затруднение господин д'Ажуда.

— Сбогом — каза португалецът, като се забърза към вратата, когато Йожен влизаше в малкия кокетен в сиво и розово салон, където разкошът сякаш беше само изящество.

— Но до довечера — каза госпожа дьо Босеан, като извърна глава и погледна маркиза. — Нали ще отидем на театър „Буфон“?

— Не ще мога — каза той, като хвана дръжката на вратата. Госпожа дьо Босеан стана, извика го при себе си, без да обръща никакво внимание на Йожен, който, застанал прав и смаян от блясъка на този чуден разкош, започна да вярва в истинността на арабските приказки и не знаеше къде да се дене пред тази жена, която не го забелязваше. Виконтесата беше вдигнала показалеца на дясната си ръка и с изящно движение сочеше на маркиза място до себе си. В това движение имаше такъв необуздан деспотизъм на страстите, че маркизът пусна дръжката на вратата и се върна.

Йожен го погледна завистливо.

„Ето го — каза си той — собственика на купето! Значи, трябва непременно да имаш буйни коне, ливреи и купища злато, за да бъдеш удостоен с погледа на една парижанка?“

Демонът на разкоша нарани сърцето му, обзе го треската за печалба, жаждата за злато пресуши гърлото му. Той имаше сто и тридесет франка за цялото тримесечие. Баща му, майка му, сестрите му, братята му, леля му, цялото му семейство не харчеха за себе си и двеста франка месечно. Това бегло сравнение между сегашното му положение и целта, която трябваше да постигне, още повече го обърка.

— Защо не можете да дойдете на Италианците? — каза засмяна виконтесата на португалеца.

— Имам работа. Ще вечерям у английския посланик.

— Ще оставите работата си.

— Когато човек започне да лъже, той по неволя трябва да трупа лъжа върху лъжа. Това господин д'Ажуда каза засмян:

— Искате ли?

— Да, разбира се.

— Ето какво исках да чуя от вас — отговори той, като хвърли един от ония нежни погледи, които биха успокоили всяка друга жена.

Той взе ръката на виконтесата, целуна я и си отиде.

Йожен приглади с ръка косата си и понечи да се поклони, като мислеше, че сега вече госпожа дьо Босеан ще се сети за него; но изведнъж тя хукна към галерията, изтича на прозореца и погледна господин д'Ажуда, когато той се качваше в колата; тя напрегна слух и чу лакея да предава на коларя заповедта на господаря си:

— У господин дьо Рошфид.

Тя думи, както и начинът, по който господин д'Ажуда се отпусна в колата си, бяха гръм и мълния за тази жена, която се върна, обзета от смъртно безпокойство. Така стават най-ужасните разриви във висшето общество. Виконтесата се върна в спалнята си, седна на една маса и взе хубав лист хартия.

„Щом ще вечеряте, пишеше тя, у Рошфидови, а не в английската легация, ми дължите обяснение — чакам ви.“

Тя поправи няколко букви, изкривени от конвулсивното треперене на ръката ѝ, написа най-долу едно К., което означаваше: „Клер дьо Бургон“ и позвъни.

— Жак — каза тя на лакея си, който влезе веднага, — ще отидете към седем и половина часа у господин Дьо Рошфид и ще потърсите маркиз д'Ажуда. Ако маркизът е там, ще му предадете това писмо, без да чакате отговор: ако не е там, ще се върнете и ще ми донесете писмото.

— Госпожо виконтесо, в салона ви има един господин.

— Ах, наистина! — каза тя, като отвори вратата.

Йожен започваше да се чувства много неудобно: най-послед той видя виконтесата, която му каза с развълнуван глас, който трогна сърцето му:

— Извинете, господине, трябваше да напиша едно писмо; сега съм напълно на ваше разположение.

Тя не знаеше какво говори, защото мислеше следното: „«Ах», той иска да се ожени за госпожица Рошфид! Но свободен ли е? Още тази вечер този брак ще се разстрои или аз... Не, утре няма да става вече дума за него“.

— Братовчедке... — обади се Йожен.

— Какво? — каза виконтесата, като хвърли върху му надменен поглед, който го смрази.

Йожен разбра това какво? За три часа той бе научил толкова много, че беше вече нащрек.

— Госпожо — поправи се той, като се изчерви.

Поколеба се, но после продължи:

— Извинете ме, имам такава нужда от закрила, че роднинските връзки биха ми помогнали много.

Госпожа дьо Босеан се усмихна, но тъжно; тя чувстваше вече нещастieto, което тътнеше във въздуха.

— Ако знаехте в какво положение се намира семейството ми — продължи той, — щяхте да се нагърбите с ролята на една от онези благодетелни феи, които с удоволствие отстраняват пречките около кръщелничетата си.

— Е добре, братовчедо — засмя се тя, — с какво мога да ви бъда полезна?

— Отде да зная? Да бъда ваш близък по силата на някаква роднинска връзка, която се губи в мрака на времето, е вече цяло щастие за мене. Вие ме смутихте, не зная вече какво ви казах. Вие сте едничкият човек, когото познавам в Париж... Ах! Исках да се посъветвам с вас, да ви помоля да ме приемете като бедно дете, което желае да се вкопчи в полата ви и е готово да умре за вас.

— Бихте ли убили заради мене човек?

— Бих убил двама души! — отговори Йожен.

— Дете! Да, вие сте дете — каза тя, като сдържа сълзите си, — вие бихте обичали искрено.

— О, да! — кимна той с глава.

Благодарение на този честолюбив отговор виконтесата живо се заинтересува за студента. Южнякът за пръв път действаше по сметка. От синия будоар на госпожа дьо Ресто до розовия салон на госпожа Босеан той прекара тригодишния курс на онова *парижско право*, за което не се говори, макар то да представлява висшата обществена юриспруденция, с която, ако се изучи добре и ако се прилага добре, може да се постигне всичко.

— Ах, да, припомних си — каза Йожен. — На вашия бал ми направи впечатление госпожа дьо Ресто и тази сутрин отидох у нея.

— Кой знае колко много сте ѝ досадили — усмихна се госпожа дьо Босеан.

— Да, да, аз съм невежа, който може да опълчи целия свят против себе си, ако вие не ми помогнете. Вярвам, че е много трудно да срещнеш в Париж млада, хубава, богата, елегантна жена, която да не бъде заета, а мене ми трябва жена, която да ме научи на онова, което вие жените умеете така добре да обяснявате: живота. Навсякъде ще срещам някой господин дьо Траи. Прочее дойдох у вас да ви помоля да разрешите една загадка и да ми обясните каква е глупостта, която направих там... Споменах за някакъв дядо...

— Госпожа дукеса дьо Ланже — каза Жак, като прекъсна студента, който изрази с рязко движение голямата си досада.

— Ако искате да успеете — каза виконтесата тихо, — преди всичко трябва да бъдете по-въздържан.

— Ах, добър ден, моя мила — каза тя, като стана да посрещне дукесата и стисна нежно и сърдечно ръцете ѝ като на истинска сестра, на което дукесата отговори с по-голяма нежност.

„Ето две добри приятелки — си помисли Растиняк. — Сега ще имам две покровителки; тия две жени сигурно имат еднакви чувства и навярно и тя ще се заинтересува за мене.“

— На какво щастливо хрумване дължа щастието да ви видя, моя скъпа Антоанет? — попита госпожа дьо Босеан.

— Видях, че господин д'Ажуда-Пинто влиза у господин Рошфид и помислих, че сте сама.

Госпожа дьо Босеан не прехапа устните си, не се изчерви, погледът ѝ не се измени, челото ѝ сякаш се проясни, докато дукесата изговаряше тези зловещи думи.

— Ако знаех, че сте заета... — добави дукесата, като се обърна към Йожен.

— Господинът е господин Йожен дьо Растиняк, мой братовчед — каза виконтесата. — Ами знаете ли какво става с генерал дьо Монриво? Вчера Серизи ми каза, че вече никъде не се виждал; идва ли днес у вас?

Дукесата, за която се говореше, че господин дьо Монриво, в когото беше влюбена до полуда, я е изоставил, почувства, че този въпрос я прободя в сърцето, изчерви се и отговори:

— Вчера беше в Елисейския дворец.

— Дежурен ли? — запита госпожа дьо Босеан.

— Клара, вие навярно знаете — започна дукесата, а очите ѝ святкаха от злоба, — че утре ще се оповести бракът на господин д'Ажуда-Пинто с госпожица дьо Рошфид.

Ударът беше много жесток. Виконтесата пребледня, но смело отговори:

— Това са слухове, с които се забавляват глупците. Защо господин д'Ажуда ще даде на Рошфидови едно от най-добрите имена в Португалия? Рошфидови са благородници едва от вчера.

— Но казват, че Берта ще има двеста хиляди лири годишна рента.

— Господин д'Ажуда е много богат, за да прави такива сметки.

— Но и госпожица Рошфид е прекрасна, мила моя.

— Така!

— С други думи, той днес е на вечеря у тях, условията са сключени. Много се учудвам, че знаете толкова малко по този въпрос.

— Каква глупост извършихте, господине? — запита госпожа дьо Босеан. — Драга Антоанет, това клето дете много отскоро е подхвърлено в света и не разбира нищо от това, което говорим. Бъдете добра към него, да оставим приказките за утре. Знаете ли, утре навярно всичко ще бъде оповестено и вие ще можете да говорите с положителност.

Дукесата хвърли върху Йожен един от онези надменни погледи, които измерват човека от главата до петите, унижават го и го превръщат в нула.

— Без да зная, госпожо, забих нож в сърцето на госпожа дьо Ресто. Без да зная — това е грешката ми — каза студентът, който беше достатъчно умен, за да открие хапливите и язвителни думи, които се криеха под любезните изрази на тези две жени. — Вие продължавате да виждате и може би се боите от ония хора, които съзнават какво зло ви причиняват, докато на онзи, който ранява, без да знае дълбочината на раната, гледате като на глупец, като на простак, който не умее да използва нищо и когото всеки презира.

Госпожа дьо Босеан хвърли върху студента един от ония сърдечни погледи, с които великите души умеят да изразяват едновременно и признателност, и достойнство. Този поглед беше като

балсам, който успокои раната, която преди малко нанесе в сърцето на студента бирнишкият поглед, с който дукесата го изгледа.

— Представете си — продължи Йожен, — аз вече бях спечелил благоволението на конт дьо Ресто; трябва да ви кажа — каза той, като се обърна към дукесата смирено, а същевременно и лукаво, — че аз съм само един нещастен студент, съвсем беден, без никакви близки...

— Не говорете така, господин дьо Растинак. Ние жените не пожелаваме онова, което никой не желае.

— Така е — каза Йожен, — аз съм само двадесет и две годишен и трябва да умея да понасям негодите на възрастта си. Освен това намираме се на изповед и е невъзможно да паднеш на колене в по-прекрасна изповедалня: в нея се вършат грехове, а покаянието става другаде.

Дукесата се навъси при тези светотатствени думи, които намери за неприлични, и каза ва виконтесата:

— Господинът е пристигнал наскоро...

Госпожа дьо Босеан започна искрено да се смее и на братовчед си, и на дукесата.

— Да, мила моя, и търси наставница, която да го научи на благоприличие.

— Госпожо — подзе Йожен, — не е ли напълно естествено да се стремим да бъдем посветени в тайните на онова, което ни очарова? „Уверен съм — помисли си той, — че им говоря с езика на коафьор.“

— Но госпожа дьо Ресто е, струва ми се, ученичка на господин дьо Траи — каза дукесата.

— Аз не знаех нищо, госпожо — отговори студентът, — и най-глупаво застанах между тях. В края на краищата бях се разбрал доста добре с мъжа, струваше ми се, че известно време и жената ме понасяше, когато ми дойде на ум да им кажа, че познавам човека, когото видях да слиза по една черна стълба и който целуна в дъното на един коридор контесата.

— Кой е той? — запитаха едновременно и двете жени.

— Един старец, който живее за два луидора месечно в затътеното предградие „Сан Марсо“ като мене, бедния студент; един истински нещастник, с когото всички се подиграват и когото наричаме дядо Горио!

— Но вие сте същинско дете — извика виконтесата, — госпожа дьо Ресто е дъщеря на Горио.

— Дъщерята на един производител на фиде — допълни дукесата, — една незначителна женица, която се представи в двореца в един и същ ден с дъщерята на един сладкар. Нали си спомняте, Клара? Кралят почна да се смее и каза на латински някаква духовитост за брашното. Хора... Как беше? Не мога да си спомня...

— *Eiusdem farinae* — каза Йожен.

— Да, точно така! — потвърди дукесата.

— Значи, той е неин баща! — възкликна ужасен студентът.

— Да, да, този човек има две дъщери, които обича до полуда, макар че и едната, и другата почти са се отказали от него.

— Втората — каза виконтесата, като погледна към госпожа дьо Ланже — нали е омъжена за някакъв банкиер с германско име, за някой си барон дьо Нюсенжен. Нали се казва Делфина? Не е ли русокосата жена, която има странична ложа в операта, идва и в театър „Буфон“ и се смее много високо, за да я забележат...

Дукесата се усмихна и каза:

— Мила моя, аз ви се чудя! Защо се занимавате толкова с тия хора? Човек трябва да е влюбен до полуда, както беше дьо Ресто, за да се оваля в брашното на госпожица Анастаси. О, той е лош търговец в случая! Тя е в ръцете на господин дьо Траи, който ще я погуби.

— Те са се отказали от баща си! — повтаряше Йожен.

— Да, техният баща, бащата, е истински баща — продължи виконтесата, — той е добър баща, който, казват, дал на всяка една по пет или шестстотин хиляди франка, за да ги направи щастливи, като ги омъжи добре, а за себе си оставил само осем или десет хиляди ливри годишен доход, като вярвал, че дъщерите му ще си останат негови дъщери, че ще си създаде у тях две кътчета, два дома, където ще го обожават, ще му угаждат. Не минаха и две години и зетъвете му го изгониха от къщите си като най-големия негодник...

Няколко сълзи бликнаха от очите на Йожен, който наскоро се беше освежил от чистите и свети вълнения на семейството, още се намираше под властта на младежките вярвания и това му беше първият ден на бойното поле на парижката цивилизация. Истинските чувства са тъй заразителни, че за миг и тримата се гледаха безмълвни.

— Ах, боже мой — започна госпожа дьо Ланже, — да, това изглежда толкова ужасно и все пак го наблюдаваме всеки ден. Няма ли някаква причина за това? Кажете, мила моя, мислили ли сте някога какво нещо е зетят? Зетят е човекът, за когото ще отгледаме и вие, и аз едно крехко създание, с което ще ни свързват хиляди връзки, което цели седемнадесет години ще бъде радост на семейството ни, неговата непорочна душа, както би казал Ламартин, а после ще стане негово проклятие. Когато този мъж ни го отнеме, той ще почне да си служи със своята любов като със секира, за да окастри в сърцето и в душата на този ангел всички чувства, които са го свързвали със семейството му. Вчера дъщеря ни беше всичко за нас, ние бяхме всичко за нея; утре тя става наш враг. Не виждам ли да се разиграва всеки ден тази трагедия? Тук снахата се носи крайно дръзко със свекъра, който е жертвал всичко за сина си. Другаде някой зет изгонва тъщата от къщата си. Чувам често да питат какво драматично има днес в обществото? Ами не е ли ужасна драмата на зетя — да изключим нашите бракове, които са станали толкова глупави. Отлично разбирам какво се е случило с този стар производител на фиде. Доколкото помня, този Форио...

— Горио, госпожо.

— Да, този Морио беше председател на секция по време на революцията; той беше посветен в тайната на прословутия глад и тури началото на богатството си, като продаваше по онова време брашното десет пъти по-скъпо, отколкото му струваше. А той можеше да има брашно, колкото си иска. Управителят на баба ми му продаде брашно за грамадни суми. Този Морио, разбира се, делеше печалбите, както всички тия хора, с Комитета за общественото спасение... Спомням си как управителят казваше на баба ми, че може напълно спокойно да си остане в Гранвилие, тъй като житото ѝ беше най-доброто удостоверение за благонадеждност. И този Морио, който продаваше жито на главорезите, имаше само една страст. Обожавал, казват, дъщерите си: по-голямата настани в къщата на Ресто, а другата окачи на врата на барон дьо Нюсенжен, богат banker, който се представя за роялист. Сам разбирате, че по време на империята двамата зетьове търпяха донякъде при себе си този стар революционер; при Буонапарте това все още вървеше. Но когато се върнаха Бурбоните, старецът започна да пречи на господин дьо Ресто, а още повече — на

банкера. Дъщерите, които може би продължаваха да обичат баща си, решиха и вълкът да бъде сит, и агнето цяло, с други думи — и бащата, и мъжът да бъдат доволни; те приемаха Торио, когато нямаше никого у тях, измисляха най-нежни предлози: „Тате, елате у дома, ще се чувстваме по-добре, защото ще бъдем самички!“ — и други такива. Аз мисля, мила моя, че истинските чувства имат очи и разум: и от сърцето на този клетник от деветдесет и третата година е капело кръв. Той е разбрал, че дъщерите му се срамуват от него; че ако те обичаха мъжете си, той пречеше на зетьовете си. Трябваше да се пожертва. И понеже беше баща, се жертва и сам се изгони от къщите им. Като видя, че дъщерите му са доволни, разбра, че е постъпил добре. Съучастници в това малко престъпление бяха бащата и децата. Това става навсякъде. Този дядо Дорио нямаше ли да бъде кално петно в салона на дъщерите си? Той щеше да се стеснява там, да му досажда. Това, което се случи с този баща, може да се случи и на най-хубавата жена с мъжа, когото най-много обича; ако тя му досажда с любовта си, той си отива, върши подлости, за да се отърве от нея. Всички нежни чувства имат този край. Сърцето ни е съкровище, изпразним ли го, изведнъж сме разорени. Ние сме еднакво безмилостни и към чувството, което се е разкрило изцяло, и към човека, който няма пукната пара. Този баща даде всичко. В продължение на двадесет години той даде сърцето си, любовта си, после даде за един ден и богатството си. Дъщерите изцедиха добре лимона и го захвърлиха на улицата.

— Светът е безчестен — каза виконтесата, като нищеше шала си, без да вдигне очи, тъй като беше жестоко засегната от думите, които госпожа дьо Ланже подхвърли за нея, като разказваше тази история.

— Безчестен ли? Не — отговори дукесата, — животът си тече и толкова. Говоря ви така, за да ви покажа, че познавам добре света. Мисля като вас — каза тя, като стисна ръката на виконтесата. — Светът е блато, нека се помъчим да се задържим на повърхността.

Тя стана, целуна госпожа дьо Босеан по челото и каза:

— Днес сте много хубава, мила моя. Никога не съм ви виждала с такъв прелестен цвят на лицето.

И като кимна леко с глава към братовчедата, излезе.

— Дядо Горио е величествен! — каза Йожен, като си спомни, че го видя да мачка през нощта своите позлатени сервизи.

Госпожа дьо Босеан не го чу, тя се беше замислила. Няколко минути изминаха в мълчание и клетият студент някак свенливо се скова — не смееше нито да си отиде, нито да стои, нито да говори.

— Светът е безчестен и зъл — каза най-после виконтесата. — Щом ни постигне нещастие, веднага ще се намери приятел да дойде и да ни го каже, да прободете сърцето ни с кинжал, като ни кара да се възхищаваме от дръжката му. И веднага започват насмешките, подигравките! О, аз ще се браня!

Тя дигна глава като знатна дама, каквато си беше, и в гордите ѝ очи блеснаха светкавици.

— А — каза тя, като видя Йожен, — вие сте тук!

— Да, още съм тук — каза той тъжно.

— И тъй, господин дьо Растиняк, постъпвайте с този свят така, както той заслужава. Искате да се издигнете, аз ще ви помогна. Ще измерите колко дълбока е женската поквара, ще видите колко голямо е жалкото тщеславие на мъжете. Макар и да съм чела много в книгата на живота, доста страници ми бяха непознати. Сега вече зная всичко. Колкото по-хладнокръвно пресмятате, толкова по-бърже ще напредвате. Удряйте безмилостно, за да се боят от вас. Отнасяйте се с мъжете и с жените като с пощенски коне, които ще оставите да пукнат на всяка станция; така ще постигнете всички свои желания. Знаете ли, няма да представлявате нищо, ако нямате някоя жена, която да се интересува от вас. Тя трябва да бъде млада, богата, елегантна. Ако изпитвате истинска любов, крийте я като съкровище: не бива и да подозират, че я имате, защото тогава сте изгубен. Няма да бъдете вече палач, ще станете жертва. Ако някога обикнете, крийте добре тайната си! Не се издавайте, докато не разберете кому откривате сърцето си. За да запазите предварително тази любов, която още не съществува, научете се да не се доверявате на света. Слушайте, Мигел... (Тя неволно сбърка името му, без да забележи това.) Има нещо по-ужасно от баща, изоставен, от двете си дъщери, които биха желали той да умре: то е съперничеството между двете сестри. Ресто е добър род, жена му е приета във висшето общество, представена бе в двореца, но сестра ѝ, богатата ѝ сестра, хубавата госпожа Делфина дьо Нюсенжен, жена на финансист, умира от мъка, завистта разкъсва сърцето ѝ, тя стои много по-долу от сестра си; сестра ѝ не ѝ е вече сестра; тия две жени се отричат една от друга, както се отричат от баща си. Затова и

госпожа дьо Нюсенжен е готова да излочи всичката кал между улица „Сен Лазар“ и улица „Гренел“, за да влезе в моя салон. Тя си мислеше, че дьо Марсе ще ѝ помогне да постигне целта си и му стана робиня, тя измъчва дьо Марсе. А дьо Марсе не иска и да я знае. Ако вие ми я представите, ще станете неин любимец, тя ще ви боготвори. Обичайте я след това, ако можете, ако ли не, послужете си само с нея. Ще я видя един-два пъти на големи приеми, когато има навалица, но сутрин никога не ще я приема. Ще я поздравя, това ѝ стига. Вие сам си затворихте вратата на контесата, защото споменахте за дядо Горио. Да, драги мой, отидете двадесет пъти у госпожа Ресто, двадесет пъти ще ви кажат, че я няма вкъщи. Входът за вас е забранен. Добре, тогава нека дядо Горио ви запознае с госпожа Делфина дьо Нюсенжен. Хубавата Делфина дьо Нюсенжен ще ви бъде като реклама. Ако станете неин любимец, жените ще лудеят по вас. Нейните съпернички, нейните приятелки, най-добрите ѝ приятелки, ще искат да ви отнемат от нея. Има жени, които обичат мъжа, който някоя друга жена вече е избрала, както има бедни еснафки, които смятат, че щом носят шапките ни, са усвоили обноските ни. Вие ще имате успех. В Париж успехът е всичко, той е ключът към властта. Ако жените намерят, че сте умен, способен, мъжете ще повярват това, ако вие не ги разубедите. Тогава ще можете да искате всичко, ще имате достъп навсякъде. Тогава ще разберете какво нещо е светът, сбирщина от жертви и измамници. Не бъдете нито към едните, нито към другите. Давам ви името си като нишката на Ариадна, за да влезете в този лабиринт. Не го опетнявайте — каза тя, като дигна глава и хвърли царствен поглед върху студента, — върнете ми го чисто. А сега ме оставете. И ние, жените, имаме да водим сражения.

— Ако ви трябва смел човек, готов да вдигне във въздуха мина?
— прекъсна я Йожен.

— Е?

Той се удари по гърдите, усмихна се на усмивката на братовчедка си и излезе.

Беше пет часът, Йожен беше гладен, уплаши се да не закъснее за вечерята. Този страх го накара да почувства колко голямо е щастieto да се вози бързо с кола в Париж. Това чисто несъзнателно удоволствие не му попречи да се отдаде всецяло на мислите си, които го налегнаха. Когато един младеж на неговите години е засегнат от презрението на

някаго, той се разпалва, разярява се, заплашва с юмрук цялото общество, иска да си отмъсти, но няма вяра в себе си. В този миг Растиняк беше смазан от думите „Вие сам си затворихте вратата на контесата.“

„Ще отида! — каза си той. — И ако госпожа дьо Босеан има право, ако ми е забранен входът... аз... Госпожа дьо Ресто ще ме среща във всички салони, в които ходи. Ще науча да се фехтовам, да стрелям с пистолет и ще убия нейния Максим.“

„Ами пари? — крещеше му някакъв вътрешен глас. — Откъде ще вземеш пари?“

Изведнъж пред очите му блесна изложеното на показ богатство у контеса дьо Ресто. Там той видя разкоша, в който госпожица Горио положително беше влюбена: позлата, явно скъпи предмети, неразумния разкош на парвеню, разсипничество на държанка. Тази ослепителна картина изведнъж помръкна пред величествения дворец Босеан. Въображението му, пренесено във висшите среди на парижкото общество, вдъхна в сърцето му хиляди лоши мисли и даде по-голям простор на съвестта му. Той видя света такъв, какъвто си беше всъщност: законите и моралът у богатите са безсилни, докато богатството е *ultima ratio mundi*^[8].

„Вотрен има право — каза си той. — Богатството е добродетел.“

Като стигна до улица „Ньов Сент Женевиев“, той се изкачи бърже в стаята си, слезе да плати на коляря десет франка и влезе в зловонната столова, където видя осемнадесетте пансионери, които чакаха кърмата си като добитък на ясли. Тази окаяна гледка и видът на стаята му се сториха ужасни. Промяната беше рязка, контрастът много пълен и у него се пробуди извънмерно честолубие. От една страна — свежите и прелестни картини на най-изящния обществен живот, млади жизнени лица, окръжени от чудесата на изкуството и разкоша, пламенни поетични личности, от друга страна — зловещи картини, оградени с кал, и лица, в които страстите са оставили само конците, с които са ги движили, и механизма си. Той си спомни напътствията, които гневът на изоставената жена бе изтръгнал от госпожа дьо Босеан, и съблазнителните ѝ предложения и неволята ги изясни. За да спечели богатство, Растиняк реши да заложи на два успоредни окопа,

да се облекне на науката и на любовта, да стане доктор по право и светски човек. Той беше още съвсем дете! Тези две линии са асимптоти и никога не могат да се пресекат.

— Много сте мрачен, господин маркиз — каза Вотрен, като хвърли върху него един от онези погледи, с които този човек сякаш проникваше в най-съкровените сърдечни тайни.

— Не съм разположен да търпя подигравките на тези, които ме наричат „господин маркиз“ — отговори той. — За да бъде човек истински маркиз, трябва да има поне сто хиляди ливри годишен доход, а щом живееш в пансиона „Воке“, сигурно не си любимец на богинята на щастието.

Вотрен изгледа Растиняк бащински и презрително, като че искаше да каже: „Хлапак! Не знае, че мога да го изям на една хапка!“ След това отговори:

— Нямате настроение, защото не сте имали успех пред хубавата контеса дьо Ресто.

— Тя ми затвори вратата си, защото ѝ казах, че баща ѝ се храни на една и съща трапеза с нас! — извика Растиняк. Всички сътрапезници се спогледаха. Дядо Горио сведе очи и се обърна, за да ги избърше.

— Вие пръснахте емфие в очите ми! — каза той на съседа си.

— Който обиди дядо Горио, от днес ще има работа с мене — каза Йожен, като погледна съседа на бившия производител на фиде. — Той струва повече от всички ни. Не говоря това за дамите — каза той, като се обърна към госпожица Тайфер.

С тези думи разговорът приключи. Йожен ги произнесе така, че всички пансионери млъкнаха. Само Вотрен се обади присмехулно:

— За да вземете под своя защита, дядо Горио и да му станете отговорен редактор, трябва да умеете да държите добре шпагата и добре да стреляте с пистолет.

— Така и ще направя! — каза Йожен.

— Значи, от днес влизате в сражение?

— Може би — отговори Растиняк. — Обаче не съм длъжен да давам обяснения на никого за това, което върша, както и не искам да зная нищо за това, което други вършат през нощта.

Вотрен изгледа накриво Растиняк.

— Мое момче, когато някой не иска да бъде излъган от марионетките, трябва да влезе вътре в бараката, а не само да наднича през дупките на платното. Но стига приказки — добави той, като видя, че Йожен е готов да избухне, — ще си поговорим друг път, когато обичате.

Вечерята стана мрачна и студена. Дядо Горио, дълбоко натъжен от думите на студента, не разбра, че разположението на околните към него се измени в негова полза, че един човек, който беше в състояние да запуши устата на мъчителите му, бе станал негов защитник.

— Нима наистина дядо Горио е баща на контеса? — запита тихо госпожа Воке.

— И на баронеса! — отговори й Растиняк.

— Само за това го бива — каза Бианшон на Растиняк. — Опипах главата му, намерих, че има само една издатина, тази на бащинството, тъй че той ще бъде *вечен баща*.

Йожен беше много сериозен и шегата на Бианшон не можа да го разсмее. Той искаше да се възползва от съветите на госпожа дьо Босеан и се питаше откъде и как да се снабди с пари. Той се загрижи, като гледаше да се простират пред очите му светските савани — пустинни, същевременно плодородни; и когато вечерята свърши, той остана сам в столовата.

— Значи, видяхте дъщеря ми? — запита развълнувано дядо Горио.

Старецът го изтръгна от унесеността му. Йожен взе ръката му и като го погледна някак разнежено, отговори:

— Вие сте добър и достоен човек. Друг път ще говорим за дъщерите ви.

И като не искаше да слуша повече дядо Горио, той стана, прибра се в стаята си и написа на майка си следното писмо:

„Мила мамо, виж дали няма някоя трета гърда за мене. Имам условия да забогатя бърже. Необходими ми са хиляда и двеста франка, и то на всяка цена. Не казвай нищо на татко, той може да се възпротиви, а ако не намеря тези пари, ще изпадна в отчаяние, което може да докара до самоубийство. Ще ти обясня причините, когато се видим,

защото би трябвало да изпиша томове, за да разбереш положението, в което се намирам. Не съм се проиграл, мила мамо, нямам дългове; но ако държиш да запазиш живота, който си ми дала, трябва да ми намериш тази сума. Трябва да ти кажа, че посещавам често госпожа дьо Босеан, която ме взе под своя закрила. Трябва да ходя в обществото, а нямам су да си купя нови ръкавици. Мога да ям само хляб, да пия само вода, ще гладувам, ако се наложи, но не мога без сечивата, с които се копае лозето в тоя край. Трябва или да си пробия път, или да остана в калта... Зная, че сте възложили всичките си надежди на мене и искам да ги оправдая колкото се може по-скоро. Мила моя мамо, продай някои от старите си накити, скоро ще ти купя други. Зная много добре положението на семейството ни и ще съумея да оценя тия жертви, ти трябва обаче да разбереш, че не искам да ги правиш напразно, в противен случай щях да бъда чудовище. Приеми молбата ми като вик на крещяща необходимост. Цялото ни бъдеще зависи от тази помощ, с която трябва да започна борбата, тъй като парижкият живот е вечна борба. Ако е необходимо, за да попълниш сумата, да се продадат дантелите на леля, кажи ѝ, че ще ѝ изпратя други, похубави.“

После той писа и на двете си сестри поотделно, като им искаше да му изпратят спестяванията си и за да им ги измъкне, без да казват на домашните за жертвата, която навярно с радост ще направят за него, възбуди тяхната чувствителност, като удари струните на честта, които са така изпънати и звучат така силно в младите сърца. Но като написа тези писма, той почувства неволна уплаха; сърцето му затуптя, цял затрепера. Този млад честолюбец познаваше неопетненото благородство на тия погребани в усамотение души, той знаеше колко мъки ще причини на двете си сестри и същевременно каква радост ще им достави, с какво удоволствие ще си шепнат тайно в някое кътче на градината за своя обичен брат. И той ги видя ясно в съзнанието си как броят скришом малкото си съкровище, видя ги със свойствената за

девойките изобретателност да измислят начини, за да му изпратят тия пари тайно, като за пръв път прибегват до лъжа в името на тази великодушна постъпка.

„Сестринското сърце — каза си той — е брилянт от чистота, бездна от нежност.“

Беше го срам, че им писа. Колко горещи щяха да бъдат молитвите им, колко чист щеше да бъде душевният им порив към небето! С каква наслада щяха те да се пожертват! Каква скръб ще изпита майка му, ако не може да изпрати цялата сума! Всичките тия прекрасни чувства, тия ужасни жертви ще му послужат като стълба, за да стигне до Делфина дьо Нюсенжен. От очите му капнаха няколко сълзи, последни зърна тамян, хвърлени в свещения олтар на семейството. Той започна да се разхожда развълнуван из стаята, обзет от отчаяние. Дядо Горио, като го видя в такова състояние през откренатата врата, влезе при него и му каза:

— Какво ви е, господине?

— Ах, добри ми съседе, аз съм още син и брат, както вие сте баща. Имате право да треперите за контеса Анастаси; тя е попаднала на някакъв Максим дьо Траи, който ще я погуби.

Дядо Горио измърмори няколко думи, които Йожен не разбра, и си излезе. На другия ден Растиняк отиде да пусне писмата си в пощата. Той се колеба до последния миг, но ги хвърли в кутията, като си каза: „Ще сполуча!“ Дума на картоиграч, на велик пълководец, съдбоносна дума, която повече погубва, а не спасява.

След няколко дни Йожен отиде у госпожа дьо Ресто, но не го приеха. Ходи още три пъти, но и трите пъти намери вратата затворена, макар и да отиваше в часове, когато знаеше, че конт дьо Траи го няма там. Виконтесата излезе права. Студентът престана да учи. Отиваше на лекции само за проверката и след като удостовереше присъствието си, офейкуваше. Започна да мисли, както мислят повечето студенти. Ще чета, когато приближат изпитите; реши да запише едновременно лекциите за втора и трета година, а после да се стегне и да научи правото наведнъж в последния час. Така му оставаха цели петнадесет месеца свободно време да плува из парижкия океан, да гони жени или да лови богатство. През тази седмица той се видя два пъти с госпожа дьо Босеан, у която отиваше само след като излезеше колата на маркиз

д'Ажуда. Още за няколко дни тази именита жена, най-поетичната личност в предградията „Сен Жермен“, остана победителка и успя да осуети временно брака на госпожица дьо Рошфид с маркиз д'Ажуда-Пинто. Но тези последни дни, които страхът да не изгуби щастието си направи най-пламенни от всички, ускориха развързката. Маркиз д'Ажуда, в съгласие с Рошфидови, погледна на това спречкване и на помиряването като на щастливо обстоятелство. Те се надяваха, че госпожа дьо Босеан ще свикне с мисълта за този брак и най-после ще пожертва сутрешните си приеми за едно предопределено в живота на хората бъдеще. И тъй, въпреки най-светите обещания, които повтаряше всеки ден, господин д'Ажу-да разиграваше комедия, а на виконтесата ѝ правеше удоволствие да бъде лъгана. „Вместо да се хвърли благородно през прозореца, тя се търкаля по стълбите“ — казваше дукеса дьо Ланже, най-добрата ѝ приятелка. Но тези последни светлини мъждукаха достатъчно дълго, за да може виконтесата да остане в Париж и да помогне на своя братовчед, към когото изпитваше суеверна привързаност. Йожен се прояви като много предан и отзивчив при положение, в което жените не виждат в ничий поглед съчувствие и утеха. Ако някой мъж им шепне тогава нежни думи, прави го със сметка.

В желанието си да проучи добре разположението на шахматните си фигури, преди да настъпи към дома на Нюсенжен, Растиняк реши да се осведоми за миналия живот на дядо Горио и събра точни сведения, които накратко могат да се предадат така:

Жан-Жоашен Горио бил преди революцията обикновен работник във фабрика за фиде, сръчен, пестелив, и толкова предприемчив, че купил цялото предприятие на господаря си, който паднал случайно жертва при първото въстание през 1789 година. Той се установил на улица „Жюсиен“, близо до житния пазар, и постъпил много разумно, като приел председателството на секцията, в която живеел, за да постави търговията си под закрилата на най-влиятелните хора по онова опасно време. Тази благоразумна постъпка сложила начало на богатството му, което почнало по време на истинския или лъжлив глад, благодарение на който житото в Париж поскъпнало страшно много. Народът се избивал пред вратите на хлебарниците, а някои отивали спокойно да си купуват макарони от бакалниците. През тази година гражданинът Горио натрупал състояние, което по-късно му послужило

да разшири търговията си с пълното преимущество на човек, който има много нари; с него се случило онова, което се случва с всички сравнително способни хора: посредствеността му го спасила. Пък и богатството му станало известно, чак когато не било вече опасно да бъде човек богат и то не възбудило завист у никого. Житната търговия погълнала сякаш всичките му способности. Щом станело въпрос за жито, за брашно, за трици, да се разпознае качеството им, произходът им, да се положат грижи за запазването им, да се предвидят цените, да се предскаже богата ли ще бъде жътвата, или не, да се купи евтино жито или да се набави жито от Сицилия или Украйна, нямало втори като Горио. Само да го видел човек как върши работата си, как обяснява законите за износа и за вноса на житото, как изучава духа им, как открива недостатъците им, и решавал, че Горио има заложби за министър. Търпелив, предприемчив, смел, постоянен, бърз в сделките си, той имал орлов поглед, всичко изпреварвал, всичко предвиждал, всичко знаел, всичко криел; дипломат по замисли, войник в походите. Но напуснал ли работата си, излезел ли от своето просто и тъмно дюкянче, на прага на което стоял през свободното си време, опрял рамо о рамката на вратата, той отново се превръщал в глупав и недодялан работник, в човек, неспособен да разбере едно разсъждение, безчувствен към всички духовни наслади, човек, който заспива в театъра, един от онези парижки долибановци^[9], които са силни само с глупостите си. Почти всички такива хора си приличат. В сърцата на почти всички ще намерите някакво възвишено чувство. Сърцето на производителя на фиде било изпълнено с две изключителни чувства, погълнали всичката му нежност, както житната търговия била погълнала целия му ум. Жена му, единствена дъщеря на богат земевладелец от Бри, била за него предмет на благоговейно обожание, на безгранична любов. Горио се възхищавал от нейната нежна и силна, чувствителна и хубава душа, рязко противоположна на неговата природа. Ако в сърцето на един човек има някакво вродено чувство, това е без съмнение гордостта, която изпитва, като закриля всеки миг някое слабо същество! Прибавете към него и любовта, тази жива признателност на всички честни души към източника на техните наслади, и лесно ще разберете множество нравствени особености. За свое нещастие след седем години безоблачно щастие Горио загубил жена си: тя почвала да добива над него власт извън областта на

чувствата. Може би тя е щяла да облагороди тази бездейна натура, да я научи да разбира действителността и живота. Тогава бащинското му чувство се развило до безумие. Той прехвърлил своята измамена от смъртта любов върху двете си дъщери, които отначало задоволявали напълно неговата нужда да обича. Колкото и блестящи да били предложенията на някои търговци или земевладелци, които се надпреварваха да го оженят за дъщерите си, той решил да остане вдовец. Тъстът му, единственият мъж, към когото той бил добре разположен, твърдял изрично, че Горио се заклел да остане верен на жена си дори и след смъртта ѝ. Хората от съсловието му, неспособни да разберат тази възвишена лудост, се подигравали с него и му прикачили някакъв смешен прякор. Първият от тях, който посмял да го каже на производителя на фиде, когато се черпели за някаква сделка, получил такъв удар в гърба, че полетял презглава към един крайпътен камък на улица „Облен“. Безумната преданост, плашливата и нежна любов на Горио към дъщерите му, била така известна, че веднъж един от конкурентите му, като искал да го отстрани от пазара, та сам да остане господар на цените, му казал, че някакъв кабриолет бил съборил Делфина. Производителят побледнял като смъртник и веднага напуснал пазара. Той лежал няколко дни болен от стълкновението на противоположните чувства, предизвикани от тази лъжлива тревога. Този път той не стоварил убийствената си ръка върху плещите на виновника, но затова пък го изгонил от пазара, като го принудил при един опасен случай да фалира. Възпитанието на двете му дъщери, разбира се, било съвсем неразумно. Понеже имал повече от шестдесет хиляди франка годишен доход, а харчел за себе си по-малко от хиляда и двеста, за Горио било щастие да задоволява прищевките на дъщерите си: на най-добрите учители било възложено да им дадат познания, като белег на добро възпитание; имали си компаньонка; за тяхно щастие тя се оказала жена с ум и вкус; яздели, имали кола, живеели, както биха живели любовниците на стар и богат благородник; достатъчно било да изразят най-скъпи желания, бащата бързал да ги задоволи: срещу всеки подарък той искал само по една милувка. Горио приравнявал дъщерите си с ангелите и ги издигал, разбира се, над себе си; горкият човек, той обичал дори болката, която те му причинявали. Когато дъщерите му станали за женене, можели да си изберат мъж по вкуса си: всяка от тях имала за зестра половината от състоянието на баща си.

Анастази, която била ухажвана за красотата си от конт дьо Ресто, имала аристократични наклонности — те я накарали да напусне бащината си къща и да се понесе във висшите кръгове на обществото. Делфина обичала парите: тя се омъжила за Нюсенжен, банкиер от германски произход, който станал барон на Свещената империя. Горио си останал производител на фиде. Дъщерите му и зетъвете му скоро почнали да се засягат, като го гледали, че продължава тази търговия, макар че била за него целият му живот. След като понасял цели пет години техните настоявания, той се съгласил да се оттегли с парите от продажбата на предприятието си и с печалбите от последните години — капитал, който госпожа Воке, у която той се бе настанил да живее, бе оценила, че докарва от осем до десет хиляди ливри годишен доход. Той се бе заврял в този пансион от отчаяние, като видял, че дъщерите му, принудени от съпрузите си, не само че не го искали да живее при тях, но и не смеели да го приемат открито.

Това бяха всичките сведения, които имаше за дядо Горио господин Мюре, който бе купил предприятието му. И така, предположенията, които дукеса дьо Ланже изказа пред Растиняк, се потвърдиха. Тук свършва встъплението към тази неизвестна, но ужасна парижка трагедия.

[1] *В стените на града и вън от тях* (лат.) Бел ред. ↑

[2] *Джагернат* — индуско божество. Всяка година на празника на този бог возели статуята му в грамадна колесница и религиозни фанатици често се хвърляли под колелата ѝ. Бел. пр. ↑

[3] *Всичко е истина* (англ.). Цитат от Шекспир. Бел. ред. ↑

[4] *Стилос* — пръчица, острие за писане върху восъчни плочки. Бел. пр. ↑

[5] *Жорж и Пишегрю* — Жорж Кадудал и Шарл Пишегрю са участници в заговора на роялистите против Наполеон I (1804 г.). Предадени от един от своите съучастници, Кадудал бил екзекутиран, а Пишегрю умрял в затвора. Бел. пр. ↑

[6] *Ратон и Бертран* — герои от баснята „Маймуна и котка“ на Лафонтен. В нея се разказва как хитрата маймуна Бертран накарала котката Ратон да вади за нея печени кестени от огъня. Бел. пр. ↑

[7] *Usque ad talones* — в петите (лат.). Бел. пр. ↑

[8] Видоизменен текст на латински девиз, който Луи IV наредил да се гравира върху топовете м у. Бел. ред. ↑

[9] Долибан — герой от комедията Шудар. Наричателно за предан баща. Бел. ред. ↑

II. НАВЛИЗАНЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБЩЕСТВО

Към края на първата седмица на месец декември Растиняк получи две писма, едното от майка си, другото от по-голямата си сестра. Тези така добре познати почерци накараха сърцето му да почне да тупти от радост и да трепери от страх. В тези тънки листчета хартия се намираше присъдата — живот или смърт на неговите надежди. Като си спомни в какво тежко положение се намират родителите му, той се уплаши донякъде, но бе изпитал много добре изключителната им любов и знаеше, че не е изсмукал още последната им капка кръв.

Ето какво пишеше майка му:

„Мило мое дете, изпращам ти това, което ми поиска. Употреби честно тези пари; втори път не бих могла да ти пратя такава голяма сума дори ако трябва да спася живота ти, без да кажа това на баща ти, защото с това би се нарушило семейното ни разбирателство. За да я набавим, ще трябва да заложим имението. Не мога да съдя какви са намеренията ти, тъй като не са ми известни, но какви могат да бъдат, щом се боиш да ми ги съобщиш? За такова обяснение няма нужда от тонове; за нас, майките, е достатъчно само една дума и тази дума би ме избавила от тревогите на неизвестността. Не мога да скрия болезненото впечатление, което ми направи писмото ти. Драги синко, какво чувство те принуди да всееш в сърцето ми такъв страх? Навярно много си страдал, когато си ми писал, защото и аз страдах много, като четях писмото ти. Какъв ли път си избрал? Да не би животът и щастието ти да зависят от това — да се показваш такъв, какъвто не си, да се движиш в един свят, в който не ще можеш да се явиш, без да харчиш много пари и без да губиш скъпоценното за

твоего следване време? Добри ми Йожен, повярвай сърцето на майка си, кривите пътища не водят към нищо добро. Търпение и покорност пред съдбата трябва да бъдат добродетелите на младежите, които се намират в твоето положение. Не те упреквам, не искам да прибавя никакво огорчение към нашия дар. Думите ми са думи на майка, която е толкова доверлива, колкото и предвидлива. Ако ти знаеш какви са задълженията ти, аз зная колко е чисто сърцето ти и колко прекрасни са намеренията ти. Затова ти казвам смело: върви, обични синко, върви напред! Треперя, защото съм майка, но всяка твоя стъпка ще бъде нежно придружавана от нашите молитви и от благословиите ни. Бъди разумен, дете мое. Трябва да си мъдър като мъж, от когото зависи съдбата на пет мили за тебе лица. Да, всичките ни надежди са в тебе, твоето щастие е и наше щастие. Ние всички молим Бога да ти помага в начинанията ти. Леля ти Марсияк в случая прояви нечувана доброта: тя дори разбра какво искаш да кажеш с израза за ръкавиците си. «Имам слабост към първородния» — казваше тя засмяна. Обичай от сърце леля си, Йожен. Ще ти кажа какво направи тя за тебе, но след като успееш; иначе парите ѝ ще изгорят пръстите ти. Вие, деца, не знаете какво значи човек да пожертва спомените си! Но какво ли не бихме пожертвали за вас? Тя ме натовари да ти кажа, че те целува по челото и с тази целувка иска да ти даде сили да бъдеш често щастлив. Тази добра, прекрасна жена щеше да ти пише, ако пръстите ѝ не бяха схванати. Баща ти е добре. Жетвата от 1819 година надмина очакванията ни. Сбогом, мило дете; не ти споменавам нищо за сестрите ти — Лора ти пише. На нея оставям удоволствието да побъбри за дребните случки в семейството. Дай Боже да успееш! О, да, успей, Йожен, ти ми нанесе жестока болка, която не бих могла да понеса втори път. Разбрах какво значи да бъдеш беден, а да желаш богатство, за да го дадеш на сина си. Хайде сбогом. Пиши ни и приеми целувката, която ти изпраща майка ти.“

Като прочете писмото, Йожен плачеше; той мислеше за дядо Горио, който мачкаше позлатените си съдове, за да ги, продаде и да изплати с парите полицата на дъщеря си.

„Майка ти е смачкала скъпоценностите си! — казваше си той. — А и леля ти навярно е плакала, като е продавала някои от своите реликви? С какво право би проклинал тогава Анастаси? Ти направи за егоистичното си бъдеще същото, което тя направи за своя любовник? Кой е по-добър от двама ви — тя или ти?“

Студентът почувства, че непоносим огън изгаря гърдите му. Искеше да се откаже от света, да се откаже от парите. Почувства ония благородни и прекрасни тайни угризения на съвестта, които хората рядко оценяват както трябва, когато съдят ближните си, и които често карат небесните ангели да опрощават осъдения от земните правници престъпник. Растиняк отвори: писмото на сестра си и от нейните невинно-прелестни изрази му олекна на сърцето.

„Скъпи братко, писмото ти дойде тъкмо навреме. Аз и Агата искахме да изхарчим парите си за толкова различни работи, че не знаехме на какво да се спрем. Ти направи като слугата на испанския крал, когато съборил всички часовници на господаря си, т.е. направи да се споразумеем. Наистина ние постоянно спорехме кое от желанията си да предпочетем, а не се сещахме, драги ми Йожен, да употребим парите си така, че да се изпълнят всичките ни желания. Агата подскочи от радост. С една дума, през целия ден и двете бяхме като луди, до такава степен (както се изразява леля), че мама няколко пъти ни каза строго: «Какво става с вас, госпожици?» Ако ни се беше поскарала, мисля, че щяхме да бъдем по-доволни. Жената навярно изпитва голяма наслада, когато страда за този, когото обича! Само аз бях замислена и тъжна сред радостта си. Положително ще стана лоша жена, защото съм голяма разсипница. Купила си бях два колана и едно шило, за да пробивам дупка в корсетите си — глупости! — тъй че имах по-малко пари от дебелията Агата, която е пестелива и събира парите си като някоя сврака. Тя имаше двеста

франка! А аз, мили братко, имам само петдесет екю. Много съм наказана, идеше ми да хвърля колана в кладенеца, защото винаги ще ми бъде мъчно, когато го нося. Аз те ограбих. Агата беше прелестна. Каза ми: «Да изпратим тия триста и петдесет франка от нас двете.» Но не мога да се стърпя да не ти разкажа всичко така, както стана. Знаеш ли как постъпихме, за да изпълним нарежданията ти? Взехме прословутите си пари, излязохме на разходка и двете и като стигнахме шосето, изтичахме в Рюфек, където предадохме чисто и просто парите на господин Грембер, който държи кантората на Кралските пощенски съобщения. На връщане бяхме леки като лястовички. «Щастието ли ни прави толкова леки?» — запита Агата. Казахме си куп неща, господин парижанино, които няма да ви повторя — говорихме много за вас. О, мили братко, ние те обичаме много, ето всичко, с две думи. Що се отнася до тайната, според леля такива потайници като нас ги бива за всичко, дори и да мълчат. Мама и леля отидоха тайно в Ангулем; и двете не казаха нищо за важната цел на пътуването си, което стана след дълги съвещания, от които ние бяхме отстранени, както и господин баронът. Велики начинания изпълват умовете в държавата Растиняк. Муселинената рокля с ажурени цветчета, която бродират инфантите за нейно величество кралицата, напредва в най-дълбока тайна. Остава да се дошият само две ивици. Реши се да не се издига стена откъм Вертъой, там ще има плет. Бедният народ ще изгуби няколко овощни дръвчета и плодове, но ще има хубав изглед за чужденците. Ако предполагаемият наследник има нужда от носни кърпи, трябва да знае, че кралицата, вдовица на Марси-як, като тършува в своите съкровищници и сандъци, известни под името Херкулан и Помпей, откри парче хубаво холандско платно, което бе забравила; принцесите Агата и Лора оставят на нейно разположение конците, иглите и ръцете си, винаги малко množко червени. Двамата млади принцове дон Анри и дон Габриел са запазили пагубния си навик да се тъпчат с рачел, да ядосват сестрите си, не искат нищо да учат, а

измъкват птички от гнездата им, вдигат шум и режат, въпреки държавните закони, клонки от върба, за да си правят тояжки. Папският нунций, грубо наричан енорийски свещеник, ги заплашва с отлъчване от църквата, ако продължават да занемаряват светите канони на граматиката и се занимават с плюскала от бързови стебла. Прощавай, драги братко, в никое друго писмо не е имало толкова благопожелания за твоето щастие, нито толкова задоволена обич. Прочее ще има да ни разказваш много неща, като си дойдеш! На мене ще кажеш всичко, защото съм по-голяма. Леля ни даде да разберем, че си имал успехи в обществото.

Говори се за някаква дама, а останалото се премълчава...

Разбира се, пред нас. Кажи ни, Йожен, ако искаш, ние можем да минем без носни кърпи и ще ти ушием ризи. Отговори ми веднага по този въпрос. Ако ти трябва бързо хубави, добре ушити ризи, ще трябва да залегнем веднага; ако в Париж има някакви нови кройки, които ние не знаем, изпрати ни модел, особено за ръкавелите. Прощавай, прощавай. Целувам те по челото от лявата страна по сляпото око, което е само мое. Другата страница оставям на Агата, която ми обеща да не прочете нито думичка от това, което ти пиша. Но за да съм по-сигурна, ще стоя до нея, докато ти пише. Сестра ти, която те обича.

Лора дьо Растиняк“

„О, да — каза си Растиняк, — трябва да забогатеем на всяка цена! Такава преданост не може да се изплати със съкровища. Бих желал да им занеса всичкото щастие на земята! Хиляда петстотин и петдесет франка! — каза си той след кратко мълчание. — Всяка монета трябва да свърши работа. Лора има право. Дявол да го вземе, всичките ми ризи са от грубо платно! За щастията на другото една девойка става хитра като крадец. Невинна за себе си и предвидлива за мене, тя прилича на небесен ангел, който опрощава земните грехове, без да ги разбира.“

Светът му принадлежеше! Той беше вече повикал, разпитал и покорил своя шивач. Като видя господин дьо Траи, Растиняк разбра какво влияние имат шивачите върху живота на младежите. Уви! Няма среда между тези две крайности: шивачът със своята работа е или смъртен враг, или приятел. В лицето на своя шивач Йожен намери човек, който бе разбрал бащинската роля на професията си и който се смяташе за звено между настоящето и бъдещето на младите хора. Затова признателният Растиняк създаде богатство на този човек с един от ония духовити изрази, с които по-късно се прослави.

— Видях у него — каза той — два панталона, които станаха причина да се сключат бракове с по двадесет хиляди ливри годишна рента.

Хиляда и петстотин франка и фракове, колкото си иска! В този миг клетият южняк не се съмняваше вече в нищо и слезе на закуската с такъв тайнствен вид, какъвто има всеки младеж, който притежава известна сума пари. Щом в джоба на някой студент се намерят пари, у него се издига някакъв фантастичен стълб, на който той се обляга. Той пристъпва по-самоуверено, чувства в себе си някаква опорна точка на действията си, погледът му е смел, открит, движенията пъргави; предния ден, плах и смирен, той би се оставил да го бият; на следния ден е готов да удари министър-председателя. С него стават небивали чудеса: всичко иска, всичко може, желанията му са безогледни, той е весел, великодушен, необуздан. С една дума, доскоро безкрилата птица е разперила крила. Студентът без пари захваща късче удоволствие като куче, което с хиляди опасности е докопало някоя кост, схрусква я, изсмуква мозъка и продължава да тича; но момъкът, който подрънква няколко бегли златни монети, временни гостенки в неговия джоб, вкухва насладите си, удължава ги, намира удоволствие в тях, лети в облаците, не знае вече какво значи думата бедност. Цял Париж е негов. Възраст, в която всичко блести, всичко искри и пламти! Възраст на буйната сила, която никой не използва, нито мъжът, нито жената! Възраст на дългове и силен страх, които увеличават всички наслади! Който не знае левия бряг на река Сена между улиците Сен Жак и Сен Пер, не познава никак човешкия живот.

„Ах, да знаеха парижанките — казваше си Растиняк, като ядеше лакомо печените круши по два лиарда едната, които му поднесе госпожа Воке, — тука щяха да дойдат за любов.“

В този миг в столовата се яви един от пощенските раздавачи, след като позвъни на решетестата врата. Той потърси господин Йожен дьо Растиняк, подаде му две торбички и една тетрадка да се подпише. Пронизителният поглед на Вотрен шибна Растиняк като бич.

— Ще има с какво да заплатите уроците си по фехтовка и стрелба — каза той.

— Галионите пристигнаха — каза госпожа Воке, като погледна торбичките.

Госпожица Мишоно се боеше да погледне към парите, за да не издаде алчността си.

— Имате добра майка — каза госпожа Кутюр.

— Майка му е добра — повтори Поаре.

— Да, майка му добре се е обрала — обади се Вотрен. — Сега ще можете да вършите своите лекомислия, да се движите във висшето общество, да гоните зестри и да танцувате с контеси, които имат цветчета от праскови на главата. Но послушайте ме, млади човече, упражнявайте се в стрелба.

Вотрен сякаш се прицели в някакъв противник. Растиняк поиска да даде бакшиш на раздавача, но не намери нищо в джобовете си. Вотрен бръкна и му хвърли десет су.

— Сега сте кредитоспособен — каза той, като погледна студента.

Растиняк бе принуден да му благодари, макар че не можеше да понесе тоя човек след горчивите думи, които си бяха разменили, когато се бе върнал от госпожа дьо Босеан. През тия осем дни Йожен и Вотрен не си говореха, а взаимно се наблюдаваха. Студентът сам не знаеше защо. Без съмнение мислите се излъчват право пропорционално на силата, с която са се породили, и падат там, където ги изпраща мозъкът според математическия закон, приличен на закона, който управлява снарядите, когато излитат от мортирата. Действието на тези мисли е различно. Има нежни натури, в които мислите се загнезждат и ги разяждат, но има и здраво въоръжени натури с обковани с бронз черепи, върху които чуждите мисли се сплескват и падат като куршуми пред стена; има също тъй слаби, мекушави натури, в които чуждите мисли умират така, както гранатите падат в меката пръст на окопите, без да избухнат. Растиняк беше една от ония пълни с барут глави, които избухват и при най-малката искра. Той беше много буен и млад и не можеше да остане безчувствен към

чуждите мисли, да не се зарази от чувствата, в които толкова странни явления ни поразяват, без да знаем това. Духовният му поглед беше остър като рисовите му очи. Всяко от тези негови двойствени чувства имаше онази тайнствена далновидност, онази гъвкавост, която ни възхищава у необикновените хора, у ловките бойци с шпаги, които умеят да налучкват всички уязвими места на всяка броня. През последния месец у Йожен се бяха развили колкото качества, толкова и недостатъци. Тия недостатъци бяха породени от света и от нарастващите му желаниа. Едно от качествата му беше онази южна пламенност, която го караше да върви право срещу трудностите, за да ги преодолее, и не позволяваше на човек, роден отвъд Лоара, да стои в каквато и да било неизвестност, качество, което северняците наричат недостатък: според тях то сложи начало на издигането на Мюра, но стана причина и за неговата смърт. От това трябва да се заключи, че когато южнякът съумее да съчетае хитростта на северняка със смелостта на ония, които живеят отвъд Лоара, той става съвършен и неуязвим. Прочее Растиняк не можеше да остане дълго под огъня на батареите на Вотрен, без да знае дали този човек му е приятел или враг. От време на време му се струваше, че този странен човек прозира слабостите му и чете в сърцето му, докато у него всичко бе така добре прикрито, сякаш той беше непроницаем и загадъчен като сфинкс, който знае и вижда всичко, но не казва нищо. Като усети джоба, си пълен, Йожен се разбунтува.

— Направете ми удоволствието да почакате — каза той на Вотрен, който стана, за да излезе, след като беше допил последните глътки от кафето си.

— Защо? — запита четиридесетгодишният мъж, като си сложи широкополата шапка и взе железния си бастун — той често го въртеше безгрижно, като човек, който не се страхува да го нападнат и четирима крадци.

— За да се разплатим — отвърна Растиняк, отвори бърже едната торбичка и преброи на госпожа Воке сто и четиридесет франка. — Добри сметки, добри приятели — каза той на вдовицата. — Плащам ви до Свети Силвестър. Разменете ми тия сто су.

— Добри сметки, добри приятели! — повтори Поаре, като погледна Вотрен.

— Ето ви двадесет су! — каза Растиняк на сфинкса с перуката.

— Би казал човек, че се страхувате да ми дължите нещо — извика Вотрен, като впи изпитателен поглед в душата на младежа и се усмихна с онази подигравателна диогеновска усмивка, която неведнъж бе карала Растиняк да кипи от яд.

— Да, страхувам се — отговори студентът, като държеше двете торбички в ръка и бе станал, за да се качи в стаята си.

Вотрен излизаше през вратата за салона, а студентът се готвеше да излезе през вратата, която водеше към стълбите.

— Знаете ли, господин маркиз дьо Растинякорама, че това, което ми казахте, никак не е учтиво — забеляза Вотрен, като удари с железния си бастун вратата на салона и се приближи до студента, който го изгледа хладно.

Растиняк затвори вратата на столовата и поведе със себе си Вотрен към стълбите, към площадката, която разделяше столовата от кухнята, дето имаше една стъклена врата, през която се отиваше в градината, а над нея продълговато прозорче с желязна решетка. Тук студентът каза пред Силвия, която излизаше от кухнята:

— *Господин* Вотрен, аз не съм маркиз и не се казвам Растинякорама.

— Ще се бият! — каза равнодушно госпожица Мишоно.

— Ще се бият! — повтори Поаре.

— Нищо подобно! — каза госпожа Воке, като милваше купчината пари.

— Ето, отиват под липите — извика госпожица Викторина, която стана, за да погледне в градината. — Все пак бедният младеж има право!

— Да се качим в стаята си, мила моя — каза госпожа дьо Кутюр, — това не е наша работа.

Когато Викторина и госпожа Кутюр станаха, срещнаха на вратата дебелата Силвия, която им препречи пътя.

— Какво ли има да става? — каза тя. — Господин Вотрен каза на господин Йожен: „Да се обясним!“ После го хвана под ръка и сега се разхождат из градината.

В това време се появи Вотрен.

— Мамо Воке — усмихна се той, — ще опитам револверите си под липите, не се бойте от нищо.

— Ах, господине — каза Викторина, като оплете ръце, — защо искате да убиете господин Йожен?

Вотрен отстъпи две крачки и изгледа Викторина.

— Още една история — извика той шеговито, от което бедната девойка цяла се изчерви. — Много е мил този младеж, нали? — подзе той. — Вие ми навяхте една мисъл. Ще ви направя щастливи и двамата, хубаво дете.

Госпожа Кутюр хвана възпитаницата си под ръка и я отведе, като ѝ шепнесе на ухото: „Ах, Викторина, не мога да ви позная тази сутрин.“

— Не искам да се стреля в моята къща — заяви госпожа Воке. — Ще изплашите всички съседи и веднага ще дойде полиция.

— Успокойте се, мамо Воке — отговори Вотрен. — Хе-хе, не се бойте, ще отидем на стрелбището.

Той настигна Растиняк и го улови приятелски под ръка.

— Ако ви докажа, че от тридесет и пет крачки улучвам с куршума си пет пъти подред асо пика — каза му той, — няма ли да ви разколебая? Вие ми изглеждате малко сприхав и ще накарате да ви убият като някой глупак.

— Вие отстъпвате! — каза Йожен.

— Не ме изкарвайте из търпение — отговори Вотрен. — Тази сутрин не е студено, да седнем ли там? — предложи той, като посочи зелените столове. — Там никой няма да ни чуе. Искам да поговоря с вас. Вие сте добър момък и не ви желая злото. Обичам ви, кълна ви се в измам... (Дявол да го вземе!) кълна се в себе си. Ще ви кажа защо ви обичам. Познавам ви много добре, сякаш съм ваш баща, и ще ви докажа. Оставете там торбичките — продължи той, като показва кръглата маса.

Растиняк сложи парите си на масата и седна, горящ от любопитството, което възбуди с такава сила у него внезапната промяна в обноските на този човек, който, след като каза, че ще го убие, сега се представи за негов покровител.

— Искате да знаете кой съм, какво съм правил и какво правя сега — продължи Вотрен. — Много сте любопитен, момчето ми. Успокойте се. Ще чуете много други неща! Сполетявали са ме нещастия. Изслушайте ме по-напред, после ще говорите. Ето предишния ми живот с три думи. Кой съм? Вотрен. Какво правя? Каквото ми се

харесва. Толкоз. Искате ли да знаете характера ми? Добър съм към ония, които ми правят добро или които са ми по сърце. На тях позволявам всичко: те могат да ме ритат по краката, без да им кажа: „Внимавай!“ Но, дявол да го вземе, към ония, които ми додяват или които ми са неприятни, съм зъл като дявол. Добре е да знаете, че убивам човек, без да ми мигне окото — заяви той, като се изплю. — Само че се старая да го убия както трябва, когато е напълно необходимо. Аз съм това, което наричате артист. Чел съм „Спомените на Бенвенуто Челини“ такъв какъвто ме виждате, и то на италиански! От този човек, който е надменен и луда глава, научих да подражавам на провидението, което ни убива най-безразборно, и да обичам хубавото, където и да се намира то. А не е ли прекрасно да играеш сам срещу всички и да ти върви? Мислил съм много върху съвременния строй на вашето общество безредие. Дуелът, момчето ми, е детска игра, глупост. Когато от двама живи хора единият трябва да изчезне, трябва да си глупак, та да се осланяш на случая. Дуел ли? Това е игра на сляпа баба. Аз улучвам с пет куршума един след друг асо пика, като забивам всеки нов куршум върху другия, и то от тридесет и пет крачки! Когато имаш тази дребна дарба, може да си уверен, че ще убиеш противника си. Но не е така. Стрелях от двадесет крачки върху един човек и не го улучих. А той, чудакът, не беше хващал пистолет през живота си. Погледнете — каза този необикновен човек, като разкопча жилетката си и показа гърдите си, космати като гърба на мечка, но обрасли с бежови косми, които предизвикваха някакъв ужас, примесен с отвращение, — това бозайниче ми опърли кожата — добави той, като сложи пръста на Растиняк в една дупка на гърдата си. — Но тогава бях дете, бях на вашата възраст, на двадесет и една година. Още вярвах в нещо, в любовта на една жена, в цял куп глупости, в които и вие ще се оплетете. Ние щяхме да се бием, нали така? Можете да ме убиете. Да допуснем, че сега лежам мъртъв, ами къде щяхте да бъдете вие? Трябваше да избягате! Да отидете в Швейцария да ядете бащините си пари, които нямате. Ще ви обясня положението, в което се намирате, но ще направя това с превъзходство на човек, който е изучил работите на този свят и е видял, че може да се тръгне само по два пътя: или тъпо подчинение, или бунт... Аз не се покорявам на никого, ясно ли е? Знаете ли какво ви трябва за из пътя, по който сте тръгнали? Един милион, и то много скоро, иначе вие с вашата малка глава ще се

блъските в мрежите на Сен Клу^[1], за да търсите дали има там някое висше същество. Аз ще ви дам този милион.

Той замълча за малко, като гледаше Йожен.

— Ха, ха! Сега почват да гледате с по-друго око чичко си Вотрен. Като чухте тази дума, вие заприличахте на девойка, на която казват: „Довечера ще се видим!“ и тя се гизди, както се облизва котката, след като лочи мляко. Прекрасно. Е, хайде! Да се разберем! Ето вашата сметка, млади човече. Вие имате във вашето имение баща, майка, стара леля — сестра на баба ви, и две сестри (на осемнадесет и на седемнадесет годишна възраст), две братчета (на петнадесет и десет години), това е списъкът на цялата команда. Лелята възпитава сестрите ви, свещеникът преподава латински на двамата братя. Семейството ви се храни повече с каша от кестени, отколкото с бял хляб, баща ви трепери да не износи панталоните си, майка ви едва има една зимна и лятна рокля, а сестрите я карат, както могат. Зная всичко това — бил съм на юг. Такова е положението у вас, щом ви изпращат хиляда и двеста франка годишно, а общият ви доход е три хиляди франка. Имате готвачка и слуга, трябва да се пази благоприличие, нали баща ви е барон. А вие — вие имате честолубие, Босеановци ви са роднина, а вие ходите пеша, чакате богатства, а нямате и су, ядете бълвочите на мама Воке, а обичате богатите обеди в предградието „Сен Жермен“, спите на сламено легло, а копнеете за дворец! Не порицавам желанията ви! Не на всекиго, драги мой, е дадено да бъде честолубив. Запитайте жените какви мъже търсят — честолубиви. Честолубивите имат поздрав кръст, кръвта им е по-богата с желязо, сърцето е по-горещо, отколкото на другите мъже. А жената се чувства толкова щастлива и така хубава, когато е силна, че предпочита пред всички мъжа, който е най-силен, макар и да съществува опасност да бъде смазана от него. Изброявам желанията ви, за да ви отправя един въпрос. Ето и въпроса. Вие имате вълчи глад, зъбчетата ви са остри, а как ще напълните гърнето? Най-напред трябва да изядете сборника със законите, а това не е забавно, пък и на нищо не учи; но трябва. Така. Ставате адвокат, за да станете председател на някой углавен съд, да изпращате на тежка принудителна работа нещастниците, които са по-добри от вас с буквите ЗК^[2] върху плещите, за да докажете на богатите, че могат да

спят спокойно. Това не е забавно, пък иска и доста време. Първо трябва да висите две години в Париж и да гледате сладкишите, които толкова много ви се искат, без да можете да ги докоснете. Дотяга да желаяш постоянно нещо и никога да не го получиш. Ако бяхте малокръвен и мекотело, нямаше от какво да се страхувате, но вие имате буйна лъскава кръв и сте така ненаситен, че можете да извършите по двадесет глупости на ден. Та вие ще загинете от тази мъка, най-ужасната, която знаем в божия ад. Да предположим, че ще бъдете благограумен, че ще пиете мляко и ще пишете елегии, какъвто сте великодушен, след много неприятности и лишения, от които може да побеснее и куче, ще трябва да станете заместник на някакъв негодник прокурор в някое затънтено градче, където правителството ще ви подхвърли хиляда франка годишна заплата, така, както хвърлят кокал на месарско куче. Лай след крадците, защитавай богатите, пращай на гилотината смелите. Много съм ви задължен! Ако нямате покровители, ще изгниете във вашето провинциално съдилище. Към тридесетата си година ще станете съдия с хиляда и двеста франка годишна заплата, ако дотогава не сте захвърлили мантията си по дяволите. Като стигнете четиридесетгодишна възраст, ще се ожените за някоя воденичарска дъщеря с около шест хиляди ливри годишен доход. Благодаря. Ако имате покровители, на тридесет години ще станете прокурор с хиляда екю годишна заплата и ще се ожените за дъщерята на кмета. Ако извършите някоя от онези малки политически низости, да прочетете например в бюлетинката: Вилел вместо Мануел (имената се римуват и съвестта ви ще бъде спокойна), на четиридесет години ще бъдете главен прокурор и ще можете да станете депутат. Забележете, мило дете, че дотогава ще трябва да си кривите дребната съвест, цели двадесет години да търпите неприятности и тайни лишения, а сестрите ви ще останат стари моми. При това имам честта да ви обърна вниманието, че в цяла Франция има само двадесет главни прокурори и че за тази служба ламтят двадесет хиляди души, между които има измамници, които са готови да продадат семействата си само за да заемат малко по-висока служба. Ако това занятие не е по вкуса ви, да търсим друго. Желая ли барон дьо Растинак да стане адвокат? О, прекрасно! Трябва да страдате цели десет години, да харчите по хиляда франка на месец, да имате библиотека, кантора, да се движите в обществото, да целувате полите на всеки посредник, за да

имате дела, да метете съдилищата с езика си. Ако това занятие ви допада, нямам нищо против, но намерете ми в Париж пет души адвокати, които на петдесетгодишна възраст да печелят повече от петдесет хиляди франка годишно. Ами! Бих предпочел да стана корсар, вместо да се унижавам! Но откъде да се намерят пари? Тази работа не е лесна. Имате една възможност — зестрата. Искате ли да се ожените? Това значи да си окачите камък на врата; освен това, ако се ожените за пари, какво става с чувствата ви за чест и благородство? Все едно да дигнете още днес бунт срещу човешките условности. Това значи само да се свиете като змия пред една жена, да лижете краката на майката, да вършите низости, които биха отвратили и свинята! Пфуй! Да можехте поне да бъдете щастлив! Но вие ще бъдете нещастен като камъните на помийна яма с една жена, за която сте се оженили по този начин. Много повече си струва трудът да воюваш с мъжете, отколкото да се бориш със собствената си жена. Това е кръстопътят на живота, момко, избирайте. Но вече вие сте избрали: ходили сте у нашата братовчедка дьо Босеан и сте подушили там разкоша. Ходили сте у госпожа дьо Ресто, дъщерята на дядо Горио, и сте подушили там парижанката. Този ден се върнахте с една дума, написана на челото ви, която съумях да прочета много добре: — „Да успея!“ Да успея на всяка цена. „Отлично — казах си аз, — ето един юнак, който ми харесва.“ Имахте нужда от пари. Откъде да ги вземете? Оскубахте сестрите си. Всички братя повече или по-малко обират сестрите си. Вашите хиляда и петстотин франка, изтръгнати Бог знае по какъв начин в страна, където има повече кестени, отколкото монети от сто су, ще се пръснат като войници при плячка. След това какво ще правите? Ще работите ли? Работата, разбирана така, както вие я разбирате сега, дава на стари години една стая при госпожа Воке на момци от рода на Поаре. Бързо забогатяване е задачата, която се стремят да разрешат в този миг петдесет хиляди младежи, които се намират във вашето положение. Вие сте една единица от тях. Представете си какви усилия трябва да положите и колко яростна ще бъде битката. Ще трябва да се изяждате един друг като паяци в гърне, защото няма петдесет хиляди добри служби. Знаете ли как се пробива път тук? Чрез блясъка на гения или чрез продажност. Трябва да връхлетите сред тая сган като снаряд или да се промъкнете като чума. Честността не служи за нищо. Всеки се прегъва пред силата на гения, всеки го мрази, всеки се стареа

да го опетни, тъй като геният взема, без да дели, но всеки се прегъва, ако той упорства; с една дума, всеки го боготвори на колене, щом не е могъл да го натъпче в калта. Продажността е навсякъде, талантът е рядкост. Така продажността е оръжие на посредствеността, която се шири, и вие навсякъде ще усетите острието ѝ. Ще видите жени, чийто мъже получават всичко на всичко шест хиляди франка, да пръскат повече, от десет хиляди по тоалети. Ще видите чиновници с хиляда и двеста франка годишна заплата да купуват земи. Ще видите жени как се продават, за да се возят в колата на сина на някой пер на Франция, който може да пътува по средното шосе до Лоншан. Видяхте как този нещастен глупак дядо Горио бе принуден да изплати подписаната от дъщеря му полица, въпреки че мъжът ѝ има петдесет хиляди ливри годишен доход. Уверявам ви, че на всеки две крачки в Париж ще срещнете адски сплетни. Залагам си главата, ето за този кочан салата, че ще попаднете в примката на първата жена, която ви се хареса, стига да бъде богата, хубава и млада. Те заобикалят законите и за всичко водят война с мъжете си. Никога няма да свърша, ако почна да ви обяснявам сделките, които се вършат за любовници, за какви ли не парцали, за децата, за къщата или от суетност и рядко в името на добродетелта, бъдете уверени в това. Затова всеки честен човек е общ враг. Но какво мислите, че представлява честният човек? В Париж честен човек е този, който мълчи и отказва да дели. Не ви говоря за ония нещастни илоти, които навсякъде вършат черната работа и никога не са възнаграждавани за техния труд — аз ги наричам братство на божиите глупци. Там, разбира се, добродетелта е в пълния разцвет на своята глупост, но там е неволята. Още оттук виждам каква мутра ще направят тези почтени хорица, ако Бог ни изиграе лошата шега и не се яви на Страшния съд. И тъй, ако искате да се издигнете бърже, трябва да бъдете или пък да изглеждате богат. За да забогатеете, трябва да направите големи удари — ако играете не-смело, сте загубен. Ако в стоте професии, на които можете да се посветите, се намерят десет души, които успяват бърже, обществото ги нарича крадци. Извадете си заключенията. Такъв е животът. Той не е по-хубав от кухнята, мирише като нея, и ако искате да готвите, ще си изцапате ръцете, но трябва да умеете да ги измиете добре: това е целият морал на нашето време. Говоря за света така, защото той ми е дал това право, познавам го. Да не мислите, че го укорявам? Нищо подобно. Той винаги е бил такъв.

Моралистите никога няма да го променят. Човек е несъвършен. Той е — кога повече, кога по-малко — лицемерен и тогава глупците казват, че е повече или по-малко нравствен. Не обвинявам богатите за сметка на обикновения народ. Човекът е все същият — по върховете, на най-долното стъпало и в средата. На всеки милион от този висш добитък се срещат десет души смелчаци, които се поставят над всичко, дори над законите: аз съм един от тях. Ако сте по-издигнат човек, вървете право напред с вдигната глава. Но ще трябва да се борите срещу завистта и клеветата, срещу посредствеността, срещу целия свят. Наполеон бе срещнал един военен министър, който се наричаше Обри и който едва не го изпрати в колониите. Изпитайте себе си. Проверете дали бихте могли да ставате всяка сутрин с по-силна воля, отколкото вечерта. А сега ще ви направя едно предложение, от което никой не би се отказал. Слушайте добре. Виждате ли, аз имам една идея. Идеята ми е да отида да живея патриархално в някое имение от петдесет хиляди хектара, в Южните Съединени щати например. Там ще стана плантатор, ще имам роби, ще спечеля някой и друг милион от продажбата на добитъка си, на тютюна, на горите и ще живея като върховен господар, който изпълнява всичките си желания и живее живот, от какъвто тук не разбират нищо, а се пъхат във варосани леговища. Аз съм голям поет. Но не пиша стиховете си: те се изразяват в дела и чувства. Засега имам петдесет хиляди франка, с които ще купя едва четиридесет негри. Трябват ми двеста хиляди франка, тъй като искам двеста негри, за да задоволя вкуса си към патриархален живот. Виждате ли, негрите са отраснали деца, с които можете да правите, каквото пожелаете, без някой любопитен прокурор да ви иска сметка. С този черен капи тал след десет години ще имам три-четири милиона. Ако сполуча, никой няма да ме попита: „Кой си ти?“ Ще бъда господин Четири милиона, гражданин на Съединените щати. Ще бъда петдесетгодишен, няма да съм още грохнал и ще се забавлявам по вкуса си. С две думи казано, ако ви намеря един милион зестра, ще ми дадете ли двеста хиляди франка? Двадесет на сто комисиона, а? Много ли е? Ще гледате женичката ви да се влюби във вас. След като се ожените, ще се правите на загрижен, ще ви гризе съвестта, ще се преструвате на тъжен първите две седмици. И някоя нощ, след малко преструвки, ще заявите на жена си между две целувки, че имате двеста хиляди франка дълг, като ѝ кажете: „Любима!“ Такива водевили разиграват всеки ден най-

примерните младежи. Една млада жена никога не отказва кесията си на този, който ѝ е взел сърцето. Мислите ли, че ще изгубите от това? Не. Вие ще намерите възможност да спечелите отново вашите двеста хиляди франка в някоя сделка. С парите и разума си ще натрупате такова богатство, каквото пожелаете. Ergo^[3], за шест месеца ще създадете щастието си, щастието за една достойна за любов жена и щастието на чичо си Вот-рен, да не говорим за щастието на вашето семейство, което духа зиме на пръстите си, защото няма дърва. Не се чудете нито на предложението ми, нито на условията. От шестдесет изгодни женитби в Париж четиридесет и седем са плод на такива сделки. Нотариалната палата принуди господин...

— Какво трябва да направя? — попита алчно Растиняк, като прекъсна Вотрен.

— Почти нищо — отговори този човек, по чието лице проблесна безмълвната усмивка на риболовец, който чувства, че на въдицата му се е уловила риба. — Слушайте ме внимателно! Сърцето на една нещастна, бедна и злочеста девойка е жадно като гъба да се изпълни с любов, като суха гъба, която веднага набъбва, щом в нея капне капка чувство. Да ухажваш една девойка, която е самотна, отчаяна, бедна и не подозира, че я чака богатство, дявол да го вземе, та то е все едно да имаш кента и четиринадесет в ръка, да знаеш лотарийните номера, да играеш на борсата, като знаеш предварително какво ще се случи. Вие ще изградите върху здрава основа неразрушим брак.

Щом получи милиони, девойката ще ги хвърля в краката като камъчета. „Вземи, любими!“ „Вземи, Адолф! Вземи, Алфред! Вземи, Йожен!“ — ще каже тя, ако Адолф, Алфред или Йожен е бил достатъчно умен, да се жертва за нея. Под думата жертва разбирам да продаде някоя стара дреха, за да отиде заедно с нея в „Синия циферблат“, да ядат точено с гъби, а оттам вечерта — в „Ambigu-Comique“; да си заложат часовника, за да ѝ купи шал. Не говоря за любовните драсканици, нито пък за глупостите, на които държат толкова много жените, като например да капнеш няколко капки вода на писмото като сълзи, когато си далеч от тях — струва ми се, че разбирате много добре езика на сърцето. Видите ли, Париж е като гора в Северна Америка, където се скитат двадесет вида диви племена,

илиноиси, хурони, които живеят от произведенията на разните обществени класи; вие сте ловец на милиони. За да ги уловите, вие ще трябва да си служите с капани, с примки и примамки. Има разни видове лов. Едни ловят зестри, други чакат разпродажби, едни ловят съвести, други продават своите доверители с вързани ръце и крака. Този, който се връща от лов с добре натъпкана чанта, е поздравяван от всички, честван, приеман в най-доброто общество. Нека бъдем справедливи към тази гостоприемна страна; вие имате работа с най-радушния град на света. Ако гордата аристокрация във всички европейски столици не приема в средата си един безчестен милионер, Париж му подава ръка, тича на пиршествата му, яде гозбите му а се чука с безчестието му.

— Но къде ще намеря такава девойка? — запита Йожен.

— Тя е ваша, пред вас е!

— Госпожица Викторина ли?

— Да!

— Но как?

— Вашата малка баронеса дъо Растиняк ви обича вече.

— Тя няма нито су! — възкликна зачуден Йожен.

— А, най-последно ще се разберем! Още две думи и всичко ще ви стане ясно — каза Вотрен. — Баща и Тайфер е един нехранимайко — говори се, че убил един от приятелите си през време на революцията. Това е един от моите юнаци, които имат независими убеждения. Той е banker, главен съдружник във фирмата „Фредерик Тайфер и съдружие.“ Има един-единствен син, на когото иска да остави цялото си богатство, като лиши от наследство Викторина. Не обичам такива неправди. Аз съм като Дон Кихот. Обичам да защитавам слабия срещу силния. Ако Бог пожелае да прибере сина му, Тайфер ще повика дъщеря си, той би искал да има някакъв наследник — глупава човешка слабост, а зная, че вече не може да има деца. Викторина е кротка и мила, тя скоро ще оплете баща си и ще го върти като пумпал с бича на чувството! Тя ще бъде много отзивчива към вашата любов, няма да ви забрави и вие ще се ожените за нея. Аз се нагърбвам с ролята на провидението и ще накарам Бог да пожелае. Имам един приятел, за когото съм се жертвал, един полковник от Лоарската армия, който скоро постъпи в кралската гвардия. Той се вслушва в съветите ми и е станал краен роялист: но не от ония глупци, които държат на

убежденията си. Ако трябва да ви дам друг съвет, ангеле мой, той е да не държите вече нито на убежденията, нито на думите си. Когато ви ги поискат, продайте ги! Този, който се хвали, че никога не променя убеждението си, е човек, който се обвързва да върви винаги по правия път, глупец, който вярва в непогрешимостта. Няма принципи, има само събития; няма закони, има само обстоятелства; умният човек приема събитията и обстоятелствата и ги ръководи. Ако имаше неизменни принципи и закони, народите нямаше да ги променят така, както ние променяме ризите си. Човек не е длъжен да бъде по-мъдър от цял един народ. Човекът, който има най-малко заслуги към Франция, е боготворен като фетиш, защото за всичко се залавяше с голямо увлечение — той може най-много да се постави сред машините в Промисления музей с етикет „Лафайет“, докато принцът, срещу когото всеки хвърля камък и който презира достатъчно човечеството, за да изплюе в лицето му толкова клетви, колкото то желае, попречи на подялбата на Франция във Виенския конгрес^[4]: дължат му венци, а го замерват с кал. О, аз познавам добре нещата! Зная тайните на мнозина! Но стига толкова! Ще имам непоколебимо убеждение в деня, когато срещна три мозъка, съгласни върху прилагането на един принцип, и ще чакам много време! Няма да намерите в едно съдилище трима съдии, които да са на едно мнение по някой член от закона. Но да се върна към моя приятел. Той ще разпъне пак Христа, ако му кажа. Само една дума на татко Вотрен и той ще предизвика оня подлец, който не праща дори сто су на бедната си сестра, и...

Тук Вотрен се изправи, взе стойка и направи движение на изкусен фехтовач, който напада.

— И ще го прати на оня свят! — добави той.

— Какъв ужас! — възкликна Йожен. — Шегувате ли се, господин Вотрен!

— Хе, хе, спокойно — каза Вотрен. — Не ставайте дете; впрочем, ако това ви прави удоволствие, ядосвайте се, сърдете се! Кажете, че съм безчестник, престъпник, нехранимайко, разбойник, но не ме наричайте нито измамник, нито шпионин! Хайде казвайте, изстреляйте залпа си! Прощавам ви, това е толкова естествено за вашите години! И аз бях като вас! Само поразмислете. Един ден ще

направите нещо по-лошо. Ще започнете да обикаляте някоя хубава жена и ще приемете от нея пари. Мислили ли сте за това? — запита Вотрен. — Защото как ще успеете, ако не търгувате с любовта си? Добродетелта, драги ми студенте, не се дели — или я имате, или я нямате. Казват ни да се покаяваме за греховете си. Още една добра система — благодарение на нея всяко престъпление се прощава чрез разкаяние. Да прелъстиш една жена, да успееш да се изкачиш до това или онова стъпало на обществената стълба, да всееш раздор между децата на едно семейство, с една дума — да вършиш тайно всички безчестия за удоволствие или за друга лична облага, мислите ли, че това са деяния на вяра, надежда и любов? Защо едно конте, което за една нощ е ограбило половината състояние на едно дете, да се осъжда на два месеца затвор, а един несретник, който открадва една банкнота от хиляда франка, с отегчаващо вината обстоятелство, да се осъжда на каторжна работа? Такива са законите ви. Няма нито един член, който да не стига до безсмислица. Един човек с ръкавици и лъжливи думи е извършил убийства, при които не се пролива кръв, а се дава — убиецът е отворил врата с, подправен ключ: и двете похождения са станали през нощта! Между това, което ви предлагам, и онова, което един ден ще правите, няма само кръв. Мислите ли, че на този свят има нещо постоянно? Презирайте прочее хората и внимавайте за бримките, през които може да се излезе из мрежата на законите. Тайната на големите богатства без явна причина е някое забравено престъпление, защото е било извършено изкусно.

— Господине, стига! Не искам повече да ви слушам, ще направите да се съмнявам в себе си. В този момент чувството е цялата ми наука.

— Както обичате, мило дете. Мислех, че сте по-силен — каза Вотрен. — Няма да ви кажа нищо повече. Последна дума обаче.

Той втренчи поглед в студента.

— Вие знаете тайната ми! — каза той.

Един младеж, който не е приел предложението ви, ще съумее да я забрави.

— Добре казано, харесва ми. Ако беше някой друг, нямаше да бъде толкова добросъвестен. Но, спомнете си какво искам да направя за вас. Давам ви петнадесет дни време да поразмислите. Можете да се съгласите опи да откажете.

„Каква желязна глава има този човек! — каза си Растиняк, като гледаше как Вотрен си тръгва спокойно с бастуна под мишница. — Той ми каза без заобикалки същото, което госпожа дьо Босеан ми каза с подходящи изрази. Той късаше сърцето ми като със стоманени нокти. Защо искам да отида у госпожа дьо Нюсенжен? Той налучка подбудите веднага, щом се породиха в мене. С една дума, този разбойник ми каза за добродетелта повече неща, отколкото съм научил от хората и книгите. Ако добродетелта не търпи никакви сделки, значи; аз съм ограбил сестрите си — каза той, като хвърли торбичките върху масата.“

Той седна и остана дълго така, потънал в неспокойни мисли.

„Да бъдеш верен на добродетелта, е възвишен подвиг. Какво! Цял свят вярва в добродетелта, но кой е добродетелен? Народите имат за свой кумир свободата, но има ли свободен народ на земята? Младостта ми е още ясна като безоблачно небе: да пожелая да стана знаменит или богат човек, не значи ли да се реша да лъжа, да се препъвам, да пълзя, пак да се изправам, да лаская, да се преструвам. Не значи ли, че трябва да стана слуга на тия, които са лъгали, които са се прегъвали и пълзели? Преди да стана техен съучастник, трябва да им служа. О, не. Ще работя честно, свято, ще работя ден и нощ, та богатството ми да е плод на труда ми. Наистина това богатство ще дойде много бавно, но всеки ден ще отпускам спокойно главата си на възглавницата; има ли нещо по-хубаво от това — да наблюдаваш живота си и да виждаш, че е чист като лилия? Аз и животът сме като годеник и годеницата му. Вотрен ми посочи само това, което става след десет години брак. Дявол да го вземе! Главата ми се върти. Не искам да мисля за нищо, сърцето е добър водач.“

От тези мисли то изтръгна гласът на дебелата Силвия, която му съобщи, че е дошъл шивачът му — той се яви пред него с двете торбички пари в ръка, за което шивачът не се разсърди. След като премери вечерните фракове, той облече сутрешния костюм, който го преобрази напълно.

„По нищо не падам по-долу от господин дьо Траи — каза си той. — Най-после приличам на благородник!“

— Господине — каза дядо Горио, като влезе в стаята на Йожен, — вие ме запитяхте дали зная кои семейства посещава госпожа Нюсенжен?

— Да.

— Добре тогава, в понеделник тя ще отиде на бала на маршал Кариляно. Ако може да отидете и вие, ще ми разкажете добре ли се забавляваха двете ми дъщери, как бяха облечени, с една дума — всичко.

— Как узнахте това, драги ми дядо Горио? — запита Йожен, като го покани да седне край огъня.

— Каза ми камериерката й. Зная всичко, което те вършат, от Тереза и Констанс — добави той весело.

Старецът приличаше на още млад любовник, който е щастлив, че е измислил хитрост, която го свързва с любовницата му, без тя да подозира това.

— Вие ще ги видите! — каза той добродушно с болезнена завист.

— Не зная — отговори Йожен. — Ще отида у госпожа дьо Босеан и ще я попитам дали може да ме представи на маршалката.

Със скрита радост Йожен мислеше да се яви у виконтесата облечен, както щеше да бъде занапред. Това, което моралистите наричат бездни на човешкото сърце, е само измамни мисли, неволни пориви към лична облага. Тия премеждия, предмет на толкова многословия, тия ненадейни промени — са само сметки в полза на нашите наслаждения. Като се видя добре облечен, с хубави ръкавици и обуца, Растиняк забрави добродетелното си решение. Когато клони към неправдата, младостта не смее да се огледа в огледалото на съвестта, докато зрялата възраст вече се е огледала — това е цялата разлика между тези две състояния в живота. От няколко дни двамата съседни, Йожен и дядо Горио, бяха станали добри приятели. Тяхното тайно приятелство се дължеше на същите психологически подбуди, които бяха предизвикали противоположни чувства между Вотрен и студента. Смелият философ, който се залови да установи въздействието на нашите чувства във физическия свят, положително ще намери много доказателства за вещественото им влияние върху отношенията, които те създават между нас и животните. Кой физиономист може да разгадае един характер по-бързо, отколкото кучето познава дали някой непознат го обича, или не? *Кукестите атоми*, пословичен израз, с който всеки си служи, са едно от тези явления, които остават в езиците, за да опровергаят философските глупости, с които се занимават ония, които обичат да отваяват плявата

на първобитните думи. Човек чувства, когато го обичат. Чувството се отпечатва върху всичко и преминава разстояние. Писмото е душа, то е толкова верен отзвук на гласа, който говори, щото чувствителните души го смятат за едно от най-богатите съкровища на любовта. Дядо Горио, когато несъзнателното му чувство издигаше до най-високо стъпало на кучешката природа, беше подушил състраданието, удивителната добрина, юношеската привързаност към него, които се бяха породили в сърцето на студента. Но това зараждащо се приятелство още не беше довело до никакво откровение. Ако Йожен изказа желание да види госпожа дьо Нюсенжен, той не направи това, защото разчиташе, че старецът ще го заведе у нея, а се надяваше, че може да изгърве някоя тайна, която ще му бъде полезна. Дядо Горио му заговори за дъщеря си само по повод на онова, което студентът беше си позволил да каже пред всички в деня на двете си посещения.

— Драги господине — каза му той на следния ден, — как можяхте да си помислите, че госпожа дьо Ресто ви се е разсърдила, задето сте споменали името ми. Двете ми дъщери ме обичат много. Аз съм щастлив баща. Само двамата ми зетъве се отнесоха с мене зле. Не исках тия мили създания да страдат заради моите разногласия с мъжете им и предпочетох да ги виждам тайно. Тази тайнственост ми доставя хиляди наслади — тях не ги разбират другите бащи, които могат да се виждат с дъщерите си, когато поискат. А аз не мога, разбирате ли? Затова аз отивам, когато времето е хубаво, в „Шан-з-Елизе“, след като съм питал камериерките дали дъщерите ми ще излязат. Чакам ги да минат, сърцето ми бие, когато колите им минават, люблювам се на хубавите им тоалети, на минаване те ми се усмихват мило и тогава цялата природа блести в злато, сякаш е обляна в лъчите на ясно слънце. Чакам ги на същото място, защото знам, че ще се върнат и ги виждам отново! Чистият въздух ги е освежил, лицата им са румени. Чувам около мене да казват: „Каква хубава жена!“ Радостно ми става на сърцето. Нали са моя кръв! Обичам конете, които ги возят, и ми се иска да съм кученцето, което държат на коленете си. Живея с техните удоволствия. Всеки обича по своему, аз не причинявам никому зло, защо се занимават с мене? Аз съм щастлив по своему. Престъпление ли е да виждам вечер дъщерите си, когато излизат от къщи, за да отидат на някой бал? Колко ми е мъчно, когато закъснея и ми кажат: „Госпожата излезе.“ Веднъж чаках чак до три часа сутринта,

за да видя Нази, която не бях виждал от два дни. Малко остана да умра от радост! Моля ви се, като говорите за мене, казвайте само колко са добри дъщерите ми. Те искат да ме обсипят с всякакви подаръци, но аз не ги оставям, казвам им: „Пазете парите си! Защо са ми вашите подаръци? Нищо не ми трябва.“ И наистина, драги господине, какво съм аз? Жалък труп, чиято душа е там, дето са дъщерите ми. Като видите госпожа дьо Нюсенжен, ще ми кажете коя от двете ви харесва повече — каза добрият старец след кратко мълчание, като видя, че Йожен се готви да излезе на разходка в Тюйлери, докато дойде време да отиде у госпожа дьо Босеан.

Тази разходка беше съдбоносна за студента. Няколко жени го забелязаха. Той беше толкова хубав, толкова млад, облечен с такъв изискан вкус! Като видя, че го гледат и че почти се възхищават от него, той съвсем забрави своите ограбени сестри и леля, забрави и добродетелната си погнуса. Той видя над главата му да прелита оня демон, който толкова лесно може да се вземе за ангел, оня Сатана с пъстри крила, който сее рубини, забива златните си стрели във фронтоните на дворците, облича в пурпур жените, залива в глупав блясък престолите, така скромни поначало. Той послуша Бога на онази гръмка суета, чийто лъжлив блясък ни се струва символ на могъщество. Колкото и безсрамни да бяха, думите на Вотрен се загнездиха в сърцето му, както в паметта на една девойка се врязва противния профил на старата сводница, която ѝ е казала: „Пари и любов, колкото искаш!“ След като поскита безгрижно, Йожен се яви към пет часа у госпожа дьо Босеан, дето получи един от ония страхотни удари, срещу които младите сърца са беззащитни. Досега виконтесата бе преизпълнена с онази учтива приветливост, с оная сладникава прелест, която дава аристократичното възпитание и която, ако излиза от сърцето, е свършена.

Когато той влезе, госпожа дьо Босеан поздрави сухо и каза отсечено:

— Господин дьо Растиняк, не мога да ви приема, поне в този час! Заета съм...

За един наблюдател, а Растиняк бързо беше станал наблюдателен, тези думи, движението, погледът, промяната на гласа бяха историята на характера и навиците на кастата. Под кадифената ръкавица той видя желязната ръка; под обноските — личността,

себелюбието; под лака — дървото. Най-последно той чу думите „ние, кралят“, които започват под бляскавия свод на престола и свършват под гривата на шлема на сетния благородник. По думите й Йожен повярва много лесно в благородството на жената. Както всички нещастници той бе подписал чистосърдечно приятния договор, който трябваше да свързва облагодетелствания с благодетеля и в който първият член създава пълно равенство между благородните сърца. Благодеянието, което свързва две същества в едно, е небесно чувство, толкова непознато и рядко; като истинската любов. И едното, и другото е разточителството на възвишените души. Растиняк искаше да отиде на бала на дукеса дьо Карилиано и затова преглътна тази буря.

— Госпожо — каза той с развълнуван глас, — не бих дошъл да ви безпокоя, ако работата не беше важна; бъдете така любезна и ми разрешете да дойда по-късно; ще чакам.

— Елате тогава на вечеря — каза тя почти засрамена от грубите си думи, защото тази жена беше наистина добра и благородна.

Макар и трогнат от тази неочаквана промяна, Йожен си каза, като си отиваше:

— Пълзи, понасяй всичко. Какви ли ще са другите, щом в един миг най-добрата жена забравя обещанията си за приятелство и те изхвърля като вехта обувка? Значи, всеки за себе си! Вярно, нейната къща не е дюкян и тя не е виновна, че имам нужда от нея. Както каза Вотрен, трябва да стана снаряд.

Горчивите мисли на студента се пръснаха скоро от удоволствието, което предвкусваше от вечерята у виконтесата. И тъй, по някаква фаталност и най-дребните събития в живота му го тласкаха към попрището, където според забележките на страшния сфинкс от пансиона „Воке“ трябваше като на бойно поле да убива, за да не го убият, да мами, за да не го мамят; дето трябваше да остави на бариерата съвестта си, сърцето си, да сложи маска, да си играе безмилостно с хората и като в Лакедемон да улови щастието, без да го видят, за да заслужи венец. Като се върна у виконтесата, той я намери все така мила и добра, каквато беше винаги с него. Двамата отидоха в една столова, където виконтът чакаше жена си, а на масата блестеше оня разкош, който, както всеки знае, достигна най-високата си степен през време на Реставрацията. Господин Босеан, както много преситени хора, нямаше вече други удоволствия освен доброто ядене и пиене; по

угажда-нето си той беше от школата на *Людовик VIII* и дук д'Ескар. Затова трапезата му беше отрупана с разкошни съдини и чудни ястия. Очите на Йожен за пръв път бяха поразени от такава гледка — той никога не бе вечерял в дом, където блясъкът на общественото положение върви по наследство. Неотдавна модата бе премахнала вечерите, с които някога завършваха баловете на Империята, където военните имаха нужда да съберат сили, за да се приготвят за всички битки, които ги очакваха както вътре, така и извън границите на родината им. Досега Йожен беше ходил само по балове. Самоувереността, с която по-късно той се отличи толкова много и която беше почнал да придобива, не му позволи да изпадне в чудо. Но като гледаше тези сребърни гравирани съдове и безбройните тънкости по тази пищна трапеза, като се възхищаваше за пръв път от безшумното обслужване, трудно беше за човек с буйно въображение да не предпочете този винаги охолен живот пред пълния с лишения живот, на който искаше да се отдаде сутринта. За миг мисълта му го пренесе в семейния пансион; той толкова дълбоко се ужаси, че си даде клетва да го напусне през януари, за да се настани в някоя чиста къща, и да избяга от Вотрен, чиято широка длан чувстваше върху рамото си. Ако си представи безбройните видове явна или скрита поквара в Париж, всеки разумен човек ще се запита по силата на какво заблуждение държавата открива училища, събира в тях младежи, как в тях могат да се уважават хубавите жени, как златото, изложено от сарафите, не литва по вълшебен начин от паничките им. Но като си помислим, че има малко примери за престъпления, дори за провинения, извършени от младежите, колко трябва да се почитат тия търпеливи танталовци, които водят борба сами със себе си и почти винаги излизат победители! Ако беше добре описан в борбата си с Париж, бедният студент би могъл да бъде един от най-драматичните сюжети на съвременната цивилизация. Напразно госпожа дьо Босеан поглеждаше Йожен, за да го подкани да говори, той не искаше да каже нищо пред виконта.

— Ще ме заведете ли тази вечер на *Италианците*? — запита виконтесата съпруга си.

— Не трябва да се съмнявате, че ще ми е много приятно да изпълня желанието ви — отговори той с една подигравателна

любезност, в която студентът повярва, — но трябва да се срещна с едно лице в театър „Вариете“.

„С любовницата си!“ — помисли си тя. — Няма ли го господин д'Ажуда тази вечер? — запита виконтът.

— Не — отговори тя с досада.

— Ако ви е необходимо непременно някой да ви придружи, тогава вземете господин дьо Растиняк. Виконтесата погледна Йожен и се усмихна.

— Това може да ви изложи! — каза тя.

— „Французинът обича опасността, защото в нея печели слава“ е казал Шатобриан — отговори Растиняк, като се поклони.

След няколко минути той се возеше до госпожа дьо Босеан в едно бързо купе към модния театър, а като влезе в една ложа срещу сцената и видя, че всички насочват лорнетите си и към него, и към виконтесата, която бе в прекрасно облекло, стори му се, че се намира в някой вълшебен свят. От едно вълшебство попадаше на друго.

— Вие искате да ми говорите — каза госпожа дьо Босеан. — Ха! Вижте! Ето госпожа дьо Нюсенжен през три ложи от нашата. Сестра ѝ и господин дьо Траи са от другата страна.

Като каза това, виконтесата погледна ложата, дето трябваше да бъде госпожица дьо Рошфид, и като не видя там господин д'Ажуда, лицето ѝ някак особено светна.

— Тя е очарователна! — каза Йожен, след като погледна госпожа дьо Нюсенжен.

— Ресниците ѝ са бели.

— Да, но каква хубава, стройна снага!

— Ръцете ѝ са груби.

— Какви хубави очи!

— Лицето ѝ е дълго.

— Но продълговатата форма е признак на благородство.

— Добре, че има поне това. Погледнете само как взема и слага лорнета си! Във всичките ѝ движения прозира Горио — каза виконтесата за голямо учудване на Йожен.

Наистина госпожа дьо Босеан гледаше с лорнета си наоколо и сякаш не обръщаше внимание на госпожа дьо Нюсенжен, обаче не изпускаше нито едно нейно движение. Публиката беше изящна и красива. Делфина дьо Нюсенжен беше доста поласкана от

изключителното внимание на младия, хубав, изящен роднина на госпожа дьо Босеан — той гледаше само нея.

— Ако продължавате да я гледате така упорито, ще предизвикате скандал, господин дьо Растиняк. Ако се натрапвате на хората, няма да получите нищо.

— Драга братовчедке — каза Йожен, — досега вие ме покровителствахте много добре. Ако искате да довършите делото си, моля ви да ми направите още само една услуга, която няма да ви създаде много труд, а за мене ще бъде голяма добрина. Влюбен съм.

— Вече?

— Да.

— В тази жена ли?

— Друга жена би ли изслушала признанията ми? — попита той, като хвърли пронизателен поглед върху братовчедка си. — Госпожа дукеса дьо Карилиано е много близка с госпожа дьо Бери — продължи той след кратко мълчание, — вие ще се видите с нея, бъдете така добра да ме представите и да ме заведете на бала, който тя дава в понеделник. Там ще срещна госпожа дьо Нюсенжен и ще предприема първото си нападение.

— С удоволствие — каза тя. — Ако чувствате вече към нея влечение, сърдечните ви работи отиват много добре. Ето дьо Марсе в ложата на принцеса Галатион. Госпожа дьо Нюсенжен се измъчва, тя се ядосва. Няма по-удобен момент да се запознае човек с една жена, особено с една bankerска жена. Всички дами от Шосе д'Аnten обичат да си откъсват.

— Какво бихте сторили вие в такъв случай?

— Щях да страдам и да мълча.

В тоя миг в ложата на госпожа дьо Босеан влезе маркиз д'Ажуда.

— Привърших набързо работата си, за да дойда пак при вас — заяви той. — Казвам ви това, за да не го смятате за жертва.

Лицето на виконтесата просия и Йожен се научи да разпознава израза на истинската любов и да не го смесва е преструвките на парижкото кокетство. Той се възхити от братовчедка си, замълча и отстъпи с въздишка мястото си на господин д'Ажуда.

„Колко благородна, колко възвишена е жената, която обича така! — си каза той. — И този мъж ще ѝ измени заради някаква кукла. Как може да се измени на нея!“

Детинска ярост обзе сърцето м у.

Идеше му да се хвърли в нозете на госпожа дьо Босеан, искаше да притежава демонска сила, за да я отнесе в сърцето си, както орелът грабва от полето и отнася в гнездото си бяло козленце, което още суче. Той се чувстваше унизен, че се намира в този голям музей на любовта, без да има своя картина, своя любовница.

„Да има човек любовница, е почти кралско положение — казваше си той, — то е празник на могъщество.“

И той погледна госпожа дьо Нюсенжен, както оскърбен човек гледа противника си. Виконтесата се обърна към него и му благодари с едно смигване за въздържаността му. Първото действие свърши.

— Познавате ли се достатъчно добре с госпожа дьо Нюсенжен, за да ѝ представите господин дьо Растиняк? — попита тя маркиз д'Ажуда.

— Тя ще бъде очарована да се запознае с него! — каза маркизът.

Хубавият португалец стана, хвана под ръка студента и след един миг двамата се намериха при госпожа дьо Нюсенжен.

— Госпожо баронесо — каза маркизът, — щастлив съм да ви представя кавалера Йожен дьо Растиняк, братовчед на виконтеса дьо Босеан. Вие му правите такова неотразимо впечатление, че реших да го направя напълно щастлив, като го приближа до неговия кумир.

Тези думи бяха казани с лека шеговитост, която прокарваше малко грубата мисъл, която, изкусно прикрита, винаги се харесва на жената. Госпожа дьо Нюсенжен се усмихна и покани Йожен да седне на мястото на мъжа ѝ, който току-що бе излязъл от ложата.

— Не смея да ви предложа да останете при мене, господи не. Когато човек има щастието да бъде при госпожа дьо Босеан, той не може да се отдели от нея.

— Но, госпожо — прошепна Йожен, — струва ми се, че ако искам да харесам на братовчедка си, трябва да остана при вас. Преди да дойде господин маркизът, ние говорихме за вас, за изящната ви външност — каза той високо.

Господин д'Ажуда си отиде.

— Наистина ли ще останете при мене, господине? — попита баронесата. — Значи, ще се опознаем добре; госпожа дьо Ресто вече ми вдъхна най-горещо желание да се запозная с вас.

— Тогава тя е много неискрена. Тя забрани да ме пускат в нейния дом.

— Защо?

— Госпожо, ще ви изложа най-добросъвестно причината, но като ви поверявам такава тайна, моля ви да бъдете напълно снизходителна към мене. Аз съм съсед на господин баща ви. Не знаех, че госпожа дьо Ресто е негова дъщеря. Имах неблагоприятното съвсем невинно да спомена неговото име и с това разсърдих сестра ви и съпруга ѝ. Не ще повярвате колко неприлично се видя на дукеса дьо Ланже и на моята братовчедка това отричане на сестра ви от собствения ѝ баща. Разказах им случката и те се смяха като луди. И тогава, като ви сравнявах с сестра ви, госпожа дьо Босеан се изказа много похвално за вас и ми каза, че се държите превъзходно с моя съсед, господин Горио. И всъщност как да не го обичате? Той ви обожава така пламенно, че аз вече почвам да ревнувам. Тази сутрин говорихме цели два часа за вас. След това, цял под впечатлението на онова, което чух от баща ви, днес, като вечерях с братовчедка си, ѝ казах, че не е възможно да бъдете толкова хубава, колкото сте обичана? Госпожа дьо Босеан, навярно в желанието си да улесни толкова пламенния ми възторг, ме доведе тук, като ми каза със свойствената си миловидност, че ще ви видя.

— Как, господине, та аз вече трябва да ви бъда признателна? — каза жената на банкера. — Още малко и ние ще станем стари приятели.

— Макар че за вас приятелството навярно не е обикновено чувство — заяви Растиняк, — аз не искам да бъда никога ваш приятел.

Тия неизменни глупости, с които си служат начинаещите, са винаги прелестни за жените и са нищожни само когато се четат равнодушно. Жестът, гласът, погледът на един младеж им придават безброй значения. Госпожа дьо Нюсенжен намери Растиняк очарователен. После, както правят всички жени, понеже не можеше да отговори на смело поставените въпроси на студента, заговори за друго:

— Да, сестра ми се излага с начина, по който се отнася с клетия ни баща, който наистина беше Бог за нас. Трябваше господин дьо Нюсенжен строго да ми заповяда да виждам баща си само сутрин, за да отстъпя по тази точка. Но дълго страдах за това. Плаках. Това насилие, дошло след грубостите на брака, е една от причините, които най-вече смутиха семейния ми живот. Наистина в очите на хората аз съм най-щастливата жена в Париж, а всъщност съм най-нещастната.

Ще помислите, че съм луда, дето ви говоря така. Но вие познавате баща ми и затова не мога да ви смятам за чужд човек.

Никога няма да срещнете човек — каза й Йожен, — който да желае по-горещо от мене да ви принадлежи. Какво търсите вие, жените? Щастието — продължи той с глас, който проникваше в душата. — Е добре, ако щастието на една жена се състои в това — да я обичат, да я обожават, да има приятел, на когото да може да поверява желанията си, прищевките си, тъгите и радостите си, да се показва с разголена душа, с хубавите си недостатъци и прекрасни достойнства, без да се страхува, че ще я издадат, вярвайте ми, това предано, винаги горещо сърце може да се намери само у един млад, заслепен младеж, който може да умре само при един ваш знак, който не познава още никак света и не иска нищо да знае, тъй като вие ставате за него този свят. А аз, виждате ли, вие ще се смеете на наивността ми, но аз идвам съвсем чист от един затънтен край, познавах само прелестни души и смятах да остана без любов. Случи ми се да срещна братовчедката си и тя взе много присърце съдбата ми; даде ми възможност да почувствам многобройните съкровища на любовта; аз съм като Херувим, любовникът на всички жени, докато се отдам на някоя от тях. Като влязох тук и ви видях, усетих, че някакво течение ме понесе към вас. Толкова много бях мислил вече за вас! Но никога не съм мечтал, че ще бъдете толкова хубава, каквато сте в действителност. Госпожа дьо Босеан ми заповяда да не ви гледам толкова. Тя не знае колко привличат хубавите ви червени устни, белият цвят на лицето ви, нежните ви очи... Аз говоря глупости, но позволете ми да ви говоря.

За жените няма нищо по-приятно от това, да слушат ромона на такива нежни думи. И най-строгата благочестива жена е готова да ги изслуша дори когато не бива да им отговори. Като започна така, Растиняк заниза приказките си с кокетно глух глас, а госпожа дьо Нюсенжен го насърчаваше с усмивки, като поглеждаше от време на време към Марсе, който не излизаше от ложата на принцеса Галатион. Растиняк стоя при госпожа дьо Нюсенжен, докато дойде съпругът й, за да я отведе.

— Госпожо — каза й Йожен, — ще имам ли удоволствието да ви видя преди бала у дукеса дьо Карилиано?

— *Щом коспожата фи кани* — каза баронът, тлъст елзасец, чието кръгло лице издаваше някакво опасно лукавство, — *мошете та*

пътете уферен, че ще пътете приет топре.

„Работите ми вървят добре, щом тя не се смути, като й казах: «Ще ме обичате ли?» Обуздах вече коня си, остава само да го възседна и да го яхна“ — си каза Йожен, като отиде да се сбогува с госпожа дьо Босеан, която ставаше и си тръгваше заедно с господин д'Ажуда.

Бедният студент не знаеше, че баронесата беше разсеяна и очакваше от дьо Марсе едно от онези решителни писма, които разкъсват сърцето. Напълно щастлив от мнимия си успех, Йожен придружи виконтесата до изхода, дето всеки чакаше колата си.

— Братовчед ви много се е изменил — забеляза засмян португалецът на виконтесата, когато Йожен си отиде. — Ще превземе крепостта. Той е гъвкав като змиорка и мисля, че ще отиде далеч. Само вие можете да му изберете жената, която тъкмо се нуждае от утеха.

— Но трябва да се разбере — каза госпожа дьо Босеан — дали тя не продължава да обича този, който я изостави. Студентът се завърна пеш от театър „Италиен“ до улица „Ньов Сент Женевиев“, като кроеше най-приятни планове. Той забеляза много добре вниманието, с което госпожа дьо Ресто го наблюдаваше и в ложата на виконтесата, и в ложата на госпожа дьо Нюсенжен, и дойде до заключението, че вратата на контесата няма да бъде вече затворена за него. И така, той си създаде четири високопоставени познанства в сърцето на висшето парижко общество — защото много разчиташе, че ще хареса и на маршалката. Без да може да си обясни добре начина, той предчувстваше, че в сложния механизъм на интересите на този свят той трябва да се залови за някое колело, за да се намери на върха на машината, като чувстваше в себе си доста сили да стане спица на това колело.

„Ако госпожа дьо Нюсенжен се интересува от мене, ще я науча да управлява мъжа си. Мъжът й върши златни сделки, той ще ми помогне и аз самият да забогатя изведнъж.“

Той не си казваше това направо, не беше още достатъчно опитен политик, за да пресметне положението си с цифри, да го оцени и да го изчисли; тези мисли само се носеха на небосклона като леки облаци и макар че не бяха груби като мислите на Вотрен, ако бяха изгорени в пещта на съвестта, нямаше да остане нищо чисто. Благодарение на такива сделки хората достигат до онази разпусната нравственост, която изповядва сегашното време, в което много по-рядко, отколкото във

всяко друго време, се срещат ония искрени хора, хората с добра воля, които никога не се прегъват пред злото, на които и най-малкото отклоняване от правия път се струва престъпление: величествени картини на честността, които създадоха два шедьовъра — „Алсест“ на Молиер, а неотдавна и „Джени Динс и баща ѝ“ от Уолтър Скот. Може би една противоположна творба, описанието на лъкатушните пътеки, по които един светски човек, един честолобец лута съвестта си, като се опитва с минаване покрай злото да постигне целите си, като запази приличието, ще бъде също така хубаво и драматично. Като стигна своя пансион, Растиняк бе вече увлечен в госпожа дьо Нюсенжен, тя му се видя стройна и лека като лястовичка. Той си спомняше всичко: униващата красота на погледа ѝ, нежната копринена тъкан на кожата ѝ, под която му се струваше, че вижда как тече кръвта ѝ, омайния ѝ глас; русата ѝ коса; може би ходенето, което раздвижи кръвта му, засили това обаяние. Студентът похлопа силно на вратата на дядо Горио.

— Съседе — каза той, — видях госпожа Делфина.

— Къде?

— У *Италианците*.

— Забавляваше ли се добре?... Влезте де!

И добродушният старец, който бе станал по риза, отвори вратата и пак си легна.

— Разказвайте ми сега за нея! — помоли той.

Йожен, който влизаше за пръв път при дядо Горио, не можа да прикрие учудването си, като видя дупката, в която живееше бащата, след като се бе възхищавал на тоалета на дъщеря му. Прозорецът нямаше завеси, цветната хартия, с която бяха облепени стените, се бе отлепила на много места от влагата, беше се свила, та се виждаше пожълтялата от дима мазилка. Старецът лежеше на лошо легло, завивката му беше тънка, а на краката си мятеше някаква завивчица, съшита от парцали от вехтите рокли на госпожа Воке. Подът бе влажен и потънал в прах. Срещу прозореца бе сложен един от ония стари, издути скринове от розово дърво с медни дръжки, извити като лозова пръчка, украсени с листа и цветя, един умивалник с дървена дъска — в легена му имаше кана с вода и всички принадлежности за бръснене. В единия ъгъл бяха обущата му; до горния край на леглото бе поставена нощна маса без вратичка и без мрамор; в ъгъла до камината, където нямаше и помен от огън, имаше една четвъртита маса от орехово

дърво, с чиято напречна греда дядо Горио бе смачкал позлатената си сребърна чаша. Едно вехто писалище, на което старецът бе сложил шапката си, едно натъпкано със слама кресло и два стола допълваха оскъдната покъщнина. Летвата за завесите на леглото беше привързана за пода с парцал, а на нея висеше грозна дрипа на червени и бели квадрати. И бедният слуга положително беше по-добре обзаведен в своята таванска стаичка от дядо Горио у госпожа Воке. Тръпки побиваха човек, като погледнеше тази стая, сърцето му се свиваше — тя приличаше на най-тъжната затворническа килия. За щастие дядо Горио не забеляза какво чувство се изписа по лицето на Йожен, когато той сложи свещта си на нощната масичка. Завит до брадата, старецът се обърна към Йожен:

— Е, кажете коя ви хареса повече — госпожа дьо Ресто или госпожа дьо Нюсенжен?

— Предпочитам госпожа Делфина, защото тя ви обича повече — отговори студентът.

При тия топли думи старецът измъкна изпод завивката едната си ръка и стисна ръката на Йожен.

— Благодаря, благодаря — промълви той развълнуван, — а какво ви каза за мене?

Студентът повтори думите на баронесата, като ги поукраси, а старецът внимаваше, сякаш слушаше божието слово.

— Милото дете! Да, да, тя много ме обича. Но не вярвай те това, което ви е казала за Анастази. Виждате ли, двете сестри си завиждат. И това е още едно доказателство за тяхната любов. И госпожа дьо Ресто много ме обича. Зная това. Бащата познава децата си, както Бог ни познава — той прониква до дъното на сърцата ни и съди мислите ни. И двете ме обичат еднакво. О, ако имах добри зетъове, щях да бъда много щастлив! Тук на земята, разбира се, няма пълно щастие. Ако живееш у тях, само да слушах гласа им, да знаех, че са около мене, да ги виждах да влизат, да излизат, както когато бяха при мен, сърцето ми би подскачало от радост... Хубаво ли бяха облечени?

— Да — каза Йожен. — Но, господин Горио, щом имате така богато обзаведени дъщери, как можете да живеете в този курник?

— Да си кажа правото — каза той наглед безгрижно, — каква полза да бъда по-добре? Как да ви обясня тия неща, не мога да ви кажа и две думи, както се следва. Всичко е тук — добави той, като се потупа

по сърцето. — Моят живот е в двете ми дъщери. Ако те се веселят, ако са щастливи, ако са облечени хубаво, ако ходят по килими, малко искам да зная как съм облечен аз и къде спя. Никак не ми е студено, ако на тях им е топло, и никога не ми е скучно, ако те се смеят. Мои скърби са само техните скърби. Като станете баща, като чуete децата си да ви чуруликат, ще си кажете: „Те са мои рожби!“; като почувствате, че всяка капка кръв у тия малки създания е ваша, от най-чистата ви кръв, да, така е, ще започнете да мислите, че сте прилепени към тях, че се движите заедно с тях. Навсякъде слушам гласовете им. Един техен поглед, когато е тъжен, смразява кръвта ми. Един ден ще видите, че човек е по-щастлив с тяхното щастие, отколкото със своето собствено. Не мога ви обясни това; те са вътрешни усещания, които навсякъде пръскат блаженство. С една реч, аз живея три живота. Искате ли да ви кажа нещо забавно? Е добре, когато станах баща, разбрах Бога. Той се намира навсякъде цял-целеничък, защото е създал всичко. Аз чувствам това чрез дъщерите си, господине. Само че аз обичам много повече дъщерите си, отколкото Бог обича света, защото светът не е толкова хубав, колкото е Бог, а дъщерите ми са по-хубави от мене. Те са толкова близко до душата ми, щото аз предчувствах, че ще ги видите тази вечер. Боже мой, аз ще чистя обущата, ще стана слуга на този, който направи толкова щастлива моята малка Делфина, колкото е възможно да бъде щастлива една жена, когато е много обичана. От камериерката ѝ се научих, че онова джудже Марсе е било мръсно куче. Искане ми се да му извия врата. Да не обича една такава скъпоценна жена, с глас на славей, стройна, като изваяна! Къде бяха очите ѝ, когато се омъжи за това дебело недодялано дърво, за този елзасец? И на двете им трябваша хубави, любезни младежи. В края на краищата те изпълниха прищевките си.

Дядо Горио беше величествен. Никога Йожен не го беше виждал така озарен от пламъка на своята бащина любов. Внушителната сила на чувствата е достойна за отбелязване. Колкото и грубо да е едно същество, когато изказва истинска и силна любов, то излъчва някакъв особен ток, който изменя лицето, оживява движението, разхубавява гласа. Под влиянието на страстта често пъти и най-тъпото същество достига до най-голямо красноречие в мислите, ако не в езика, и като че се движи в някаква лъчезарна сфера. В този миг в гласа, в движенията

на стареца имаше заразителна сила, свойствена на един велик артист. А нашите най-хубави чувства не са ли стихове на волята?

— Слушайте — каза му Йожен, — може би няма да ви стане мъчно, ако чуете, че тя навярно ще скъса с този дьо Марсе? Тоя хубавец я е напуснал, за да се прилепи към принцеса Галатион. А пък аз се влюбих тази вечер в госпожа Делфина.

— Ами! — възкликна дядо Горио.

— Да. И аз ѝ харесах. Цял час си говорихме за любов и в други ден, в събота, ще ѝ отида на гости.

— Ах, колко ще ви обичам, драги ми господине, ако ѝ харесате. Вие сте добър, никак няма да я измъчвате. Ако ѝ изневерите, веднага ще ви отрежа главата. Една жена не може да обича два пъти, разбирате ли! Боже мой, та аз говоря глупости, господин Йожен. Тук е студено за вас. Боже мой, значи, вие говорихте с нея? Какво ви каза тя за мене?

„Нищо“ — си каза Йожен.

— Тя ми каза — отговори той високо, — че ви изпраща своята гореща синовна целувка.

— Сбогом, съседе! Желая ви лек сън и приятни сънища. Моите също ще бъдат приятни след тези думи. Нека Бог изпълни всичките ви желанија! Тази вечер вие бяхте за мене същински ангел, донесохте ми лъх от моята дъщеря. „Горкият човечец — каза си Йожен, като си лягаше, — и каменно сърце би се трогнало! А дъщеря му мисли за баща си колкото за турския султан.“

След този разговор дядо Горио намери в лицето на своя съсед един неочакван довереник, един приятел. Между тях се завързаха единствените отношения, чрез които този старец можеше да се привърже към друг човек. Страстите никога не си правят погрешни сметки. Дядо Горио си мислеше, че ще се приближи повече до дъщеря си Делфина, че тя ще го приеме по-добре, ако Йожен ѝ стане скъп. И той му довери една от мъките си: госпожа дьо Нюсенжен, на която той по цял ден пожелаваше щастие, не бе познала любовните наслади. Разбира се, Йожен беше, ако си послужим с неговите думи, един от най-милите младежи, които бе виждал досега, и сякаш предчувстваше, че той ще ѝ даде всички удоволствия, от които тя беше лишена. Затова старецът обикна съседа си с обич, която растеше все повече и повече и без която навярно щеше да ни бъде невъзможно да научим развързката на тази история.

На другия ден сутринта на закуската вълнението, с което дядо Горио гледаше Йожен, до когото седна, няколкото думи, които му каза, и промененото му лице, което обикновено приличаше на гипсова маска, учудиха пансионерите; Вотрен, който виждаше студента за пръв път след техния разговор, сякаш искаше да прочете в душата му. Когато си спомни за намеренията на този човек, Йожен, който, преди да заспи, бе измерил през нощта обширното поле, което се откриваше пред погледа му, се сети, разбира се, за зестрата на госпожица Тайфер и не можа да се сдържи да не погледне Викторина, както най-добродетелният момък поглежда една богата наследница. Погледите им се срещнаха случайно. Бедната девойка намери Йожен прекрасен в новото му облекло. Погледът, който си размениха, беше достатъчно красноречив и Растиняк не можеше да се съмнява, че той за нея е предмет на онези смътни желания, които се пораждат у всички девойки и които те насочват към първия пленителен мъж; Някакъв вътрешен глас му крещеше: „Осемстотин хиляди франка.“ Но той веднага потъна в снощните си спомени и реши, че неговата въображаема страст към госпожа дьо Нюсенжен е противоотрова на неволните му лоши мисли.

— Вчера *Италианците* представяха „Севилският бръснар“ от Росини — каза той. — Никога не бях чувал толкова прелестна музика! Боже мой, какво щастие да имаш ложа у *Италианците*!

Дядо Горио улови веднага тези думи, както кучето улавя всяко движение на своя господар.

— Вие, мъжете, сте като риба във водата — забеляза госпожа Воке, — правите всичко, каквото ви харесва.

— Как се върнахте? — запита Вотрен.

— Пеш! — отговори Йожен.

— Аз пък — продължи изкусителят — не обичам непълните удоволствия; бих искал да отивам със своя кола, в своя ложа и да се върна пак с кола. Или всичко, или нищо! Ето моя девиз.

— Хубав е! — каза госпожа Воке.

— Вие може би ще отидете у госпожа дьо Нюсенжен — пошепна Йожен на дядо Горио. — Тя сигурно ще ви приеме с отворена прегръдка; ще пожелае да чуе от вас хиляди подробности за мене. Научих се, че била готова на всичко, за да бъде допусната в дома на моята братовчедка, госпожа ви-контеса дьо Босеан. Не забравяйте да й

кажете, че я обичам твърде много и непрестанно мисля как да ѝ доставя това удоволствие.

Растиняк бързо отиде в Юридическия факултет с намерение да остане колкото е възможно по-кратко време в тая омразна сграда. Почти през целия ден той се скита и главата му бе изгаряна от онази треска, която са изпитвали всички младежи, вълнували от извънредно смели надежди. Разсъжденията на Вотрен го бяха накарали да размисля върху обществения живот, когато срещна в Люксембургската градина приятеля си Бианшон.

— Защо изглеждаш така замислен? — запита го студентът по медицина, като го улови под ръка, за да се поразходят пред двореца.

— Лоши мисли ме измъчват.

— Какви? И мислите се лекуват.

— Как?

— Като им се поддадеш.

— Шегуваш се, без да знаеш как стои работата. Чел ли си Русо?

— Да.

— Спомняш ли си мястото, дето той пита читателя си какво ще направи, ако забогатее, като убие само чрез усилие на волята си някой стар мандарин в Китай, без да мръдне от Париж?

— Да.

— Е?

— Ха! Аз убивам вече тридесет и третия мандарин.

— Не се шегувай! Слушай, ако ти се докаже, че това нещо е възможно, стига само да кимнеш с глава, ще го направиш ли?

— Много ли е стар този мандарин? Впрочем млад или стар, парализиран или здрав, откровено казано... Дявол да го вземе, няма да направя това!

— Ти си добър момък, Бианшон. Но ако обичаше някоя жена толкова, че да си готов да дадеш и душата си за нея, а ѝ трябват пари, много пари за тоалети, за кола, най-сетне за всякакви прищевки?

— Но ти ми вземаш ума, а искаш да разсъждавам.

— Е добре, Бианшон, аз съм луд, излекувай ме! Имам две сестри, хубави и непорочни като ангели, искам те да бъдат щастливи. Отде ще взема двеста хиляди франка за зестрата им до пет години? Както виждаш, в този живот има обстоятелства, при които трябва да се играе голяма игра, а не да си похабяваш щастието в дребни печалби.

Но ти поставяш един въпрос, който възниква пред всеки, който встъпва в живота, а искаш да разсечеш с меч гордиевия възел. За да постъпиш така, драги мой, трябва да си Александър, иначе ще отидеш в каторга. Аз съм щастлив със скромния живот, който ще си наредя в провинцията, дето (чисто и просто) ще наследя най-глупаво баща си. Човешките чувства се задоволяват напълно и в най-малкия кръг, както и в грамадна окръжност. Наполеон не вечеряше два пъти и не можеше да има повече любовници от един студент по медицина, който живееше при Капуцините. Нашето щастие, драги, всякога ще се заключава между ходилото на краката ни и тила, а дали струва милион годишно или сто луидора, същественото усещане у нас ще бъде все едно. Гласувам за живота на китаеца.

— Благодаря, ти ме успокой, Бианшон. Ние ще си останем винаги приятели.

— Представи си — продължи студентът по медицина, — като излизах от лекцията на Кювие, в Ботаническата градина зърнах Мишоно и Поаре — те разговаряха на една пейка с един господин, който се въртеше миналата година по време на безредиците около Камарата на депутатите и ми направи впечатление, че е полицейски агент, преоблечен като обикновен гражданин, който живее от приходите си. Да наблюдаваме тази двойка; ще ти кажа защо. Сбогом, бързам за проверката в четири часа.

Като се върна в пансиона, Йожен завари дядо Горио, който го чакаше.

— Ето едно писмо от нея — каза старецът. — Какъв хубав почерк!

Йожен разпечата писмото и прочете:

„Господине, моят баща ми каза, че обичате италианската музика. Ще бъда щастлива, ако ми направите удоволствието да приемете едно място в ложата ми. В събота вечер ще пеят Фодор и Пелигрини и съм уверена, че няма да ми откажете. Господин дьо Нюсенжен се присъединява към молбата ми да дойдете да вечеряте с нас, без да се стеснявате. Ако приемете, ще му направите голямо удоволствие, тъй като ще го освободите от тежкото

съпружеско задължение да ме придружи. Не ми отговаряйте, а елате. Приемете моите поздравии.

Д. дьо Н.“

— Покажете ми го — каза старецът на Йожен, когато той прочете писмото. — Ще отидете, нали? — прибави той, като подуши писмото. — Хубаво мирише! Нали нейните ръце са го докосвали.

„Една жена не се хвърля току-така на врата на един мъж — си мислеше студентът. — Тя иска да си послужи с мене, за да си върне дьо Марсе. Всичко това се прави от яд.“

— Е — попита дядо Горио, — какво мислите? Йожен не познаваше лудостта за тщеславие, която бе обзела по онова време някои жени, и не знаеше, че за да си отвори една врата в предградието „Сен Жермен“, жената на един banker бе готова на всякакви жертви. По това време модата почваше да издига на най-високо стъпало онези жени, които бяха прие мани в обществото на предградието „Сен Жермен“ и се наричаха дами от Малкия замък — между тях се намираха на първо място госпожа дьо Босеан, приятелката и дукеса дьо Ланже и дукеса дьо Мофриньоз. Само Растиняк не знаеше за беса, от който бяха обзети жените от Шосе д’Антен да влязат в по-висшия кръг, където блестяха съзвездията от техния пол. Но недоверчивостта му направи добра услуга — тя изстуди огъня му и му даде досадното преимущество да предлага условия вместо да ги приема.

— Да, ще ида! — отговори той.

И тъй, любопитството го водеше при госпожа дьо Нюсенжен, а ако тази жена го беше пренебрегнала, към нея щеше да го тласне може би страстта му. При все това той очакваше с известно нетърпение следния ден и определения час. Първата интрижка на един младеж има навярно същото очарование, както първата любов. Увереността в успеха поражда хиляди блаженства, които мъжете не признават, но които създават цялото обаяние на някои жени. Желанията се пораждат от трудността, и от лекотата на победите. Няма никакво съмнение, че всички мъжки страсти се пробуждат или поддържат от едната или другата от тия причини, които разделят на две любовното царство. Това разделяне е може би последица на сложния въпрос за темпераментите, които, каквото и да се говори, властват в обществото.

Ако меланхолиците имат нужда от усиляване чрез кокетство, нервните или сангвиниците навярно отстъпват, ако съпротивлението продължи по-дълго време. С други думи, елегията всъщност е толкова лимфатична, колкото дитирамбът е злъчен. Докато се тъкмеше, Йожен вкуси всички онези дребни сладости, за които младежите не смеят да говорят, защото се боят от подигравките, но които гъделичкат самолюбието им. Той решише косата си, като мислеше, че погледът на някоя хубава жена ще се плъзне по черните му къдрици. Той си позволи такива детински кокетства, каквито би правила всяка девойка, която се облича за бал. Като оправяше фрака си, той с удоволствие погледна тънката си талия.

„Положително — каза си той — не изглеждам лошо!“ След това слезе долу, когато всички бяха на трапезата, и весело посрещна градушката от глупости, които предизвика изящното му облекло. Една от отличителните черти на нравите в домашните пансион е смайването, което извиква приличното облекло. Тук никой не облича нова дреха, без всеки да каже думата си.

— Ц, ц, ц! — почна да цъка с език Бианшон, сякаш подкарваше някой кон.

— Досуц като на дук или на пер! — каза госпожа Воке.

— Господин дьо Растинак е тръгнал на поход! — заяви госпожица Мишоно...

— Кукуругу! — изкукуруга художникът.

— Поздравете вашата съпруга! — каза чиновникът в музея.

— Господинът има ли съпруга?

— Съпруга с отделения, която плува във водата, боя трайна и гарантирана, от двадесет и пет до четиридесет сантиметра, модел на квадрати, последна мода, може да се пере, хубава материя, половин коприна, половин памук, половин вълна, лекува зъбобол и други болести, одобрени от Кралската медицинска академия! Отлично средство за децата, още по-добро против главоболие, запек и други болести на храносмилането, очите и ушите! — извика Вотрен със смешната скорого-ворка и глас на панаирджия. „Но колко струва това чудо, ще ме попитате вие, господа, десет сантиметра ли?“ Не. Нищо, това е остатък от една доставка, направена за великия Могол, която всички европейски владетели, в това число и великият баденски херрррррцог, пожелаха да видят! Влизайте направо! Отбийте се на касата. Хайде,

музика! Броум, ла-ла-ла, трин! Ла-ла-ла, бум, бум — хей, кларнетистът, свириш фалшиво — продължи той с прегракнал глас, — ще те цапна по пръстите!

— Боже мой, колко е приятен този човек! — каза госпожа Воке на госпожа Кутюр. — Никога не бих скучала с него.

По време на смеховете и шегите, които предизвика тази весела реч, Йожен долови беглия поглед на госпожица Тайфер, която се наведе към госпожа Кутюр и ѝ пошепна няколко думи.

— Кабриолетът дойде! — каза Силвия.

— Къде ли ще вечеря? — запита Бианшон.

У госпожа баронеса дьо Нюсенжен. — Дъщерята на господин Горио! — отговори студентът.

При това име всички погледи се отправиха към някогашния производител на фиде, който гледаше някак завистливо Йожен.

Растиняк стигна на улица „Сен Лазар“ до една от ония своеволно построени къщи с тънки колонки и незначителни галерии, които представляват красивото в Париж, истинска банкерска къща, пълна със скъпи, отбрани дреболии, с украшения, с мраморни площадки, с мозайка по стълбите. Той намери госпожа дьо Нюсенжен в един малък салон с италиански картини, чиято уредба напомняше кафене. Баронесата беше тъжна. Усилията, които направи, за да прикрие мъката си, изостриха още повече любопитството на Растиняк, тъй като бяха съвсем искрени. Той мислеше, че ще зарадва с присъствието си тази жена, а я намери отчаяна. Неуспехът засегна самолюбието му.

— Имам много малко право да искам от вас да ми се доверите, госпожо — каза той, като я закачи за нейната загриженост, — но ако ви преча, надявам се, че ще бъдете откровена и ще ми го кажете искрено.

— Стойте — каза тя, — ако си отидете, ще остана сама. Нюсенжен ще вечеря в града, а не искам да бъда сама, имам нужда от развлечения.

— Но какво ви е?

— Вие сте последният човек, на когото бих казала това — възкликна тя.

— Искам да зная. В такъв случай и аз трябва да съм замесен донякъде в тази тайна.

— Може би! Но не — продължи тя. — Това са семейни спречквания; които трябва да останат заровени в дъното на сърцето.

Нали ви казах завчера? Никак не съм щастлива. Златните вериги са най-тежки.

Когато една жена казва на един млад мъж, че е нещастна, ако този мъж е умен, добре облечен и ако има в джоба си хиляда и петстотин франка за развлечения, непременно ще помисли това, което си каза и Йожен, и ще стане самомнителен глупак.

— Какво можете да искате? — отговори той. — Вие сте хубава, млада, обичана, богатата.

— Да не говорим за мене — каза тя, като поклати мрачно глава. — Ще вечеряме двамата заедно, а после ще отидем да слушаме най-приятната музика. Харесвам ли ви така!? — подзе тя, като стана и показа разкошната си рокля от бял кашмир с персийски рисунки.

— Бих желал да бъдете изцяло моя! — каза Йожен. — Вие сте очарователна!

— Ще имате тъжна придобивка — усмихна се тя горчиво. — Нищо тук не ви подсказва нещастие, а въпреки външното благополучие, аз съм в отчаяние. Страданията ми не ме оставят да спя, боя се, че ще погрознея.

— О, това е невъзможно! — каза студентът. — Но аз съм любопитен да узная какви са тези страдания, които една предана любов не би могла да премахне.

— Ах, ако ви ги доверя, ще избягате от мене! — каза тя.

— Вашата любов е още само любезност, която всички мъже проявяват; но ако ме обичахте истински, щяхте да изпаднете в ужасно отчаяние. Както виждате, трябва да мълча. За Бога — добави тя, — да говорим за друго. Елате да разгледате жилището ми.

— Не, да останем тук — каза Йожен, като седна на едно канапенце край огъня до госпожа дьо Нюсенжен и хвана уверено ръката ѝ.

Тя не я отдръпна и дори стисна силно ръката на младежа с едно от ония поривисти движения, които издават силно вълнение.

— Слушайте — каза ѝ Растиняк, — ако имате неприятности, трябва да ми ги доверите. Аз ще ви докажа, че ви обичам заради вас самата. Или ще продължим разговора си и ще ми кажете какви са вашите страдания, за да мога да ги разсея, та дори да се наложи да убия шест души, или пък ще си отида и няма да се върна вече.

— Добре — извика тя, обзета от някаква отчаяна мисъл, която я накара да се удари по челото, — ще ви подложа веднага на изпитание.

„Да — каза си тя, — няма друг изход!“

Тя позвъни.

— Впрегната ли е колата на господаря? — запита тя лакея си.

— Да, госпожо.

— Аз ще я взема. А той нека вземе моята кола и конете ми! Вечерята да бъде готова в седем часа.

— Хайде елате! — каза тя на Йожен, който помисли, че сънува, като се намери в купето на господин дьо Нюсенжен заедно с тази жена.

— Пале Роял! — каза тя на кочияша. — До „Театър Франсе“! По пътя тя изглеждаше развълнувана и не отговори на хилядите въпроси на Йожен, който не знаеше как да си обясни тази няма, твърда и упорита съпротива.

„За един миг ми се изплъзва“ — мислеше си той.

Когато колата спря, баронесата с един поглед сложи край на безумните приказки на студента, тъй като той се беше почти самозабравил.

— Много ли ме обичате? — каза тя.

— Да — отговори той, като скри безпокойството, което го обземаше.

— Няма ли да помислите нищо лошо за мене, каквото и да поискам от вас?

— Не.

— Готов ли сте да ми се покорявате?

— Сляпо.

— Ходили ли сте някога в игрален дом? — запита тя развълнувана.

— Никога!

— Ха! Олекна ми! Ще бъдете щастлив в играта! Вземете кесията ми — каза тя. — Вземете я! В нея има сто франка. Това е цялото състояние на тази толкова щастлива жена. Качете се в някой игрален дом, не знаей къде се намират, но знаей, че ги има в Пале Роял. Заложете стотте франка на една игра, която се нарича рулетка, и — или изгубете всичко, или ми донесете шест хиляди франка. Като се върнете, ще ви разкажа мъката си.

— Дявол да ме вземе, ако разбирам нещо от това, което трябва да направя, но ще ви послушам — каза той, зарадван от мисълта: „Тя ще се изложи с мене и не ще може да ми откаже нищо.“

Йожен взе хубавата ѝ кесия и изтича на номер девет, след като един търговец на дрехи му показва най-близкия игрален дом. Той се качи горе, подаде шапката си, влезе вътре и запита къде е рулетката. За голямо учудване на другите играчи лакеят го заведе до една дълга маса. Йожен, заобиколен от всички посетители, без да се стеснява, запита къде трябва да постави залога си.

— Ако поставите един луидор върху един от тези тридесет и шест номера и номерът излезе, ще спечелите тридесет и шест луидора — каза му един почтен старец с побеляла коса.

Йожен хвърли стоте франка върху числото на годините си — двадесет и едно. Отвсякъде се разнесе вик от учудване, преди той да има време да се опомни. Без да знае как — беше спечелил.

— Приберете парите си — му каза старият господин, — не се печели два пъти по този начин.

Йожен взе гребачката, която му подаде старецът, прибра към себе си три хиляди и шестстотин франка и без да разбира нищо от играта, ги постави на червено. Зрителите го загледаха със завист, като видяха, че продължава да играе. Колелото се завъртя, той спечели отново и крупието му хвърли още три хиляди и шестстотин франка.

— Вие имате вече седем хиляди и двеста франка — му пошепна на ухото старият господин. — Ако ми вярвате, ще си вървите; червеният цвят мина вече осем пъти; а ако сте милосърден, ще се отплатите за добрия съвет, като облекчите тежкото положение на един бивш префект на Наполеон, който се намира в крайна нужда.

Замаян, Растиняк остави побелелия старец да си вземе десет луидора и слезе със седемте хиляди и двеста франка, пак без да разбира нещо от играта, вцепенен от щастието си.

— Е, къде ще ме водите сега? — попита той госпожа дьо Нюсенжен, като ѝ показва седемте хиляди франка, когато вратичката на колата се затвори след него.

Делфина го прегърна безумно и силно и го целуна живо, но без страст.

— Вие ме спасихте!

По страните ѝ потекоха обилни радостни сълзи.

— Ще ви кажа всичко, приятелю. Вие ще бъдете мой приятел, нали? Виждате, че съм богата, охолна, нищо не ми липсва или изглежда, че не ми липсва! Е добре, господин дьо Нюсенжен не ме оставя да разполагам нито с едно су: той плаща всички домашни разходи, колата ми, ложите ми; за облеклото ми отпуща жалка сума; нарочно ме оставя в тайна нужда. Аз съм много горда, за да го моля. Ще бъда най-жалкото същество, ако спечеля парите му с цената, на която иска да ми ги продаде! Как се оставих да ми задигне седемстотин хиляди франка! От гордост, от негодуване! Ние сме толкова млади и неопитни, когато започваме съпружеския си живот! Думите, с които трябваше да искам пари от съпруга си, изгаряха устните ми; не посмях никога; харчех спестените си пари и онези, които ми даваше клетият ми баща; после задлъжнях. За мене бракът е най-ужасното разочарование, не мога да ви говоря за това: стига ви само да знаете, че бих се хвърлила през прозореца, ако трябваше да живея с Нюсенжен не както живеем сега — всеки в отделни стаи. Когато трябваше да му съобщя за своите дългове на млада жена за накити и разни други прищевки (моят злочест баща ни бе научил нищо да не си отказваме), се чувствах като мъченица, най-сетне се осмелих да му кажа. Нали имах свое собствено богатство? Нюсенжен се разсърди, каза ми, че ще го разоря и други ужас ни думи! Идеше ми да се проваля в дън земя. Понеже бе присвоил моята зестра, той изплати дълговете ми, но отпусна занапред за личните ми разходи една определена сума, с която се примирих, за да бъда спокойна. После пожелах да полаская самолюбие то на един човек, когото вие познавате — каза тя. — Макар че ме излъга, трябва да бъда справедлива и да призная благородството на характера му. Но в края на краищата той ме напусна най-недостойно! *Един мъж* не бива никога да напуска една жена, на която в дни на лишения е хвърлил купчина злато! Трябва да я обича винаги! Вие, който имате благородна душа на двадесет и една година, вие, който сте млад и чист, ще ме запитате как може една жена да приеме пари от един мъж? Боже мой! Не е ли естествено да делим всичко с едно същество, на което дължим щастието си? Когато човек е дал всичко, може ли да се безпокои за частичка от това всичко? Парите струват нещо само когато чувството е изчезнало. Не се ли свързва човек за цял живот? Коя жена може да предвиди раздялата, когато мисли, че много я обичат? Вие ми се кълнете във вечна любов, как да

имаме тогава различни интереси? Не знаете колко се измъчих днес, когато Нюсенжен отказа решително да ми даде шест хиляди франка, той, който ги дава всеки месец на любовницата си, една балерина от операта! Исках да се самоубия. Най-безумни мисли минаваха през главата ми. Имаше моменти, в които съм завиждала на положението на една прислужница, на моята камериерка. Да отида да намеря баща си? Лудост! Аз и Анастази го съсипахме! Клетият ми баща, той би се продал, ако струваше шест хиляди франка. Напразно щях да то хвърля в отчаяние. Вие ме спасихте от срама и смъртта — бях обезумяла от мъка. Ах, господине, трябваше да ви дам тези обяснения: държах се необмислено и безразсъдно с вас. Като се разделихме, когато ви изгубих от погледа си, исках да избягам пеш... Къде? Не зная. Такъв е животът на половината парижки жени: външен разкош и жестоки грижи в душата. Познавам бедни, много по-злочести от мене жени. А има други, които са принудени да карат доставчиците си да им представят лъжливи сметки. На някои пък се налага да крадат от мъжете си; едни вярват, че кашмирите от сто луидора се продават по петстотин франка, други, че един кашмир от петстотин франка струва сто луидора. Има бедни жени, които оставят децата си да гладуват и събират пара по пара, за да си направят една рокля. Аз не си служа с такива отвратителни лъжи. Ето последната ми тревога. Ако някои жени се продават на мъжете си, за да ги владеят, аз поне съм свободна! Мога да направя така, че Нюсенжен да ме обсипе със злато, но предпочитам да плача на гърдите на мъжа, когото мога да уважавам. Ах! Тази вечер господин Дьо Марсе няма да има правото да ме гледа като жена, на която е заплатил.

Тя закри лицето си, за да не види Йожен сълзите ѝ; той дръпна ръцете ѝ, за да погледа лицето ѝ: тя бе величествена.

— Нали е ужасно да се смесват парите с чувствата? — каза тя. — Вие не ще можете да ме обичате!

Тази смесица от добри чувства, които правят жените толкова велики, и грешките, които съвременното устройство на обществото ги кара да вършат, покъртуваше Йожен, който мълвеше нежни и утешителни думи и се възхищаваше от тази жена, която беше така добродушно неблагоприятна в изказването на мъката си.

— Обещайте ми, че няма да си послужите с това против мене.

— О, госпожо, не съм способен на такова нещо! — каза той.

Тя взе ръката му и я сложи на сърцето си в изблик на признателност и нежност.

— Благодарение на вас аз съм отново свободна и весела. Живях потискана от желязна ръка. Сега искам да живея скромно, да не пиляя нищо. Тогава ще ме харесате, нали, приятелю? Задръжете това — каза тя, като взе само шест банкноти. — По-право дължа ви три хиляди франка, тъй като смятам, че участвах наполовина в играта.

Йожен отказваше упорито, но баронесата му каза: „Ще ви смятам за своя враг, ако не ми бъдете съучастник“ и той взе парите.

— Тия пари ще бъдат турени настрана в случай на загуба! — каза той.

— Ето от какво се боях — извика тя преbledняла. — Ако държите на мене — добави тя, — закълнете ми се, че никога вече няма да играете! Боже мой, аз да ви покваря? Бих умряла от мъка!

Пристигнаха в дома ѝ. Противоположността между нейната нужда и това сходство замайваше студента, в чиито уши отекнаха злокобните думи на Вотрен.

— Седнете тук — каза баронесата, като влезе в стаята си и посочи едно малко канапе до камината. — Ще напиша едно много трудно писмо. Посъветвайте ме.

— Не пишете нищо — каза ѝ Йожен, — сложете в един плик банкнотите, напишете адреса и ги пратете по камериерката си.

— Вие сте прекрасен човек — каза тя. — Ах, ето, господине, какво ще рече да бъдеш добре възпитан човек! Това е чисто по босеановски — добави тя, като се засмя.

„Тя е прелестна“ — си помисли Йожен, който все повече и повече се увеличаше.

Той погледна стаята, от която лъхаше сластното изящество на богата куртизанка.

— Харесва ли ви? — каза тя, като позвъня на камериерката си.

— Тереза, занесете това вие самата на господин Марсе и му го предайте лично. Ако не го намерите, върнете писмото обратно.

Преди да излезе, Тереза хвърли лукав поглед върху Йожен. Вечерята беше сложена. Растиняк предложи ръката си на госпожа дьо Нюсенжен, която го заведе в една прекрасна столова, където той намери същия разкош при поднасянето, от който се бе възхищавал у братовчедка си.

— Когато играят *Италианците* — каза тя, — ще вечеряте с мене и ще ме придружавате до театъра.

— Ще свикна с този приятен живот, ако той продължи; но аз съм беден студент, на когото предстои да си уреди бъдещето.

— То ще се уреди — каза тя, като се усмихна. — Както виждате, всичко се нарежда: не очаквах, че ще бъда толкова щастлива.

На жените е присъщо да доказват невъзможното с възможното и да разрушават фактите с предчувствие. Когато госпожа дьо Нюсенжен и Растиняк влязоха в ложата си в театър „Буфон“, тя имаше толкова щастлив вид и изглеждаше така хубава, че всеки си позволи да изкаже ония дребни клевети, срещу които жените са беззащитни и които често карат хората да вярват в напълно измислени безпътства. Когато човек познава Париж, не вярва нищо от онова, което се говори в него, и не казва нищо от онова, което се върши.

Йожен улови ръката на баронесата и двамата почнаха да се разговарят с по-силни или по-слаби ръкостискания, като си споделяха чувствата, които им навяваше музиката. За тях тази вечер беше пълна с упоение. Излязоха заедно и госпожа дьо Нюсенжен пожела да изпрати Йожен до Новия мост, като през целия път му отказваше онази целувка, която така горещо му бе дала в Пале Роял. Йожен я упрекна за тази непоследователност.

— Тогава — отговори тя — то бе от благодарност за неочакваната ваша преданост, а сега ще бъде обещание.

— А вие, неблагодарна, не желаете да ми дадете никакво обещание.

Той се разсърди. Като направи едно от ония нетърпеливи движения, които пленяват влюбения, тя му подаде да ѝ целуне ръката, която той улови така несръчно, че тя бе възхитена.

— До понеделник, на бала — каза тя.

Като се прибираше пеш при хубавата лунна светлина, Йожен се замисли сериозно. Той беше едновременно и щастлив, и недоволен: щастлив от приключението, вероятната развръзка на което му даваше една от най-хубавите и най-изискани жени на Париж, предмет на неговите желания; недоволен, защото виждаше, че плановете му за забогатяване са рухнали и тъкмо тогава той изпита същността на смътните мисли, на които се бе отдал по миналата вечер. Неуспехът винаги ни открива силата на нашите стремежи. Колкото повече Йожен

се наслаждаваше на парижкия живот, толкова по-малко искаше да остане беден и неизвестен. Той мачкаше своята хилядофранкова банкнота в джоба си и измисляше какви ли не измамни доводи, за да си я присвои. Най-сетне стигна до улица „Ньов Сент Женевиев“ и като се качи на горната площадка на стълбата, видя светлина. Дядо Горио беше оставил вратата си отворена и свещта запалена, та студентът да не забрави *да му разкаже за дъщеря му*, както той се изразяваше. Йожен не скри нищо от него.

— Как? — възкликна дядо Горио, обзет от ревниво отчаяние. — Те ме мислят за разорен; а аз имам още хиляда и триста ливри рента! Боже мой! Горкото момиче, защо не е дошло при мене? Бих продал рентите си, щяхме да изтеглим нещо и от капитала и с остатъка можех да си уредя пожизнена рента. Драги съседе, защо не ми казахте нищо за затрудненията й? Как ви даде сърце да идете и да рискувате в играта нейни те жалки сто франка? Сърцето ми се къса. Ето какви са зетьовете! Ах, да ми паднат в ръцете, ще им извия врата. Боже мой! Да плаче, да плаче тя?!

— С глава на жилетката ми — каза Йожен.

— О, дайте ми жилетката си — каза дядо Горио. — По нея са капали сълзите на дъщеря ми, на моята скъпа Делфина, която никога не плачеше, когато беше малка! Ах! Ще ви купя друга, не я носете повече, оставете ми я! Оставете ми я! Според брачния си договор Делфина има право да разполага с богатството си. Ах, още утре ще отида да намеря адвоката Дервил, ще изискам състоянието й да бъде вложено в банката. Познавам законите, стар вълк съм, пак ще почна да хапя.

— Вземете, дядо, тези хиляда франка, които тя ми даде от нашата печалба. Запазете й ги в жилетката:

Горио погледна Йожен, хвана ръката му и отрони върху нея, една сълза.

— Вие ще успеете в живота — му каза старецът. — Бог е справедлив, видите ли. Аз разбирам от честност и мога да ви уверя, че много малко хора приличат на вас. Вие, значи, искате да бъдете и мое скъпо дете? Вървете да спите. Вие можете да спите, защото още не сте баща. Тя плакала, аз научавам за това, аз, който спокойно съм се тъпкал като животно, докато тя е страдала, аз, аз, който бих продал

отца и сина, и светаго духа, за да не ги оставя да проронят нито една сълза!

— Ей Богу — вярвам, че през целия си живот ще остана честен човек — каза си Йожен, като си лягаше. — Приятно е да следваш внушенията на съвестта си.

Може би само ония, които вярват в Бога, тайно вършат добро, а Йожен вярваше в Бога. На другия ден, когато настъпи часът за бала, Растиняк отиде у госпожа дьо Босеан, която го взе със себе си, за да го представи на дукеса дьо Карилиано. Маршалката, у която завари госпожа дьо Нюсенжен, го прие най-любезно. Делфина се бе натъкмила с намерението да се хареса на всички, за да хареса повече на Йожен, и очакваше с нетърпение да я погледне, като смяташе, че скрива нетърпението си. За този, който умее да открие вълненията на една жена, този миг е пълен с блаженство. На кого често не му е правило удоволствие да кара другите да чакат мнението му, да прикриват кокетно радостта си, да търси признания в безпокойството, което е причинил, да се наслаждава на страховете, които ще разсее с една усмивка? На това празненство студентът прецени изведнъж цялото значение на своето положение и разбра, че той има свое място в обществото като признат братовчед на госпожа дьо Босеан. Победата над баронеса дьо Нюсенжен, която вече му приписваха, го открояваше така, че всички младежи му хвърляха завистливи погледи; той долови някои от тях и вкуси първите наслади от самодоволството. Като минаваше от салон в салон, той чу гостите да превъзнасят щастието му. Всички жени му предричаха успехи. От страх да не го изгуби, Делфина му обеща, че ще му даде тая вечер целувката, която му бе отказвала така упорито по-предната вечер. На този бал Растиняк получи много покани. Братовчедка му го представи на няколко дами, които до една бяха изискани и къщите им минаваха за приятни; с една дума, той се намери в най-висшето и най-отбрано парижко общество. Прочее тази вечер имаше за него очарованията на едно бляскаво начало и за нея щеше да си спомня дори на стари години, както девойката си спомня бала, на който е пожънала първите си успехи. На следния ден, когато през време на закуската разказваше на дядо Горио пред другите пансионери за успехите си, Вотрен започна да се усмихва с дяволска усмивка:

— И вие мислите — извика този жесток логик, — че един светски човек може да живее на улица „Ньов Сент Женевиев“ в „Дом Воке“, пансион, почтен във всяко отношение, няма съмнение в това, но е съвсем старомоден? Той е богат, прекрасен е със своето изобилие, гордее се, че е временна обител на един Растиняк, но в края на краищата той се намира на улица „Ньов Сент Женевиев“ и не познава разкоша, защото е чисто *патриархаленрама*. Млади приятелю — продължи Вотрен с бащинска насмешка, — ако искате да представлявате нещо в Париж, необходими ви са три коня и един кабриолет за сутрин и едно купе за вечер, всичко девет хиляди франка годишно само за превозни средства. Ще бъдете недостоен за призванието си, ако не плащате поне три хиляди франка на шивача си, шестстотин франка на парфюмера, сто екю на обувчаря, сто екю на шапкаря. Перачката ще ви струва също хиляда франка. Съвременните младежи трябва да бъдат изрядни по отношение на бельото — нали това наблюдават най-често у тях. Любовта и църквата искат олтарите им да имат прекрасни покрови. Стигнахме до четиринадесет хиляди. Не говоря за това, което ще изгубите на комар, в обзалагания, в подаръци, дребните разноски не могат да не излязат поне две хиляди франка. Живял съм такъв живот и знаая как хвърчат парите. Към тези разходи от първа необходимост прибавете и триста луидора за храна на кучетата и хиляда франка за колибка. И тъй, момчето ми, трябва да имате в джоба си поне двадесет и пет хиляди франка годишно, иначе ще паднете в калта, ще станете за присмех, ще погубите бъдещето си, успехите, любовниците си! Забравих лакея й слугата. Кристоф ли ще носи любовните ви писма? На обикновена хартия ли ще ги пишете? Та това е самоубийство? Вярвайте на един много опитен старец! — продължи той, като заговори по-басово. — Или пък се преместете в някоя добродетелна мансарда, венчайте се с труда или тръгнете по друг път.

И Вотрен смигна, като погледна с крайчеца на окото госпожица Тайфер, така че да припомни и да обобщи с този поглед съблазнителните предложения, които бе посял в сърцето на студента, за да го изкуси. Растиняк преживя много дни най-разпилян живот. Почти всеки ден той вечеряше с госпожа дьо Нюсенжен, която придружаваше в обществото. Прибираше се към три-четири часа сутринта, ставаше по обед, обличаше се и отиваше с Делфина на

разходка в Булонската гора, когато времето бе хубаво, като пилееше по този начин времето си, без да знае цената му, и поглъщаше всички поуки, всички съблазни на разкоша с жаждата, с която очаква и нетърпеливата чашка на женската финикова палма своето опрашване. Той играеше голяма игра, губеше или печелеше много, докато най-после съвсем свикна с безпътния живот на парижките младежи. Той върна на майка си и на сестрите си техните хиляда и петстотин франка още от първите си печалби, като прибави към парите хубави подаръци. Макар и да бе съобщил, че ще напусне пансиона „Воке“, към края на януари той още беше там и не знаеше как да си излезе. Почти всички младежи са подчинени на един наглед необясним закон, който произлиза от самата им младост и от яростта, с която се нахвърлят на удоволствията. Богати или бедни, те никога нямат пари за нуждите в живота, докато винаги намират пари за прищевките си. Разточителни във всичко, което се взема на кредит, те се скъпят за онова, което трябва да се заплати веднага, сякаш си отмъщават на нямането си, като харчат всичко, което могат да имат. Затова — да поставим ясно въпроса — един студент се грижи много повече за шапката си, отколкото за облеклото си. Голямата печалба от шиенето кара шивача да шие с отсрочка на плащането, докато скромната сума, която печели шапкарят, го кара да бъде не-отстъпчив към тези, с които трябва да преговаря. Ако седналият на балкона в някой театър младеж приковава лорнети-те на хубавите жени с прекрасни жилетки, не се знае дали има чорапи; защото продавачът на трикотажа е също така една от гъгриците на кесията му. И Растиняк беше в същото положение. Всякога празна за госпожа Воке и всякога пълна за изискванията на суетността, кесията му имаше приливи и отливи в разрез с най-необходимите плащания. За да напусне вонещия и противен пансион, където стремежите му от време на време търпяха унижение, трябваше да плати за един месец на хазайката си и да купи покъщнина за изисканото си жилище. А това беше винаги невъзможно. Ако за да се сдобие с пари, за да играе, Растиняк знаеше да купува от своя бижутер златни часовници и верижки, които заплащаше скъпо с печалбите си и носеше в зложната къща, този мрачен и мълчалив приятел на младежта, той не бе нито изобретателен, нито смел, когато трябваше да плати храната си, жилището си или да си купи необходимите дреболии за елегантния живот. Всекидневните нужди, дълговете, сключени за

задоволяване на обикновените потребности, не го вдъхновяваха. Като повечето хора, които са живели този случаен живот, той чакаше последния момент, за да изплати дълговете си, които са свещени за буржоазната класа, той както Мира-бо плащаше на хлебаря си чак когато сметката му се явяваше пред него в страшния вид на протестираща полица. По това време Растиняк бе изгубил всичките си пари и бе задлъжнял. Студентът започваше да разбира, че не ще може да продължава този живот, ако няма определени доходи. Но макар и да пъшкаше под тежкото бреме на стесненото си положение, той чувстваше, че не може да се откаже от прекалените наслади на този живот, и искаше да го продължи на всяка цена. Слепият случай, на който бе възложил надеждите си да забогатее, ставаше химера и истинските пречки растяха. Като вникна в семейните тайни на господин и госпожа дьо Нюсенжен, той видя, че за да превърне любовта си в средство за забогатяване, трябваше да изпие чашата на позора и да се откаже от благородните начала, заради които се опрощават младежките грехове. Той бе прегърнал този външно блестящ живот, разяждан от угризенията на съвестта, чиито краткотрайни наслади са скъпо изкупвани от непрестанни мъчения, търкаляше се в него и лежеше в калта на пропастта като „Разсеяният“ на Лабрюйер, но също както „Разсеяният“ и той измърсяваше само дрехите си.

— Изглежда, че сме убили мандарина? — го запита един ден Бианшон, като излизаха от столовата.

— Не още, но той вече бере душа. Студентът по медицина взе тази дума за шега, а това съвсем не беше шега. Йожен, който от дълго време за пръв път вечеря в пансиона, беше много замислен, докато се хранеше. Вместо да излезе след вечеря, той остана в столовата, седнал до госпожица Тайфер, върху която хвърляше от време на време изразителни погледи. Някои от пансионерите бяха още на масата и ядяха орехи, а други се разхождаха и продължаваха подигнатите спорове. Както почти всяка вечер всеки си отиваше, когато му хрумнеше, според това, дали му бяха интересни разговорите и дали беше леко или трудно храносмилането му. През зимата столовата се опразваше много рядко преди осем часа — тогава четирите жени оставаха самички и си отмъщаваха за мълчанието, което им налагаше техният пол всред това мъжко общество. Вотрен се изненада, като

видя, че Йо-жен е толкова дълбоко замислен, и остана в столовата, макар че отначало сякаш бързаше да излезе, като гледаше непрестанно да не го забележи Йожен, който навярно мислеше, че е излязъл. После, вместо да излезе заедно с последните пансионери, се притаи в салона. Той бе прочел в душата на студента и очакваше решителния признак. Растиняк наистина се намираще в онова заплетено положение, което много младежи навярно познават. Дали госпожа дьо Нюсенжен го обичаше, или само кокетничеше с него, тя бе накарала Растиняк да изживее всички мъки на истинската страст, като бе прибягнала до всички средства на женската дипломация, с които си служат в Париж. След като се изложи пред обществото, за да привлече към себе си братовчедата на госпожа дьо Босеан, тя започна да се колебае дали да му даде наистина правата, с които той сякаш се ползваше вече. От един месец тя така разпалваше чувствата на Йожен, че най-после сполучи да засегне сърцето му. В началото на техните отношения студентът помисли, че той е господарят, но скоро госпожа дьо Нюсенжен взе преднина с помощта на ония хитрости, които разпалиха у него всички добри или лоши чувства на двамата или трима мъже, които живеят в един млад парижанин. Някаква сметка ли имаше тя? Не, жените са всякога искрени, дори и всред най-голямата си неискреност, тъй като те се подчиняват на някакво природно чувство. Може би Делфина, след като остави младия мъж да добие изведнъж такава власт над нея и след като прояви към него голяма обич, сега се подчиняваше на някакво чувство на достойнство, което я караше или да продължи отстъпките си, или пък да търси удоволствие в прекратяването им. Толкова естествено е за една парижанка дори в момента, когато страстта я увлича, да се колебае дали да се отдаде, дали да изпитва сърцето на този, на когото ще повери бъдещето си! Всички надежди на госпожа дьо Нюсенжен бяха излъгани вече веднъж и верността ѝ към един млад егоист току-що не бе оценена. Тя имаше пълно право да бъде недоверчива. Може би бе забелязала в държането на Йожен, когато бързият успех бе направил суетен, някакво неуважение, предизвикано от своеобразното им положение. Навярно тя искаше да внуши уважение на един мъж на неговите години и да се издигне пред него, след като толкова дълго време е била унижена пред този, който я бе изоставил. Тя не искаше Йожен да я смята за лека победа именно защото знаеше, че е принадлежала на дьо Марсе. С други думи, след

като бе преживяла унизителното удоволствие на едно истинско чудовище, на един млад развратник, тя сега изпитваше такава голяма наслада да се разхожда в разцъфналите владения на любовта, че за нея навярно бе истинска радост да се възхищава от всичките гледки, да се вслушва дълго в трепетните звуци, да се остави да я милват дълго целомъдрени ветрове. Истинската любов плащаше за лошата. За нещастие такива противоречия ще бъдат често явление, докато мъжете не разберат колко много цветя покосяват в душата на една млада жена първите удари на измамата, каквито и да бяха съображенията ѝ. Делфина си играеше с Растиняк и ѝ правеше удоволствие да си играе с него, защото знаеше, че той я обича, и беше уверена, че ще прекъсне страданията на своя любимец по своята женска, царствена воля. От уважение към самия себе си Йожен не желаше първото му сражение да завърши с поражение и упорстваше в преследванията си като ловец, който иска непременно да убие яребица при първото си излизане на лов. Тревогите, оскърбеното му самолюбие, отчаянието му, било то истинско или престорено, го привързваха все повече и повече към тази жена. Цял Париж смяташе, че госпожа Нюсенжен е негова, а той не бе направил нито стъпка напред от първия ден, когато се видя с нея. Понеже не знаеше още, че кокетството на една жена понякога дава големи радости от насладата от нейната любов, той изпадаше в глупава ярост. Ако времето, през което една жена се бори с любовта, дадеше първите си плодове на Растиняк, те щяха да му станат толкова скъпи, колкото и зелени, възкисели да бяха, макар и приятни на вкус. Понякога, когато оставаше без су, без бъдеще, той въпреки гласа на своята съвест си спомняше изгледите за забогатяване, които Ветрен му бе доказал, че са възможни, ако се ожени за госпожица Тайфер. А сега той се намираше в такова състояние на крещяща бедност, че почти без да иска, отстъпи на коварството на ужасния сфинкс, чиито погледи често го покоряваха. И когато Поаре и госпожица Мишоно се прибраха в стаите си, Растиняк, като мислеше, че е сам с госпожа Воке и госпожа Кутюр, която плетеше вълнени наръкавници и дремеше край печката, погледна госпожица Тайфер така нежно, че тя сведе очи.

— Защо сте така тъжен, господин Йожен? — запита Викторина след кратко мълчание.

— Кой човек не е тъжен? — отговори Растиняк. — Ако ние, младите хора, бяхме уверени, че ни обичат много, с преданост, която

да ни възнагради за жертвите, които винаги сме готови да правим, може би никога нямаше да бъдем тъжни.

Вместо отговор госпожица Тайфер му хвърли съвсем недвусмислен поглед.

— Днес, госпожице, вие смятате, че сте уверена във вашето сърце, но бихте ли могли да твърдите, че то никога няма да се измени?

По устните на клетата девойка пробягна усмивка, лъч блесна в душата ѝ и така озари лицето ѝ, че Йожен се изплаши, дето бе предизвикал толкова силен изблик на чувства.

— Ако утре станете богата и щастлива, ако ви падне от небето някакво голямо богатство, ще продължавате ли да обичате бедния момък, който ви се е харесал, когато сте била бедна?

Тя кимна мило с глава.

— Много нещастен момък?

И пак кимна.

— Какви глупости дрънкате вие там? — извика госпожа Воке.

— Оставете ни — отговори Йожен. — Ние се споразумяваме.

— Значи, между господин кавалера Йожен дъо Растиняк и госпожица Викторина Тайфер ще стане годеж? — каза Вотрен със своя бас, като се появи ненадейно на вратата на столовата.

— Ах, как ни изплашихте! — казаха едновременно госпожа Воке и госпожа Кутюр.

— Изборът ми не е лош — отговори Йожен, като се усмихна, макар че гласът на Вотрен му причини ужасно вълнение, каквото не бе изпитвал досега.

— Оставете настрана глупавите шеги, господа! — каза госпожа Кутюр. — Да вървим в стаята си, дете мое.

Госпожа Воке тръгна след двете пансионерки, за да спести свещта и огъня си, като прекара вечерта у тях. Йожен остана сам лице срещу лице с Вотрен.

— Знаех, че ще стигнете дотам — каза този човек с невъзмутимо хладнокръвие. — Но слушайте! И аз съм внимателен като всеки човек. Не вземайте решенията си сега, защото не сте на себе си. Имате дългове. Не искам да ви доведат при мене страстта и отчаянието, а разумът. Може би ви са необходими хиляда екю? Ето ги — искате ли?

Този демон извади от джоба си един портфейл, измъкна от него три банкноти и ги размаха пред очите на студента. Йожен се намираше

в ужасно положение. Той дължеше на маркиз д'Ажуда и на конт дьо Траи сто луидора, които бе изгубил, срещу честна дума. Не можеше да им ги плати и затова не смееше да отиде да прекара вечерта у госпожа дьо Ресто, където го очакваха. Щеше да бъде една от ония скромни вечери, на които се ядат банички и се пие чай, но дето могат да се изгубят и шест хиляди франка на вист.

— Господине — каза му Йожен, като прикри с мъка едно конвулсивно трепване, — след тайната, която ми поверихте, трябва да разберете, че ми е невъзможно да ви бъда длъжник.

— Щеше да ми бъде тежко, ако говорехте по друг начин — продължи изкусителят. — Вие сте хубав, внимателен момък, горд като лъв и нежен като девойка. Ще бъдете добра плячка за дявола. Обичам такива качества у младите хора. Още две-три разсъждения в областта на висшата политика и вие ще видите света, какъвто е. Като представи няколко малки добродетелни сценки, издигнатият човек задоволява с тях всичките си прищевки всред бурните ръкопляскания на глупаците в партера. Няма да минат много дни и вие ще бъдете наш. Ах, стига да искате да станете мой ученик, аз ще ви помогна да постигнете всичко. Пожелаете ли нещо, то веднага ще се изпълни, каквото и да бъде: почести, богатство, жени. Цялата цивилизация ще се превърне за вас в амброзия! Вие ще бъдете нашето галено дете, нашият Вениамин, ние всички бихме се избили с удоволствие за вас. Всички пречки ще изчезнат от пътя ви. Ако имате някакви угризения, значи, ме смятате за злодей. Е добре, един човек, който бе толкова честен, колкото смятате, че сте и вие сега, господин дьо Тюрен, вършеше дребни сделки с какви ли не разбойници, без да смята, че се е опетнил. Вие не искате да ми дължите нищо, нали? Не се грижете за това — продължи Вотрен, като се усмихна. — Вземете тази хартия — каза той, като извади един обгербван лист — и пишете тук: *„Получих сумата три хиляди и петстотин франка, които ще изплатя в срок от една година.“* Подпишете се и сложете датата. Лихвата е доста голяма, та може да успокои вашата съвест; можете да ме наричате евреин и да се смятате свободен от каквато и да е признателност. Позволявам ви дори днес да ме презирате, тъй като съм уверен, че по-късно ще ме обикнете. Ще откриете в мене такива дълбоки бездни, такива сгъстени чувства, които глупците наричат пороци; но никога няма да бъда неблагодарник

и подлец. Най-сетне не съм нито пешка, нито офицер, а съм топ, момчето ми.

— Що за човек сте вие? — извика Йожен. — Създаден сте, за да ме мъчите!

— Съвсем не; аз съм добър човек, който иска да се окаля, за да не се окаляте вие до края на живота си. Ще се запитате: откъде накъде такава преданост? Добре, ще ви прошепна един ден съвсем тихо на ухото. Отначало ви уплаших, като ви показах механизма на обществения строй и неговия двигател, но първият ви страх ще мине като страха на новобранеца на бойното поле и вие ще свикнете да гледате на хората като на войници, решени да загинат в служба на ония, които сами се провъзгласяват за крале. Времената са се изменили твърде много. Някога казваха на някой храбрец: „Ето ви сто екю, убийте ми този и този господин“; а след изпращането на оня свят на един човек за едно „да“ или „не“ спокойно сядаха да вечерят. Днес аз ви предлагам едно прекрасно състояние срещу едно кимване с главата, което не ви излага в нищо, а вие се колебаете. Хилав век?

Йожен подписа полицата и взе в замяна банкнотите.

— Добре, нека си поговорим сега разумно — продължи Вотрен. — След няколко месеца аз ще замина за Америка да садя тютюн: оттам в знак на приятелство ще ви изпращам пури. Ако забогатея, ще ви помогна. Ако нямам деца, което е много вероятно (защото не ми се ще да се пресаждам тук чрез издънки), ще ви завещая богатството си. Не е ли това приятелство? Аз ви обичам. Имам слабостта да се жертвам за другите. Правил съм вече това. Виждате ли, момчето ми, аз живея в по-висша сфера от другите хора. На постъпките гледам като на средства и виждам само целта. Какво е за мене човекът? Това! — каза той, като цъкна с нокътя на палеца си по един зъб. — Човек е или всичко, или нищо. Той е по-малко от нищо, когато го наричат Поаре; човек може да го убие като дървеница, той е плосък и ще мирише. Но когато прилича на вас, човек е Бог; той не е вече машина, покрита с кожа, но театър, в който се движат най-хубавите чувства, а аз живея само с чувствата. Чувството не е ли целият свят в една мисъл? Погледнете дядо Горио: двете му дъщери са за него цялата вселена, те са нишката, която го води в битието. Е добре, аз съм изучил добре живота и за мене има само едно истинско чувство, приятелството на един мъж към друг мъж. Пиер и Джафиер — ето моята страст. Аз зная

наизуст „Спасената Венеция“. Виждали ли сте много хора, които са достатъчно изпечени, та когато някой другар им каже: „Да отидем да погребем един труп!“, отиват, без да продумат нито дума, без да му досаждат с нравоученията си. Аз съм от тях. Не на всеки бих говорил по този начин. Но вие сте необикновен човек, на вас може да се каже всичко, вие умеете всичко да разбирате. Вие няма да цапате дълго време в блатото, в което живеят тия нищожества около вас. Прочее аз свърших. Вие ще се ожените. Да извадим шпагите си и напред! Моята е желязна и никога няма да се прегъне. Хе-хе!

Вотрен излезе, без да чака отрицателния отговор на студента, за да го остави да се съвземе. Изглежда, че нему бе позната тайната на тия малки противодействия, на тези борби, с които хората се кичат само пред себе си и които им служат да оправдаят своите осъдителни постъпки.

„Нека прави, каквото си ще — аз положително няма да се оженя за госпожица Тайфер!“ — си каза Йожен.

След като устоя на пристъпа на вътрешната треска, предизвикана от мисълта, че е сключил договор с този човек, от когото се ужасяваше, но който, от друга страна, се издигаше в очите му чрез безсрамните си възгледи и чрез дързостта, с която бичуваше обществото, Растиняк се облече, прати за кола и отиде у госпожа дьо Ресто. От няколко дни тя бе станала много по-внимателна към този младеж, който с всяка своя стъпка напредваше във висшето общество и чието влияние, изглежда, щеше да стане един ден опасно. Той изплати дълга си на господин дьо Траи и на господин д'Ажуда, игра известно време вист и спечели това, което бе изгубил. Суеверен както повечето хора, които сами си пробиват път в живота и които са, кой повече, кой по-малко, фаталисти, той искаше да види в щастието си божествена награда за своята упоритост да върви в правия път. Още на следния ден той побърза да запита Вотрен дали е у него полицата му. След като Вотрен му отговори, че е у него, той му върна трите хиляди франка и лицето му светна от напълно естествено удоволствие.

— Всичко е наред — му каза Вотрен.

— Но аз не съм ваш съучастник — каза Йожен.

— Зная, зная — прекъсна го Вотрен. — Вие все още вършите детинщини. Спирате се до вратата за нищо и никакви работи.

[1] В градчето Сен Клу под Париж, Сена е преградена с мрежи, за да се задържат трупове на удавниците. *Бел. пр.* ↑

[2] Заточен каторжник. *Бел. пр.* ↑

[3] Следователно (лат.). *Бел ред.* ↑

[4] Вотрен има предвид ловката политика на Талейран, който използва противоречията на страните победителки (Русия, Австрия, Пруссия и Англия) на Виенския конгрес, за да защитава интересите на победена Франция. *Бел. пр.* ↑

III. МАМИ-И-СМЪРТТА

Два дни след това Поаре и госпожица Мишоно бяха седнали на една пейка на слънце в една усамотена алея в Ботаническата градина и разговаряха с господина, който с основание изглеждаше съмнителен на студента по медицина.

— Не виждам, госпожице — казваше господин Гондюро, — защо ще ги гризе съвестта. Негово превъзходителство господин министърът на кралската полиция...

— Аха! Негово превъзходителство господин министърът на кралската полиция...

— Да, негово превъзходителство се занимава с тази работа — каза Гондюро.

Кой би повярвал, че Поаре, стар чиновник и без съмнение човек с буржоазни добродетели, макар и без никакви идеи, ще продължи да слуша мнимия рентиер от улица „Бюфон“, когато той произнесе думата полиция, като показваше по този начин през своята маска на честен човек лицето на агент от улица „Жерюзалем“? А нямаше нищо по-естествено от това. Всеки ще разбере по-добре особената порода, от която бе Поаре в големия род на глупците след една забележка на някои наблюдатели, която не е обнародвана досега. Има една порода пернати животни, вписана в бюджета между първия градус ширина, в която влизат заплати от хиляда и двеста франка, един вид административна Гренландия, и третия градус, дето подскочат малко по-тлъстите заплати — от три до шест хиляди франка, — умерена област, дето се аклиматизират и цъфтят наградите въпреки трудностите на отглеждането. Една от най-характерните черти, която издава най-добре жалката ограниченост на тези долни създания, е неволното, един вид механическо, инстинктивно уважение към оня Далай-Лама във всяко министерство, когото чиновникът познава по нечетливия подпис и под името *негово превъзходителство господин министър*, четири думи, които са равни на *il Bondo Cani* от „Багдатския халиф“ и които представляват пред очите на тази

унизена паплач свещена и неоспорима власт. Както папата за католиците, така и негово превъзходителство е административно безпогрешен в очите на чиновника; блясъкът, който той излъчва, се предава на действията му, на думите му и на думите, казани от негово име; той покрива всичко с везания си мундир и узаконява делата, извършени по негова заповед; титлата му превъзходителство, която свидетелства за чистотата на неговите намерения и за светостта на волята му, служи като проводник на най-неприемливите идеи. Това, което тези нищожни хора не биха направили за своя облага, бързат да го извършат, щом се изговори думата „негово превъзходителство“. В канцелариите има безропотно подчинение като във войската: система, която задушаваше съвестта, унищожаваше човека и накрая го превръща в някаква бурмичка или гайка в правителствената машина. Затова и г. Гондюро, който сякаш познаваше хората, бърже откри в Поаре един от ония бюрократически глупци и извади налице „Deus ex machina“ — магическата дума „негово превъзходителство“ в момента, в който трябваше с откриването на батареите си да смае Поаре, когото мислеше, че е мъж на Мишоно, както мислеше, че Мишоно е жена на Поаре.

— Щом негово превъзходителство, лично негово превъзходителство господин... А! Тогава работата е съвсем друга! — каза Поаре.

— Чувате ли какво казва господинът, в мнението на когото, изглежда, имате доверие — продължи мнимият рентиер, като се обърна към госпожица Мишоно. — Е добре, сега негово превъзходителство е напълно уверен, че тъй нареченият Вотрен, който живее у госпожа Воке, е един каторжник, избягал от затвора в Тулон, дете е познат под името *Мами-и-смъртта*.

— А, Мами-и-смъртта — каза Поаре. — Той е много щастлив, ако е заслужил това име.

— Да — продължи полицаят, — този прякор той дължи на щастието си винаги да остава жив, дори в крайно дръзките начинания, които е предприемал. Виждате ли, този човек е опасен. Той притежава качества, които го правят необикновен. Дори и неговата присъда му е направила голяма чест в неговата среда...

— Значи, той е честен човек? — запита Поаре.

— Посвоему. Той се съгласи да поеме върху си престъплението на друг човек, една фалшификация, извършена от един много хубав младеж, когото той обичал извънредно — един италианец, голям комарджия, който след това постъпил на военна служба, където впрочем се е държал отлично.

— Но ако негово превъзходителство министърът на полицията е уверен, че господин Вотрен е Мами-и-смъртта, каква нужда има от мене? — запита госпожица Мишоно.

Наистина — каза Поаре, — ако министърът, както вие ни направихте честта да ни кажете, е уверен донякъде...

— Уверен не е съвсем на мястото; само подозира. Вие ще разберете как стои въпросът. Жак Колен, наречен Мами-и-смъртта, се ползва с пълното доверие на трите каторжни затвора, които са го избрали за свой агент и банкер. Той печели от този вид работа, за която безспорно е необходим бележит човек.

— Аха, разбирате ли каламбура, госпожице? — извика Поаре. — Господинът го нарече бележит, защото е белязан.

— Мнимият Вотрен — продължи агентът — получава пари от господата каторжниците, влага ги, пази им ги, държи ги на разположение на тези, които бягат, или на домашните им, когато им се падат по завещание, или пък на любовниците им, когато им поискат.

— На любовниците им — искате да кажете на жените им! — забеляза Поаре.

— Не, господине. Каторжникът има обикновено само незаконни жени, които ние наричаме любовници.

— Но всички ли живеят с такива любовници?

— Разбира се.

— Виж, това са ужаси, които негово превъзходителство не би трябвало да търпи — каза Поаре. — Понеже вие имате честта да се виждате с негово превъзходителство, вие, който, изглежда, имате човеколюбиви идеи, на вас се пада да го осветлите върху безнравственото поведение на тези хора, които дават много лош пример на останалото общество.

— Но, господине, правителството не ги праща там, за да бъдат образец на всички добродетели.

— Това е вярно. Обаче позволете ми, господине...

— Ах, миличък, оставете господина да говори — прекъсна го госпожица Мишоно.

Разбирате ли, госпожице? — продължи Гондюро. — Правителството може да има голяма полза, ако тури ръка върху една такава незаконна каса, която, казват, ще съдържа доста голяма сума. Мами-и-смъртта прибира големи суми, като укрива не само парите на приятелите си, но и на Дружеството на десетте хиляди...

— Десет хиляди крадци? — извика Поаре ужасен.

— Не, Дружеството на десетте хиляди е сдружение на опитните крадци, които работят само на едро и не се намесват в кражба, от която няма да извадят поне десет хиляди франка. Това дружество се състои от цвета на ония наши хора, които отиват направо в углавния съд. Те познават наказателните закони и никога не се излагат на опасността да бъдат осъдени на смърт, когато ги пипнат. Колен е техен доверен човек, техен съветник. Благодарение на грамадните си средства този човек сполучи да си създаде своя собствена полиция и много широки познанства, които е обвил в непроницаема тайна. Макар че от една година сме го обкръжили с шпиони, още не можем да вникнем в работите му. И касата, и способностите му служат за поддържане на порока, за събиране пари за престъпления и държат на крак цяла група престъпници, които водят вечна борба с обществото. Да се улови Мами-и-смъртта и да се тури ръка на банката му, значи да се унищожи злото от корен. Ето защо това начинание е от държавно значение, въпрос е на висша политика и може да обсипе с почести онези, които съдействат за успеха му. Вие лично, господине, бихте могли да станете отново административен чиновник, да станете секретар на някой полицейски комисар, служба, която няма да пречи да си получавате пенсията за прослужено време.

— Обаче защо Мами-и-смъртта не избяга с касичката си? — запита госпожица Мишоно.

— О — каза агентът, — където и да отиде, навсякъде ще го последва човек, натоварен да го убие, ако ограби каторжниците. Освен това да се отвлече една каса, не е така лесно, както да се отвлече госпожица от добро семейство. И най-сетне Колен е решителен човек, който не е способен да извърши такова нещо — смята, че би се опозорил.

— Имате право, господине — каза Поаре, — ще бъде напълно опозорен.

— Не мога да разбера от всичко това, защо не дойдете чисто и просто да го арестувате? — забеляза госпожица Мишоно.

— Ще ви отговоря, госпожице... Но не позволявайте вашият кавалер да ме прекъсва, защото в такъв случай няма да свърша никога — пошепна й той на ухото. — Този старец трябва да е много богат, за да го слушат. Щом дойде в Париж Мами-и-смъртта намъкна кожата на честен човек, стана добър парижки гражданин, настани се в скромен пансион; той е хитър, знаете ли, никога не могат да го изненадат. И тъй, господин Вотрен сега е почтен човек, който върши значителни сделки.

— Разбира се — каза Поаре на себе си.

— Ако се излъжем и уловим някой истински Вотрен, министърът ще опълчи срещу себе си всички парижки търговци, а също и общественото мнение. Положението на господин полицейския префект виси на косъм, той има врагове. Ако стане грешка, тези, които искат да заемат службата му, ще се възползват от виковете и крясъците на либералите, за да го изгонят. Тук трябва да се действа като с делото на Коняр, мнимия конт дьо Сент Елен; ако беше се оказал истински конт дьо Сент Елен, работата ни беше спукана. Ето защо трябва да се проверява.

— Да, но за това ви трябва една хубава жена! — каза живо госпожица Мишоно.

— Мами-и-смъртта няма да остави да се доближи до него жена — каза агентът. — Ще ви кажа една тайна — той не обича жените.

— Тогава не виждам каква полза бихте имали от мене за една такава проверка, ако предположим, че се съглася да я направя за две хиляди франка?

— Нищо по-лесно от това — отвърна непознатият. — Ще ви дам едно стъкълце с течност, приготвена, за да предизвика прилив на кръвта — това е съвсем безопасно, а прилича на удар. Тази течност може да се сипе или във виното, или в кафето. Веднага ще пренесете човека на едно легло и ще го съблечете уж за да видите дали не умира. А ако останете сама, ще го плеснете по плещите — пляс! — и ще видите как ще се явят буквите от печата.

— Но това е съвсем дребна работа! — каза Поаре.

— Е, съгласна ли сте? — попита Гондюро старата мома.

— Но, драги господине — попита госпожица Мишоно, — ако буквите не се явят, ще ми дадете ли две хиляди франка?

— Не.

— А какво възнаграждение ще ми дадете?

— Петстотин франка.

— Да направя такова нещо за толкова малко пари! Съвестта пак ще ме измъчва, а ще трябва да успокоя съвестта си, господине.

— Уверявам ви, господине — обади се Поаре, — че госпожицата има много чувствителна съвест: освен това тя е много мила и разбрана.

— Тогава — продължи госпожица Мишоно — дайте ми три хиляди франка, ако излезе, че е Мами-и-смъртта, и нищо, ако е обикновен гражданин.

— Добре — съгласи се Гондюро, — но при условие, че ще свършите тази работа още утре.

— Не толкова бързо, драги господине, трябва да се посъветвам с изповедника си.

— Хитра лисица — каза си агентът, като стана. — Тогава да оставим за утре. Ако се наложи да поговорим спешно, елате на уличка „Сент Ан“ в дъното на черквата „Сент Шапел“. Под свода има само една врата. Попитайте за господин Гондюро.

Бианшон, който се връщаше от лекцията на Кювие, чу доста странното име „Мами-и-смъртта“ и думата „Добре!“ на прочутия началник от тайната полиция.

— Защо не се съгласите? — Това са триста франка пожизнена рента — каза Поаре на госпожица Мишоно.

— Защо ли? — каза тя. — Ами нали трябва да размисля? Ако господин Вотрен е този Мами-и-смъртта, може би ще бъде по-изгодно да се разбере с него. Но да му искам пари, значи да го предупредя и той ще избяга, без да плати. А това ще рече да ме *завлече*.

— Но и да го предупредите — каза Поаре, — нали този господин ни каза, че е под наблюдение? Та вие, ще изгубите всичко.

„Освен това никак не обичам този човек! — помисли си госпожица Мишоно. — Винаги ми говори неприятни неща.“

— Но вие ще направите едно добро — продължи Поаре. — Както каза този господин, който ми изглежда много добър и е много чисто облечен, да се освободи обществото от един престъпник,

колкото и добродетелен да е той, е подчинение на законите. Който е пил, пак ще пие. Ами ако му текне да избие всички ни? Дявол да го вземе, тогава ние ще бъдем виновни за тези убийства — да не смятаме, че ще бъдем първите жертви!

Госпожица Мишоно бе толкова замислена, че не чу думите, които капеха една след друга от устата на Поаре като водните капки от канелката на недобре затворена чешма. Когато този старец започнеше да ниже думите си и госпожица Мишоно не го спираше, той говореше непрестанно като навита пружина. Започваше да говори по един въпрос, после отваряше скоби и минаваше на други, съвсем противоположни теми, без каквото и да е заключение. Като приближаваха пансиона „Воке“, той се заплете в редица преходни отклонения и цитати, които го накараха да разкаже показанията си по делото на Рагуло и госпожа Морен, на което се яви като свидетел на защитата. Като влязоха в пансиона, спътницата му видя, че Йожен дьо Растиняк и госпожица Тайфер, увлечени в задушевен и занимателен разговор, не обърнаха никакво внимание на двамата стари пансионери, когато минаха през столовата.

— Така трябваше да свърши тази работа — каза госпожица Мишоно на Поаре. — От осем дни насам се гледат, сякаш ще се изядат с очи.

— Да — отговори той. — Затова я осъдиха.

— Коя?

— Госпожа Морен.

— Аз ви говоря за госпожица Викторина — каза госпожица Мишоно, като влезе, без да обърне внимание, в стаята на Поаре, — а вие ми приказвате за госпожа Морен. Каква е тази жена?

— В какво е виновна госпожица Викторина? — запита Поаре.

— Виновна е, че обича Йожен дьо Растиняк и се увлича, без да знае тая невинна нещастница какво ще я сполети.

Тази сутрин госпожа дьо Нюсенжен бе довела Йожен до пълно отчаяние. Душевно той се бе предал напълно на Вотрен, без да се помъчи да вникне нито в причините на приятелството, което проявяваше към него този необикновен човек, нито в последиците на това приятелство. Трябваше да стане някакво чудо, за да се измъкне от пропастта, в която бе попаднал от един час, като разменяше с госпожица Тайфер най-нежни обещания. На Викторина се струваше,

че чува гласа на някакъв ангел, небето се отваряше за нея; пансионът „Воке“ добиваше приказни краски, каквито декораторите придават на театралните дворци. Тя обичаше, обичаха я! Така поне вярваше! И коя жена като нея нямаше да вярва, като гледаше Растиняк, като го слушаше цял един час, откраднат от всички аргусовци на тази къща? Като се бореше със съвестта си, като знаеше, че постъпва лошо и съзнателно постъпваше лошо, като си казваше, че ще изкупи този простим грях с щастieto на една жена, той бе станал още по-хубав в своето отчаяние и блестеше с всичките огньове на ада, в който гореше сърцето му. За негово щастие чудото стана: Вотрен влезе и прочете в душата на двамата млади, които бе съединил със силата на своя адски ум, но чиято радост ненадейно той смути, като запя насмешливо с дебелия си глас:

*Моята фаншета е прекрасна
в своята простота...*

Викторина избяга, като отнесе със себе си толкова щастие, колкото нещастия беше преживяла дотогава. Бедната девойка! Едно стискане на ръката, леко докосване на къдриците на Растиняк до страната ѝ, една дума, пошепната толкова близо до ухото ѝ, че тя да усети горещината на устните на студента, треперещата ръка върху талията ѝ, една бегла целувка по шията — всичко това бяха за нея залози на любовта, които съседството с дебелията Силвия, която можеше да влезе ненадейно в тази лъчезарна столова, правеше попламенни, по-живи, по-привлекателни, отколкото и най-прелестните примери за преданост, разказани в най-известните ни повести. Тези *дребни уверения*, според един хубав израз на прадедите ни, изглежда, че са престъпления за една благочестива девойка, която се изповядва всеки две седмици. За този час тя разпиля повече душевни съкровища, отколкото би дала по-сетне, когато стане щастлива и богата, като се отдаде изцяло.

— Работата се свърши — каза Вотрен на Йожен. — Нашите контета се скараха. Всичко стана, както му е редът. Спорът започна заради убежденията. Нашият гълъб оскърби моя сокол. Утре ще се срещнат в крепостта Клинянкур. В осем часа и половина, когато

спокойно ще си топи намазания с масло хляб в кафето си, госпожица Тайфер ще наследи любовта и богатството на баща си. Не е ли смешно всичко това? Малкият Тайфер владее отлично шпагата и е самонадеян като асо коз. Но пак ще пуснат кръв с един удар, който е мое изобретение — особен начин да му се повдигне шпагата и да се мушне в челото. Ще ви покажа това изкуство, защото е страшно полезно да го знае човек.

Растиняк слушаше тъпо и не можеше да отговори нищо. В това време дойдоха дядо Горио, Бианшон и още неколцина пансионери.

— Ето такъв ви исках — каза му Вотрен. — Вие знаете как во правите. Добре, орленцето ми! Вие ще управлявате хора та; вие сте силен, смел и решителен, аз ви уважавам.

Той искаше да му вземе ръката, но Растиняк си я дръпна и падна преbledнял на един стол. Струваше му се, че вижда пред себе си локва кръв.

— Аха, вие още имате няколко пеленки добродетел — каза тихо Вотрен. — Татко Долибан има три милиона, аз зная състоянието му. Зестрата ще ви направи чист като венчалното було и в собствените ви очи.

Растиняк не се двоуми повече. Той реши да предупреди вечерта господата Тайфер, баща и син. В това време, когато Вотрен го остави, дядо Горио пошепна на ухото му:

— Вие сте тъжен, мое дете, елате, аз ще ви развеселя.

И старият производител на фиде запали навитата си свещ от една лампа. Йожен тръгна след него, горящ от любопитство.

— Да отидем във вашата стая — каза старецът, който бе поискал от Силвия ключа за стаята на студента. — Тази сутрин вие си помислихте, че тя не ви обича, нали? — започна той. — Тя бе принудена да ви върне, а вие сте си отишъл сърдит и отчаян. Хапльовщина! Тя очакваше мене. Разбирате ли? Трябваше да отидем да довършим уредбата на едно прекрасно жилище, в което ще отидете да живеете най-много след три дни. Не ме издавайте. Тя искаше да ви изненада, обаче аз не държа да крия повече тайната. Вие ще живеете на улица „Артоа“, на две крачки от улица „Сен Лазар“. Там ще бъдете като принц. Обзаведохме ви като млада невеста. За един месец свършихме много работа, без да ви споменем нищо. Моят адвокат насрочи делото, дъщеря ми ще има своите тридесет и шест хиляди

франка годишна рента, лихвата от зестрата си, а аз ще изискам нейните осемстотин хиляди франка да бъдат вложени в доходни недвижими имоти.

Йожен мълчеше и се разхождаше със скръстени ръце от единия до другия край на своята бедна разхвърляна стая. Дядо Горио използва един момент, когато студентът бе с гръб към него, и сложи на камината червена кожена кутия, на която бе отпечатан със златни букви гербът на Растиняк.

— Мило дете — каза клетият старец, — аз цял потънах в тази работа. Но, видите ли, мислех и за себе си: аз имам полза да се пренесете в друго жилище. Ако ви помоля за нещо, ще ми откажете ли?

— Какво искате?

— Над вашето жилище на петия етаж има една стая, за която се минава през вашия вход — ще мога да живея там, нали? Аз остарявам, а съм много далеч от дъщерите си. Няма да ви преча. Само ще живея там. Ще ми говорите за нея всяка вечер. Кажете, няма ли да ви досаждам? Когато се прибирате, аз ще бъда вече в леглото си, ще ви чакам и ще си казвам: „Той е видял моята малка Делфина. Завел я е на бала. Тя е щастлива с него.“ Ако се разболея, ще бъде като балсам на сърцето ми да чувам, че се връщате, че вървите, че се движите. Тогава във вас ще има много нещо от дъщеря ми. Ще трябва да направя само една крачка, за да отида до „Шан-з-Елизе“, където те всеки ден минават, и ще ги виждам винаги, защото сега понякога закъснявам. А после тя може би ще дойде у вас! Ще я чувам, ще я виждам в сутрешната ѝ роба да тропа, да пристъпва мило като котенце. От един месец тя е станала пак, каквато беше, млада, весела, стройна девойка. Душата ѝ е почти излекувана, а това щастие дължим на вас. О, аз ще направя невъзможното за вас! Тя ми казваше преди малко, като се връщахме: „Татенце, много съм щастлива!“ Като ми казват тържествено *татко*, тръпки ме побиват, но като ми казват *татенце*, струва ми се, че са още малки, будят всичките ми спомени, чувствам се повече техен баща. Струва ми се, че още не принадлежат на никого!

Старецът избърса очите си, той плачеше.

— Отдавна не бях чувал тази дума, отдавна не бях вървял под ръка с нея. О, да! Точно десет години, откак не съм ходил с никоя от дъщерите си. Колко е приятно да се докосвам до роклята ѝ, да вървя в

крак с нея, да чувствам топлината ѝ. С една дума, тази сутрин развеждах Делфина навсякъде. Влизах из магазините с нея. След това я върнах у дома ѝ. О, вземете ме при себе си! Понякога ще имате нужда от някоя услуга, аз ще бъда при вас. О, да можеше този дебел тъпак елзасецът да умре, да можеше подаграта му да се изкачи в стомаха, колко щастлива щеше да е горката ми дъщеря? Вие щяхте да ми станете зет, щяхте да бъдете открито неин съпруг. Тя е толкова нещастна, че не е вкусила никое от удоволствията на този свят, че аз ѝ прощавам всичко. Бог трябва да бъде на страната на бащите, които много обичат. Тя ви обича много — добави той, като поклати глава след кратко мълчание. — По пътя ми говори за вас: „Нали, татко, той е добър, има добро сърце? Говори ли за мене?“ Да, от улица „Артоа“ до пасажа на Панорамите ми наговори за вас куп неща. С една дума, тя изля в сърцето ми цялото си сърце. През цялата тая щастлива сутрин аз вече не бях стар, станах лек като перце. Казах ѝ, че ми дадохте банкнотата от хиляда франка! О, миличката, тя се разплака от умиление. Ами какво е това на камината ви? — каза най-после дядо Горио — той умираше от нетърпение, като гледаше, че Растиняк стои неподвижен.

Съвсем замаян, Йожен гледаше като вцепенен съседа си. Дуелът, за който Вотрен му бе съобщил, че ще стане на следния ден, така рязко противоречеше на сбъдването на най-скъпите му надежди, че той изживяваше цял кошмар. Той се обърна към камината и видя там четвъртитата кутийка, отвори я и намери вътре лист хартия, в който беше увит един часовник марка „Бреге“. На листа бяха написани следните думи:

„Искам да мислите за мен всеки час, защото...

Делфина“

Последната дума явно намекваше за някаква сцена, станала помежду им. Йожен се трогна. Гербът му бе изработен с емайл върху златния часовник. Тази скъпоценна вещ, за която копнееше толкова отдавна, верижката, ключът, часовникът, украсата отговаряха напълно на неговия вкус. Дядо Горио сияеше от радост. Навярно бе дал дума на дъщеря си да ѝ опише най-подробно изненадата, която щеше да

причини подаръкът ѝ на Йожен, защото и той споделяше възторзите на двамата млади и не изглеждаше по-малко щастлив от тях. Той обичаше вече Растиняк и заради него самия, и за дъщеря си.

— Тази вечер ще отидете у нея. Тя ще ви чака. Дебелият тъпак елзасецът ще вечеря у танцьорката си. Ха-ха! Той съвсем се объркал, когато адвокатът ми му заговорил за работата. Нали твърди, че боготвори дъщеря ми? Само да посегне върху нея, ще го убия! Само мисълта, че моята Делфина... (той въздъхна) е в състояние да ме накара да извърша престъпление; но това няма да бъде човекоубийство, защото той е свиня с телешка глава. Ще ме вземете при себе си, нали?

— Да, драги ми дядо Горио, вие знаете много добре, че ви обичам.

— Виждам много ясно, че вие не се гнусите от мене. Дайте да ви прегърна.

— И той прегърна сърдечно студента.

— Обещайте ми, че непременно ще я направите щастлива. Ще отидете у нея довечера, нали?

— Да, да! Трябва да изляза по една работа, която не мога да отложам.

— Мога ли да ви помогна с нещо?

— Да, да, можете. Когато отида у госпожа дьо Нюсенжен, вие идете у господин Тайфер, бащата, и му кажете да ми определи до довечера само един час, за да поговоря с него по много важна работа.

— Значи, вярно е, млади момко — извика дядо Горио, като цял се изчерви от гняв, — че вие задиряте дъщеря му, както казват ония глупци долу?... Гръм и мълния! Не знаете какъв юмрук има дядо ви Горио! И ако ни мамите, ще ви светя маслото с един удар... О, това е невъзможно!

— Кълна ви се, че обичам само една жена на този свят — каза студентът, — и разбрах това преди малко!

— Ах, какво щастие! — извика дядо Горио.

— Но — продължи студентът — синът на Тайфер утре ще се бие на дуел и чух да казват, че ще бъде убит.

— Какво ви влиза това в работата? — каза дядо Горио.

— Трябва да му се каже да не пуска сина си... — извика Йожен.

В този миг го прекъсна Вотрен, който стоеше на прага на вратата си и пееше:

*О, Ришар, о, кралю мой,
цял свят те напуска...
Брум! Брум! Брум! Брум!*

*Дълго време скитах по света,
виждаха ме навсякъде...
И виждаха ме... тра-ла-ла-ла-ла...*

— Господа — извика Кристоф, — супата ви чака, всички са на масата.

— Слушай — поръча Вотрен, — донеси едно шише от моето бордо.

— Харесва ли ви часовникът? — запита дядо Горио. — Тя има чудесен вкус, нали?

Вотрен, дядо Горио и Растиняк слязоха заедно и понеже дойдоха късно, седнаха на масата един до друг.

През време на вечерята Йожен се държа много студено към Вотрен, макар че този човек, толкова приятен според госпожа Воке, никога не е бил така духовит. Той блестеше с остроумието си и успя да предразположи всичките си сътрапезници. Такава самоувереност и такава равнодушие смаяха Йожен.

— Какво ви се е случило? — попита госпожа Воке. — Много сте весел.

— Винаги съм весел, когато направя добра сделка.

— Сделка ли? — запита Йожен.

— Разбира се. Продадох едни стоки, от които ще получа добра комисиона. Госпожице Мишоно — каза той, като забеляза, че старата мома го гледа изпитателно, — да не би да имам по лицето си някоя черта, която не ви харесва, та сте се вгледали така в мене? Трябва да ми кажете! Ще я изменя, за да ви стана по-приятен... Поаре, ние няма да се караме, за това, нали? — каза той, като смигна на стария чиновник.

— Дявол да го вземе, би трябвало да позирате, за да нарисуват от вас Херкулес-смешника — каза младият художник на Вотрен.

— Ей Богу, съгласен съм! Но ако госпожица Мишоно позира за Венера от Пер Лашез — отговори Вотрен.

— Ами Поаре? — каза Бианшон.

— Поаре пък ще позира за Поаре. Той ще бъде бог на градините!
— извика Вотрен. — Той произлиза от круша^[1]...

— Гнила круша! — обади се Бианшон. — Тогава вие ще се намирате между крушата и сиренето.

— Всичко това са празни работи — каза госпожа Воке, — по-добре ще направите да ни почерпите от вашето бордо — виждам, че една бутилка си подава носа. То ще поддържа настроението, а е и хубаво за стомаха.

— Господа — каза Вотрен, — госпожа председателката ни подканя към ред. Госпожа Кутюр и госпожица Викторина няма да се оскърбят от нашите шеги, обаче уважавайте невинността на дядо Горио. Предлагам една малка бутилкорама бордо, която името Лафит^[2] прави двойно по-прочута, без никакъв политически намек. Ей, китаец — извика той като погледна Кристоф, който не се помръдваше. — Хей, Кристоф! Какво, не чуваш ли името си? Китаец, донеси виното!

— Заповядайте, господине! — каза Кристоф, като му подаде бутилката.

След като напълни чашата на Йожен и чашата на дядо Горио, той си наля бавно няколко капки и ги опита, докато двамата му съседни пиеха, и изведнъж се намръщи.

— Дявол да го вземе, мирише на тапа! Кристоф, вземи го за себе си и иди да ми донесеш друго; вдясно, нали знаеш. Шестнадесет души сме, донеси осем бутилки.

— Щом сте се разпуснали — каза художникът, — аз плащам сто кестена.

— Охо!

— Бруууу!

— Пърррр!

Отвсякъде се разнесоха възгласи, които екнаха като трясък на ракетата.

— А от вас, мамо Воке, искаме две бутилки шампанско! — извика Вотрен.

— Я го виж ти! Защо не поискате цялата къща! Две бутилки шампанско! Та те струват дванадесет франка! Отде да ги взема? Не! Не ако господин Йожен се съгласи да ги плати, аз ще почерпя ракия.

— Ракията ѝ ще подейства като очистително — каза тихо студентът по медицина.

— Ще млъкнеш ли, Бианшон — извика Растиняк, — не мога да чуя за очистително, без да ми се... Да, донеси шампанско, аз ще го платя — добави студентът.

— Силвия, подай бисквитите и пастите! — каза госпожа Воке.

— Вашите пасти са много възрастни — каза Вотрен, — поникнала им е брада. Но донесете бисквитите.

В един миг бордото обиколи всички; пансионерите се съживиха, веселостта се удвои. Екнаха диви смехове, в сред които се разнесоха подражания на различни гласове на животни. На чиновника от музея му хрумна да нададе един парижки вик, който приличаше на мяукане на влюбен котарак, и веднага осем гласа ревнаха едновременно:

— Точа ножове!

— Храна за птички!

— Вафли, вафли!

— Лепя чинии!

— Лодка, лодка! Лодка за разходка!

— Тупалки за жени, тупалки за дрехи!

— Стари дрехи, стари ширити, стари шапки продавам!

— Череши, сладки череши!

Палмата на първенството взе Бианшон, който извика носово:

— Хубави чадъри!

Няколко минути се вдигаше оглушителна врява, водеха се разговори, изпълнени с несвързани думи — заприлича на истинска опера, която дирижираше Вотрен, като наблюдаваше Йожен и дядо Горио, които изглеждаха вече пияни. Отпуснати на столовете си, и двамата гледаха строго това необикновено безредие, като пиеха малко; и двамата бяха загрижени за това, което трябваше да правят тази вечер, а чувстваха, че не могат да станат. Вотрен, който следеше промените

по лицата им, като ги поглеждаше крадешком, издебна момента, когато започнаха да примигват и очите на двамата сякаш почнаха да се затварят, наведе се към Растиняк и му пошепна на ухото:

— Не, миличък, няма да можете да надхитрите чичо си Вотрен, аз ви обичам достатъчно, за да не ви оставя да вършите глупости. Когато съм решил нещо, само дядо Господ е в състояние да ми препречи пътя. А! Вие искате да предупредите бащата Тайфер, да извършите ученическа грешка! Пещта е топла, брашното е замесено, хлябът е на лопатата; утре ще ядем порязаниците, а вие искате да попречите да се хвърли хлябът в пещта?... Не, не, всичко ще се опече! Ако съвестта малко ви гризе, храносмилането ще я оправи. Докато спите сладко, полковник конт Франкесини с върха на сабята си ще ви прочисти пътя за наследството на Мишел Тайфер. Като наследи брат си, Викторина ще разполага с петнадесет хиляди франка годишна рента. Аз вече събрах сведения и зная, че наследството на майката възлиза на повече от триста хиляди...

Йожен слушаше тези думи, без да може да отговори: той чувстваше, че езикът му е залепнал о небцето и не можеше да надвие съня; масата и лицата на другарите си виждаше през някаква светла мъгла. Скоро шумът утихна и пансионерите един след друг се разотидоха. После, като останаха само госпожа Воке, госпожа Кутюр, госпожица Викторина, Вотрен и дядо Горио, Растиняк видя като насън, че госпожа Воке прибира бутилките и излива останалото вино, за да напълни други бутилки.

— Ах! Какви са луди! Нали са млади! — казваше вдовицата.

Това бяха последните думи, които Йожен можа да разбере.

— Само господин Вотрен умее да прави такива смехории! — каза Силвия. — Гледайте Кристоф, хърка като заклан.

— Сбогом, мамо — каза Вотрен. — Ще отида на булеварда да гледам господин Марти в „Дивата планина“, голяма пиеса по романа „Отшелникът“... Ако обичате, мога да ви заведа заедно с тези дами...

— Благодаря ви — каза госпожа Кутюр.

— Как, съседке — извика госпожа Воке, — вие отказвате да видите една пиеса по романа „Отшелникът“, едно съчинение, написано от Атала Шатобриан, което толкова обичахме да четем, което е толкова хубаво, че плачехме това лято под липите като Магдалина

Елодийска; то е много нравствено произведение, което може да бъде поучително за госпожицата.

— Забранено ни е да ходим на театър — отговори Викторина.

— Я, тия се наредиха — каза Вотрен, като клатеше смешно глава към дядо Горио и Йожен.

Като нагласи главата на студента на стола така, че да може да спи по-спокойно, той го целуна горещо по челото, като пееше:

*Спи спокойно, моя любов,
ще бдя винаги над тебе...*

Боя се да не е болен! — каза Викторина.

Тогава останете да го наглеждате — каза Вотрен. — Това е ваше задължение на покорна съпруга! — пошепна той на ухото ѝ. — Този момък ви обожава и аз ви предсказвам, че вие ще станете негова скъпа женичка. И така — каза той високо, — *всички ги уважаваха, те си живееха щастливо и имаха много деца*. Така свършват всички любовни романи. Хайде, мамо — каза той, като се обърна към госпожа Воке и я прегърна, — турете си шапката, хубавата рокля на цветчета и прекрасния шал. Аз лично ще отида за кола.

И той излезе, като пееше:

*Слънце, слънце, божествено слънце,
чрез тебе зреят тиквите...*

— Боже мой, кажете, госпожо Кутюр, нали с този човек мога да живея щастливо дори и по покривите. Ето дядо Горио — каза тя, като посочи производителя на фиде, — той вече хърка. На този стар скъперник никога не би му минало и през ум да ме заведе някъде. Но, Боже мой, той ще падне на земята! Съвсем не прилича на човек на неговите години така да си загуби ума! Или — ще кажете, че никой не може да загуби нещо, което няма... Силвия, заведете го в стаята му!

Силвия улови стареца под ръка, помъкна го след себе си и го тръшна облечен върху леглото, напреко като вързоп.

— Горкият младеж — казваше госпожа Кутюр, като оправяше косата да Йожен, която падаше върху очите му, — прилича на девойка — той не знае какво е да прекали човек.

— Ах! Мога да ви уверя, че от тридесет и една година, откакто държа пансиона — каза госпожа Воке, — през ръцете ми са минали, както се казва, много младежи, но никога не съм виждала такъв благороден и мил момък като господин Йожен. Колко е хубав, като спи! Сложете, госпожо Кутюр, главата му на рамото си. Я! Той падна на рамото на госпожица Викторина: Бог да бди над децата. Още малко и щеше да разцепи главата си от топката на стола. Те двамата биха представлявали чудесна двойка.

— Мълчете, съседке — каза госпожа Кутюр, — вие говорите такива едни работи...

— Ами — каза госпожа Воке, — той не чува! Хайде, Силвия, ела да ме облечеш. Ще си сложа големия корсет.

— Нима ще си сложите големия корсет, след като вечеряхте, госпожо? — попита Силвия. — Не, потърсете някой друг да ви стегне, не искам да стана ваша убийца. Ще извършите глупост, която може да ви струва живота.

— Все ми е едно, трябва да се уважава господин Вотрен.

— Значи, вие много обичате наследниците си?

— Хайде, Силвия, без приказки — каза вдовицата, като излезе от стаята.

— На нейните години! — каза готвачката, като посочи господарката си на Викторина.

Госпожа Кутюр и възпитаницата ѝ, на чието рамо спеше Йожен, останаха сами в столовата. Хърканията на Кристоф се чуваха в притихналата къща и подчертаваха спокойния и тих сън на Йожен, който спеше кротко като дете. Щастлива, че може да прояви онова милосърдие, в което се изливат всички чувства на жената и което ѝ даваше възможност, без да върши грях, да усеща сърцето на момъка да тупти до нейното, по лицето на Викторина бе изписано майчински покровителствено чувство, с което тя се гордееше. Между безбройните мисли, които вълнуваха сърцето ѝ, прозираше бурен, сладен порив, възбуден от топлото и чисто дихание на младежа.

— Бедно момче! — каза госпожа Кутюр, като ѝ стисна ръката.

Старата жена се възхищаваше от това непорочно и измъчено лице, което сияеше от щастие. Викторина приличаше на една от онези наивни средновековни картини, в която художникът е пренебрегнал всички подробности, а е запазил обаянието на една спокойна и горда четка за жълтеникавото лице, но в която небето сякаш се отразява със златистите си багри.

— Но той не пи и две чаши, мамо — каза Викторина, като оправяше с пръсти косата на Йожен.

— Ако беше пияница, щеше да носи виното както всички. Напиването му прави чест.

На улицата изтрополя кола.

— Мамо — каза Викторина, — това е господин Вотрен. Подръжете господин Йожен. Не искам този човек да ме види така; той има изрази, които калят душата, и погледи, които смуцават жената, сякаш я събличат.

— Не — каза госпожа Кутюр, — ти се лъжеш! Господин Вотрен е добър човек и прилича донякъде на покойния господин Кутюр — той е груб, но мил, добродушен мърморко.

В този миг влезе съвсем тихо Вотрен и видя картината, която представляваха тези две деца, сякаш милвани от светлината на лампата.

— Ето една от сцените, които навярно биха вдъхновили добрия Бернарден дьо Сен Пиер, автора на „Павел и Виржиния“, да напише прекрасни страници. Хубаво нещо е младостта, госпожа Кутюр. Бедно дете — каза той, като гледаше Йожен, — спи, хубавото иде понякога, когато човек спи. Госпожо — обърна се той към вдовицата, — аз много обичам този момък, той много ме вълнува, защото зная, че душата му е хубава като лицето му. Погледнете, не прилича ли на херувим, облегат на рамото на ангел? Той заслужава да бъде обичан! Ако бях жена, щях да умра (не, не съм толкова глупав!), щях да живея за него! Като им се люблювам — пошепна той, навеждайки се към ухото на вдовицата, — не мога да не си мисля, че Бог ги е създал един за друг. Пътищата на провидението са неведоми, то изпитва сърцата, плътта — извика той високо. — Като ви гледам един до друг, мои деца, съединени със своята невинност, с всички човешки благородни чувства, струва ми се, че и в бъдеще нищо не може да ви раздели. Бог е справедлив. Но мене ми се струва — каза той на девойката, — че видях у вас черти на

благоденствие. Подайте си ръката, госпожице Викторина, разбирам от хиромантия, често съм гледал на мои близки. Хайде, не се плашете! О, какво виждам! Кълна се в честта си, скоро ще станете една от най-богатите наследници в Париж. Вие ще направите безкрайно щастлив този, който ви обича. Вашият баща ви вика при себе си. Вие ще се омъжите за млад, хубав благородник, който ви обожава.

В това време тежките стъпки на кокетната вдовица, която слизаше, прекъснаха предсказанията на Вотрен.

— Ето я и мама Воке, сияйна като звезда, пристегната като връзка моркови! Не се ли задушавате мъничко? — попита той, като си сложи ръката върху горната част на корсета ѝ. — Много сте се стегнали, мамо, под лъжичката. Ако се разплачете, ще се пръснете, но аз ще събера останките ви с усърдието на антиквар.

— Той познава изящния френски език — каза вдовицата, като се наведе на ухото на госпожа Кутюр.

— Сбогом, деца — продължи Вотрен, като се обърна към Йожен и Викторина. — Бъдете благословени — каза той, като сложи ръце над главите им. — Вярвайте, госпожице, благопожеланията на един честен човек все струват нещо, те докарват щастие! Бог ги слуша!

— Сбогом, мила приятелко! — каза госпожа Воке на пансионерката си. — Мислите ли — добави тя шепнешком, — че господин Вотрен има някакви намерения по отношение на мене?

Хм... как да ви кажа...

— Ах, мамичко — каза Викторина, като въздъхна и погледна ръцете си, когато двете жени останаха сами, — ако думите на този добър Вотрен можеха да се сбъднат!

— За това е нужно само едно — отговори старата жена, — а то е твоят брат-чудовище да падне от коня си...

— Ах, мамо!

— Боже мой, може да е грях да желае човек злото на врага си — продължи вдовицата. — Но аз ще се покая. И наистина с удоволствие ще нося на гроба му цветя. Безсърдечен човек! Той няма смелостта да говори за майка си, чието наследство задържа в твоя вреда с всевъзможни сплетни. Моята братовчедка имаше голямо богатство. Но за твое нещастие в договора за зестрата ѝ не се споменавахе нищо за него.

— Моето щастие често ще ви тежи, ако го спечеля с цената на нечий живот — каза Викторина. — Ако трябва, за да бъда щастлива, да изгубя брат си, предпочитам да си остана тук завинаги.

— Боже мой, както казва този добър Вотрен, който, сама виждаш, е силно вярващ — продължи госпожа Кутюр, — приятно ми стана, като чух, че не е неверник като другите, които говорят за Бога с по-малко уважение от самия дявол. Кой може да знае пътищата, по които провидението е решило да ни води?

С помощта на Силвия двете жени успяха да пренесат Йожен в стаята му, сложиха го на леглото му и готвачката разкопча дрехите му, за да спи удобно. Преди да си излезе от стаята, когато покровителката ѝ бе обърната с гръб, Викторина целуна Йожен по челото и изпита цялото щастие, което може да причини такава престъпна кражба. После огледа стаята му, събра, тъй да се каже, в една мисъл хилядите блаженства от този ден, състави една картина, която гледа дълго време, и заспа като най-щастливото същество в Париж. Почерпката, благодарение на която Вотрен сложи приспивателен прах във виното на дядо Горио и на Йожен, погуби този човек. Бианшон, който бе полупиян, забрави да запита госпожица Мишоно за Мами-и-смъртта. Ако бе изговорил това име, сигурно щеше да събуди бдителността на Вотрен или нека го назовем с истинското му име — на Жан Колен, един от най-прочутите каторжници. После прозвището Венера от Пер Лашез накара госпожица Мишоно да се реши да предаде каторжника тъкмо тогава, когато вярваше в щедростта на Колен и започваше да пресмята дали няма да е по-добре да го предупреди и да го накара да избяга през нощта. И тя излезе заедно с Поаре, за да се срещне с прочутия началник на тайната полиция в уличката „Сент Ан“, като все още мислеше, че има работа с някой висш чиновник на име Гондюро. Директорът на тайната полиция я прие много приветливо. После, след един разговор, в който всичко бе уточнено, госпожица Мишоно поиска капките, с помощта на които щеше да провери печата на каторжника. По задоволството, което големият човек от малката уличка „Сент Ан“ изрази, докато търсеше стъкълцето в едно чекмедже на писалището си, госпожица Мишоно разбра, че в това залавяне се крие нещо много по-важно от арестуването на един обикновен каторжник. Като си блъскаше главата, тя започна да подозира, че полицията въз основа на някои разкрития на каторжници-предатели се надяваше точно навреме

да сложи ръка върху извънредно голямата сума пари. И когато госпожица Мишоно изказа предположенията си пред тази лисица, той се усмихна и се помъчи да разпръсне подозренията на старата мома.

— Лъжете се — отговори той, — Колен е най-опасната *сорбона*, който е съществувал някога за крадците. И толкова! Крадците добре знаят това; той е тяхното знаме, тяхната опора, с една дума, техният Бонапарт: всички го обичат. Този нехранимайко никога няма да си остави *пъна* на „Плас дьо Грев“.

Тъй като госпожица Мишоно не можа да разбере, Гондюро ѝ обясни двете последни думи, с които си беше послужил. *Сорбона* и *пън* са два силни израза от езика на крадците, които първи са почувствали необходимостта да погледнат на човешката глава от две страни. *Сорбона* е главата на жив човек, неговият съветник, неговата мисъл. *Пън* е презрителна дума, която показва колко малко струва отрязаната глава.

— Колен ни разиграва — продължи той. — Като срещаме такива хора, твърди като английска стомана, ние имаме възможността да ги убием, ако при залавянето си те решат да окажат и най-малка съпротива. Ние разчитаме, че Колен ще се съпротивява и ще го убием още утре сутринта. Така ще се избегне делото, разноските по охраната, храната, пък и обществото се освобождава от тях. Съдебните дела, призовките на свидетелите, тяхната денгуба, изпълнението на смъртната присъда, всичко, което по законен начин трябва да ни избави от тези нехранимайковци, струва над хиляда екю, които вие ще получите. Ще се спести и време. Като мушнем с щик в търбуха Мами-и-смъртта, ние ще попречим да се извършат стотина престъпления и ще осуетим пропадането на петдесетина души негодници, които ще се държат много благоразумно около изправителната полиция. Това се казва добра полиция. Според истинските човеколюбци такъв начин на действие означава предотвратяване на престъпленията.

— И да служиш на отечеството! — добави Поаре.

— Така е — каза началникът, — тази вечер говорите разумно. Да, разбира се, ние служим на отечеството. Въпреки това светът е много несправедлив към нас. Ние правим на обществото много големи услуги, които то не подозира. Най-после един разумен човек трябва да се издигне над предразсъдъците, а християнинът трябва да понесе нещастията, които влече зад себе си доброто, когато то не се съгласува

с общоприетите разбирания. Както виждате, Париж си е Париж! Тази дума обяснява живота ми. Имам чест да ви поздравя, госпожице. Утре ще бъда с моите хора в Кралската градина. Изпратете Кристоф на улица „Бюфон“, у господин Гондюро, в същата къща, в която ви приех. Моите почитания, господине, ако някога нещо ви се открадне, отнесете се до мене, за да ви го намеря. Готов съм да ви услужа.

— А при това има глупци — каза Поаре на госпожица Мишоно, — които губят и ума и дума, щом чуят *полиция*. Този господин е толкова любезен, а това, което иска, е така просто.

Следният ден бе един от най-необикновените дни в историята на пансиона „Воке“. Дотогава най-яркото събитие в това тихо общежитие бе временното появяване на мнимата контеса дьо л'Амберменил. Обаче всичко щеше да избледнее пред събитията през този велик ден, за който госпожа Воке щеше да споменава постоянно в разговорите си. Най-напред дядо Горио и Йожен дьо Растиняк спаха до единадесет часа. Госпожа Воке, която се върна към полунощ от театър „Гете“, лежа в леглото си до десет и половина. Продължителният сън на Кристоф, който беше допил виното, което му подари Вотрен, стана причина да закъснее работата в пансиона. Поаре и госпожица Мишоно не съжالياха, че закуската е закъсняла. А Викторина и госпожа Кутюр си спаха до късно утро. Вотрен бе излязъл преди осем часа и се завърна тъкмо когато слагаха закуската. И тъй, никой не се оплака, когато Силвия и Кристоф започнаха да тропат към единадесет и четвърт по всички врати и да съобщават, че закуската е готова. Когато Силвия и прислужникът излязоха от столовата, госпожица Мишоно, която слезе първа, изля капките в сребърната чаша на Вотрен, в която се топлеше във вряла вода каймакът за кафето му заедно с каймака на другите. Тъкмо на този ред в пансиона разчиташе старата мома, за да може да изпълни решението си. Седемте пансионери се събраха постепенно. Тъкмо когато Йожен се протягаше и слизаше по стълбите последен от всички, един раздавач му подаде писмо от госпожа дьо Нюсенжен. Писмото гласеше:

„Не изпитвам към вас нито лъжлива гордост, нито пък мога да ви се сърдя, приятелю мой. Чаках ви до два часа след полунощ. Да чакаш човека, когото обичаш!

Който е почувствал тази мъка, не я налага на никого. Виждам ясно, че обичате за пръв път. Какво ви се е случило? Безпокоя се. Ако не се боях, че ще издам тайната на сърцето си, щях да дойда да науча какво ви се е случило — добро ли, или лошо? Но да изляза от къщи в такъв час било с кола, било пеша, нали значи да се погубя? Успокойте ме, обяснете ми защо не дойдохте след това, което баща ми ви е казал. Ще се разсърдя, но ще ви простя. Болен ли сте? Защо живеете толкова далече? Само една дума, за Бога! Скоро ще се видим, нали? Една дума ми е достатъчна, ако сте зает. Кажете: «Ида!» или «Болен съм.» Но ако бяхте болен, баща ми щеше да дойде да ми каже! Какво ли се е случило?...

— Да, какво ли се е случило? — извика Йожен, който се втурна в столовата, като смачка писмото, без да го дочете.

— Колко е часът?

— Единадесет и половина! — каза Вотрен, като слагаше захар в кафето си.

Избягалият каторжник хвърли върху Йожен ледено омагьосващ поглед, какъвто могат да хвърлят само хората с изключителна магнетична сила и който, както казват, укротявал и най-лудите в лудниците, Йожен се разтрепери цял. На улицата изтрополя кола и един лакей в ливрея на господин Тайфер, когото госпожа Кутюр позна веднага, влезе бърже уплашен.

— Госпожице — извика той, — баща ви моли да дойдете веднага... Случи се голямо нещастие. Господин Фредерик се би на дуел и е ударен с шпага в челото; лекарите не се надяват да го спасят; едва ще имате време да се простите с него, той е вече в безсъзнание.

— Нещастният младеж! — извика Вотрен. — Как може да се кара човек, който има цели тридесет хиляди ливри годишна рента? Наистина може да се каже, че младежта не умее да се държи!

— Господине! — извика Йожен.

— Какво има, голямо дете — каза Вотрен, като допиваше кафето си спокойно, докато госпожица Мишоно го следеше много внимателно

и не се трогна от изключителното събитие, което обърка всички. — Нима в Париж не стават всяка сутрин дуели?

— Ще дойда с вас, Викторина! — каза госпожа Кутюр.

И двете жени излязоха бърже без шалове и без шапки.

Преди да излезе, Викторина, с разплакали очи, хвърли върху Йожен един поглед, който му казваше: „Не вярвах, че нашето щастие ще ми струва сълзи!“

— Та вие сте бил цял пророк, господин Вотрен! — каза госпожа Воке.

— Аз съм всичко! — отвърна Жан Колен.

— Чудна работа! — продължи госпожа Воке, като наниза дума по дума незначителни приказки върху това събитие. — Смъртта ни грабва, без да ни пита. Младите често умират преди старите. Щастливи сме ние, жените, че не се бием на дуел, но затова пък страдаме от други болести, от които мъжете не страдат. Ние раждаме деца, а мъките на майката траят дълго време! Как потръгна на Викторина! Баща ѝ е принуден да я признае!

— Ето — каза Вотрен, като погледна Йожен, — вчера тя нямаше и су, а днес има няколко милиона.

— Ах, господин Йожен — извика госпожа Воке, — добре се наредихте...

При тези думи дядо Горио погледна студента и видя в ръката му смачканото писмо.

— Вие не сте го дочели! Какво значи това? Нима и вие сте като другите? — запита той.

— Госпожо, аз никога няма да се ожения за госпожица Викторина — каза Йожен, като се обърна към госпожа Воке с чувство на ужас и погнуса, които изненадаха присъстващите.

Дядо Горио сграбчи ръката на студента и я стисна. Искаше му се да я целуне.

— Охо! — обади се Вотрен. — Италианците имат една хубава дума: col tempo!^[3]

— Чакам отговор! — напомни на Растиняк пратеникът на госпожа дьо Нюсенжен.

— Кажете, че ще дойда.

Човекът си отиде, Йожен беше страшно възбуден, което му пречеше да бъде предпазлив.

— Какво да правя? — казваше той гласно, като си говореше сам.
— Нямам никакви доказателства!

Вотрен се усмихна. В това време погълнатите от стомаха капки започнаха да действат. Но каторжникът беше толкова здрав, че стана, погледна Растиняк и каза с глух глас:

— Млади човече, доброто ни яде, докато спим!

И се строполи като мъртъв на пода.

— Значи, има Божия правда! — възкликна Йожен.

— Какво ли стана с бедния господин Вотрен!

— Удар! — извика госпожица Мишоно.

— Силвия, хайде, дъще моя, повикай лекар! — каза вдовицата.
— Ах, господин Растиняк, тичайте бърже и доведете господин Бианшон; може би Силвия няма да намери нашия лекар господин Гренпрел.

Щастлив, че има предлог да се измъкне от този ужасен вертеп, Растиняк излезе тичешком.

— Кристоф, тичай у аптекаря и му поискай някакво лекарство против удар.

Кристоф излезе.

— А вие, дядо Горио, ни помогнете да го пренесем горе, в стаята му.

Вдигнаха Вотрен, изкачиха го по стълбите и го сложиха на леглото му.

Аз не мога да ви бъда полезен с нищо! — каза дядо Горио. — Ще отида да видя дъщеря си.

— Стар егоист! — извика госпожа Воке. — Върви, пожелавам ти да пукнеш като куче!

— Идете и вижте дали нямате малко етер — каза госпожица Мишоно на госпожа Воке. Тя беше съблякла вече Вотрен с помощта на Поаре.

Госпожа Воке слезе в стаята си и остави госпожица Мишоно господарка на бойното поле.

— Хайде, съблечете му ризата и бърже го обърнете. Свършете поне това, за да не гледам голотата му — каза тя на Поаре. — Какво стоите като пън?

Вотрен бе обърнат, госпожица Мишоно плесна силно болния по рамото и двете злокобни букви веднага се откроиха в бяло всред зачервеното място.

— Е, спечелихте много лесно възнаграждението си от три хиляди франка — извика Поаре, като държеше Вотрен изправен, докато госпожица Мишоно му обличаше ризата. — Ух, много е тежък! — каза той, като го полагаше да легне.

— Мълчете! Дали няма някоя каса? — каза живо старата мома, чиито очи сякаш пробиваха стените, така алчно разглеждаше и най-дребната покъщнина в стаята. — Да можехме да отворим под някакъв предлог това писалище! — продължи тя.

— Може би това ще бъде лошо — отговори Поаре.

— Не — каза тя. — Крадените пари са крадени от разни лица и не са на никого. Обаче нямаме време. Чувам, че Воке се връща.

— Ето етер! — каза госпожа Воке. — Днес наистина е ден на произшествия. Господи, този човек не може да е болен, бял е като пиле.

— Като пиле ли? — запита Поаре.

— Сърцето му бие правилно — каза вдовицата, като сложи ръка на сърцето му.

— Правилно ли? — повтори Поаре зачудено.

— Много добре.

— Така ли? — запита Поаре.

— Ей Богу, също като че ли спи. Силвия отиде за лекар. Погледнете, госпожице Мишоно, той вдишва етер. Та това е обикновен гърч. Пулсът му е правилен. Силен е като, турчин. Вижте, госпожице какви косми има по гърдите си, този човек ще живее сто години! И перуката му се държи здраво. Я виж, тя била залепена! Той има изкуствена коса, защото е червен. Казват, че червените хора били или много добри, или много зли! Той навярно е добър, а?

— Добър за обесване! — каза Поаре.

— Искате да кажете на врата на някоя хубава жена! — извика живо госпожица Мишоно. — Я си вървете, господин Поаре. Наша работа е да ви гледаме, когато сте болни. Вие можете да се разходите, за това ви и бива — добави тя. — Аз и госпожа Воке ще бдим над този мил господин Вотрен.

Поаре излезе тихо и безропотно като куче, ритнато от господаря си.

Растиняк излезе да походи, да подиша чист въздух — той се задушаваше. Решил бе да попречи на това престъпление, извършено в определен час. Какво се беше случило? Какво трябваше да направи? Трепереше при мисълта, че е съучастник. Хладнокръвието на Вотрен го ужасяваше още повече.

„Ами ако Вотрен умре, без да каже нищо?“ — помисли си Растиняк.

Той вървеше из алеите на Люксембургската градина, сякаш го гонеше глутница кучета и му се струваше, че чува лая им.

— Слушай! — извика му Бианшон. — Прочете ли „Пилот“?

„Пилот“ бе радикален вестник под редакцията на господин Тисо, който пускаше за провинцията няколко часа след сутрешните вестници едно издание, в което се поместваха дневните новини, които стигаха в провинцията двадесет и четири часа преди другите вестници.

— В него има много интересна история — каза практикантът от болницата „Кошен“. — Синът на Тайфер се дуелирал с конт Франкесини от старата гвардия, който забил шпагата си два пръста в челото му! Ето че малката Викторина стана една от най-богатите моми за женене в Париж. Ех! Да можеше човек да предвиди това! Какъв комар е смъртта! Вярно ли е, че Викторина те е гледала особено благосклонно?

— Мълчи, Бианшон. Никога няма да се ожения за нея! Аз обичам една прекрасна жена, тя ме обича и...

— Казваш това, сякаш се мъчиш с всички сили да не ѝ измениш. Покажи ми поне една жена, която заслужава да се пожертва за нея богатството на господин Тайфер.

— Всички демони ли ме преследват!

— Какво ти е? Да не си полудял? Дай си ръката да ти проверя пулса — каза Бианшон. — — — Имаш треска.

— Върви у мама Воке — каза Йожен, — оня злодей Вотрен падна преди малко като труп.

— А-ха — каза Бианшон, като оставяше Растиняк сам, — ти потвърждаваш съмненията ми, ще отида да ги проверя.

Дългата разходка на студента бе някак тържествена. Той изследва донякъде изцяло съвестта си. Той обмисля, изучава се, колеба се, но

поне честността му излезе от това жестоко и ужасно изпитание като калено желязо, което устоява на всички опити. Той си спомни признанията, които дядо Горио му беше направил вечерта, спомни си жилището, което Делфина му бе избрала на улица „Артоа“; извади отново писмото ѝ, прочете го и го целуна.

— Такава любов е за мене спасителната котва — каза си той. — Сърцето на този старец много е изстрадало. Той не казва нищо за страданията си, но може ли някой да не ги открие? Е, добре, аз ще се грижа за него като за баща и ще му доставя много удоволствия. Ако ме обича, тя ще идва често при мене и ще прекарва деня при него. Тази високомерна контеса дьо Ресто е една долна жена, тя би направила баща си вратар. Милата Делфина! Тя е по-добра към стареца, тя заслужава да бъде обичана! Ах! Тази вечер, значи ще бъда щастлив!

Той извади часовника си и го погледна възхитен. „Върви ми! Щом двама се обичат за цял живот, могат да си помагат, мога и аз да приема този подарък. Впрочем аз положително ще забогатяя и ще мога да ѝ върна всичко стократно. В тази връзка няма престъпление, нито пък нещо, което да възмути и най-строгата добродетел. Колко почетни хора сключват такива съюзи! Ние не мамим никого и ако нещо ни унижава, то е лъжата. Да лъжеш, значи да се откажеш от себе си. Тя отдавна се е разделила с мъжа си. Пък и аз самият ще кажа на този елзасец да ми отстъпи жената, която той не може да направи щастлива.“

Борбата на Растиняк трая дълго. Макар че победиха добродетелите на младостта, все пак, когато почна да се мръква, към четири и половина часа, подтикван от някакво непреодолимо любопитство, той тръгна към пансиона „Воке“, като се кълнеше в душата си, че ще го напусне завинаги. Искаше да узнае дали Вотрен е умрял. След като му дойде на ум да предпише лекарство за повръщане, Бианшон поръча да занесат повърнатото от Вотрен в болницата, за да направи химически анализ. Подозренията му се усилиха, като видя с каква настойчивост госпожица Мишоно искаше то да бъде изхвърлено. Пък и Вотрен дойде много бързо на себе си, така че Бианшон не подозираше, че е имало някакъв заговор против веселия шегобиец в пансиона. Прочее, когато Растиняк се върна, Вотрен стоеше вече здрав до печката в столовата. Привлечени по-рано от друг път от вестта за

дуела на сина на Тайфер, пансионерите, от любопитство да научат подробно как е станало събитието и какво влияние ще окаже то върху съдбата на Викторина, се бяха събрали без дядо Горио и обсъждаха случая. Йожен влезе и очите му се срещнаха с очите на невъзмутимия Вотрен, чийто поглед проникна толкова дълбоко в сърцето му и раздвижи така силно някои струни, че тръпки го побиха.

— Е, мило момче — каза му избягалият каторжник, — чипоносата ще се лъже още дълго време с мене. Според тия дами съм издържал победоносно удар, който можел да убие и вол.

— Можете спокойно да кажете бик! — възкликна вдовицата Воке.

— Неприятно ли ви е, че ме виждате жив и здрав? — пошепна Вотрен на ухото на Растиняк, чиито мисли сякаш отгатваше. — Аз съм дяволски силен човек!

— Наистина госпожица Мишоно говореше завчера за някакъв господин, когото наричали *Мами-и-смъртта* — обади се Бианшон. — Това име щеше да ви подхожда много.

Тази дума порази като гръм Вотрен: той побледня, олюля се и магнетическият му поглед падна като слънчев лъч върху госпожица Мишоно — този изблик на воля ѝ подкоси краката. Старата мома се отпусна на един стол. Поаре застана бърже между нея и Вотрен, тъй като видя, че тя се намираше в опасност — така диво и застрашително стана лицето на каторжника, когато той смъкна добродушната си маска, под която се криеше истинската му природа. Всичките пансионери, без да разберат още нищо от тази драма, се смаяха. В същия миг се чуха стъпки на много хора, тракане на няколко пушки, които войниците удариха по каменната настилка на улицата. И докато Колен търсеше несъзнателно някакъв изход, като гледаше прозорците и стените, няколко души се появиха на вратата на салона. Пръв вървеше началникът на тайната полиция, а другите трима бяха полицаи.

— В името на закона и на краля! — каза един от полицаите, но гласът му бе заглушен от шепота на учудване.

Веднага в столовата настъпи тишина, пансионерите се отдръпнаха, за да отворят път на трима от полицаите — ръцете им бяха в страничния джоб и държеха пълнен пистолет. Двамата стражари, които вървяха след агентите, застанаха на вратата на столовата, а други

двама се показаха на вратата, която водеше към стълбите. Стъпки и дрънкане на пушките на няколко войници отекнаха по настилката покрай фасадата. Така че Мами-и-смъртта, върху когото бяха приковани несъзнателно всички погледи, не можеше да храни никаква надежда за бягство. Началникът тръгна направо към него и така силно го удари по главата, че перуката изхвъркна и главата на Колен се показа във всичката си грозота. Главата и лицето му, окръжени с късо остриганата с кирпичен цвят коса, която им придаваше страшна сила и хитрост, отговаряха напълно на гърдите му и блеснаха ярко, сякаш бяха огрени от някакъв адски огън. Всички разбраха целия Вотрен — миналото му, настоящето му, бъдещето му, неумолимите му учения, преклонението му пред произвола, могъществото, което му придаваха безсрамните му мисли, делата му и силата на едно тяло, приспособено към всичко. Лицето му се обля в кръв, очите му блеснаха като на дива котка. Той подскочи на място с такава свирепа сила и изръмжа толкова високо, че всички пансионери извикаха ужасени. Полицайте видяха лъвския му скок и като използваха суматохата, измъкнаха пистолетите си. Като видя блясъка на дулата, Колен разбра опасността и прояви изведнъж най-голямо самообладание. Ужасна и същевременно величествена картина! Лицето му се промени, сякаш в котел, пълен със силна пара, която може да дигне планини, капна капка студена вода и в миг го охлади. Водната капка, която изстуди яростта му, бе неговата бърза като светкавица мисъл. Той започна да се усмихва и погледна перуката си.

— Днес не си особено учтив — каза той на началника на тайната полиция.

И протегна ръцете си към полицайте, като им кимна да се приближат.

— Господа полицаи, сложете ми белезниците. Нека всички тук бъдат свидетели, че не се противя.

Шепот на възхищение, предизвикан от бързината, с която лавата и огънят излязоха и се върнаха отново в този човешки вулкан, се разнесе в столовата.

— Пресякох те, господин крадецо, с взлом — продължи каторжникът, като погледна известния началник на тайната полиция.

— Хайде, събличай се! — му каза презрително човекът от уличката „Сент Ан“.

— Защо? — попита Колен. — Тук има жени. Аз не отказвам нищо — предавам се!

Той помълча и изгледа събранието като оратор, който ще съобщи поразителни неща.

— Пишете, дядо Лапашел — каза той, като се обърна към едно старче с бяла коса, което бе седнало на края на масата и бе извадило от една папка протокола за арестуването. — Признавам, че съм Жан Колен, наречен Мами-и-смъртта, осъден на двадесет години затвор; току-що доказах, че не съм откраднал прякора си. Само да бях вдигнал ръката си — обърна се той към пенсионерите — и тези трима шпиони щяха да излеят всичкия ми петмез по къщата на мама Воке. Тези юначаги обичат да поставят капани!

На госпожа Воке ѝ стана лошо, като чу тези думи.

— Господи! Просто да се поболее човек; и аз ходих вчера с него в театър „Гете“ — каза тя на Силвия.

— Повече философия, — мамо — продължи Колен. — Нещастие ли е, че вчера дойдохте в ложата ми в театър „Гете“? — извика той. — Вие по-добра ли сте от нас? Позорът върху плещите ни е по-малък, отколкото в сърцето ви, гнили членове на прогнило общество, най-добрият от вас не би могъл да се сравни с мене.

Очите му се спряха върху Растиняк и той му се усмихна мило — пълна противоположност на грубия израз на лицето му.

— Нашето малко условие, ангеле мой, си остава в сила, разбира се, ако приемете! Нали разбирате?

И запя:

*Моята фаншета е прекрасна
в своята простота.*

— Не се безпокойте — продължи той, — аз умея да вземам своето. Много се страхуват от мене, за да се решат да ме оберат.

Каторгите със своите нрави не езика си, с внезапните преходи от шеговитото към ужасното, със страшното си величие, с непринудеността и низостта си бяха представени изведнъж от тези думи и от този човек, който не беше вече човек, а представител на цяла изродена нация, на едно диво и логично, гъвкаво и сурово племе. За

миг Колен се превърна в адски поет, в който се обрисоваха всички човешки чувства без едно — чувството на разкаянието. Погледът му приличаше на погледа на съгрешилия архангел, който продължава да иска война. Растиняк наведе очи и прие това престъпно роднинство като изкупление за лошите си мисли.

— Кой ме предаде? — попита Колен, като обгърна със страшния си поглед всички, които бяха в стаята.

Като го спря върху госпожица Мишоно, той и каза:

— Ти, стара сврако! Ти причини у мен лъжливия удар, шпионке!... Ако кажа само две думи, ще ти отрежат главата още тази седмица. Прощавам ти, аз съм християнин. Пък и ти не си ме предала. Но кой? А-ха! Вие претърсвате горе — извика той, като чу полицаите да отварят шкафовете и да изнасят част от вещите му. — Птиците отлетяха от гнездата си още вчера. И вие няма да научите нищо. Търговските ми книги са тук — каза той, като се удари по челото. — Сега зная кой ме е предал. Не може да бъде друг освен оня негодник Копринения конец. Не е ли така, чичо арестувачо? — каза той на началника на полицията. — Това съвпада напълно с времето, когато нашите банкноти трябваше да бъдат горе. Обаче, мои копейчета, там вече няма нищо. Що се отнася до Копринения конец, той ще бъде очистен най-много след две седмици, па макар и да го пазите с цялата си жандармерия. Какво дадохте на Мишонет? — попита той полицаите. — Около хиляда екю ли! Аз струвам повече, прогнила Нинон, Помпадур в дрипи, Венера от Пер Лашез. Ако ме беше предупредила, щях да ти дам шест хиляди франка. А! Ти не предполагаше това, дърта продавачко на човешко месо, иначе щеше да пред почетеш мене. Да, щях да ги дам, за да избегна едно пътуване, което ми е неприятно и от което губя пари — добави той, докато му слагаха белезниците. — Тия хора ще си правят удоволствието да ме разкарват дълго време, за да ме уморят. Ако ме пратеха веднага в галерите, щях да се върна скоро да продължа работата си при всичките зяпльовци от златарските магазини. Всички биха си дали и душата, за да помогнат на своя генерал, на добрия Мами-и-смъртта, да избяга. Има ли между вас някой като мен, с повече от десет хиляди брата, готови да направят всичко за него? — запита той гордо. — Тук има нещо добро — каза той, като се потупа по сърцето, — никого и никога не съм предал! Погледни, сврако, виж ги — каза той на старата мома,

— мене те гледат с ужас, а ти, ти им вдъхваш отвращение... Приеми си наградата.

Той помълча, като изгледа пансионерите.

— Ами вие толкова ли сте глупави? Никога ли не сте виждали каторжник? Един каторжник като Колен, който се намира пред вас, не е толкова подъл като другите и роптае срещу дълбоките нарушения на обществения договор — както казва Жан-Жак, на когото съм ученик и се гордея с това. С други думи, аз съм сам против правителството с всичките му съдилища, полицаи, бюджети; и ги разигравам, както си искам.

— Дявол да го вземе — каза художникът, — чудесен е за рисуване!

— Я ми кажи, благородни господин палячо, управителю на Вдовицата (име, пълно със зловеща поезия, с което каторжниците наричат гилотината) — прибави той, като се обърна към началника на тайната полиция, — бъди добро момче и ми кажи. Копринения конец ли ме предаде? Не искам той да плаща вместо друг, няма да е справедливо.

В това време агентите, които бяха разтворили всички шкафове и бяха описали всичко в стаята му, се върнаха и пошепнаха нещо на ухото на началника.

Протоколът бе съставен.

— Господа — каза Колен, като се обърна към пансионерите, — ще ме отведат. Докато живях тук, всички бяхте много любезни с мене, благодаря ви. Прощавайте. Ще ми позволи те да ви изпратя смокини от Прованс.

Той пристъпи няколко крачки и се обърна да погледне Растиняк.

— Сбогом, Йожен — каза му той нежно и тъжно — гласът му никак не отговаряше на грубия му говор. — Ако изпаднеш в затруднение, оставил съм ти предан приятел.

Макар и с белезници, той застана мирно и като някакъв учител по фехтовка извика: „Едно, две!“ и даде бързо десния крак напред.

— В случай на нещастие отнеси се до него. Всичко ще бъде на твое разположение — и човекът, и парите.

Този необикновен човек вложи в последните си думи такава шеговитост, че само той и Растиняк ги разбраха. Когато стражарите,

войниците и полицейските агенти си заминаха, Силвия, която търкаше с оцет слепите очи на господарката си, изгледа смаяните пансионери:

— Да ви кажа ли, въпреки всичко той беше човек!

Тези думи накараха всеки да се опомни от наплива на разнообразните чувства, които възбуди тази сцена. В този миг пансионерите се спогледаха и изведнъж всички видяха госпожица Мишоно слаба, суха и вкочанена като мумия, сгушена до печката с приковани в пода очи, сякаш се страхуваше, че сянката от парцала над очите ѝ не е достатъчна, за да скрие израза на погледа ѝ. Това лице, което отдавна им беше неприятно, изведнъж се разкри. Всички нададоха глух ропот, който издаваше всеобщото им отвращение. Госпожица Мишото го чу, но не се мръдна от мястото си. Пръв Бианшон се наведе към съседа си:

— Напускам пансиона, ако тази гадина продължава да се храни с вас — каза той полугласно.

Веднага всички, без Поаре, одобриха предложението на студента по медицина, който, подкрепен от общото сцепление, се приближи до стария пансионер и му каза:

— Вие имате по-особени отношения с госпожица Мишоно — кажете ѝ, дайте ѝ да разбере, че трябва да си върви още сега.

— Още сега ли? — повтори зачуден Поаре.

После отиде при старата мома и пошепна на ухото ѝ няколко думи.

— Но аз съм си предплатила и живея тук с парите си както всички — каза тя, като хвърли змийски поглед върху пансионерите.

— Няма значение! Ние ще съберем помежду си пари и ще ви ги върнем — каза Растиняк.

— Господинът подкрепя Колен — каза тя, като хвърли върху студента злъчен и изпитателен поглед, — не е трудно да се досети човек защо.

При тези думи Йожен скочи, сякаш за да се хвърли върху старата мома и да я удуши. Погледът ѝ, цялото коварство на който той веднага разбра, хвърли зловеща светлина в душата му.

— Оставете я! — извикаха пансионерите.

Растиняк скръсти ръце и не каза нищо.

— Да завършим с госпожица Юда — каза художникът, като се обърна към госпожа Воке. — Госпожо, ако не изпъдите госпожица

Мишоно, ние всички ще напуснем бараката ви и навсякъде ще разказваме, че в нея живеят само шпиони и каторжници. Ако я изпъдите, ще премълчим това произшествие, което може да се случи в края на краищата и в най-доброто общество, докато не започнат да удрят върху челата на каторжниците печат и да им забраняват да се преобличат като почтени парижки граждани и да мамят глупаво хората, както правят всички.

Като чу тези думи, госпожа Воке сякаш по чудо веднага оздравя, оправи се, скръсти ръце и отвори ясните си очи без каква и да е следа от сълзи.

— Значи, драги господине, вие искате да опропастите къщата ми. Ето, господин Вотрен... О, боже мой — каза тя, като се прекъсна сама, — не мога да отвикна да го наричам с име то му на почтен човек! Ето — продължи тя, — една стая се опразни, а вие искате да имам две празни стаи, и то по време, когато всички са се настанили...

— Господа, да вземем шапките си и да идем да вечеряме на площада на Сорбоната у Фликото — предложи Бианшон.

Госпожа Воке с един поглед прецени положението и се приближи до госпожица Мишоно:

— Хайде, мила хубавице, не искате да погубите пансиона ми, нали? Сама виждате до каква крайност ме докарват тези господа; качете се в стаята си за тази вечер.

— Не, не, не може — извикаха пенсионерите, — искаме да си върви веднага!

— Но клетата госпожица не е вечеряла! — каза жалостиво господин Поаре.

— Да вечеря където ще! — извикаха няколко гласа.

— Вън шпионката!

— Вън шпионите!

— Господа — извика Поаре, който изведнъж придоби такова мъжество; каквото любовта вдъхва дори на овните, — имайте уважение поне към пола й!

— Шпионите нямат пол! — каза художникът.

— Чудесен полорама!

— Вънорама!

— Господа, това е неприлично. Хората трябва да се пъдят учтиво. Платили сме си, ще останем — каза Поаре, като нахлупи

каскета си и седна на един стол до госпожица Мишоно, която госпожа Воке продължаваше да убеждава.

— Колко е лош! — каза весело художникът. — Лошо момче!

— Добре, щом вие не си отивате, ще си отидем ние — заяви Бианшон.

И всички пансионери тръгнаха към салона.

— Госпожице — извика госпожа Воке, — какво искате повече? Аз съм разорена. Вие не можете да останете повече тук, работата ще стигне до насилие.

Госпожица Мишоно се изправи.

— Ще си отиде! — Няма да си отиде! — Ще си отиде! — Няма да си отиде!

Тези думи, казани една след друга, и враждебните забележки, които започнаха да се подхвърлят, принудиха госпожица Мишоно да си тръгне след някои уговорки, прошепнати на госпожа Воке.

— Ще отида у госпожа Бюно — каза тя заканително.

— Идете, където искате, госпожице — отвърна госпожа Воке, жестоко оскърбена от избора ѝ, защото мразеше този пансион, понеже ѝ съперничеше. — Идете у Бюно, тя ще ви пои с кисело вино и ще ви храни с разни помии.

Пансионерите се наредиха в две редици при пълно мълчание. Поаре погледна толкова нежно госпожица Мишоно и беше така простодушно нерешителен — дали да я последва, или да остане, — че пансионерите, щастливи от заминаването на госпожица Мишоно, се огледаха и започнаха да се смеят.

— Хи! Хи! Хи! Поаре! — извика му художникът. — Хайде, хоп-ла, хоп-ла!

Чиновникът от музея запя комично началото на един известен романс:

*Като тръгна за Сирия
младият и хубав Дюноа...*

— Вървете де, виждам, че умираете от желание да тръгне те след нея, *trahit sua quæcumque voluptas* — каза Бианшон.

— Всеки следва своята любима — свободен превод от Вергилий — каза репетиторът.

Госпожица Мишоно изгледа Поаре и посегна да улови ръката му; той не можа да устои на тази покана и подаде ръката си на старичката. Всички заръкопляскаха и гласно се изсмяха.

— Браво, Поаре! Този стар Поаре! Аполон Поаре! Марс Поаре! Мъжага Поаре!

В това време влезе един слуга и подаде писмо на госпожа Воке. Тя се строполи върху стола си, като го прочете.

— Остава ми да изгоря къщата си, гръм да я удари! Синът на Тайфер умрял в три часа. Заслужено съм наказана, че пожелах добро на тези жени във вреда на нещастния момък! Госпожа Кутюр и Викторина си искат вещите и ще живеят у бащата на Викторина. Господин Тайфер позволява на дъщеря си да задържи вдовицата Кутюр като своя компаньонка. Четири стаи празни, петима пансионери по-малко!...

Тя седна и едва не заплака.

— Нещастieto се вмъкна в къщата ми! — възкликна тя.

Изведнъж на улицата се чу тропот на кола, която спря пред къщата.

— Пак някоя поразия! — каза Силвия.

Изведнъж се появи Горио със светнало и зачервено от щастие лице; той сякаш се беше преродил.

— Горио с кола! — смаяха се пансионерите. — Краят на света приближава!

Старецът отиде право при Йожен, който стоеше замислен настрана, и го улови за ръка.

— Елате! — каза му той радостно.

— Не знаете ли какво стана тук? — му каза Йожен. — Вотрен бил каторжник и току-що го арестуваха, а синът на Тайфер умрял.

— Какво ни влиза това в работата? — отговори дядо Горио. — Ще вечерям с дъщеря ми у вас, чувате ли? Тя ви чака! Елате!

Той задърпа така здраво Растиняк за ръката, че насила го накара да върви и сякаш го отвлече, като че му беше любовница.

— Да вечеряме! — извика художникът.

Всеки взе стола си и седна на масата.

— Прощавайте, господа — каза дебелата Силвия, — но днес всичко върви наопаки; овнешкото ми с фасул загоря. Е, толкова по-зле! Ще го ядете загоряло!

Госпожа Воке не намери смелост да продума нито думица, като гледаше около масата само десет души вместо осемнадесет, но всеки направи опит да я утеши и развесели. Отначало приходящите пансионери говореха за Вотрен и за събитията на деня, но скоро се увлякоха в лъкатушния ход на разговорите си и почнаха да разказват за дуели, за каторга, за правосъдие, за някои несъвършени закони, за затвори. После съвсем забравиха Жан Колен, Викторина и брат й. Макар и да бяха само десет души, те викаха за двадесет и изглеждаха повече от друг път. Това беше единствената разлика между тази вечеря и вчерашната. Обикновеното безгрижие на този егоистичен свят, който на следния ден щеше да изяде друга жертва във всекидневните парижки събития, взе преднина, пък и самата госпожа Воке се успокои с надеждата, която звучеше в устата на дебелата Силвия.

Целият този ден, чак до вечерта, беше фантасмагория за Йожен, който, въпреки твърдия си характер и здравия си разум, не можеше да подреди мислите си, когато се намери в колата до дядо Горио, чийто думи издаваха необикновена радост и след толкова вълнения звучаха в ушите му като разговори, които слушаше насън.

— Всичко се нареди още сутринта. И тримата ще вечеряме заедно! Разбирате ли? Цели четири години откакто не съм вечерял с моята Делфина, с моята малка Делфина. Цялата вечер тя ще бъде с мене. У вас сме още от сутринта. Работих като хамалин, по риза. Помагах да пренесат мебелите. Ах, ах, вие не знаете колко е мила на трапезата, ще ме подканя: „Вземете, татко, хапнете от това, вкусно е!“ А аз не мога да ям тогава. О, колко отдавна не съм бил с нея така, на спокойствие, както ще бъдем сега.

— Значи, днес светът се е обърнал наопаки — каза му Йожен.

— Наопаки ли? — възрази дядо Горио. — Никога светът не е бил така на мястото си. По улиците виждам весели лица, хора, които се ръкуват и прегръщат, щастливи хора — сякаш всички отиват да вечерят у дъщеря си, да си похапнат от вкусните гозби, които тя днес поръча пред мен на съдържателя на „Кафе дез Англе“. При нея и пелинът би ми се видял сладък като мед.

— Струва ми се, че възкръсвам за нов живот! — каза Йожен.

— Хей, коларю, карай! — извика дядо Горио, като отвори предното стъкло. — Карай по-бърже! Ще ти дам пет франка да се почерпиш, ако ни закараш за десет минути, дето съм ти поръчал.

Като чу това обещание, коларят мина през Париж със светкавична бързина.

— Този колар не помръдва! — казваше дядо Горио.

— Но къде ме водите? — запита го Растиняк.

— У вас! — каза дядо Горио.

Колата спря на улица „Артоа“. Старецът слезе пръв и хвърли на коларя десет франка с щедростта на вдовец, който в пристъпа на своето удоволствие не жали нищо.

— Хайде да се качим — каза той на Растиняк, като го преведе през един двор и спряха пред вратата на един апартамент на третия етаж в задната част на нова хубава къща.

Дядо Горио нямаше нужда да звъни. Тереза, камериерката на госпожа дьо Нюсенжен, им отвори вратата.

Йожен се намери в едно прекрасно ергенско жилище, състоящо се от преддверие, малък салон, спалня и кабинет, който гледаше към някаква градина. В малкия салон, чиято обстановка и украса можеха да се сравнят с всичко най-хубаво и най-изящно от този вид, той видя под светлината на свещите Делфина, която стана от едно кресло край огъня, остави гергефа си на камината и каза с глас, изпълнен с нежност:

— Нима трябваше да пращам да ви търсят, господине, който не разбирате нищо.

Тереза излезе. Студентът прегърна Делфина, притисна я до гърдите си и заплака от радост. Рязката противоположност между това, което виждаше и което бе видял преди малко, през един ден, в който толкова много вълнения бяха сломили сърцето и ума му, предизвика у Растиняк припадък от нервна чувствителност.

— Аз знаех много добре, че те обича! — пошепна съвсем тихичко дядо Горио на дъщеря си, докато Йожен седеше на креслото отпаднал, без да може да продума нито дума, без да може да си даде сметка как е станало последното чудо.

— Хайде, елате да видите още нещо — каза госпожа дьо Нюсенжен, като го улови за ръката и го заведе в една стая, на която

килимите, мебелите и най-малките подробности му напомняха в по-малки размери стаята на Делфина.

— Липсва само легло — каза Растиняк.

— Да, господине — каза тя, като се изчерви и стисна ръката м у.

Йожен я погледна и макар че беше още много млад, разбра колко истинска свенливост има в сърцето на една жена, която обича.

— Вие сте един от тия мъже, които човек трябва да обожава винаги — пошепна му тя на ухото. — Да, осмелявам се да ви кажа това, защото се разбираме много добре: колкото по-силна и искрена е любовта, толкова по-заблудена и тайнствена трябва да е тя. Нека не казваме тайната си на никого.

— О, мене не ме смятайте за някого! — измърмори дядо Горио.

— Вие знаете много добре, че вие и ние сме едно и също.

— А-ха! Тъкмо това исках. Няма да ми обръщате внимание, нали? Ще идвам, ще си отивам като добър дух, който се намира навсякъде и за който знаят, че е тук, без да го виждат. Е добре, Делфинет, Нинет, Дедел! Нямах ли право, като ти казвах: „Има едно хубаво жилище на улица «Артоа», да го обзаведем за него!“ Ти не искаше. А! Ето че аз създадох радостта ти, както създадох и тебе. За да бъдат щастливи, бащите трябва винаги да дават. Непрекъснатото даване прави човека баща.

— Какво казахте? — запита Йожен.

— Да, тя не искаше, страхуваше се да не почнат да се говорят глупости, сякаш светът струва колкото щастиято. Обаче всички жени копнеят да направят това, което тя направи...

Дядо Горио си говореше сам; госпожа дьо Нюсенжен бе завела Растиняк в кабинета, отдето се чу целувка, колкото и лека да беше тя. И тази стая, както и цялото жилище, бе наредена с вкус, на който не липсваше нищо.

— Правилно ли са отгатнати желанията ви? — каза тя, като се върна в салона, за да седне на масата.

— Да — каза той, — много правилно. Но уви! Аз чувствам толкова много този съвършен разкош, тези прекрасни сбъднати мечти, цялата поезия на младия и изящен живот, че ги заслужавам; но не мога да ги приема от вас, понеже съм още много беден, за да...

— Ах, вие вече ми противоречите — каза тя с шеговито властен тон, като направи същевременно една от ония хубави гримаси, които

правят жените, когато искат да се надсмеят над някое угризение, за да го разсеят по-лесно.

Този ден Йожен много сериозно беше мислил и арестуването на Вотрен, като му посочи дълбочината на пропастта, в която без малко щеше да се търколи, дойде тъкмо навреме, за да подкрепи благородните му чувства и неговата изтънченост, затова той не можеше да отстъпи пред това изкушение от благородните си убеждения. Обзе го дълбока тъга.

— Как! Вие отказвате? — извика госпожа дьо Нюсенжен.

— Знаете ли какво значи един такъв отказ? Вие се съмнявате в бъдещето, не смееете да се свържете с мене. Страхувате се, че ще изневерите на любовта ми... Щом вие ме обичате и щом аз... ви обичам, защо отбягвате такива дребни задължения? Ако знаехте с какво удоволствие се залових с нареждането на това ергенско жилище, нямаше да се двоумите и щяхте да ми поискате прошка. Имах ваши пари, употребих ги добре, и толкова. Вие мислите, че сте голям, а сте малък. Вие искате много повече... (Ах — възкликна тя, като долови страстния поглед на Йожен.) и правите въпрос от нищо и никакви работи. Щом не ме обичате, о, тогава не приемайте. Съдбата ми зависи от една само дума. Говорете. Но, татко, убедете го — добави тя, като се обърна към баща си, след като помълча малко. — Да не мисли, че аз съм по-безчувствена от него по въпроса за нашата чест!?

Застиналата усмивка не слизаше от устата на дядо Горио, който слушаше с удоволствие тази мила кавга.

— Дете! Вие сте застанали пред прага на живота — продължи тя, като улови Йожен за ръката, — намирате една непреодолима за мнозина преграда, една женска ръка я отстранява, а вие се отдръпвате! Но вие ще имате успех, ще притежавате огромно богатство, успехът е написан върху прекрасното ви чело. Не ще ли можете да ми върнете тогава това, което днес ви давам в заем? Някога жените не са ли подарявали на рицарите си доспехи, шпаги, шлемове, ризници, коне, за да се бият от тяхно име по турнирите? Слушайте, Йожен, вещите, които ви предлагам, са временното оръжие, сечивата, необходими за този, който иска да представлява нещо. Таванчето, в което живеете, ако прилича на стаята на баща ми, е много хубаво, нали! Но няма ли да вечеряме? Да ме натъжи-те ли искате? Отговорете де! — каза тя, като

му разтърси ръката. — Боже мой, татко, убеди го или си отивам и никога вече няма да ме види.

— Ще го убедя — каза дядо Горио, като се изтръгна от унеса, в който бе изпаднал. — Драги господин Йожен, вие ще вземете пари заем от някакъв евреин, нали?

— Ще трябва да направя това! — каза той.

— Така, пипнах ви — продължи старецът, като извади един лош, износен кожен портфейл. — Аз станах евреин и платих всички ваши сметки, ето ги. За всичко, което се намира тук, вие не дължите нищо. Сумата не е особено голяма — най-много пет хиляди франка. Давам ви ги заем. Ще напишете на късче хартия разписка и по-късно ще ми ги върнете.

Сълзи потекоха от очите на Йожен и Делфина — двамата се спогледаха изненадани.

Растиняк стисна ръката на стареца.

— Е, какво? Нали сте мои деца? — каза дядо Горио.

— Но, мили татко, как направихте всичко това? — запита госпожа дьо Нюсенжен.

— Много просто — отговори той. — Като те убедих да го прибереш при себе си и те видях да купуваш вещи като за младоженка, си казах: „Тя няма да може да се справи сама!“ Адвокатът каза, че делото, което ще заведе против мъжа ти, за да го принуди да ти върне състоянието, ще продължи повече от шест месеца. Добре, тогава продадох своята доживотна годишна рента от хиляда триста и петдесет ливри; с петнадесет хиляди уредих хиляда и двеста франка, умело вложени пожизнени ренти, а с останалите пари, мои деца, платих на вашите търговци. Наех си ей там горе една стая за петдесет екю годишно, с четиридесет су дневно ще живея като принц, дори ще ми остава нещо. Други разноски нямам, дрехи почти не ми трябва. Петнадесет дни вече как се усмихвам под мустак и си казвам: „Колко ще бъдат щастливи!“ Е, кажете, не сте ли щастливи?

— Ах, татко, татко! — каза госпожа дьо Нюсенжен и скочи на коленете на баща си.

Тя го обсипа с целувки, погали бузите му с русите си коси и сълзите ѝ закапаха върху светналото му и подмладено лице.

— Мили татко, вие сте истински баща! Не, няма под небето друг баща като вас. Йожен ви обичаше и преди това, а колко ли ще ви обича

сега!

— Деца мои — каза дядо Горио, който от десет години не бе почувствал сърцето на дъщеря си да тупти до неговото сърце, — Делфинет, нима искаш да умра от радост? Клетото ми сърце ще се пръсне! Е, господин Йожен, разплатихме ли се вече.

И старецът прегърна дъщеря си така силно, така буйно, че тя извика:

— Ах, заболя ме!

— Заболя ли те? — каза той, като побледня.

Той я изгледа със свръхчовешка мъка. За да нарисуваме както трябва лицето на този Христос на бащинството, би трябвало да търсим сравнения в картините, които майсторите на четката са създали, за да представят страданията, които Спасителят на хората е понесъл за благо на света. Дядо Горио целуна много нежно колана, който бе притиснал с ръката си.

— Не, не, не те заболя, нали? — продължи той да я разпитва с усмивка. — Мене ме заболя от твоя вик. Всичко това струваше по-скъпо — пошепна той на дъщеря си, като ѝ целуна внимателно ухото, — обаче трябва да го заблудим, иначе ще се разсърди.

Йожен беше потресен пред неизчерпаемата самоотверженост на този човек и го гледаше с такова добродушно възхищение, което за младите е цяла вяра.

— Ще бъда достоен за всичко това! — извика той.

— О, Йожен, това, което казахте, е толкова хубаво!

И госпожа дъо Нюсенжен целуна студента по челото.

— Заради тебе той се отказа от госпожица Тайфер и от милионите ѝ — каза дядо Горио. — Да, девойката ви обичаше, а сега, когато брат ѝ умря, тя е богата като Крез.

— Ах, защо ѝ разказвате това? — извика Растиняк.

— Йожен — пошепна, му Делфина на ухото, — аз вече съжалявам за днешната вечеря! Ах, аз ще ви обичам много и винаги ще ви обичам!

— Този ден е най-хубавият за мене, откак се омъжихте — каза дядо Горио. — Господ може да ми изпрати колкото мъки си иска, стига само да не са от вас, и аз ще си кажа: „Тази година през месец февруари аз бях в продължение на един миг по-щастлив, отколкото могат да бъдат щастливи хората през целия си живот.“ Погледни ме,

Фифин — каза той на дъщеря си. — Много е хубава, нали? Кажете ми, срещали ли сте други жени с нейния хубав цвят на лицето и с такава малка трапчинка? Не, нали? Е добре, аз съм създал тази прекрасна жена. Отсега нататък, когато бъде щастлива с вас, тя ще стане много по-хубава. Ако ви трябва моето местенце в рая, съседа — каза той, — отстъпвам ви го — аз мога да отида и в ада. Хайде да се храним, да се храним — продължи той, като не знаеше вече какво говори, — тук всичко е наше!

— Милият татко!

— Ако знаеше, дете мое — каза той, като стана, приближи се до нея, улови главата ѝ и я целуна по косата, точно в средата, където тя се разделяше на две плитки, — ако знаеш колко щастлив можеш да ме направиш, и то с толкова малко! Идвай понякога да ме виждаш, аз ще съм там горе, ще трябва да направиш само една крачка. Дай ми дума, хайде!

— Да, мили татко!

— Повтори пак!

— Да, добри ми татко!

— Мълчи, ако остане на мене, ще те накарам да ми го повтаряш сто пъти. Хайде да вечеряме.

Цялата вечер премина в детинщини и дядо Горио беше също така палав като другите. Той лягаше в нозете на дъщеря си, за да ги целува; гледаше я продължително в очите; търкаше главата си в роклята ѝ, с една дума, вършеше лудории като млад и нежен любовник.

— Виждате ли — каза Делфина на Йожен, — когато баща ни е при нас, трябва да бъдем само негови. А това понякога много ще ни стеснява.

Йожен, който вече няколко пъти изпита чувството на ревност, не можеше да не одобри думите ѝ, които таяха зародиша на пълна неблагодарност.

— А кога ще бъде готово жилището? — попита Йожен, като огледа стаята. — Значи, тази вечер ще трябва да се разделим?

— Да, но утре ще дойдете да вечеряте с мене — каза тя хитро. — Утре е ден на *Италианците*.

— Аз ще отида в партера! — каза дядо Горио.

Беше полунощ. Колата на госпожа Нюсенжен чакаше. Дядо Горио и студентът се върнаха в пансиона „Воке“, като се разговаряха

по пътя за Делфина с все по-нарастващ възторг, който предизвика любопитна словесна борба между тях две неудържими страсти. Йожен не можеше да скрие от себе си, че любовта на бащата, неосквернявана от никаква лична облага, засенчва неговата любов със своята чистота и със силата си. Кумирът бе всякога хубав и чист в очите на бащата, обожаването му растеше със спомените от миналото и надеждите в бъдещето. Намериха госпожа Воке сама, седнала до печката между Силвия и Кристоф. Старата собственица на пансиона приличаше на Марийъ всред развалините на Картаген. Тя очакваше единствените двама пансионери, които ѝ бяха останали, като споделяше тъгата си със Силвия. Макар че лорд Байрон е приписал на Тасо доста хубави жалби, те са много по-малко правдиви от жалбите, които излизаха от устата на госпожа Воке.

— Значи, утре сутринта, Силвия, ще направиш само три чаши кафе. Ох! Опустя ми къщата, как да не ми се къса сърцето? Какъв ще бъде животът без пансионерите ми? Никакъв. Къщата ми остана без хора. В празна къща няма живот. Какво сгреших пред Бога, че ме сполетяха всички тези нещастия? Запасът ни от фасул е за двадесет души. Да влезе полиция в къщата ми! Значи, сега ще ядем само картофи. Ще трябва да уволня Кристоф!

Савоецът, който бе заспал, се сепна и извика:

— Какво обичате, госпожо?

— Горкото момче, то е вярно като куче! — каза Силвия.

— Сега е мъртъв сезон, сега всеки се е настанил. Отде ще намеря пансионери? Ще се побъркам! И тази вещица Мишо-но, която ми взе Поаре! Какво ли му правеше, та привърза към себе си този човек, да тича подире ѝ като кученце?

— Ах, госпожо — поклати глава Силвия, — старите моми знаят много хитрини.

— Бедният господин Вотрен, когото изкараха каторжник — продължи вдовицата, — да си кажа право, Силвия, още не мога да повярвам това. Такъв весел човек, който пиеше „Глория“ за петнадесет франка на месец и си плащаше винаги честно и почтено.

— И който имаше такава широка ръка! — добави Кристоф.

— Тук трябва да има грешка! — заяви Силвия.

— Не, той сам призна — продължи госпожа Воке, — И като си помисля, че всичко това стана в моя дом, в един квартал, където не

минава жива душа! Честна дума, струва ми се, че сънувам. Защото, виждаш ли, видяхме какво стана с Людовик XVI, видяхме падането на императора, видяхме го как се върна и падна отново, всичко това бе в реда на възможното. Но това не може да се случи със семейните пансионери. Без крал може, но без ядене не може; и когато това стане с една почтена жена, родена дъо Конфлан, която храни пансионерите си винаги с хубави гозби, навярно е настанал краят на света... Но, разбира се, това е краят на света!

— А като си помисли човек, че госпожица Мишоно, която ви докара цялата тая пакост, ще вземе, както казват, хиляда екю рента! — извика Силвия.

— Не ми говори за нея, тя е истинска престъпница! — каза госпожа Воке. — И на всичко отгоре отива у госпожа Бюно. Но тя е способна на всичко. Тя е вършила ужасни неща, убивала е, краля е на времето си. Тя трябваше да бъде изпратена в каторгата на мястото на този нещастен мил човек.

— Ах, ето моите двама верни! — въздъхна вдовицата.

Двамата верни, които едва си спомняха за бедствията на пансиона, казаха на госпожа Воке без заобикалки, че ще отидат да живеят на Шосе д'Антен.

— Ах, Силвия — изохка вдовицата, — това е краят! Господа, вие ми нанесохте смъртоносен удар, който ме порази право в стомаха! Тук ми легна тежък камък. Честна дума, ще полудея! Какво ще правя с фасула? Ах, ако остана тук сама, ти, Кристоф, ще ни напуснеш още утре. Сбогом, господа, лека нощ!

— Какво й стана? — запита Йожен Силвия.

— Ех, всички напуснаха пансиона след тая случка. Умът й се размъти. Чувам я, че плаче. Плачът ще я облекчи. За пръв път пролива сълзи, откак съм на служба у нея.

На следния ден госпожа Воке, както сама се изрази, *се вразуми*. Макар че бе наскърбена като жена, която бе изгубила всичките си пансионери и с това бе разстроила целия си живот, тя запази всичкия си разум и показа какво значи истинска скръб, дълбока скръб, скръб от накърнени интереси и нарушени навици. И наистина последният поглед, който хвърля един любовник към мястото, където е живяла любимата му, не е по-тъжен от погледа на госпожа Воке върху празната трапеза. Йожен я утеши, като й съобщи, че Бианшон, който

след няколко дни свършваше практиката си в болницата, навярно ще дойде на неговото място, че чиновникът в музея често изказвал желание да живее в стаята на госпожа Кутюр и че след няколко дни госпожа Воке ще има отново същото число пансионери.

— Дано Бог ви чуе, драги господине, но нещастieto се е вмъкнало тук. Няма да минат десет дни и смъртта ще дойде, ще видите — каза тя, като хвърли зловец поглед в столовата. — Кого ли ще вземе тя?

— Добре ще е да побързаме с преместването — пошепна съвсем тихо Йожен на дядо Горио.

— Госпожо — втурна се уплашена Силвия, — от три дни не съм виждала Мистигрис.

— Ах, ако е умрял котаракът ми, ако ни е напуснал, аз...

Нещастната вдовица не довърши, сплете ръце и се строполи на гърба на креслото си като поразена от тази страшна прокоба.

Към обяд, в часа, по който раздавачите идеха в квартала на Пантеона, Йожен получи писмо в изящен плик, подпечатано с герба на Босеан. В него имаше покана за господин и госпожа дьо Нюсенжен за големия бал у виконтесата, който беше оповестен преди месец. Към поканата бе прибавено и писъмце за Йожен...

„Помислих си, господине, че с удоволствие ще станете изразител на чувствата ми към госпожа дьо Нюсенжен; изпращам ви поканата, за която ме помолихте, и ще бъда очарована да се запозная със сестрата на госпожа дьо Ресто. И тъй, доведете тази прекрасна жена и постъпете така, че тя да не спечели цялото ви приятелство, защото вие ми дължите голяма част от чувствата си като отплата на моето приятелство към вас.

Виконтеса дьо Босеан“

„Да, госпожа дьо Босеан ми казва доста ясно — помисли си Йожен, като прочете повторно писъмцето, — че не желае да вижда барон дьо Нюсенжен.“

Той отиде бърже у Делфина, щастлив, че ще ѝ достави радост, за което сигурно щеше да получи наградата си. Госпожа дьо Нюсенжен

беше в банята. Растиняк почака в будоара, измъчван от нетърпението, присъщо на млад и буен младеж, който бърза да завладее любимата, предмет на възжеланията му от една година. Това са вълнения, които младите хора преживяват само веднъж в живота си. Първата жена, истинската жена, към която се привързва един мъж, т.е. тази, която му се представя във всички си блясък, който парижкото общество изисква, такава жена никога няма съперница. Любовта в Париж не прилича по нищо на любовта другаде. Тук нито жените, нито мъжете се лъжат от показните бляскави изложби, на които от приличие всеки излага своята уж безкористна привързаност. Тук една жена не трябва да задоволява само сърцето и чувствата, тя знае много добре, че трябва да изпълни още много други задължения по отношение на хилядите суетности, от които се състои животът. Любовта особено тук е предимно самохвалство, тя е безочлива, разточителна, нечестна и бляскава. Щом всички жени от двореца на Людовик XIV са завиждали на госпожица дьо ла Валиер, че е могла да увлече дотолкова великия крал в чувствата му, та той да забрави, че всеки негов маншет струва хиляда екю и да ги къса, за да улесни раждането на дук дьо Вермандоа, какво може да се иска от останалите хора? Бъдете млади, богати и знатни, бъдете и щастливи, ако можете; колкото повече благовония кадите пред своя кумир, ако имате кумир, толкова по-благодарен ще бъде той към вас. Любовта е религия и култът ѝ трябва, да струва по-скъпо, отколкото на всички други религии. Тя минава бърже и минава като уличник, който иска да отбележи пътя си с разрушения. Разкошът на чувствата е поезията на мансардите; какво би станало с любовта без това богатство? Ако има изключения на тия драконовски закони на парижкия кодекс, те се срещат в усамотението, в душите, които не са се оставили да бъдат увлечени от социалните доктрини, които живеят край бързоструен извор, който не пресъхва, който, верни на своите зелени сенки, блажени, че слушат езика на безкрая, писан за тях във всяко нещо и който те намират в себе си, търпеливо чакат крилата си и окайват ония, която са на земята. Но Растиняк, както повечето млади хора, които предварително са вкусили от величието, искаше да се представи в пълно въоръжение върху арената на света; той се бе заразил от треската му и може би се чувстваше силен да го завладее, без обаче да познава нито средствата, нито целта на това честолюбие. Когато няма чиста и свята любов, която запълва живота, такава жажда

за власт може да се превърне в нещо хубаво стига само човек да се отърси от всякаква лична облага и да си създаде за цел величието на някоя страна. Но студентът още не бе стигнал до точката, от която човек може да наблюдава течението на живота и да го преценява. Той още не се беше отърсил от чара на свежите и приятни идеи, които покриват като със зеленина младостта на възпитаните в провинцията деца. Той постоянно се колебаеше да премине парижкия Рубикон. Въпреки горещото си любопитство той бе запазил няколко тайни мисли от щастливия живот, който води в своя замък истинският благородник. Но тези последни колебания изчезнаха преди един ден, щом се намери в собственото си жилище. Като се наслаждаваше на материалните облаги на богатството, както се ползваше отдавна от нравствените облаги, които дава произходът, той се измъкна от кожата си на провинциалист и тихичко зае положение, в което виждаше едно прекрасно бъдеще. Затова, докато очакваше Делфина, отпуснат лениво в този хубав будоар, който ставаше донякъде и негов, той намираше, че е толкова далече от дошлия преди година в Париж Растиняк, щото, като го разглеждаше с някакъв душевен поглед, се питаше дали приличаше сега поне малко на себе си.

— Господжата е в стаята си — му каза Тереза и той трепна.

Завари Делфина простряна на канапенцето си край камината, свежа, отпочинала. Като я гледаше така излегната върху вълните на муселина, той не можеше да не я сравни с ония хубави индийски растения, чийто плод е в самия цвят.

— Ето ви и вас — каза тя развълнувана.

— Познайте какво ви нося! — каза Йожен, като седна до нея и улови ръката ѝ, за да я целуне.

Като прочете поканата, госпожа дьо Нюсенжен радостно трепна. Тя обърна към Йожен влажните си очи и обгърна с ръцете си шията му, за да го привлече към себе си в пристъп на суетно задоволство.

— И вие ли (ти — прошепна тя на ухото му, — но Тереза е в тоалетната ми стая, да бъдем предпазливи), вие ли сте този, комуто дължа това щастие? Да, мога да нарека това щастие. А щом е спечелено чрез вас, не е ли нещо повече от тържество на самолюбието? Никой не искаше да ме представи в това общество. В този миг вие навярно ме намирате дребнава, празна, лекомислена като парижанка, но знайте, приятелю мой, че съм готова да пожертвам

всичко за вас и че ако сега по-страстно от всякога желая да живея в предградието „Сен Жермен“, то е, защото вие ще бъдете там.

— Не мислите ли — каза Йожен, — че госпожа Босеан сякаш иска да ми каже, че не се надява да види на бала си господин дьо Нюсенжен?

— Разбира се — каза баронесата, като подаде на Йожен писмото. — Тези дами са рядко дръзки. Но няма значение, аз ще отида. Сестра ми ще бъде там; зная, че си шие великолепен тоалет. Йожен — продължи тя тихо, — тя отива там, за да разсее някакви ужасни подозрения. Вие не знаете какви слухове се носят за нея! Нюсенжен ми каза тази сутрин, че вчера говорили в клуба, без да се стесняват. Боже мой, от какво зависи честта на жените и на семействата. Почувствах се засегната, оскърбена в лицето на нещастната си сестра. Според някои хора господин дьо Траи подписал полици за сто хиляди франка, почти всички просрочени, за което щял да бъде съден! Изпаднала в такова отчаяно положение, сестра ми продала брилянтите си на един евреин, онези хубави брилянти, които навярно сте виждали и които са останали от майката на господин дьо Ресто. С други думи, от два дни се говорело само за това. Сега разбирам защо Анастаси си е поръчала рокля от ламе и иска да привлече върху себе си всички погледи у госпожа дьо Босеан, като се яви с всичкия си блясък и с брилянтите си. Но аз не искам да падна по-долу от нея. Тя всякога е гледала да ме унизи, никога не е била добра към мене, а аз съм й правила толкова добрини, винаги съм й давала пари, когато е имала нужда... Но да оставим другите; днес искам да бъда напълно щастлива...

Часът беше един след полунощ, а Растиняк все още се намираще у госпожа дьо Нюсенжен. Най-после след едно пламенно сбогуване, след сбогуване, пълно с обещания за бъдещи радости, тя му каза тъжно:

— Толкова съм страхлива, толкова съм суеверна, наречете предчувствията ми, както искате, но треперя от страх да не заплатя щастието си с някоя ужасна беда.

— Дете! — каза Йожен.

— Ах! Тази вечер наистина съм дете — засмя се тя.

Йожен се върна в пансиона „Воке“ с увереността, че ще го напусне на другия ден; из пътя той се предаде на онези прекрасни

мечти, изпитвани от всички млади хора, крило още пазят на устните си
лъха на щастието.

— Е, какво? — запита дядо Горио, когато Растиняк мина край
вратата му.

— Утре — отговори Йожен, — утре ще ви разкажа всичко.

— Всичко, нали? — извика старецът. — Легнете си сега! От утре
ще заживеем нашия щастлив живот.

[1] Намек за името му. *Poire* на френски значи круша. Бел. пр. ↑

[2] *Лафит* — марка вино, а също и името на голям френски
банкер, министър на финансите след Юлската революция. Бел. пр. ↑

[3] *Col tempo* (итал.) — с време. Бел. пр. ↑

IV. СМЪРТТА НА БАЩАТА

На другия ден Горио и Растиняк чакаха само благоволенieto на носача, за да напуснат пансиона, когато към обяд изтрополи кола, която спря точно пред входа на пансиона „Воке“ на улица „Нъов Сент Женевиев“. От колата слезе госпожа дъо Нюсенжен и запитва дали баща ѝ е още в пансиона. Силвия ѝ каза, че е още тук, и тя бърже се изкачи по стълбите. Йожен беше в стаята си, без съседът му да знае това. През време на закуската той бе помолил дядо Горио да пренесе вещите му, като му каза, че към четири часа ще се намерят на улица „Артоа“. Но докато старецът търсеше носачи, Йожен, след като се мярна в университета за проверката, се върна, без да го усети някой, за да прегледа сметката си с госпожа Воке, защото не искаше да оставя тази работа на Горио, който в своето увлечение сигурно щеше да плати вместо него. Госпожа Воке бе излязла. Йожен се качи в стаята си, за да види дали не е забравил нещо, и много се зарадва, че му бе дошла на ум тази мисъл, като видя в чекмеджето на масата си полицата, която бе дал на Вотрен и която бе захвърлил безгрижно в деня, когато я изплати. Понеже нямаше огън, той се готвеше да я разкъса на парченца, но понеже позна гласа на Делфина, не пожела да вдига никакъв шум и се спря да чуе какво ще каже, като си мислеше, че тя не може да има никаква тайна от него. Но още като чу първите ѝ думи, той намери, че разговорът между бащата и дъщерята е много интересен и продължи да слуша.

— Ах, татко — каза тя. — Дано си се сетил да поискаш сметка за богатството ми навреме, та да не бъда разорена. Мога ли да говоря свободно?

— Да, вкъщи няма никого — каза дядо Горио с изменен глас.

— Какво ти става, татко? — запитва госпожа дъо Нюсенжен.

— Ти току-що ме удари със секира по главата-отговори старецът.
— Нека Бог ти прости, чедо мое! Ти не знаеш колко те обичам; ако знаеше, нямаше да ми говориш така изведнъж такива неща, особено ако положението не е отчаяно. Какво ти е наложило впрочем да

дойдеш тук, като знаеш, че след малко щяхме да бъдем на улица „Артоа“?

— Ах, татко, може ли човек да обмисля първите си постъпки, когато го е постигнало нещастие? Аз съм като луда! Вашият адвокат ни откри малко по-рано нещастieto, което сигурно щеше да избухне по-късно. Старата ви търговска опитност ще ни потрябва и аз изтичах да ви намеря, както човек се лови за сламка, когато се дави. Когато господин Дервил видял, че Нюсенжен му създава хиляди пречки, заплашил го, че ще заведе дело против него, като му казал, че скоро ще получи решение от председателя на съда. Тази сутрин Нюсенжен дойде при мене и ме запита дали не съм решила да разоря и себе си, и него. Отговорих му, че не разбирам нищо от тия работи, че имам едно състояние, че трябва да се ползвам от него, а всичко, което се отнася до тоя спор, е работа на моя повереник; от това аз не разбирам нищичко и не бих могла и да разбере. Нали вие ме посъветвахте да говоря така?

— Да! — отговори дядо Горио.

— След това — продължи Делфина — той ме посвети в своите работи. Бил вложил всички свои и мои капитали в току-що започнати предприятия, за които станало нужда да вложи и големи суми в чужбина. Ако го заставя да ми върне зестрата, той ще бъде принуден да се обяви в несъстоятелност, а ако почакам една година, дава ми честна дума, че ще ми върне състоянието в двойни и тройни размери, като вложи капиталите ми в покупката на недвижими имоти, които в края на краищата ще бъдат мои. Той говореше искрено, драги татко, и ме изплаши. Поиска ми прошка за поведението си, даде ми свобода в живота, разреши ми да си живея, както си искам, само при едно условие: да му дам неограничени права да ръководи сделките от мое име. За да ми докаже честните си намерения, обеща ми да вика всеки път, когато пожелае, господин Дервил, за да проверява дали книжата, по силата на които ще ме направи собственица, са изготвени правилно. С една дума, той ми се предаде с вързани ръце и крака. Поиска да управлява още две години предприятието и ме помоли да не харча за себе си нищо повече от онова, което той ми отпуска. Даде ми доказателство, че всичко, което може да направи, ще е да запази външно благосъстояние, че вече се е разделил с танцовачката си, че щял да бъде принуден да прави тайно извънредно голяма икономия, за да доведе докрай своите предприятия, без да накърни доверието си. Аз

се отнесох с него грубо, поставих всичко под съмнение, за да го изкарам из търпение и да науча нещо повече: той ми показа книгите си и в края на краищата заплака. Никога не бях виждала мъж в такова състояние. Той си бе изгубил ума, говореше, че ще се самоубие, бълнуваше. Просто го съжалих.

— И ти вярваш на тия празни приказки?... — извика дядо Горио. — Той се преструва! Имал съм работа с много германци; тези хора почти всички са искрени, чистосърдечни, но когато под маската на откровеност и добродушие намислят да хитруват и шмекеруват, надминават всички. Мъжът ти те лъже. Той разбира, че е поставен натясно, преструва се на мъртъв, иска да бъде по-голям господар под твоето име, отколкото е под своето. Той ще се възползва от този случай, за да се предпази, ако търговията му не върви. Той е хитър и вероломен; той е подлец. Не, не, аз няма да отида в гробищата и да оставя дъщерите си на улицата. Още разбирам нещо от сделки. Той казва, че е вложил средствата си в предприятия; добре, той трябва да има за тези предприятия ценни книжа, разписки, договори! Нека ги покаже и да разчисти сметките си с тебе. Ние ще изберем по-доходни сделки, ще опитаме щастието си и ще имаме ценни книжа на наше име, на името на *Делфина Горио, съпруга на барон дьо Нюсенжен, разделена поимуществено*. Та той за глупци ли ни смята? Или вярва, че ще мога да понеса и два дни мисълта да те оставя без средства, без залък хляб! Не ще я понеса нито един ден, нито една нощ, нито два часа! Не бих могъл да живея, ако тази мисъл излезе истина. Какво! Работил съм цели четиридесет години от живота си, носил съм чували на гърба си, обливал съм се в пот, понасял съм цял живот лишения заради вас, ангели мои, които правехте за мене всеки товар, всяка работа лека, а днес богатството ми, животът ми да се превърнат в дим! Бих се пръснал от яд. Кълна се във всичко най-свято на земята и на небето, че ще изкараме всичко на бял свят, ще проверим книгите, касата, предприятията! Няма да спя, няма да си лягам, няма да ям, докато не се уверя, че състоянието ти е непокътнато. Слава Богу, че богатството ви е разделено; твой повереник ще бъде господин Дервил, за щастие той е честен човек. Кълна се в Бога! Ти ще имаш милиончето си, своите петдесет хиляди ливри годишен доход до края на живота си или пък ще вдигна такъв шум, та да се чуди цял Париж. Ако съдът ни онеправдае, ще се оплача в камарата. Мисълта, че ти си

спокойна и задоволена парично, облекчаваше всичките ми болки, смекчаваше мъката ми. Парите са животът. Парите са всичко. Какво ни пее тогава този елзаски пън? Делфина, не отстъпвай нито сантиметър на този глупак, който те е оковал във верига и те направи нещастна... Ако се нуждае от тебе, ще го обвържем здравата и ще му дадем да се разбере. Боже мой, главата ми е в огън, в черепа ми нещо гори. Моята Делфина стигнала до просяшка тояга. О, моя Фифина! Дявол да го вземе! Къде са ръкавиците ми? Хайде да вървим! Искам да видя веднага всичко: и книгите, и сделките, и касата, и кореспонденцията. Ще се успокоя само когато ми се докаже, че състоянието ти не се намира в опасност и като видя това със собствените си очи.

— Драги ми татко, бъдете благоразумен. Ако вложите в тази работа и най-малко желание да му отмъстите и се отнесете враждебно към него, аз съм изгубена. Той ви познава, той намира напълно естествено, че по ваше внушение се безпокоя за богатството си; но кълна ви се, той го държи в ръцете си и пожела да го държи. Той, злодеят, е способен да избяга с целия капитал и да ни остави с празни ръце! Той знае много добре, че аз самата няма да го преследвам и да очерня името, което нося. Той е същевременно силен и слаб. Аз обмислих всичко. Ако го притиснем до стената, ще бъде разорена.

— Тогава той е изменник?

— Да, татко — каза Делфина, като се тръшна на един стол и заплака. — Не исках да ви кажа това, за да не ви наскърбя, че сте ме омъжили за такъв човек! Тайният му живот и съвестта, душата и тялото, всичко в него е порочно! Това е ужасно, мразя го и го презирам. Да, не мога вече да уважавам този подъл Нюсенжен след всичко, което ми каза. Човек, който може да се впуска в такива търговски сметки, за каквито той ми говори, няма никаква съвест и страховете ми произлизат от онова, което прочетох ясно в душата му. Той, моят мъж, чисто и просто ми предложи свобода — нали знаете какво значи това, — ако се съглася в случай на нещастие да бъде оръдие в ръцете му, с една дума, ако се съглася да бъде подставено лице.

— Но нали има закони! Има площад Грев за такива зетьове! — възкликна дядо Горио. — Ако не се намери палач, аз сам ще му отсека главата.

— Не, татко, против него няма закони. Чуйте с две думи какво каза той, като изключим заобикалките, с които си служеше: „Или всичко ще бъде загубено и вие ще останете без пукната пара, ще бъдете разорена, защото не ще мога да избира друг съучастник освен вас, или пък ще ме оставите да изкарам предприятията си на добър край.“ Ясно ли е? Той държи още на мене. Моята женска честност го успокоява: той знае, че ще му оставя неговото състояние и ще се задоволя само със своето. Трябва, да се съглася да вляза в едно безчестно и крадливо съдружие, за да не бъда разорена. Той купува съвестта ми и ми я плаща, като ме оставя да бъда свободна жена на Йожен. „Позволявам ти да прегрешаваш, но ти ме остави да върша престъпления, като разорявам сиромасите!“ Не са ли още доста ясни тези думи? Знаеш ли какво нарича той да правиш сделки? Купува празни места на свое име, после ги дава на подставени лица да строят там къщи. Тия хора се уговарят за постройките на къщите с предприемачи, на които плащат с дългосрочни полици, и срещу малка сума дават разписка на мъжа ми, който става собственик на къщите им, а тия хора се обявяват в несъстоятелност пред излъганите предприемачи. Името на предприятието „Нюсенжен“ е служило за заблуждаване на бедните строители. Разбрах това. Разбрах също така, че за да докаже в случай на нужда, че има големи плащания, Нюсенжен е превел грамадни суми в Амстердам, в Лондон, в Неапол и Виена. Как ще сложим ръка на тях?

Йожен чу как дядо Горио тежко падна на колене, навярно на пода в стаята си.

— Боже мой, какво направих с тебе? Дъщеря ми в ръцете на този мерзавец! Той ще поиска от нея всичко, каквото пожелае. Прощавай, дъще! — извика старецът.

— Да, аз паднах в пропаст и може би и вие сте виновен — каза Делфина. — Ние сме толкова безразсъдни, когато се омъжваме. Не познавам нито живота, нито сделките, нито мъжете, нито нравите! Бащите ни трябва да мислят вместо нас. Мили татко, аз не ви упреквам в нищо, простете ми тези думи. Само аз съм виновна за това. Не, не плачете, татко — каза тя, като целуна баща си по челото.

— И ти не плачи, моя малка Делфина. Дай да изсуша с целувки сълзите на очите ти. Успокой се! Аз ще се впрегна мъжки и ще разплета конците, които твоят мъж е заплел.

Не, оставете на мене тази работа; аз ще съумея да го оправя. Той ме обича и аз ще се възползвам от властта си над него, за да го накарам да вложи в най-скоро време на мое име някои капитали в имоти. Може би ще го убедя да купи на мое име имението „Нюсенжен“ в Елзас, той държи на него. Елате само утре да проверите книгите и сделките му. Господин Дервил не разбира нищо от търговия... Или не, не идвайте утре. Не искам да се тревожа. Балът на госпожа дьо Босеан е в друг ден, искам да се пазя, да бъде хубава, освежена, та моят мил Йожен да се гордее с мене!... Хайде да видим стаята му.

В това време една кола спря на улица „Ньов Сент Женевиев“ и след малко по стълбите се чу гласът на госпожа дьо Ресто, която питаше Силвия:

— Баща ми вкъщи ли си е?

Това щастливо обстоятелство спаси Йожен, който вече мислеше да си легне и да се престори, че спи.

— Ах, татко, говорил ли ви е някой нещо за Анастрази? — попита Делфина, като позна гласа на сестра си. — Както изглежда и в нейното семейство стават доста странни неща.

— Какво? — каза дядо Горио. — Значи, краят ми е настъпил. Бедната ми глава не ще понесе две нещастия.

— Добро утро, татко — каза контесата, като влезе. — А, и ти ли си тук, Делфина? Госпожа дьо Ресто сякаш се смути, като видя сестра си.

— Добро утро, Нази — каза баронесата. — Чудно ли ти се вижда, че съм тук? Аз се виждам с баща си всеки ден.

— Откога?

— Ако и ти беше идвала, щеше да знаеш.

— Не се заяждай, Делфина — каза плачливо контесата. — Много съм нещастна, изгубена съм, да, съвсем съм изгубена този път, бедни ми татко!

— Какво ти е, Нази? — възкликна дядо Горио. — Кажи ни всичко, чедо мое. Тя побледня! Делфина, помогни й, бъди добра към нея, ще те обичам още повече, ако мога!

— Моя клета Нази — каза госпожа Нюсенжен, като накара сестра си да седне, — говори, само ние двамата ще те обичаме винаги достатъчно много, за да ти простим всичко. Както виждаш, семейните чувства са най-трайни.

Тя ѝ даде да помирише някакви соли и контесата се съвзе.

— Ще умра от всичко тава — каза дядо Горио. — Хайде — продължи той, като разрови торфа в камината, — приближете се и давете. Студено ми е. Какво ти е, Нази? Говори по-бърже, ти ме убиваш...

— Моят мъж — каза нещастната жена — знае всичко. Спомнете ли си, татко, за онази полица на Максим преди известно време? Тя не беше първата. Бях изплатила вече много такива полица. Около началото на януари господин дьо Траи ми изглеждаше особено тъжен. Той не ми казваше нищо, но и най-малката дреболия е достатъчна, за да прочетеш в сърцето на тези, които обичаш; после има и предчувствия. С една дума, той беше по-мил, бе по-нежен от всеки друг път и аз бях по-щастлива. Бедният Максим! После ми каза, че се прощавал мислено с мене, че искал да си пръсне черепа! Най-после толкова разпитвах, толкова го молих, стоях два часа на колене пред него... и той ми каза, че дължи сто хиляди франка! Ах, тате, сто хиляди франка! Полудях! Вие нямате, бях измъкнала всичко...

— Не — каза дядо Горио, — не можех да ги намеря, освен да ги открадна. Но щях да ги открадна, Нази! Ще открадна.

Като чуха тези тъжни думи, които приличаха на предсмъртно хъркане, в което звучеше агонията на безсилната бащинска обич, двете сестри замълчаха. Кой егоист би останал равнодушен пред този отчаян вик, който като камък, хвърлен в пропаст, показваше дълбочината ѝ?

— Аз ги намерих, като заложих нещо, което не ми принадлежеше — каза контесата и се обля в сълзи.

Делфина се трогна и заплака, като сложи глава на рамото на сестра си.

— Значи, всичко е истина! — каза тя.

Анастази наведе глава, госпожа дьо Нюсенжен я прегърна пламенно, целуна я нежно и като я притисна до сърцето си, каза:

— Тук винаги ще бъдеш обичана, без някой да те осъжда.

— Ангелчета мои — каза немощен дядо Горио, — защо само нещастieto може да ви сближи?

— За, да спася живота на Максим, с други думи, за да спася цялото си щастие — продължи контесата, насърчена от тези прояви на топла и затрогваща обич, — занесох у онзи лихвар, когото познавате, онова адско изчадие, което нищо не е в състояние да омилостиви, у

господин Гобсек, семейните брилянти, на които господин дьо Ресто толкова държи, и ги продадох заедно с моите на лихваря. Продадох ги! Разбирате ли? Той бе спасен, но аз, аз загинах. Ресто узна всичко.

— От кого? Как? Кажи да го убия! — извика дядо Горио.

— Вчера той ме повика в стаята си. Аз отидох... „Анастаси — каза ми той с такъв глас... (о, гласът му беше достатъчен, аз разбрах всичко) — къде са брилянтите ви?“ — „У мене.“ — „Не — каза той, като ме гледаше, — те са там върху скрина ми.“ И посочи кутията, която бе покрил с кърпата си. „А знаете ли кой ми ги донесе?“ — запита ме той. Аз паднах на колене... разплаках се и го запитах от каква смърт иска да умра.

— Каза ли това? — извика Горио. — Кълна се в светото божие име, че този, който причини зло на едната или другата от вас, докато аз съм жив, може да бъде уверен, че жив ще го изгоря. Да, ще го разкъсам на парчета като...

Дядо Горио млъкна, думите заглъхнаха в гърлото му.

— Най-последно, мила моя, той поиска от мене нещо по-тежко и от смъртта! Не дай Боже никоя жена да чуе това, което аз чух!

— Аз ще убия този човек! — каза дядо Горио спокойно. — Но той има само един живот, а ми дължи два. Е, какво стана след това? — запита той, като погледна Анастаси.

Ще ви кажа — продължи контесата след малко, — той ме изгледа и каза: „Анастаси, ще премълча всичко, няма да се разделяме, ние имаме деца. Няма да се бия с господин дьо Траи, може да не го улуча, а да го премахна по друг начин, може да попадна под ударите на човешкото правосъдие. Да го убия в обятията ви, значи да опетня честта на децата ви, но за да не погубя нито вашите деца, нито баща им, нито себе си, аз ви предлагам две условия. Отговаряйте: «Имам ли собствено дете?»“ Отговорих: „Да.“ — „Кое?“ — запита той. „Ернест, голямото.“ — „Добре — каза той. — Сега закълнете се, че занапред ще ми се покорявате в едно.“ Аз се закълех. „Ще подпишете, че сте ми продали имота си, когато поискам това от вас.“

— Не подписвай! — извика дядо Горио. — Не подписвай никога. Ах, ах, господин дьо Ресто, вие не можете да направите една жена щастлива, тя търси и намира щастието си на друго място, а вие я наказвате за глупавата си немощ... Но аз съм тук, стойте! Аз ще се изпреча на пътя ви. Нази, бъди спокойна. А, той държи на наследника

си! Добре, добре! Аз ще отвлека сина му, който, дявол да го вземе, е мой внук. Мога да отида свободно при това сополанче. Ще го отведа на село, ще се грижа за него, бъди спокойна. Ще накарам това чудовище да се предаде, като му кажа: „Да се разберем, ако искаш да ти върна сина, върни на дъщеря ми имуществото ѝ и я остави да си живее така, както тя си иска.“

— Татко!

— Да, аз съм твой баща. О, аз съм истински баща. Нека този проклет благородник не измъчва дъщерите ми. Гръм и мълния! Не знам какво тече в жилите ми. Изглежда, че имам кръв на тигър, иска ми се да разкъсам тия двама мъже. О, мои деца, значи, такъв е вашият живот. Но това е моята смърт... Какво ще стане с вас, когато няма да ме има вече? Бащите би трябвало да живеят, докато децата им са живи. Боже мой, колко лошо си наредил света! Не би трябвало да допускаш да страдаме заради децата си. Мои мили ангелчета, какво, само защото сте нещастни ли сте дошли при мене? Та вие ми показвате само вашите сълзи. Да, виждам, че ме обичате. Идвайте, идвайте тук, за да се оплаквате! Сърцето ми е широко, може да побере всичко... Да, но напразно ще го разкъсвате, късовете ще се превърнат пак в бащински сърца. Искан ми се да взема мъките ви, да страдам вместо вас... Ах, като малки вие бяхте много щастливи...

— Само това време беше хубаво за нас — каза Делфина. — Къде е онова време, когато се спускахме от чувалите в големия хамбар?

— Татко, това не е всичко — пошепна Анастаси на ухото на Горио, който подскочи. — Аз не продадох брилянтите за сто хиляди франка. Максим е даден под съд. Остават да се изплатят още само дванадесет хиляди франка. Той ми даде дума, че ще се вразуми, че вече няма да играе. На този свят ми остава само любовта му, аз платих много скъпо за нея и ще умра, ако ме лишат от нея. Пожертвах за него всичко: богатство, чест, деца, спокойствие. О, направете така, че Максим да бъде поне свободен, да не загуби честта си, да може да остане сред обществото, където ще съумее да си създаде положение. Сега той ми дължи само щастието си, ние имаме деца, които биха останали на улицата. Всичко ще бъде загубено, ако го затворят в „Сент Пелажи“.

— Нази, аз вече нямам пари. Нищо, нищо нямам! Това е краят на света. О! Светът ще рухне, положително ще рухне! Вървете си, спасете

най-напред себе си! Ах, имам още едни сребърни обици, шест сребърни прибора, първите, които купих през живота си. Най-последно имам само хиляда и двеста франка годишна рента...

— Ами какво направихте с безсрочните си ренти?

— Продадох ги, като задържах само този малък доход за нуждите ми. Трябваша ми дванадесет хиляди франка, за да наредя едно жилище на Фифина.

— У вас ли, Делфина? — запита госпожа дьо Ресто сестра си.

— О, не е ли все едно — каза дядо Горио, — дванадесетте хиляди франка са изразходвани.

— Разбирам — каза контесата. — За господин дьо Растиняк. Ах, моя мила Делфина, опомни се! Погледни докъде съм стигнала!

— Господин дьо Растиняк, мила моя, е младеж, който не е способен да разори любимата си.

— Благодаря, Делфина!... В тежкото положение, в което се намирам, аз очаквах нещо повече от тебе, но ти никога не си ме обичала.

— Напротив, тя те обича, Нази — извика дядо Горио. — Преди малко тя ми казваше, че те обича. Ние говорехме за тебе, тя твърдеше, че ти си красива, а тя е само хубава!

— Хубава! — повтори контесата. — Нейната хубост е бездушна.

— И така да е — каза Делфина, като се изчерви, — ами ти как се отнесе с мене? Ти се отказа от мене, направи да ми затворят вратите на всички къщи, в които желяех да вляза; с една дума, ти не пропусна и най-незначителния случай, за да ми причиниш мъка. А аз идвала ли съм като тебе да измъквам от горкия татко хиляда по хиляда франка цялото му състояние и да го докарам до сегашното му положение? Това е твоя работа, сестро моя. Виждала съм се с баща ни винаги, когато съм могла, не съм го пъдила от дома си, не съм идвала да му лижа ръцете, когато съм имала нужда от него. Аз и не знаех, че той е похарчил тия дванадесет хиляди франка за мене. Аз имам ред в работите си, ти знаеш това. А когато татко ми е правил подаръци, никога не съм ги изпросвала.

— Ти бе по-щастлива от мене: господин дьо Марсе беше богат, ти разбра нещо от това. Ти всякога си била презряна като златото. Сбогом, уверих се, че нямам нито сестра, ни...

— Мълчи, Нази! — извика дядо Горио.

— Само сестра като тебе може да повтаря това, което никой вече не вярва, ти си чудовище! — каза ѝ Делфина.

— Деца мои, деца мои, мълчете или ще се убия пред вас!

— Прощавам ти, Нази — продължи госпожа дьо Нюсенжен, — ти си нещастна жена. Но аз съм по-добра от тебе. Да ми кажеш това тъкмо когато се чувствах способна да направя всичко, за да ти помогна, дори да вляза в стаята на мъжа си, което не бих направила нито за себе си, нито за... Това е достойно за всичкото зло, което си ми сторила от девет години насам...

— Деца мои, деца мои, прегърнете се! — каза дядо Горио. — Вие сте два ангела.

— Не, оставете ме! — кресна контесата, която дядо Горио бе уловил за ръката, и отблъсна прегръдката на баща си. — Тя е побезмилостна и от мъжа ми. Човек би могъл да помисли, че тя е образец на всички добродетели!

— Предпочитам хората да знаят, че дължа пари на господин дьо Марсе, отколкото да призная, че господин дьо Траи ми струва двеста хиляди франка! — отговори госпожа дьо Нюсенжен.

— Делфина! — извика контесата, като пристъпи крачка към нея.

— Казвам ти истината, а ти ме клеветиш! — отговори студено баронесата.

— Делфина, ти си една...

Дядо Горио се спусна към контесата, задържа я и не я остави да говори, като запуши устата ѝ с ръка.

— Боже мой, тате, какво си пипал тази сутрин? — попита го Анастази.

— Да, виновен съм — каза нещастният баща, като избърса ръцете от панталоните си. — Но не знаех, че ще дойдете, местех се!

Той се радваше, че си навлече укора, който насочи върху него гнева на дъщеря му.

— Ах — продължи той, като седна, — вие късате сърцето ми. Умирам, деца мои! Главата ми гори, сякаш в нея има огън... Бъдете мили, обичайте се! Иначе ще ме убие. Делфина, Нази, и двете имахте право, и двете бяхте виновни. Хайде, Дедел! — продължи той, като обърна към баронеса-та пълни със сълзи очи. — Трябват ѝ дванадесет хиляди, да ѝ ги намерим. Не се гледайте така (той коленичи

пред Делфина). Искай ѝ извинение, за да ми доставиш удоволствие — пошепна ѝ той на ухото, — тя е най-нещастната, хайде!

— Моя клета Нази — каза Делфина, ужасена от дивия и безумен израз на мъка върху лицето на баща си, — сбърках, целуни ме...

— Ах, вие вливате балсам в сърцето ми — извика дядо Горно, — но къде да намерим дванадесет хиляди франка? Ако ида вместо някого войник?

— Ах, татко — казаха двете дъщери, като го заобиколиха, — не, не!

— Бог ще ви възнагради за тази мисъл; и живота си да дадем, няма да ти се отплатим! Нали, Нази? — каза Делфина.

— И освен това, бедни татко, това би било капка в морето! — забеляза контесата.

— Ами нищо ли не струва кръвта ми? — извика отчаян старецът. — Ще стана роб на този, който те спаси, Нази! Ще убия и човек вместо него. Ще направя като Вотрен, ще отида в каторгата, ще...

Той се опря като гръмнат.

— Нямам нищо вече! — продължи той, като скубеше косите си. — Да знаех откъде да открадна, но е мъчна работа да намериш откъде да откраднеш. А освен това, за да оберя някоя банка, ми трябва време и хора. И така, трябва да умра, не ми остава нищо друго, освен да умра. Да, не ме бива вече за нищо, аз не съм вече баща! Не! Тя ми иска, тя се нуждае, а аз, окаяният, нямам нищо. Ах, стари престъпнико, ти си осигури пожизнени ренти, а имаш дъщери! Значи, не ги обичаш? Пукни, пукни като куче, понеже си куче! Да, аз съм по-лош от куче, кучето не би постъпило така. Ах, главата ми, главата ми кипи!...

— Татко! — извикаха двете млади жени, като го заобиколиха, за да му попречат да удари главата си в стената. — Бъди разумен!

Той ридаеше. Ужасен, Йожен взе полицата, която бе подписал за Вотрен и чиято марка бе за по-голяма сума, поправи сумата, направи редовна полица за дванадесет хиляди франка, на заповедта на Горио, и влезе в стаята му.

— Ето парите, които ви са необходими, госпожо — каза той, като подаде полицата. — Бях заспал, разговорът ви ме събуди и така узнах какво дължа на господин Горио. Ето полицата, която можете да сконтирате, аз ще я изплатя точно в определения срок.

Контесата държеше полицата като вкаменена.

— Делфина — каза тя преbledняла и разтреперана от гняв, ярост и бяс, — прощавах ти всичко, Бог ми е свидетел, но това! Господинът бил тук, ти си знаела това и си позволи низостта да си отмъстиш, като ме остави да му поверя своите тайни, живота си, живота на децата си, позора си, честта си! Махни се, ти не си вече нищо за мене, мразя те и ще ти причиня най-голямото зло, което мога да ти причиня... ще...

Яростта прекъсна думите ѝ, гърлото ѝ пресъхна.

— Но той е мой син, наше дете, твой брат, твой спасител! — извика дядо Горио. — Прегърни го, Нази! Ето, аз го прегръщам — продължи той, като притисна буйно Йожен. — О, дете мое, ще ти бъда нещо повече от баща, ще ти бъда вместо семейство. Ако бях Бог, щях да сложа в краката ти вселената. Но, Нази, целуни го, той не е човек, той е ангел, истински ангел!

— Оставете я, татко, тя е луда! — каза Делфина.

— Луда, луда! Ами ти, ти каква си? — извика госпожа дьо Ресто.

— Децата, ще умра, ако продължавате — извика старецът и падна на леглото си като сразен от куршум. „Те ме убиват!“ — каза си той.

— Контесата погледна Йожен; поразен от ужасната сцена, той стоеше като вкаменен.

— Господине?... — каза му тя, като го запитваше с довиждане, с глас, с поглед, без да обръща внимание на баща си, на когото Делфина бърже разкопчаваше жилетката.

— Госпожо, ще платя и ще мълча! — отговори той, без да дочака въпроса.

— Нази, ти уби баща ни! — каза Делфина, като посочи падналия в безсъзнание старец на сестра си, която избяга от стаята.

— Прощавам ѝ — каза старецът, като отвори очи, — положението ѝ е ужасно и може да подлуди и по-твърд човек. Утешавай Нази, бъди добра към нея, дай дума на нещастния си баща, който умира — каза той на Делфина, като стискаше ръката ѝ.

— Но какво ви е? — запита тя съвсем изплашена.

— Нищо, нищо — отвърна бащата, — ще мине. Нещо притиска челото ми, силно главоболие... Бедната Нази, какво бъдеще я очаква!

В този миг контесата се върна и падна на колене пред баща си.

— Простете! — извика тя.

— Ах — каза дядо Горио, — сега ми причиняваш още по-голяма болка!

— Господине — каза със сълзи на очи контесата на Растиняк, — страданието ме направи несправедлива. Ще ми бъдете ли като брат? — запита тя, като му подаде ръката си.

— Нази — каза ѝ Делфина, като я прегърна, — моя мила Нази, нека забравим всичко!

— Не! — отвърна контесата. — Аз ще си спомням!

— Ангелчета мои — извика дядо — Горио, вие вдигнахте завесата, която бе паднала пред очите ми, вашият глас ме съживи. Прегърнете се още веднъж. Е, кажи, Нази, ще те спаси ли тази полица?

— Надявам се. Ще я подпишете ли и вие, тате?

— Ах, колко съм глупав! Да забравя да подпиша! Не ми се сърди, Нази, прилоша ми. Изпрати да ми кажат, щом всичко се уреди. Не, аз ще дойда. Но не, няма да дойда, не мога да гледам вече мъжа ти, ще го убия на място. А колкото за продажбата на имуществото ти на него, аз ще бъда нащрек. Върви скоро, мое дете, и кажи на Максим да се вразуми.

Йожен стоеше смаян.

— Бедната Анастаси винаги е била сприхава! — каза госпожа дьо Нюсенжен. — Но има добро сърце!

— Тя се върна само за подписа на баща ви! — пошепна Йожен на Делфина.

— Така ли мислите?

— Дано се мамя. Пазете се от нея — каза той, като погледна нагоре, сякаш искаше да повери на Бога мисли, които не смееше да изкаже.

— Да, тя винаги е била добра артистка и баща ми се улавя лесно в примките ѝ.

— Как сте, добри ми дядо Горио? — запита Растиняк стареца.

— Спи ми се! — отговори той.

Йожен помогна на Горио да си легне. После, когато старецът заспа, като държеше ръката на дъщеря си, Делфина се отдръпна.

— Довечера в *Италианците* — каза тя на Йожен — и ще ми кажеш как е баща ми. Утре, господине, ще се преместите. Я да видя стаята ви... О, какъв ужас! — извика тя, като влезе вътре. — Но вие сте били по-зле и от баща ми. Йожен, ти се държи добре. Щях да ви обичам повече, ако беше възможно; но, мой мили, ако искате да забогатее, не бива да хвърляте току-така през прозореца дванадесет

хиляди франка. Конт дьо Траи е комарджия. Сестра ми не иска да разбере това. Той би намерил дванадесетте хиляди франка там, дето печели или губи купища злато.

Едно стенание ги накара да се върнат пак при Горио, който изглеждаше заспал, но когато двамата влюбени се приближиха до него, чуха тези думи:

— Те не са щастливи!

Дали спеше, или беше буден, но тия думи и начинът, по който бяха казани, поразиха тъй силно сърцето на дъщеря му, че тя се приближи до одъра на баща си и го целуна по челото. Той отвори очи и каза:

— Това е Делфина.

— Е, как си, тате? — запита тя.

— Добре съм — отговори той. — Не се безпокой, аз ще изляза. Вървете, вървете, деца мои, и бъдете щастливи.

Йожен придружи Делфина до дома ѝ, но неспокоен от състоянието, в което остави Горио, отказа да вечеря с нея и се върна в пансиона „Воке“. Намери дядо Горио станал и готов да седне на трапезата. Бианшон бе седнал така, че да може да наблюдава добре лицето на производителя на фиде. Като го видя, че взема хляба си и го мирише, за да разбере от какво брашно е замесен, студентът забеляза в неговото движение пълното отсъствие на това, което може да се нарече съзнание на действието, и сбърчи зловещо вежди.

— Седни до мене, господин лекарю от Кошен — каза Йожен.

Бианшон се премести с готовност, за да бъде по-близо до стареца.

— Какво му е? — запита Растиняк.

— Ако не се лъжа, той е загубен! Случило се е нещо необикновено и ми се струва, че скоро ще получи тежък удар. Макар че долната част на лицето му е спокойна, чертите на горната част се опъват неволно към челото му, виж! Освен това очите му са в онова особено състояние, което показва прилив на кръв в мозъка му. Не ти ли изглежда, че са пълни със ситен пращец? Утре сутринта ще зная повече.

— Няма ли някакво лекарство?

— Никакво. Може би ще бъде възможно да се забави смъртта му, ако се намери начин да се предизвика отлив към крайниците, към

краката, но ако до утре вечер признаците на болестта не изчезнат, нещастният старец е изгубен. Знаеш ли причината за болестта му? Навярно е преживял някакво силно сътресение, което не е имал сили да издържи?

— Да — каза Растиняк, като си припомни, че и двете дъщери непрекъснато измъчваха сърцето на баща си. „Делфина поне обича баща си!“ — мислеше Йожен.

Вечерта в *Италианците* Растиняк заговори малко предпазливо с госпожа дьо Нюсенжен, за да не я уплаши много.

— Не се безпокойте — отговори тя още при първите думи на Йожен, — баща ми се държи. Само че тази сутрин ние го раздрусрахме малко. Състоянието ни е в опасност, знаете колко голямо е това нещастие. Не бих могла да живея, ако любовта ви не ме правеше равнодушна към всичко, на което доскоро гледах като на смъртна мъка. Днес изпитвам само един страх, боя се само от едно нещастие, да не загубя любовта, която ме накара да изпитам радост от живота. Всяко друго чувство ми е безразлично, не обичам вече нищо на този свят. Вие сте всичко за мене. Ако изпитвам щастие, че съм богата, то е, за да ви харесвам още повече. За мой срам, аз съм повече любовница, отколкото дъщеря. Защо? Не зная. Целият ми живот е във вас. От баща си получих сърце, а вие го накарахте да тупти. Може да ме осъжда цял свят, не искам да зная, стига вие, който нямате правото да ми се сърдите, да ми простите престъпленията, към които ме тласка едно непреодолимо чувство. Не мислете, че съм безсърдечна дъщеря. О! Не! Невъзможно е да не се обича такъв добър баща като нашия. Можех ли да му попреча да не види най-после неизбежните последици от нашите злополучни бракове? Защо ги е допуснал? Не беше ли негово задължение да мисли за нае? Зная, че днес и той страда също като нас; но какво можем да направим? Да го утешим ли? С нищо не можем да го утешим. Нашето примирение го огорчаваше много повече от нашите упреци и от оплакванията ни. В живота има положения, при които всичко е огорчение.

Йожен мълчеше, обзет от умиление пред този непосредствен израз на едно истинско чувство. Ако парижанките често пъти са неискрени, пияни от суета, себелюбивви, кокетни, студени, доказано е, че когато обичат истински, те се отдават повече на своите страсти от другите жени; те израстват от своите дребнавости и стават

величествени. Освен това Йожен остана поразен от дълбокия и здрав ум, с който жената обсъжда най-естествените чувства, когато една изключителна страст я отделя и отдалечава от тях. Госпожа дьо Нюсенжен се засегна от мълчанието на Йожен.

— За какво мислите? — запита го тя.

— Още слушам това, което ми казахте. Досега мислех, че ви обичам повече, отколкото вие мене.

Тя се усмихна й прикри удоволствието, което изпита, та разговорът им да не прехвърли наложените от приличието граници. Тя никога не бе чувала трепетните изрази на една млада и сърдечна любов. Още няколко думи и тя не би могла да се владее.

— Йожен — каза тя, като промени разговора, — та вие не знаете ли какво става? Цял Париж ще бъде утре у госпожа дьо Босеан. Рошфидови и маркиз д'Ажуда са се споразумели засега да пазят тайна, но кралят ще подпише утре брачния договор, а нещастната ви братовчедка не знае още нищо. Тя няма да може да отложи приема, а маркизът няма да присъства. Всички говорят само за това.

— И обществото се подиграва с безчестното и участва в него. Знаете ли, че госпожа Босеан ще умре от това?

— Не — каза Делфина, като се усмихна, — вие не познавате този вид жени. Но цял Париж ще отиде у нея, ще отида и аз. И това щастие дължа на вас.

— Да не би този слух да е един от онези безсмислени слухове, които се пускат в Париж толкова често? — каза Растиняк.

— Утре ще узнаем истината.

Йожен не се върна в пансиона „Воке“. Той не можа да се сдържи да не се порадва на новото си жилище. Ако снощи бе принуден да се раздели с Делфина към един часа след полунощ, сега пък Делфина се прибра у дома си към два часа. На другия ден той стана доста късно и почака госпожа дьо Нюсенжен, която дойде да обядва с него. Младите хора са така жадни за такова щастие, че той почти забрави дядо Горио. За него бе голямо удоволствие да привиква на всички тези разкошни вещи, които бяха негови. Госпожа дьо Нюсенжен придаваше с присъствието на всичко някаква нова прелест. Към четири часа двамата влюбени се сетиха и за дядо Горио, като си спомниха колко много се радваше той, че ще живее в същата къща. Йожен забеляза, че е необходимо старецът да бъде пренесен веднага, ако е болен, остави

Делфина и се завтече към пансиона „Воке“. Нито дядо Горио, нито Бианшон бяха на трапезата.

— Е — каза му художникът, — дядо Горио загази. Бианшон е горе при него. Една от дъщерите му, контеса дьо Ресторама, посети стареца. После си отиде и болестта се влоши. Обществото скоро ще се лиши от една от най-хубавите си украси.

— Растиняк се спусна към стълбите.

— Хей! Господин Йожен! Господин Йожен! Госпожата ви вика!
— каза Силвия.

— Господине — каза му вдовицата, — господин Горио и вие трябваше да си излезете на петнадесети февруари. Оттогава минаха три дни; днес сме осемнадесети; ще трябва да ми се заплати за един месец за вас и за него; но ако поръчителствате за дядо Горио, вашата дума ми стига.

— Защо? Нямате ли му доверие?

— Доверие! Ако той полудее и умре, дъщерите му няма да ми платят нито пукната пара, а всичките му вектории не струват и десет франка. Тази сутрин той изнесе, не знаейки защо, и последните си прибори. Облякъл се беше като младеж. Да ме прости Бог, но струва ми се, че беше сложил и червило, видя ми се подмладен.

— Аз отговарям за всичко! — каза Йожен, който настръхна от ужас, като предчувстваше катастрофата.

Той се качи у дядо Горио. Старецът лежеше в леглото си, а Бианшон беше до него.

— Добро утро, татко! — каза Йожен.

Старецът се усмихна кротко и като обърна към него оцъклените си очи, попита:

— Как е тя?

— Добре. Ами вие?

— Не съм зле.

— Не го изморявай! — каза Бианшон, като дръпна Йожен в един от ъглите на стаята.

— Как е? — запита Растиняк.

— Само по чудо може да бъде спасен. Получи кръвоизлив, сложих му синапени лапи. За щастие ги чувства, те действат.

— Може ли да се пренесе?

— Невъзможно. Трябва да го оставим тук — пълен покой и никакви вълнения...

— Драги Бианшон — каза Йожен, — ние двамата ще го гледаме.

— Аз вече доведох главния лекар от моята болница.

— Какво каза той?

— Ще се произнесе утре вечер. Обеща ми, че ще дойде след работа. За щастие този глупав старец извърши тази сутрин едно неблагоприятие, което не желае да обясни. Упорит е като магаре. Когато му говоря, преструва се, че не чува, и спи, за да не ми отговори, или пък ако очите му са отворени, почва да охка. Призори излязъл, отишъл пеш в Париж, кой знае къде. Отнесъл всичко, което струва пари, направил е някаква проклета сделка и с това е изтощил последните си сили! Идва една от дъщерите му.

— Контесата ли? — запита Йожен. — Една висока черноока жена с големи живи очи, с хубави крака и стройна.

— Да.

— Остави ме за малко сам с него — каза Растиняк. — Ще го поразпитвам, той ще ми каже всичко.

— Аз ще вечерям през това време. Само гледай да не го вълнуваш много: имаме още известна надежда.

— Бъди спокоен.

— Утре ще се забавляват добре! — каза дядо Горио на Йожен, когато останаха сами. — Ще отидат на голям бал.

— А какво правихте тази сутрин, татко, та сте толкова зле тази вечер, че трябва да останете на легло?

— Нищо.

— Идва ли Анастази? — запита Растиняк.

— Да! — отговори дядо Горио.

— Не крийте тогава нищо от мене. Какво ви иска още тя?

— Ах! — каза той, като събра сили, за да може да говори. — Знаете ли, тя е много нещастна. Нази няма нито су, дете мое, след случая с брилянтите. За този бал тя си бе поръчала рокля от ламе, която сигурно й прилича. Шивачката й, една безчестница, не искала да й я даде на кредит и камериерката й внесла срещу сметката хиляда франка. Бедната Нази да стигне дотам! Сърцето ми се къса. Но камериерката, като видяла, че Ресто няма вече никакво доверие в Нази, се уплашила да не загуби парите си и се споразумяла е шивачката да

не дава роклята, преди да си получи хилядата франка. Балът е утре, роклята е готова, Нази е в отчаяние. Тя ми поиска приборите, за да ги заложим. Мъжът ѝ иска тя да отиде непременно на този бал, за да покаже на цял Париж брилянтите, за които се говори, че е продала. Може ли да се каже на това чудовище: „Дълга хиляда франка, платете ги.“ Не. Разбрах това. Сестра ѝ, Делфина, ще отиде на бала великолепно облечена. Анас-тази не бива да остане по-долу от помалката си сестра. Освен това тя се облива в сълзи, клетата ми дъщеря! Вчера се почувствах така унижен, че нямам дванадесет хиляди франка, че бих дал остатъка от окаения си живот, за да изкупя вината си. Знаете ли, имах сила да понеса всичко, но последното ми безпаричие ме уби. О-ох! И без да мисля много, се облякох, натъквих се; продадох за шестстотин франка приборите и обиците, после заложих за четиристотин франка в наличност пожизнената си рента при стария Гобсек. Голяма работа! Ще ям само хляб! Достатъчен ми беше, когато бях млад, може и сега да ми стигне. Поне моята Нази ще прекара чудесна вечер. Ще бъде прекрасна! Банкнотата от хиляда франка е под възглавницата ми. По-топло ми става, като държа под главата си това, което ще направи удоволствие на бедната Нази. Тя ще може сега да изпъди своята лоша Виктоар. Къде се е видяло слугите да нямат доверие в господарите си? Утре ще съм добре. Нази ще дойде в десет часа. Не искам да мислят, че съм болен — няма да отидат на бала, ще останат да ме гледат. Утре Нази ще ме целуне като свое дете и милувките ѝ ще ме излекуват. В края на краищата нали щях да похарча тези хиляда франка у аптекаря? Предпочитам да ги дам на своята лечителка Нази. Поне ще я утеша в нещастieto ѝ. С това ще изкупя вината си, че си обезпечих пожизнената рента. Тя е на дъното на пропастта, а аз нямам достатъчно сили да я измъкна. О, ще се заловя отново с търговия. Ще отида в Одеса да купя жито. Там пшеницата е три пъти по-евтина отгук. Вносът на жито е забранен, но нашите мили законодатели не са се сетили да забранят вноса на житните произведения. Охо, тази сутрин се сетих!... Човек може да спечели добри пари от нищетето.

„Той е луд“ — си каза Йожен, като гледаше стареца.

— Хайде, успокойте се, не говорете повече!

Бианшон се върна и Йожен слезе да вечеря. След това и двамата се редуваха през нощта да пазят болния, като единият четеше

медицински книги, а другият пишеше писма до майка си и сестра си. Признаците, които се появиха на следния ден у болния, бяха според Бианшон благоприятни, но се налагаха постоянни грижи, на които бяха способни само двамата студенти и в чието изброяване е невъзможно да се изложи свенливата фразеология на епохата. Поставените върху изтощеното тяло на стареца пиявици бяха придружени с лапи, със слагане на краката му в гореща вода и разни други лечебни средства, за които бяха необходими силата и предаността на двамата младежи. Госпожа дьо Ресто не дойде — изпрати човек да вземе хилядата франка.

— Мислех, че ще дойде лично! Но така е по-добре, иначе щеше да се разтревожи — каза бащата и това обстоятелство сякаш го радваше.

В седем часа вечерта Тереза донесе на Растиняк писмо от Делфина.

„Какво правите, приятелю? Едва ме обикнахте и вече ме пренебрегвате! В сърдечните ни разговори вие ми разкрихте прекрасната си душа и вече сте от ония мъже, които остават винаги верни, като виждат колко оттенъци имат чувствата. Както казахте, когато слушахте молитвата на Мойсей: «За едни тя е една и съща нота, а за други е безкраят на музиката!» Не забравяйте, чакам ви довечера да отидем заедно на бала у госпожа дьо Босеан. Тази сутрин бе подписан в двореца договорът на господин д'Ажуда, а нещастната виконтеса е научила това едва в два часа. Цял Париж ще се стече у нея, както народът се трупа на площада Грев, когато гилотинират някого. Не е ли ужасно да отидеш да видиш дали тази жена ще съумее да скрие мъката си, дали ще съумее да умре красиво? Ако бях ходила преди това у нея, приятелю, в никакъв случай нямаше да отида на бала, но навярно тя вече няма да приема и всичките ми усилия ще отидат на вятъра. Моето положение се различава много от положението на другите. От друга страна, аз отивам

и зарад вас. Ако след два часа не сте у мене, не зная дали някога ще ви простя това вероломство.“

Растиняк взе перото и отговори така:

„Очаквам лекаря, за да узная дали баща ви ще живее още. Той бере душа. Ще дойда да ви донеса присъдата и се боя, че ще бъде смъртна присъда. Само ще решите дали трябва да отидете на бал. Хиляди целувки.“

Лекарят дойде в осем и половина часа и макар че мнението му не беше благоприятно, не каза, че смъртта ще настъпи скоро. Той каза, че състоянието на болния ту ще се подобрява, ту ще се влошава и от това ще зависи и животът, и разумът на стареца.

— По-добре ще бъде да свърши по-скоро! — беше последната дума на лекаря.

Йожен остави Бианшон да гледа дядо Горио и отиде да занесе на госпожа дьо Нюсенжен тъжната новина, която в още пропитото му със семейни задължения съзнание трябваше да сложи край на всякакви радостни чувства.

— Кажете й да се забавлява добре въпреки всичко! — му извика дядо Горио, който изглеждаше задрямал, но седна в леглото си, когато Растиняк тръгна да излиза.

Момъкът се яви пред Делфина съкрушен от болка и я намери причесана, обута, оставаше й да облече само балната рокля. Обаче, прилични на последните подробности, с които художниците довършват картините си, последните приготовления изискват повече време от съществената част на творбата.

— Как, вие не сте облечен още? — каза тя.

— Но, госпожо, баща ви...

— Пак баща ми! — прекъсна го тя. — Вие няма да ме учите какви са моите задължения към баща ми. Познавам баща си от дълго време. Нито дума повече, Йожен! Ще ви изслушам само когато се облечете. Тереза ви е приготвила всичко у вас; колата ми е готова; вземете я и се върнете скоро. Ще поговорим за баща ми, когато

отиваме на бала. Трябва да тръгнем рано; попаднем ли във върволицата коли, ще бъдем много щастливи, ако стигнем в единадесет часа.

— Госпожо...

— Вървете... Нито дума повече! — каза тя и изтича в будоара си да вземе някаква огърлица.

— Вървете, господин Йожен, ще разсърдите госпожата! — каза Тереза, като избутваше младия момък, ужасен от това изискано отцеубийство.

Той отиде да се облече, отдаден на най-тъжни, най-отчаяни размисли. Започна да гледа на света като на океан от кал, в който човек затъваше до шия, щом потопа краката си в него.

— На този свят се вършат само дребни престъпления! — си каза той. — Вотрен е по-велик.

Той бе видял трите главни облика на обществото: Покорността, Борбата и Бунта: Семейството, Света и Вотрен. И не смееше да вземе решение. Покорността беше скучна, Бунтът невъзможен, а Борбата съмнителна. Мисълта му го пренесе сред семейството му. Спомни си чистите и спокойни преживявания вкъщи, спомни си дните, прекарани сред тия, които най-много обичаше. Като се съобразяваха с естествените закони на семейното огнище, те намираха в него пълно, непрекъснато и спокойно щастие. Въпреки добрите си мисли той не се реши да изповяда пред Делфина вярата на чистите души, като ѝ заповяда да бъде добродетелна в името на любовта. Току-що започналото му възпитание вече даваше своя плод. Той обичаше вече егоистично. Неговата съобразителност му даде възможност да разбере сърцето на Делфина; той предчувстваше, че тя беше способна да върви по трупа на баща си, за да отиде на бал, и той нямаше нито силата да я вразумява, нито смелостта да върви против желанието ѝ, нито пък добродетелта да я напусне.

— Тя никога няма да ми прости, ако ѝ се наложи при такива обстоятелства! — каза си той.

После започна да тълкува думите на лекарите; искаше му се да се увери, че дядо Горио не е толкова опасно болен, колкото си мислеше; с една дума, прибягна до хиляди убийствени доводи, за да оправдае Делфина. Тя не знаеше в какво положение се намираше баща ѝ. Самият старец щеше да я изпрати на бала, ако отидеше да го види.

Често пъти неумолимият в присъдите си обществен закон осъжда там, където явното престъпление е оправдано от безбройните условия, които създават в семейството несходството на характерите и различните интереси и положения, Йожен искаше да се заблуди сам, готов беше да пожертва за любимата си своята съвест. От два дни насам всичко в живота му се бе изменило. Жената бе всяла смут в него, семейството му бе избледняло, тя бе обсебила всичко. Растиняк и Делфина се бяха срещнали при условия, създадени, за да изпитат един чрез друг най-големите наслади. Тяхната добре подготвена страст бе се усилила чрез това, което убива страстите, чрез удовлетворението. Когато тази жена му се отдаде, Йожен забеляза, че дотогава само я бе желал, и я обикна едва на следния ден след щастието: любовта е може би само признателност за насладата. Той обожаваше тази жена, била тя порочна или добродетелна, поради насладите, които ѝ бе донесъл като дар и които бе получил от нея; Делфина също така обичаше Растиняк, както Тантал обичал ангела, който бе долетял да насити глада му или да утоли жаждата на пресъхналото му гърло.

— Сега ми кажете как е татко? — запита госпожа дьо Нюсенжен, когато той се върна облечен за бала.

— Много е зле — отговори той, — ако искате да ми докажете, че ме обичате, да се отбием набързо да го видим.

— Добре — каза тя, — но след бала. Добри ми Йожен, моля ти се, бъди мил, не ми чети морал, ела. Тръгнаха, Йожен мълчеше по пътя.

— Какво ви е? — запита тя.

— Чувам предсмъртното хъркане на баща ви! — каза той ядосан.

И започна да разказва с пламенното красноречие на младеж за жестоката постъпка, към която суетата бе тикнала госпожа дьо Ресто, за смъртоносната криза, която бе предизвикало последното доказателство на бащинската любов, и за това какво би струвала роклята от ламе на Анастази. Делфина плачеше.

„Няма да съм хубава“ — мислеше си тя.

Сълзите ѝ пресъхнаха.

— Ще отида да гледам баща си. Няма да се отделя от леглото му! — заяви тя.

— Ах, такава те искам! — извика Растиняк. Фенерите на петстотин коли осветяваха улицата пред дома на Босеан. От двете

страни на осветената врата стоеше по един конен полицаѝ. Висшето общество се стичаше на такава грамадна тълпа и всеки бързаше толкова много да види тази знатна дама в момента на нейното падение, щото стаите в приземния етаж бяха вече препълнени, когато госпожа дьо Нюсенжен и Растиняк пристигнаха. От онова време, когато целият двор се бе стекъл у дукеса дьо Монпансие, на която Людвиг XVI отне любовника, никое сърдечно нещастие не бе подигало такъв шум като нещастieto на госпожа дьо Босеан. При тези обстоятелства последната потомка на почти кралския Бурбонски род се показала по-силна от своята скръб и до последния миг властвала над света, чието тщеславие бе приела само за да послужи за възтържествува-нето на нейната страст. Най-хубавите жени на Париж оживяваха салоните ѝ със своите тоалети и усмивки. Най-прочутите мъже от двореца, посланиците, министрите, всевъзможните знаменитости, накичени с кръстове, звезди и многоцветни ленти, се трупаха около виконтесата. Мелодиите на оркестъра се носеха в този разкошен дворец, който беше пустиня за своята кралица. Госпожа дьо Босеан се бе изправила пред първия си салон и посрещаше мнимите си приятели. Облечена бе в бял тоалет, без какъвто и да е накит в скромно вчесаната ѝ коса, изглеждаше спокойна и не проявяваше нито скръб, нито гордост, нито лъжлива радост. Никой не можеше да прочете в душата ѝ. Сякаш беше някаква мраморна Ниоба. В усмивката ѝ пред по-близките ѝ приятели се четеше понякога насмешка, но тя изглеждаше на всички такава, каквато е била всякога, и се показва така изкусно, каквато беше по времето, когато щастieto я озаряваше със светлите си лъчи, че и най-безчувствените се възхищаваха от нея, както младите римляни ръкопляскаха някога на гладиатора, който умееше да се усмихне, преди да издъхне. Висшето общество се бе пременило празнично, сякаш за да се сбогува с една от своите повелителки.

— Боях се да не би да не дойдете! — каза тя на Растиняк.

— Госпожо — отговори той развълнуван, като взе думите ѝ за укор, — дойдох, за да остана последен.

— Добре — каза тя, като стисна ръката му. — Вие сте единственият, на когото мога да се доверя. Приятелю, обикнете такава жена, която ще можете да обичате вечно. Никога не я напускайте.

Тя хвана Растиняк под ръка и го заведе до едно канапе в салона, дето играеха.

— Идете — каза тя — у маркиза. Моят лакей Жак ще ви заведе и ще ви предаде едно писмо за него. Искам да ми върне писмата. Вярвам, че ще ви ги предаде всичките. Ако ги получите, качете се в стаята. Аз ще бъда уведомена.

Тя стана, за да посрещне най-добрата си приятелка, дукеса дьо Ланже, която също идваше. Растиняк излезе, потърси маркиз д'Ажуда у Рошфид, където той трябваше да прекара вечерта и където го намери. Маркизът го заведе у дома си, предаде една кутия на студента и му каза:

— Всички писма са вътре.

Изглеждаше, че иска да поговори с Йожен било за да го разпита за бала и за виконтесата или пък за да му признае, че е вече отчаян от този брак, както и стана след това, но в очите му блесна гордостта и той има жалката смелост да скрие най-благородните си чувства.

— Не й казвайте нищо за мене, драги ми Йожен.

Той стисна нежно и тъжно ръката на Йожен и му кимна да си върви, Йожен се върна в дома на Босеан и го въведоха в стаята на виконтесата, дето видя приготовленията за заминаване. Той седна край огъня, погледна кутията от кедрово дърво и изпадна в дълбока тъга. За него госпожа Босеан беше величествена като богините на „Илиада“.

— Вие ли сте, приятелю! — каза виконтесата, като влезе и сложи ръката си на рамото на Растиняк.

И той видя братовчедка си разплакана, вдигнала нагоре очи; едната ѝ ръка трепереше, а другата бе вдигната. Изведнъж тя грабна кутията, хвърли я в огъня и видя как гори.

— Танцуват! Дойдоха всички, до един, а смъртта ще дойде късно. Шт, приятелю — каза тя, като сложи пръста си на устата на Растиняк, който се канеше да каже нещо. — Никога вече няма да видя нито Париж, нито света. Към пет часа ще замина, за да се заровя някъде далече в Нормандия. От три часа следобед бях принудена да се приготвявам, да подписвам книжа, да уреждам работите си; не можех да изпратя никого у...

Тя млъкна.

— Положително беше, че ще го намерят у...

Тя млъкна пак, смазана от болка. В такива минути всичко е страдание и човек не може да изрече някои думи.

— И тъй — продължи тя, на вас разчитах тази вечер за последна услуга. Искаше ми се да ви дам един залог за моето приятелство. Ще мисля често за вас, който ми се видяхте добър и благороден, млад и чист в това общество, в което тия качества се срещат, толкова рядко. Искам да си спомняте понякога за мене. Чакайте — каза тя, като се огледа наоколо, — ето ковчежето, в което слагах ръкавиците си. Всеки път, когато ги вадех, за да отида на бал или театър, се чувствах хубава, защото бях щастлива и се докосвах до него само за да оставя някоя приятна мисъл; в него има много нещо от мене, то е цялата госпожа дьо Босеан, която не съществува вече; вземете го, аз ще се погрижа да го занесат у вас, на улица „Артоа“. Госпожа дьо Нюсенжен е много хубава тази вечер, обичайте я много. Ако не се видим вече, приятелю, бъдете уверен, че ще се моля за вас, защото сте бил добър към мене. Сега да слезем, не искам да мислят, че плача. Пред мене е вечността, аз ще бъда сама и никой няма да ми иска сметка за сълзите. Нека погледна още веднъж тази стая.

Тя замълча. След това закри за миг очите си с ръка, избърса ги, наплиска ги със студена вода и хвана студента за ръка.

— Да вървим — каза тя.

Растиняк никога не бе чувствал такова силно вълнение като от съприкосновението с тази толкова благородно съдържана скръб. Като влязоха в балната зала, Йожен я обиколи заедно с госпожа дьо Босеан — последно и изтънчено внимание към него от страна на тази прелестна жена. Скоро тя забеляза двете сестри — госпожа дьо Ресто и госпожа дьо Нюсенжен. Контесата беше величествена с всичките си брилянти, които бе изложила, но те навярно я изгаряха — носеше ги за последен път. Колкото силни да бяха гордостта и любовта ѝ, тя едва понасяше погледите на мъжа си. Тази гледка не можеше да прогони тъжните мисли на Растиняк; под брилянтите на двете сестри той виждаше постелята, на която лежеше старецът Горио. Тъжният му вид заблуди виконтесата и тя издърпа ръката си.

— Идете, не искам да преча на удоволствието ви!

Делфина повика веднага Растиняк, щастлива от впечатлението, което бе направила, и нетърпелива да сложи в нозете на студента почитанията, които събираше в това общество, в което се надяваше да бъде приемана и в бъдеще.

— Как намирате Нази? — запита тя.

— Тя сконтира и смъртта на баща си — каза Растиняк.

Към четири часа сутринта тълпата в салоните почна да се разрежда. Скоро замлъкна и музиката. В големия салон останаха сами Растиняк и дукеса дьо Ланже. Виконтесата, като мислеше, че ще намери там само студента, влезе, след като се сбогува с господин дьо Босеан, който отиде да си легне, като ѝ повтаряше:

— Не правите добре, мила моя, на тези години да отивате да се затваряте. Останете при нас.

Като видя дукесата, госпожа дьо Босеан не можа да въздържи възклицанието си.

— Разбрах намерението ви, Клара — каза госпожа дьо Ланже. — Вие заминавате, за да не се върнете вече; но вие няма да заминете, преди да ме изслушате и преди да се разберем. Тя хвана приятелката си за ръка, заведе я в близкия салон и там, като я погледна с просълзени очи, я притисна в прегръдките си и я целуна по страните.

— Не искам да се разделя студено с вас, мила моя; то би тежало много на съвестта ми. Можете да разчитате на мене, както на себе си. Вие бяхте величествена тази вечер, почувствах се достойна за вас и искам да ви го кажа. Виновна съм пред вас, не винаги съм се държала добре, простете ми, мила моя; осъждам всичко, което е могло да ви оскърби, бих искала да взема обратно думите си. Една и съща мъка сроди душите ни и не зная коя от нас ще бъде по-нещастна. Господин дьо Монриво го нямаше тук тази вечер, разбирате ли? Който ви видя на този бал, Клара, никога няма да ви забрави. Ще направя едно последно усилие. Ако не успея, ще отида в манастир! А къде отивате вие?

— В Нормандия, в Курсел, да обичам, да се моля, докато един ден Бог ме прибере от този свят.

— Елате, господин дьо Растиняк — каза развълнувана виконтесата, като мислеше, че младият момък я чака.

Студентът прегъна коляно, взе ръката на братовчедка си и я целуна.

— Сбогом, Антоанет — продължи госпожа дьо Босеан, — бъдете щастлива. А вие — каза тя на студента, — вие сте щастлив, вие сте млад, вие можете да вярвате в нещо. Когато си отивам от този свят, аз ще имам около себе си, като някои избраници, свети, искрено развълнувани души.

Растиняк си тръгна към пет часа, след като видя госпожа дьо Босеан в пътническата ѝ кола, след като тя се прости с него, обляна в сълзи, които показваха, че и най-високопоставените лица се подчиняват на законите на сърцето и не живеят без скърби, както някои ласкатели искат да убедят тълпата, Йожен се върна пеш в пансиона „Воке“ във влажно и студено време. Образованието му завършваше.

— Няма да спасим нещастния дядо Горио! — каза Бианшон, когато Растиняк влезе в стаята на съседа си.

— Приятелю — каза Йожен, като видя, че старецът спи, — следвай скромната цел, в която ограничаваш желанията си. Аз съм в ада и трябва да остана там. Вярвай всичко лошо, каквото ти говорят за висшето общество! Няма го Ювенал, за да обрисова ужаса, покрит със злато и скъпоценни камъни.

На другия ден към два часа следобед Бианшон, който трябваше да излезе, събуди Растиняк и го помоли да пази дядо Горио, чието състояние много се беше влошило сутринта.

Старецът няма да живее и два дни, а може би и шест часа — каза студентът по медицина — и все пак ние не бива да преставаме да се борим с болестта му. Ще трябва да проведем скъпо лечение. Ние ще бъдем болногледачите му. Но аз нямам нито су. Обърнах джобовете му, претърсих шкафовете и накрая — нищо. Като се свести по едно време, попитах го дали няма нещо, а той ми каза, че, няма нито сантим. Ти имаш ли?

— Остават ми двадесет франка! — отговори Растиняк. — Но ще отида да играя, ще спечеля.

— А ако изгубиш?

— Ще искам пари от зетъвете, от дъщерите му.

— Ами ако не ти дадат? — продължи Бианшон. — Впрочем сега най-бързата работа не е да се намерят пари; трябва да сложим на стареца горещ синап от стъпалата досред бедрата. Ако вика, значи, има надежда. Знаеш ли как се слага синап? Всъщност и Кристоф ще ти помогне. Аз ще се отбия у аптекаря, за да му кажа, че отговарям за всички лекарства, които ще вземем от него. Жалко, че клетият човек не може да се пренесе в нашата болница, там щеше да е по-добре. Хайде ела да те наглася и не се отделяй от него, докато се върна.

Двамата младежи влязоха в стаята, в която лежеше старецът, Йожен се уплаши от промененото му лице, което бе сгърчено, бледо и съвсем съсухрено.

— Е, татко — каза той, като се наведе над леглото. Горио вдигна към Йожен помътения си поглед и внимателно го изгледа, без да го познае. Студентът не можа да понесе тази гледка и очите му се напълниха със сълзи.

Бианшон, няма ли нужда от завеси на прозорците?

— Не, околната среда вече не му влияе. Много хубаво щеше да бъде, ако чувстваше топло или студено. Но огън ни трябва, за да му варим билки и да приготвим някои и други неща. Ще ти изпратя малко трески, които ще ни свършат работа, докато купим дърва. Вчера и нощес изгорих всичките ти дърва и торфа на нещастния старец. Беше влажно. От стените капеше вода. Едва можах да изсуша стаята, Кристоф я помете. Беше същински обор. Опуших с хвойна, много миришеше.

— Боже мой — възкликна Растиняк, — а дъщерите му!

— Слушай, ако иска да пие, ще му дадеш от това — каза медикът, като посочи на Растиняк голяма бяла кана, — Ако почне да се оплаква и ако коремът му е горещ и твърд, ще повикаш Кристоф да ти помогне и ще му направиш... знаеш какво. Ако случайно изпадне в силна възбуда, ако почне да говори много, с една дума, и при най-малката проява на лудост, остави го. Няма да бъде лош признак. Но изпрати Кристоф в болницата „Кошен“. Нашият лекар, другарят ми или аз ще дойдем да му направим каутеризация. Тази сутрин, докато ти спеше, имахме голям консулт с един асистент на доктор Гал, с главния лекар на „Отел Д'ьо“ и с нашия главен лекар. Тези господа откриха интересни признаци и ние ще следим развитието на болестта, за да си обясним някои доста важни научни въпроси. Един от тези господа твърди, че ако налягането на серума е по-силно върху един орган, отколкото върху друг, могат да се получат особени явления. И тъй, слушай го внимателно, ако заговори, за да установим около какви понятия ще се въртят разговорите му — дали ще отразяват спомени, мисли за бъдещето или разсъждения за настоящето, материални неща ли ще засегнат, или пък чувства, сметки ли прави, или се връща към миналото, с други думи, бъди в състояние да ни уведомиш точно. Възможно е кръвоизливът да настъпи изведнъж и тогава ще умре

малоумен, какъвто е сега. В тия болести всичко се развива така странно! Ако ударът се получи тук — каза Бианшон, като посочи тила на болния, — има примери на странни случаи: мозъкът възстановява част от дейността си и смъртта настъпва по-бавно. Кръвта може да не стигне до мозъка, а да тръгне по други пътища, които ще установи само аутопсията. В болницата на неизлечимите има един малоумен старец, у когото кръвоизливът е тръгнал по гръбначния стълб; той страда ужасно, но живее.

— Добре ли се забавляваха? — попита дядо Горио, който позна Йожен.

— О, той мисли само за дъщерите си — каза Бианшон. — Снощи ми каза поне сто пъти: „Те танцуват! Тя е с роклята си.“ Наричаше ги по имена. Разплакваше ме, дявол да го вземе, с вайканията си: „Делфина, моя малка Делфина! Нази!“ Честна дума — каза студентът по медицина, — сълзите ми капеха от очите.

— Делфина — каза старецът — е тука, нали? Аз си знаех.

И очите му с неимоверна бързина шареха по стените и по вратата.

— Ще слеза да кажа на Силвия да приготви синапената лапа — каза Бианшон, — моментът е благоприятен.

Растиняк остана при стареца сам, седнал към краката му, с очи, впити в тази глава, която вдъхваше страх и мъка.

— Госпожа дьо Босеан избяга, този умира — каза той.

— Възвишените души не могат да останат дълго на този свят.

И наистина великите чувства как биха могли да се свържат с това нищожно, дребнаво и повърхностно общество?

Образите от бала, на който бе присъствал, изникнаха в паметта му и бяха рязка противоположност на тоя смъртен одър. Бианшон се върна неочаквано.

— Слушай, Йожен, току-що се видях с нашия главен лекар и се върнах тичешком. Ако се явят признаци на опомняне, ако проговори, положи го на дълга синапена лапа, така че от тила до кръста да бъде в синап, и веднага ни повикай.

— Скъпи Бианшон! — възкликна Йожен.

— О, става дума за едно научно изследване! — каза студентът по медицина с целия плам на новопосветения.

— Значи, само аз гледам този нещастен старец от обич.

— Ако ги беше видял тази сутрин, нямаше да говориш така! — каза Бианшон, без да се засяга от думите му. — Опитните лекари гледат само болестта, а аз, драги мой, още гледам и болния.

Той си отиде, като остави Йожен сам със стареца, в очакване на кризата, която не закъсня много.

— Ах, вие ли сте, дете мое! — каза Горио, ката позна Йожен.

— По-добре ли сте? — запита студентът, като го хвана за ръката.

— Да, главата ми беше стегната като в менгеме, но сега ми олекна. Видяхте ли дъщерите ми? Те ще дойдат скоро, ще се притекат веднага, щом научат, че съм болен, те ме гледаха така добре на улица „Жюсиен“! Боже мой, колко ми се иска стаята ми да бъде чиста, за да ги приема. Един младеж изгори всичкия ми торф.

— Чувам стъпките на Кристоф — каза Йожен, той ви носи дървата, които този момък ви изпраща.

— Добре, но как ще платя тези дърва? Нямам нито су, момчето ми. Дадох всичко, всичко. Сега съм последен сиромас. Поне беше ли хубава роклята ѝ от ламе? (Ах, боли!) Благодаря, Кристоф! Бог ще ви възнагради, мое момче, аз нямам вече нищо.

— Аз ще платя и на тебе, и на Силвия! — пошепна Йожен на ухото на слугата.

— Дъщерите ми ви казаха, че ще дойдат, нали, Кристоф? Иди пак, ще ти дам сто су. Кажи им, че не се чувствам добре, че искам да ги прегърна, да ги видя още веднъж, преди да умра. Кажи им така, но без да ги плашиш.

Растиняк кимна на Кристоф и той излезе.

— Те ще дойдат — продължи старецът. — Познавам ги. Добрата Делфина, каква мъка ще ѝ причиня, ако умра! Също и на Нази. Не искам да умра, за да не плачат. Да умра, добри ми Йожен, значи, да не ги виждам вече. Ще ми бъде мъчно, където отида. Ад за бащата е да остане без децата си и аз вече свикнах с това, когато те се омъжиха. Моят рай беше улица „Жюсиен“. Как мислите, ако отида в рая, ще мога ли да се върна на земята и като дух да бъда около тях? Чувал съм да разказват такива неща. Истина ли е? Сега сякаш ги виждам, каквито бяха на улица „Жюсиен“. Сутрин слизаха долу: „Добро утро, татко“ — казваха ми те. Слагах ги на коленете си, друсках ги, играех си с тях. Те ме галеха мило. Закусвахме всяка сутрин заедно, обядвахме, с една дума, аз бях баща и се радвах на децата си. Когато бяха на улица

„Жюсиен“, те не умуваха, не разбираха нищо от живота, много ме обичаха. Боже мой, защо не си останаха малки? (Ох, боли, главата ми ще се пръсне!) Ах, ах, простете, деца мои! Ужасно боли и тази болка трябва да е истинска, щом я чувствам, защото вие ме направихте да не чувствам болките. Божичко, само ако държех ръцете им в своите ръце, никак нямаше да ме боли! Вярвате ли, че ще дойдат? Кристоф е толкова глупав! Трябваше сам да отида. Но вие сте бил вчера на бала. Кажете ми как изглеждаха? Те не знаеха нищо за болестта ми, нали? Ако знаеха, нямаше да танцуват горкичките! О! Не искам да се разболявам вече! Те имат още нужда от мене. Състоянието ми е в опасност. И на какви мъже са попаднали! Излекувайте ме! Излекувайте ме! (Ох, как боли! Ох, Ох! Ох!) Виждате ли, трябва да ме излекувате, защото им трябва пари, а аз зная къде да спечеля. Ще отида в Одеса, ще правя чисто нишесте. Аз съм хитър, ще спечеля милиони. (Ох, много боли!)

Горио помълча малко, сякаш полагаше всички усилия да понесе болките.

— Ако бяха тук, нямаше да се оплаквам — каза той. — Защо пък да се оплаквам?

Налегна го лека дрямка, която трая дълго. Кристоф се върна. Растиняк, който мислеше, че дядо Горио спи, остави Кристоф да му разкаже високо как е изпълнил поръчката му.

— Господине — каза той, — първо отидох у госпожа контесата, с която не можах да говоря, защото имала важен разговор с мъжа си. Понеже настоявах, господин дьо Ресто излезе лично и ми каза така: „Господин Горио умира? Е, добре, какво по-хубаво от това. Госпожа дьо Ресто ми трябва, имам да довърша с нея важни работи, когато свършим всичко, ще дойде.“ Господин дьо Ресто изглеждаше сърдит. Канех се да изляза, когато госпожата влезе в преддверието през някаква врата, която не бях забелязал, и ми каза: „Кристоф, кажи на баща ми, че имам важен спор с мъжа си и не мога да го оставя; касае се за живота или смъртта на децата ми; но веднага щом свърша, ще дойда.“ А с госпожа баронесата друга история! Не можах да я видя, нито пък да ѝ говоря. „Ах! — каза ми камериерката. — Госпожата се върна от бала към пет и четвърт и спи; ще ми се кара, ако я събудя преди обед. Като ми позвъни, ще ѝ кажа, че баща ѝ е по-зле. Винаги

има време да се съобщи лошата вест.“ Напразно я молих! Ах, да!... Поисках да говоря с господин барона — беше излязъл.

— Значи, нито една от дъщерите му няма да дойде? — извика Растиняк. — Ще пиша и на двете.

— Нито на едната! — възрази старецът, като се изправи и седна в леглото си. — Те имат работа, спят, няма да дойдат. Знаех това. Трябва да умира човек, за да научи какво нещо са децата... Ах, приятелю мой, не се женете, не създавайте деца! Вие им давате живот, а те ви убиват, вие ги въвеждате в света, а те ви пъдят от него. Не! Те няма да дойдат! Зная това от десет години. Мислех си понякога, но не смеех да го вярвам.

На възпаления край на клепачите му блесна по една сълза и там се задържа.

— Ах, ако бях богат, ако бях запазил богатството си, ако не бях им го дал, те щяха да бъдат сега тук, щяха да лижат страните ми с целувките си! Щях да живея в палат, да имам хубави стаи, огън и слуги, а те заедно с мъжете и децата си щяха да проливат сълзи. Щях да имам всичко това. Но нищо! Парите дават всичко, дори и дъщери! О, къде са парите ми? Ако имах да им оставя съкровища, те щяха да са при мене, да ме лекуват; щях да ги чувам, да ги виждам. Ах, мое мило дете, единствено мое дете, предпочитам да съм беден и изоставен. Когато някой обича един нещастник, той може да бъде уверен, че е обичан. Не, аз искам да бъда богат, за да ги видя. Но кой знае? Те и двете имат каменни сърца. Много ги обичах, за да ме обичат и те. Бащата трябва да е винаги богат, винаги трябва да държи децата си за юздите като буйни коне. А аз стоях пред тях на колене. Нещастниците, те завършват достойно поведението си, което имаха към мене от десет години. Да знаете само колко се грижеха за мене отначало, когато се омъжиха! (Ох, как жестоко боли!) На всяка от тях дадох близо по осемстотин хиляди франка! Нито те, нито пък мъжете им можеха да бъдат груби към мене. Посрещаха ме: „Добри ми татко, заповядайте тук; мили ми татко, заповядайте там.“ Винаги имаше прибор за мене на трапезата им. С една дума, аз обядвах заедно със съпрузите им, които се отнасяха с уважение към мене. Мислеха си, че имам още нещо! Защо? Не им бях казал нищо за сделките си. Човек, който дава по осемстотин хиляди франка на дъщерите си, трябва да се гледа. И те се грижеха за мене, но зарад парите ми. Светът е лош. Убедих се в

това. Водеха ме с кола на театър, а на баловете им оставах, когато пожелаех. С една дума, казваха, че са мои дъщери и ме признаваха за свой баща. Но аз съм все още хитър и нищо не ми избегна от погледа. Забелязах всичко и сърцето ми се късаше. Много добре виждах, че това са преструвки, но нямаше какво да се прави. На тяхната трапеза аз не бях така свободен като на нашата долу. Не умеех да говоря нищо. А когато някой от светските хора попиташе шепнешком някой от зетьовете ми: „Кой е този господин!“, отговаряха му: „Бащата със златото, той е богат.“ — „Виж ти!“ — казваха те и ме гледаха е уважението, което се дължи на златото. Ако ги притеснявах понякога, изкупвах веднага грешката си! Кой ли пък е съвършен? (Главата ми е същинска рана!) Сега, драги господин Йожен, аз страдам, както страда човек, който умира, но това е нищо в сравнение с болката, която ми причини първият поглед, с който Анастаси ми даде да разбере, че съм казал глупост, която излага: от погледа ѝ сякаш кръвта ми изтече. Искаше ми се да науча всичко, но това, което научих, беше, че съм излишен на този свят. На другия ден отидох у Делфина, за да ме утеши, но там пък извърших друга глупост, която я разсърди. Бях като луд. Цяла седмица не знаех какво да правя. Не смеех да отида да ги видя от страх да не ми се сърдят. И тъй, бях изгонен от дъщерите си. О, боже мой, ти знаеш мъките, страданията, които съм понесъл, ти си преброил колко тежки рани ми бяха нанесени по онова време, което ме състари, измени; уби и направи да побелея, защо ме оставяш да страдам и днес? Скъпо изкупих греха си, че ги обичах толкова много. Те си отмъстиха жестоко за обичта ми, като същински палачи с клеци късаха месата ми. И пак... бащите са такива глупци... толкова много ги обичах, че се върнах у тях, както комар-джията се връща в игралния дом. Дъщерите ми са моят порок; те бяха моите любовници, с една дума — всичко! И двете постоянно се нуждаеха от нещо, от накити: камериерките им ми казваха и аз им ги подарявах, за да ме приемат добре! Въпреки това ме учеха от време на време как да се държа пред хората от тяхното общество. О, те не чакаха за това дори следния ден. Започнаха да се червят заради мене. Ето какво ще рече да възпита човек добре децата си. А на моите години не можех да ходя на училище. (Ужасно боли! Божичко! Лекарите! Лекарите! Ако отворят главата ми, мисля, че ще боли по-малко!) Дъщерите ми! Дъщерите ми! Анастаси! Делфина! Искам да ги видя! Изпратете полицаи да ги

доведаат насила! Правото е на моя страна, всичко е на моя страна, и природата, и гражданските закони. Позор! Отечеството ще пропадне, ако бащите се тъпчат с крака. Това е ясно. Обществото, светът се крепят на бащинството; всичко ще рухне, ако децата не обичат бащите си. О, да ги видя, да ги чуя, все едно какво ще ми кажат, болките ми ще се успокоят само щом чуя гласовете им — особено Делфина. Но като дойдат, кажете им да не ме гледат студено, както правят винаги. Ах, добри ми приятелю, господин Йожен, вие не знаете какво значи златото в погледа да се измени изведнъж и да стане сиво олово. От деня, в който очите им престанаха да ме греят с лъчите си, постоянно мръзна; имах да преглъщам само горчивини и ги преглъщах. Живеех само да ме унижават и оскърбяват. Толкова ги обичах, че понасях всички обиди, срещу които те ми продаваха една нищожна, срамна радост. Баща да се крие, за да види дъщерите си! Дадох им живота, а те днес не ми дават нито един час. Гладен съм, жаден съм, сърцето ми гори, а те не идват да облекчат предсмъртните ми мъки, защото чувствам, че умирам. Та те не знаят ли какво значи да тъпчеш трупа на баща си! На небето има Бог, който отмъщава за нас, бащите, без ние да искаме това. О, те ще дойдат! Елате, мои мили, елате да ме целунете още веднъж, да ме целунете за последен път и тази целувка ще бъде предсмъртното причастие на вашия баща, който ще моли Бога за вас, който ще му каже, че сте били добри дъщери, ще ви защитава! В края на краищата вие не сте виновни. Приятелю, те не са виновни. Кажете на всички, за да не ги измъчват заради мене. Само аз съм виновен, защото ги научих да ме тъпчат в краката си. Приятно ми беше. То не засяга никого, нито човешкото, нито божието правосъдие. Бог няма да бъде справедлив, ако ги накаже заради мене. Аз не умеех да се държа, сам направих глупостта да се откажа от правата си. Бях готов да се унижавам за тях. Какво да ви кажа! Най-добрите характери, най-добрите души биха се покварили от тази бащинска слабост. Аз съм жалък човек и справедливо съм наказан. Те искат днес удоволствия, както някога искаха бонбони. Винаги съм им позволявал да задоволяват всичките си детски прищевки. На петнадесетгодишна възраст имаха кола! Нищо не им отказвах. Аз сам съм виновен, но виновен съм от любов към тях. Гласовете им разтапяха сърцето ми. Чувам ги, идат! О, да, те ще дойдат! Законът повелява да дойдат при умиращия си баща, законът е на моя страна. Освен това идването им не

струва скъпо, аз ще платя за колата. Пишете им, че ще им оставя милиони! Честна дума! Ще отида да правя макарони в Одеса. Зная как се правят. Могат да се спечелят милиони. Никой не е помислил за това. Те не се развалят при пренасянето, както житото или брашното. Ами нишестето, и в него лежат милиони! Няма да излъжете, кажете им, че имам милиони, та дори ако дойдат от алчност — предпочитам да бъда излъган, но да ги видя. Искам дъщерите си. Аз съм ги създал, те са мои! — извика той, като се изправи на леглото си и Йожен видя главата му с разчорлени бели коси, а всичките му черти изразяваха заплаха.

— Хайде, легнете си, добри ми татко Горио — каза му Йожен, — ще им пиша. И ако не дойдат, сам ще отида да ги доведа, веднага щом се върне Бианшон.

— Ако не дойдат ли? — зарида старецът. — Тогава ще умра, ще умра в пристъп на ярост, да, на ярост! Ярост ме обзема. В този миг аз виждам целия си живот. Аз съм измамен! Те не ме обичат, никога не са ме обичали, това е ясно! Щом не са дошли, няма и да дойдат. Колкото повече се бавят, толкова по-трудно ще се решат да ми доставят тази радост. Познавам ги. Те никога не са чувствали скърбите ми, болките ми, нуждите ми, няма да почувстват и смъртта ми; не са вникнали дори в тайната на любовта ми. Да, виждам това, навикът ми да откривам сърцето си пред тях отне цената на всичко, което правех за тях. Ако бяха пожелали да извадят очите ми, щях да им кажа: „Издадете ги!“ Много съм глупав. Те мислят, че всички бащи са като техния баща. Човек трябва винаги да държи на себе си. Децата им ще отмъстят за мене. Но те ще имат полза, ако дойдат. Предизвестете ги, че и тях ги чака такава смърт. С това престъпление те извършват всички престъпления, които съществуват... Но вървете най-после, кажете им, че ако не дойдат, ще извършат отцеубийство. Те и така са извършили много такива отцеубийства. Извикайте им като мене: „Хей, Нази, хей, Делфина! Елате да видите баща си, който е бил толкова добър към вас, а сега страда!“ Но никоя не иде! Като куче ли трябва да умра? Ето наградата ми — да умра изоставен. Те са престъпници, злодеи; гнуся се от тях, проклинам ги; ще стана през нощта от носилото си, за да ги прокълна пак, защото в края на краищата, приятели, нямам ли право? Те се държат много зле с мене, нали? Но какво говоря: нали ми казахте, че Делфина е тук? Тя е по-добра... Вие сте мой син, Йожен,

обичайте я, бъдете баща за нея. Другата е много нещастна. Ами състоянието им? Ах! Боже мой, умирам, ужасно боли! Отрежете ми главата, оставете ми само сърцето.

— Кристоф, намерете Бианшон — извика Йожен, уплашен от жалбите и виковете на стареца — и ми докарайте един кабриолет. Ще отида да намеря дъщерите ви, татко Горио, и ще ви ги доведа.

— Насила, насила ги доведете! Повикайте гвардия, армия, всичко, всичко! — извика той и хвърли върху Йожен последния си поглед, в който блесна разум. — Кажете на правителството, на прокурора да ми ги доведат тука, искам ги!

— Но вие ги проклехте!

— Кой каза това? — запита старецът зачуден. — Вие знаете много добре, че ги обичам, че ги обожавам! Ако ги видя, ще оздравея... Идете, добри ми съседе, иска ми се да ви благодаря, но нямам какво да ви дам освен благословията на един умиращ. Ах, искаше ми се да видя поне Делфина, да ѝ кажа да ви се отплати заради мене. Ако другата не може, доведете ми поне нея. Кажете ѝ, че няма да я обичате вече, ако не дойде. Тя толкова много ви обича, че ще дойде. Жаден съм! Тялото ми гори! Сложете ми нещо на главата. Ръцете на дъщерите ми биха ме спасили, чувствам това... Боже мой! Кой ще им върне състоянието; ако си отида? Ще замина за Одеса заради тях, да правя там нишесте.

Изпийте това — каза Йожен, като подигна умиращия и го прихвана с лявата си ръка, а в дясната държеше чаша билков чай.

Вие навярно обичате баща си и майка си! — каза старецът, като стискаше с отслабналите си ръце ръката на Йожен. — Разбирате ли, че ще умра, без да видя дъщерите си? Да си вечно жаден и никога да не пиеш — така съм живял от десет години... Двамата ми зетъве убиха дъщерите ми. Да, аз останах без дъщери, откакто те се омъжиха. Бащи, кажете на парламентите да издадат закон за брака!. С други думи, не омъжвайте дъщерите си, ако ги обичате. Зетят е престъпник, който похабява всичко у една дъщеря, осквернява всичко. Да няма вече бракове! Те са, които ни отнемат дъщерите, и ние ги нямаме вече, когато умираме. Създайте закон за смъртта на бащите. Това е ужасно! Отмъщение! Зетъвете ми не ги оставят да дойдат... Убийте ги... Смърт на Ресто! Смърт на елзасеца! Те са моите убийци... Смърт или

дъщерите ми... А! Свърши се, умирам без тях... Нази! Фифина, елате! Баща ви умира...

— Успокойте се, добри ми татко Горио, успокойте се, не се вълнувайте, не мислете!

— Да не ги видя, та това е смъртта!

— Ще ги видите!

— Наистина ли? — извика изумен старецът. — О, да ги видя, ще чуя гласовете им. Ще умра щастлив! О, да, не искам вече да живея, не държа повече на живота, защото мъките ми нарастват. Но да ги видя, да попипам роклите им, само роклите им, та това е толкова малко; но да почувствам нещо от тях!... Дайте ми да пипна косите им... коси...

Той отпусна глава на възглавницата, сякаш някой го удари с желязо. Ръцете му се раздвижиха по завивката, сякаш за да пипнат косите на дъщерите му.

— Благославям ги — каза той с усилие, — благославям ги...

И падна изведнъж в безсъзнание. В същия миг влезе Бианшон.

— Срегнах Кристоф — каза той, — ще ти доведе кола.

После погледна болния, повдигна с мъка клепачите му и двамата студенти видяха мътното и безжизнено око.

— Не вярвам да дойде вече на себе си! — каза Бианшон.

Той опипа пулса му и сложи ръката си на сърцето на стареца.

— Машината още работи, но в неговото състояние това е същинско нещастие, по-добре е да си умре.

— Да, наистина! — каза Растиняк.

— Какво ти е? Бледен си като смъртник.

— Преди малко, приятелю, чух неговите викове и жалби. Има Бог! О, да, има Бог, който е създал за нас по-добър свят, иначе нашата земя е безсмислица. Ако не беше толкова трагично, бих проливал сълзи, но сърцето и гърдите ми са така страшно свити.

— Слушай, ще ни трябват много неща; кажи откъде да вземем пари?

Растиняк извади часовника си.

— На, заложи го веднага. Не искам да губя време, всяка минута ми е скъпа, а чакам и Кристоф. Нямам нито су, а трябва да платя и на коларя на връщане.

Растиняк хукна по стълбата и тръгна към улица „Хелдер“ у госпожа Ресто. Из пътя въображението му, поразено от ужасната

гледка, на която бе свидетел, разпали негодуванието му. Като влезе в преддверието и поиска да види госпожа дьо Ресто, отговориха му, че не може да го приеме.

— Идвам от страна на баща ѝ, който умира — каза той на лакея.

Господине, контът ми е заповядал най-строго...

— Ако господин дьо Ресто е тук, кажете му в какво състояние се намира тъст му и му предайте, че трябва да говоря с него още сега. Йожен чака доста време.

„Може да умира сега!“ — мислеше той.

Лакеят го въведе в първия салон, където господин дьо Ресто прие студента прав, без да го покани да седне, застанал пред камината, в която нямаше огън.

— Господине — каза Растиняк, — вашият тъст в този момент издъхва в една мръсна дупка без пукната пара за дърва: той тъкмо умира и иска да види дъщеря си...

— Господине — отговори му студено конт дьо Ресто, — навярно сте забелязали, че не обичам никак господин Горио. Той се изложи като баща на госпожа дьо Ресто и направи нещастен живота ми, за мене той е враг на моето спокойствие. Все едно ми е дали ще умре, или ще живее. Такива са моите чувства към него. Светът може да ме порицае, но аз презирам общественото мнение. Сега имам много поважни работи, отколкото да се занимавам с това, какво ще мислят за мене глупците или ония, които са ми безразлични. Що се отнася до госпожа дьо Ресто, тя не може да излиза. Пък и аз не желая тя да напуска дома си. Кажете на баща ѝ, че веднага щом изпълни дълга си към мене и към детето ми, ще отиде да го види. Ако обича баща си, тя може да бъде свободна след малко...

— Господине, не е моя работа да съдя поведението ви; вие сте господар на жена си, но мога ли да разчитам на вашата честност? Обещайте само да ѝ кажете, че баща ѝ няма да живее и един ден и че вече я прокълна, като не я видя край леглото си.

— Кажете ѝ сам това — отговори господин дьо Ресто, поразен от чувството на негодувание, което звучеше в гласа на Йожен.

Растиняк влезе след конта в салона, в който седеше обикновено контесата; намери я обляна в сълзи, отпусната на едно канапе като жена, която иска да умре. Съжали я. Преди да погледне Растиняк, тя отправи към мъжа си плах поглед, който показваше, че е съвсем

изнурена под гнета на някакво душевно и телесно насилие. Контът ѝ кимна с глава и тя се реши да заговори.

— Чух всичко, господине. Кажете на баща ми, че ако знаеше положението, в което се намирам, щеше да ми прости... Не очаквах, господине, такова изпитание, то е свръх силите ми. Но ще устоя докрай — каза тя на мъжа си. — Аз съм майка. Кажете на баща ми, че нямам никаква вина към него, макар и да изглеждам виновна! — извика тя с отчаяние на студента.

Йожен разбра ужасното положение, в което се намираше жената, сбогува се със съпрузите и си тръгна съкрушен. Държането на господин дьо Ресто му бе показало, че постъпката му е излишна и че Анастаси не беше вече свободна. Завтече се у госпожа дьо Нюсенжен и я намери на легло.

— Болна съм, драги приятелю — каза му тя. — Настинала съм на излизане от бала и се страхувам да нямам белодробно възпаление, чакам лекаря.

— Дори душата ви да е дошла до зъбите — прекъсна я Йожен, — трябва да се дотъртрите при баща си! Той ви вика! Ако можехте да чуете и най-слабия му вик, щяхте да забравите, че сте болна.

— Йожен, баща ми може да не е толкова болен, колкото казвате, но ще бъде отчаяна, ако във вашите очи съм виновна поне малко, и ще постъпя, както обичате. Зная, че той би умрял от скръб, ако болестта ми се усложни от това излизане. Добре, ще дойда, щом дойде лекарят ми. Ха! Къде е часовникът ви? — каза тя, като не видя верижката.

Йожен се изчерви.

— Йожен, Йожен, ако вече сте го продали или изгубили... о, това ще бъде много лошо!

Студентът се наведе над леглото на Делфина и пошепна на ухото ѝ:

— Искате ли да ви кажа? Добре, ще ви кажа. Баща ви няма какво да си купи савана, в който ще го сложат тази вечер. Часовникът ми е заложен, аз нищо нямам вече.

Делфина бързо скочи от леглото си, затича се към писалищната маса, взе оттам кесията си и я подаде на Растиняк. Тя позвъни и извика:

— Ще дойда, ще дойда, Йожен. Оставете ме да се облека; ще бъда цяло чудовище, ако не дойда! Вървете, аз ще стигна преди вас!

Тереза — извика тя на камериерката си, — кажи на господин дьо Нюсенжен да дойде веднага при мене, имам да му говоря!

Йожен, щастлив, че ще може да съобщи на умиращия за идването поне на едната му дъщеря, пристигна на улица „Ньов Сент Женевиев“ почти весел. Той бръкна в кесията, за да плати на коларя си. В кесията на тази толкова богата, толкова изящна жена имаше само седемдесет франка. Като се изкачи горе, той свари дядо Горио подкрепян от Бианшон, а болничният хирург му правеше нещо под наблюдение на лекаря. Правеха каутеризация на болния, последно средство на науката, безполезно средство.

— Чувствате ли нещо? — запита лекарят болния.

Дядо Горио видя студента и попита:

— Ще дойдат, нали?

— Може да се спаси — забеляза хирургът, — говори!

— Да — отговори студентът, — Делфина иде след мене.

— Представи си — каза Бианшон, — говори постоянно за дъщерите си, вика ги, както, казват, набученият на кол викал за вода...

— Стига — каза лекарят на хирурга, — няма какво да се прави повече, не ще можем да го спасим!

Бианшон и лекарят положиха пак умиращия в мръсната му постеля.

— Но все пак да му се смени бельото! — каза лекарят. — Макар и да няма никаква надежда, трябва да се уважава човешкото му достойнство. Аз ще дойда пак, Бианшон — каза той на студента. — Ако продължава да се оплаква, сложете опиум на диафрагмата му.

Хирургът и лекарят излязоха.

— Йожен, братко, бъди мъж! — каза Бианшон на Растиняк, като останаха сами. — Трябва да му се облече бяла риза, както и да се сменят чаршафите на леглото му. Повикай Силвия да донесе чаршафи и да дойде да ни помогне.

Йожен слезе и завари госпожа Воке и Силвия да слагат масата. При първите думи на студента вдовицата се приближи и с киселосладникавия глас на мнителна търговка, която не иска нито да загуби парите си, нито пък да разсърди купувача, му каза:

— Драги господин Йожен, вие знаете също така добре, както и аз, че дядо Горио няма вече пукната пара. Да дам чаршафи на човек, който е на път за другия свят, значи да ги загубя, още повече, че и така

трябва да се пожертва един за саван. Вие вече ми дължите сто четиридесет и четири франка, прибавете четиридесет франка за чаршафите и някои и други дреболии, свещта, която ще ви даде Силвия, всичко това прави най-малко двеста франка, които една бедна вдовица като мене не бива да загуби. За Бога, господин Йожен, бъдете справедлив, от пет дни, откакто злото се загнезди в къщата ми, изгубих вече достатъчно пари. Дори бих дала десет екю, ако старецът си беше отишъл, когато казахте. Това е така неприятно за пансионерите ми. Ако беше безплатно, бих го пренесла в болницата. Поставете се в края на краищата на мое място. Моят пансион преди всичко, той е моят живот.

Йожен се изкачи бърже в стаята на дядо Горио.

— Бианшон, къде са парите от часовника?

— Там, на масата; остават още триста шестдесет и няколко франка. Платих от тях всичките ни дългове. Разписката от заложната къща е под парите.

— Хайде, госпожо — каза Растиняк, след като се спусна отвратен по стълбите, — да разчистим сметките си. Господин Горио няма да остане тук дълго време, а аз...

— Да, нещастният човечец ще си излезе с краката напред — каза тя, като броеше двестата франка полувесело, полутъжно.

— Да свършим! — каза Растиняк.

— Силвия, дайте чаршафите и идете горе да помогнете на господата.

— Не забравяйте и Силвия — пошепна госпожа Воке на ухото на Йожен, — тя стоя две ноци.

Щом Йожен се обърна гърбом, старата изтича при готвачката си:

— Вземете закърпените чаршафи от номер седем. Дявол да го вземе, за умрял човек и те са хубави! — пошепна ѝ тя на ухото.

Йожен, който бе изкачил няколко стъпала, не чу думите ѝ.

— Хайде — каза Бианшон — да му сменим ризата. Дръж го изправен.

Йожен застана откъм главата и повдигна умирация, а Бианшон му съблече ризата. Старецът посегна, сякаш искаше да запази нещо на гърдите си, и издаде жалки и несвързани викове като животните, когато искат да изразят силна болка.

— О? — сети се Бианшон. — Търси една верижка от коса и един медальон, който му свалихме преди малко, за да му направим

каутеризация. Горкият, трябва да му ги сложим пак. Те са на камината.

Йожен взе от камината една верижка, оплетена от пепеляворуси коси — навярно косите на госпожа Горио. От едната страна на медальона той прочете: Анастаси, а от другата: Делфина. Образ на сърцето му, който винаги висеше на неговите гърди! Къдриците в медальона бяха толкова нежни — навярно бяха отрязани, когато дъщерите му са били съвсем малки. Когато медальонът докосна гърдите му, старецът изстена проточено, което изразяваше ужасно за присъстващите задоволство. Това бе един от последните отзвучи на чувствителността му, която сякаш се прибираше в неизвестната среда, отдето излизат или се устремяват поривите ни. Сгърченото му лице изведнъж изрази болезнена радост. И двамата студенти, смаяни от ужасния изблик на едно силно чувство, което бе преживяло мисълта, проляха горещи сълзи над умирация, който нададе пронизителен радостен вик.

— Нази, Фифина! — извика той.

— Жив е още! — каза Бианшон.

— Защо ли? — попита Силвия.

— За да страда! — отговори Растиняк.

След като кимна на приятеля си да го последва, Бианшон коленичи и сложи ръце под коленете на болния. Растиняк направи същото от другата страна на леглото и сложи ръцете си под гърба. Силвия бе застанала и чакаше да измъкне чаршафите, когато подигнат умирация, и да постели новия чаршаф, който бе донесла. Заблуден навярно от сълзите, Горио с последни усилия простря ръцете си, набара от двете страни на леглото главите на студентите, улови ги здраво за косите и простена:

— Ах, ангели мои!

С тези две думи, тези два шепота, душата му отлетя.

— Горкият човечец! — каза Силвия, трогната от възклицанието, в което прозвуча някакво възвишено чувство, възбудено за сетен път от най-ужасната, най-неволна лъжа.

Последният дъх на този баща трябваше да бъде дъх на радост. Този възглас изразяваше целия му живот — той продължаваше да се лъже. Положиха благоговейно дядо Горио пак на бедното му легло. От този миг лицето му запази болезнения отпечатък на борбата, която се водеше между живота и смъртта в механизма, в който мозъкът нямаше

вече отново съзнание, от което зависи чувството на радост и скръб у човешкото същество. Разрушението беше вече само въпрос на време.

— Той ще остане така няколко часа и незабелязано ще издъхне, няма дори да хърка — каза Бианшон. — Мозъкът е навярно напълно засегнат.

В това време по стълбите се чува стъпки на млада, запъхтяна жена.

— Много късно пристига! — каза Растиняк.

Не беше Делфина, а камериерката ѝ Тереза.

— Господин Йожен — каза тя, — между господарката и господаря избухна остра разпра заради парите, които бедната госпожа искаше за баща си. Тя припадна, дойде лекарят, наложи се да ѝ пуснат кръв. Тя викаше: „Баща ми умира, искам да видя баща си!“ С една дума, виковете ѝ бяха сърцераздирателни...

— Достатъчно, Тереза! И да дойде сега, е излишно. Господин Горио е вече в безсъзнание.

— Горкият, толкова ли е зле? — попита Тереза.

— Нали не ви трябва повече? Трябва да вървя да приготвя вечерята; часът е четири и половина! — каза Силвия и излезе, като едва не се сблъска на стълбите с госпожа дьо Ресто.

— Влизането на контесата бе внушително и ужасно. Тя погледна смъртния одър, осветен слабо само от една свещ, и като видя изкривеното лице на баща си, в което още трептяха последните искрици живот, заплака горчиво. Бианшон си излезе от скромност.

— Много късно успях да се измъкна! — каза контесата на Растиняк.

Студентът кимна тъжно в знак на съгласие. Госпожа дьо Ресто взе ръката на баща си и я целуна.

— Простете ми, татко! Вие казахте, че моят глас ще ви върне от гроба; моля ви, съживете се за малко, за да благословите вашата покаяла се дъщеря. Чуйте ме. Това е ужасно. Вашата благословия е единственото нещо, което мога да получа отсега нататък на този свят. Всички ме ненавиждат, само вие ме обичате. Дори самите ми деца ще ме ненавиждат. Вземете ме със себе си, ще ви обичам и ще се грижа за вас. Той вече не чува... ще полудея...

Тя падна на колене ѝ с безумен поглед гледаше тази развалина.

— Нещастieto ми е пълно — каза тя, като погледна Йожен. — Господин дьо Траи си замина, като остави тук грамадни дългове, и научих, че ми е изневерявал. Мъжът ми никога няма да ми прости и аз го направих господар на състоянието ми. Всичките ми мечти пропаднаха. Уви! За кого измених на единственото сърце (тя посочи баща си), което ме обожаваше! Отказах се от него, отблъснах го, причиних му безброй огорчения, аз, недостойната!

— Той знаеше това! — каза Растиняк.

В този миг дядо Горио отвори очи, но то бе само някакъв гърч. Окото на умиращия бе не по-малко ужасно от отчаяното движение на контесата, което изразяваше напразни надежди.

— Ще ме чуе ли? — извика контесата. „Не“ — си каза тя и седна до леглото.

Госпожа дьо Ресто изяви желание да остане при баща си и Растиняк слезе долу да хапне. Пансионерите се бяха вече събрали.

— Е — каза художникът, — както се вижда, горе скоро ще имаме смърторама.

— Шарл — отговори Йожен, — мисля, че шегата ви е неуместна при такъв тъжен случай.

— И таз добра, не можем ли вече да се смеем тук? — продължи художникът. — Какво от това, щом Бианшон казва, че старецът е в безсъзнание.

— Е — каза чиновникът от музея, — той ще умре, както е живял.

— Баща ми издъхна! — извика контесата.

При този ужасен вик Силвия, Растиняк и Бианшон изтичаха горе и намериха госпожа дьо Ресто в безсъзнание. Свестиха я и я пренесоха в колата, която я чакаше. Йожен я повери на Тереза и заповяда да я заведе у госпожа дьо Нюсенжен.

— О, той наистина е мъртъв! — каза Бианшон, като слезе долу.

— Хайде, господа, сядайте на трапезата, супата ще изстине! — подкани госпожа Воке.

Двамата студенти седнаха един до друг.

— Какво трябва да правим сега? — запита Йожен Бианшон.

— Аз затворих очите му и го положих, както му е редът. Щом градският лекар установи смъртта му, за която трябва да съобщим, ще го обвият в савана и ще го погребат. Какво искаш да правим с него?

— Той вече няма да мирише хляба си така! — каза един пансионер, като подражаваше кривенето на покойника.

— По дяволите, господа — каза репетиторът, — оставете на мира дядо Горио и не ни хранете вече с него, защото от един час ни го поднасят с всякакви сосове. Едно от преимуществата на хубавия ни град Париж е и това, че можете да се родите, да живеете и да умрете в него, без някой да ви обърне внимание. Нека се възползваме прочее от преимуществата на цивилизацията. Всеки ден в Париж умират по шестдесет души, да не искате да плачем за парижките хекатомби? Ако дядо Горио е пукнал, толкова по-добре за него! Ако го обожавате, идете да го пазите и ни оставете да си вечеряме спокойно.

— О, да — каза вдовицата, — толкова по-добре за него, че умря. Както се вижда, горкият човечец е имал много неприятности през живота си.

Това бе единствената заупокойна молитва за един човек, който беше за Йожен олицетворение на бащинството. Петнадесетината пансионери започнаха да разговарят както винаги. Когато Йожен и Бианшон се нахраниха, тракането на лъжиците и вилиците, смеховете и разговорите, разните изрази на тези лакоми и равнодушни лица и тяхното безгрижие ги вледени от ужас. И двамата излязоха да търсят свещеник за нощно бдение и молитва. Трябваше да се извършат последните треби около стареца според малкото пари, с които разполагаха. Към девет часа вечерта тялото бе положено върху сковани дъски, между двете свещи, в голата стая, а до него седна свещеникът. Преди да си легне, Растиняк разпита духовника за таксите по погребението и опелото и написа едно писмо на барон дьо Нюсенжен и на конт дьо Ресто, с което ги молеше да изпратят своите домоуправители да се погрижат за разносните по погребението. Той изпрати писмата по Кристоф, а сам, убит от умора, легна и заспа. На следния ден Бианшон и Растиняк, трябваше да отидат да съобщят сами за смъртта, която бе освидетелствана по обед. След два часа никой от зетьовете не бе изпратил пари, никой не се беше явил от тяхно име и Растиняк бе принуден сам да плати на свещеника. За да приготви тялото за погребение и да го зашие в савана, Силвия поиска десет франка. Тогава Бианшон и Йожен пресметнаха, че ако близките на покойния не вземат никакво участие в разносните по погребението, те едва ли ще могат да ги посрещнат. Студентът по медицина сам се нае

да сложи мъртвеца в един ковчег за бедни — поръча да го донесат от болницата му, отдето го взе по-евтино.

— Устрой им една шега на тия негодници — каза той на Йожен. — Купи в Пер Лашез място за гроб за пет години и поръчай третостепенна служба в черквата и в погребалното бюро. Ако зетьовете и дъщерите му откажат да ги платят, ще поръчаш да напишат на гроба му:

„Тук почива Господин Горио, баща на контеса дьо Ресто и на баронеса дьо Нюсенжен, погребан на разноски на двама студенти.“

Йожен послуша съвета на приятеля си, но след като ходи напразно у господин и госпожа дьо Нюсенжен и у господин и госпожа дьо Ресто. Не можа да прекрачи прага им. И двамата вратари бяха получили строги нареждания.

— Господинът и госпожата не приемат никого — казаха те, — баща им умря, те са в дълбок траур.

Йожен познаваше вече достатъчно добре нравите на висшето парижко общество, та знаеше, че не трябва да настоява. Сърцето му се сви някак особено, като видя, че не ще може да стигне до Делфина.

„Продайте някой накит — писа ѝ той в стаичката на вратаря, — за да може баща ви да бъде прилично изпратен в последното си жилище.“

Той запечата бележката и помоли вратаря да я предаде на Тереза за господарката ѝ, но вратарят я предаде на барон дьо Нюсенжен и той я хвърли в огъня. След като направи всички приготовления, Йожен се върна към три часа в семейния пансион и се просълзи, като видя пред вратичката ковчега едва покрит с черен плат и поставен върху два стола в безлюдната улица. Едно жалко ръсило, което още никой не бе докосвал, стоеше в посребрен меден съд, пълен със светена вода. Дори на вратата нямаше креп. Такава е смъртта на бедните — в нея няма

нито тържественост, нито шествия, ни приятели, ни роднини. Бианшон, задължен да бъде в болницата си, бе оставил бележка за Растиняк, в която му обясняваше какво беше уредил с черквата. Студентът му пишеше, че литургията ще струва много скъпо, че ще трябва да се задоволят с евтината вечеря и че е изпратил Кристоф с писмо до погребалното бюро. Когато дочиташе драсканиците на Бианшон, Йожен видя в ръцете на госпожа Воке медальона със златния ръб, в който се намираха косите на двете дъщери.

— Как посмяхте да вземете това? — каза той.

— Какво! Та с него ли ще го погребете? — отговори Силвия. — Той е златен.

— С него, разбира се — каза Йожен с негодувание, — нека отнесе със себе си поне единствения спомен от двете си дъщери.

Когато дойде катафалката, Йожен накара да качат ковчега, откова го и сложи благоговейно върху гърдите на стареца, образа от времето, когато Делфина и Анастаси са били млади, чисти и невинни и не са умували, както казваше старецът в предсмъртните си стенания. Растиняк и Кристоф, заедно с двамата гробари, единствени придружиха колата, която отнасяше нещастника в черквата „Сент Етйен дьо Мон“, близо до улица „Ньов Сент Женевиев“; тялото бе поставено в тясно и мрачно параклисче, около което студентът напразно търси двете дъщери на дядо Горио или мъжете им. Той бе сам с Кристоф, който се смяташе задължен да отдаде последна почит на човека, чрез когото бе спечелил доста пари за почерпка. Докато чакаше двамата свещеници, анагноста и клисаря, Растиняк стисна ръката на Кристоф, без да може да продума.

— Да, господин Йожен — каза Кристоф, — той бе добър и почтен човек, който никога не се караше, никому не пречеше, на никого не правеше зло.

Двамата свещеници, анагностът и клисарят дойдоха и направиха всичко, което можеше да се направи за седемдесет франка в онова време, когато църквата не бе достатъчно богата, за да се моли безплатно. Духовенството изпя един псалом „избави и из глубини възвах“. Службата продължи двадесет минути. Имаше само една траурна кола за свещеника и за анагноста, които се съгласиха да вземат със себе си Йожен и Кристоф.

— Няма шествие — каза свещеникът, — можем да вървим бърже, за да не закъснеем, часът е пет и половина.

Но когато тялото бе поставено в катафалката, пристигнаха две коли с гербове, но празни — колите на конт дьо Ресто и на барон дьо Нюсенжен, и придружиха покойника до Пер Лашез. В шест часа спуснаха тялото на дядо Горио в гроба, около който стояха лакеите на дъщерите му, които изчезнаха заедно с духовенството след кратката заупокойна молитва, изпята за стареца с парите на студента. Двамата гробари хвърлиха няколко лопати пръст върху ковчегата, за да го покрият, изправиха се и единият поиска от Растинак почерпушка. Йожен бръкна в джоба си, но не намери нищо и бе принуден да вземе заем един франк от Кристоф. Това незначително само по себе си събитие ужасно наскърби младия студент. Мръкваше. Влажният здрач дразнеше нервите, той погледна гроба, в който погребва последната си юношеска сълза, сълзата, изтръгната от светите вълнения на чистото сърце, една от онези сълзи, които падат на земята и оттам излитат до небесата. Той скръсти ръце и погледна облаците. Като го видя, че застава така, Кристоф го остави.

Като остана сам, Растинак пристъпи няколко крачки към издигнатия край на гробищата и видя Париж, разположен лъкатушно по двата бряга на Сена, където блясваха вече светлини. Очите му се впиха почти жадно между Вандомската колона и купола на Дома на инвалидите, там, където живееше онова висше общество, в което искаше да се промъкне, хвърли върху този бръмчащ кошер поглед, който сякаш изсмукваше предварително меда му, и каза високомерно:

— Сега ще си видим сметките с тебе!

И като начало на заплахата, която отправи към Обществото, той отиде да вечеря у госпожа дьо Нюсенжен.

Саше, септември 1832 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.